

ЛШ/2 ЗБОРНИК МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

ЛШ/2

НОВИ САД, 2010

ЗБОРНИК
МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ
LIII/2

МАТИЦА СРПСКА
ОДЕЉЕЊЕ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК
ЗБОРНИК
МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ
MATICA SERBICA
CLASSIS LITTERARUM
ARCHIVUM PHILOLOGICUM ET LINGUISTICUM

Покренут 1957. године
До XXVI књиге (1983) излазио под називом *Зборник за филологију и лингвистику*

Главни уредници:
Др Миљивој Павловић (1957—1960), др Рудолф Коларић (1961—1962),
академик Павле Ивић (1963—2000), академик Александар Младеновић (2001—2009),
др Јасмина Грковић-Мејџор (2010—)

LIII/2

Уредништво:
Др ЈАСМИНА ГРКОВИЋ-МЕЈЏОР (главни и одговорни уредник), др ДРАГА ЗЕЦ,
др МИЛКА ИВИЋ, др ЈОВАН ЈЕРКОВИЋ, др ГЕРХАРД НЕВЕКЛОВСКИ,
др СЛОБОДАН ПАВЛОВИЋ (секретар), др ДРАГОЉУБ ПЕТРОВИЋ, др МАТО ПИЖУРИЦА,
др МИЛОРАД РАДОВАНОВИЋ, др СВЕТЛАНА ТОЛСТОЈ, др ЗУЗАНА ТОПОЛИЊСКА

Collegium redactorum:
Dr JASMINA GRKOVIĆ-MEJŽOR, Dr DRAGA ZEC, Dr MILKA IVIĆ,
Dr JOVAN JERKOVIĆ, Dr GERHARD NEVEKLOVSKI, Dr SLOBODAN PAVLOVIĆ,
Dr DRAGOLJUB PETROVIĆ, Dr MATO PIŽURICA, Dr MILORAD RADOVANOVIĆ,
Dr SVETLANA TOLSTOJ, Dr ZUZANA TOPOLINSKA

Главни и одговорни уредник:
Др ЈАСМИНА ГРКОВИЋ-МЕЈЏОР

ISSN-0352-5724 | UDK 80/81(082)

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

ЛIII/2

НОВИ САД
2010

САДРЖАЈ

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ

Т. И. Вендина: К пространственно-временной интерпретации сербско-русских лексических параллелей	7
Ivana Vrtič: Apsolutni nominativ u hrvatskim svetopisamskim prijevodima	35
Иван Димитријевић: Једна појава слова <i>j</i> у српским нецрквеним ћириличким списима из средине XVIII века	49
Biljana Magjanović: Nastanak civilizacijskoga leksika bosanskoga, hrvatskoga i srpskoga jezika u 19. stoljeću na primjeru vojne i pravne terminologije	63
Гордана Штрбац: Глаголске перифразе са значењем комуникативне активности	77
Гордана Штасни: Мотивациони смерови у деривационим процесима	89
Olga Panić-Kavgić: Prevodilačke greške u novinskim člancima u rubrici „Meridijani” nedeljnika <i>Vreme</i>	99
Гордана Драгин: Архаична наставачка морфема <i>-ам</i> за датив-инструментал-локатив множине именица женског и мушког рода на <i>-а</i> на територији говора у сливу Студенице	115
Мирјана Петровић-Савић: Исказивање посесивности у Рађевини конструкцијом предлог у + генитив личне заменице	123
Ана Магић: О čisto vidových slovesných predponách v slovenčine a srbčine	131
Ружица Радојчић: Систем предлошко-падежних конструкција са циљним значењем у руском језику у поређењу са српским	141
Душан Стаменковић: Придевске поредбе с називима животиња у енглеском и српском језику	169
Jelisaveta Šafranj: Retorička analiza lida poslovne vesti na korpusu <i>Financial Times</i>	191

ХРОНИКА

Марта Бјелетић, Јасна Влајић-Поповић: Скуп посвећен етнолингвистици, ономастици и етимологији	211
---	-----

КРИТИКЕ И ПРИКАЗИ

Јасмина Грковић-Мејџор: Radoslav Večerka, Staroslovenština v kontekstu slovanských jazyků	217
Миливој Алановић, Сабина Халупка-Решетар, Твртко Прћић: Три нове књиге Ранка Бугарског	220
Марина Николић: Зборник Института за српски језик САНУ I (Посвећено др Драгу Ђупићу поводом 75-годишњице живота)	233
Мирјана Петровић-Савић: Првослав Радић, Копаонички говор. Етнографски и културолошки приступ	237
Драгана Радовановић: Станислав Станковић, Границе призренско-тимочких говора у власотиначком крају	240
Бранкица Марковић: Жарко Бошњаковић (ур.), Говор Новог Сада, свеска 1: Фонетске особине	242
Упутство за припрему рукописа за штампу	247

Зборник Матице српске за филологију и лингвистику
Издаје Матица српска
Излази двапут годишње
Уредништво и администрација: Нови Сад, Улица Матице српске 1
Телефон: 021/6622-726
e-mail: zmsfl@maticasrpska.org.rs
www.maticasrpska.org.rs

Редакција LIII/2 књ. Зборника Матице српске за филологију и лингвистику
закључена 19. октобра 2010.

За издавача: др Душан Николић

Стручни сарадник Одељења: Јулкица Ђукић

Технички уредник: Вукица Туцаков

Коректор: Татјана Пивнички-Дринић

Штампање завршено ??? 2010.

Компјутерски слог: Младен Мозетић, ГРАФИЧАР, Нови Сад

Штампа: ?????

Штампање ове свеске Зборника омогућило је
Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије

CIP — Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

80/81(082)

ЗБОРНИК Матице српске за филологију и лингвистику = Archivum philologicum et linguisticum / главни и одговорни уредник Др Јасмина Грковић-Мејдор. — 1984/1985, књ. 27/28— . — Нови Сад : Матица српска, Одељење за књижевност и језик, 1985— . — 24 cm

Наставак публикације: Зборник за филологију и лингвистику

ISSN 0352-5724

COBISS.SR-ID 9630978

ISSN 0352-5724

9 770352 572005

Т. И. Вендина

К ПРОСТРАНСТВЕННО-ВРЕМЕННОЙ ИНТЕРПРЕТАЦИИ СЕРБСКО-РУССКИХ ЛЕКСИЧЕСКИХ ПАРАЛЛЕЛЕЙ

В статье рассматривается проблема хронологической интерпретации сербско-русских лексических изоглосс, представленных на картах Общеславянского лингвистического атласа (ОЛА).

Ключевые слова: лингвогеография, изоглоссы, ареалы, межязыковые связи, славянские языки.

Публикация Общеславянского лингвистического атласа открыла перед исследователями новые перспективы в изучении и осмыслении богатейшего диалектного материала, бывшего ранее во многом неизвестным, а потому долгое время остававшимся в тени при описании диалектного ландшафта Славии и тех языковых процессов, которые протекали в славянских диалектах в прошлом и имеют место сегодня. Картографирование языкового материала на огромном пространстве terra Slavica придало картам Атласа статус особо ценного источника лингвистической информации, так как чем больше территория, тем вероятнее получение новых сведений о дифференциации славянских диалектов.

Атлас предоставил исследователям лексический материал, который дает основания для нового взгляда на традиционно устанавливаемые связи не только в современной, но и праславянской Славии, так как любая лингвистическая карта, построенная по принципу „от значения к слову” и охватывающая обширную территорию, отражает не только территориальное распределение лексем, но и временное. Поэтому карты лексических томов Атласа, на которых развернута экспозиция основных лексико-словообразовательных явлений, требуют сегодня глубокого анализа и всестороннего изучения межславянских лексических соответствий.

В этой связи несомненный интерес представляет изучение сербско-русских лексических параллелей, так как они являются довольно сложными как в структурно-типологическом отношении, так и по своим хронотопическим характеристикам.

Этот вопрос оказывается особенно интересным в связи с тем, что карты Общеславянского лингвистического атласа говорят о том, что экс-

плицированный на них материал в хронологическом плане оказывается чрезвычайно разнородным, так как изоглоссы межславянских лексических соответствий проецируются в разновременные плоскости. Поэтому перед читателем предстает довольно сложная ареалогическая картина связей и отношений славянских языков. Несмотря на то, что в основу Вопросника Атласа был положен принцип диахронического тождества общеславянских корней и лексем, на его картах наряду с праславянскими оказались и лексемы более позднего образования, являющиеся свидетельством собственной истории славянских языков и их диалектных контактов. Более того, материалы ОЛА содержат многочисленные факты, отражающие не праславянские, а общеславянские процессы, формирование изоглоссных областей в период существования языков славянских народностей. Поэтому истинная картина связей и отношений славянских языков периода праславянской эпохи оказалась во многом затемнена более поздними временными напластованиями.

Для осмысления этой картины простое суммирование выявленных изоглосс мало что дает. Кроме того, механическая кумуляция этих изоглосс „без учета их возможной хронологической соотнесенности отражает пережившие себя атомистические установки традиционного языкознания, не согласующиеся с принципами системного описания всех уровней языка” (Макаев 1965: 15).

Поэтому сербско-русские (и шире — межславянские) ареальные связи невозможно рассматривать только в одной плоскости — статистических соответствий, ибо они не укладываются в какой-либо один ареальный сценарий,¹ кроме того, происходит отождествление разных по времени изоглосс, которые отличаются друг от друга и по своей древности, и по устойчивости, и по количеству и употребительности охватываемых ими слов, и по своему значению для разных уровней языка (см., например, Жирмунский 1954: 23).

Опубликованные тома Атласа убедительно говорят о том, что проблема лексических связей двух языков не может ограничиваться материалом только этих языков. Для понимания истинного характера их ареальных связей важное значение имеет общеславянская перспектива, так как она дает возможность выяснить, какие из лексических параллелей отражают и продолжают отношения исходной системы, а какие свидетельствуют о неодинаковой реализации системы связей и отношений, унаследованных из праславянской эпохи.

В связи с этим мы попытались взглянуть на сербско-русские лексические параллели в общеславянском контексте. Ареалы выявленных корреспондентий помогут установить определенные закономерности в их образовании, ибо в соответствии с постулатом лингвистической геогра-

¹ Ср. в связи с этим точку зрения Э. Бенвениста: „Ясно, что исследование, оперирующее соответствиями лишь как количественными величинами..., заранее обречено на неудачу. Ни число сопоставлений, ни число языков, признанных родственными, не может являться предметом математического исчисления. На самом деле мы должны рассматривать степень родства между членами больших семей родственных языков как переменную величину, способную принимать различное значение” (Бенвенист 1963: 44–45).

фии карта, являясь пространственной проекцией элементов языковой системы диалектов, позволяет исследователю описать формирование диалектных различий в исторической перспективе, так как фактор пространства всегда неразрывно связан с фактором времени. Языковые различия в пространстве тождественны языковым различиям во времени: „существование языка в пространстве и существование языка во времени — одно и то же явление существования языка во времени-пространстве” (СТЕПАНОВ 1975: 304). Поэтому изучение сербско-русских языковых сходжений в общеславянском контексте делает реальной их временную стратификацию.

Следует отметить, что возможность их исследования в полном объеме появилась лишь после публикации шестого тома ОЛА „Домашнее хозяйство и приготовление пищи”, единственного пока выпуска лексико-словообразовательной серии, в котором представлен материал **всех** славянских диалектов, включая болгарские, которые долгое время по экстралингвистическим причинам отсутствовали в Атласе.²

Том содержит карты и диалектные материалы, собранные в полевых условиях на всей территории Славии (в 853 населенных пунктах, расположенных во всех славянских странах, а также в славянских диалектах на территории Германии, Австрии, Венгрии, Румынии). В основе их лежат ответы на вопросы из VIII раздела Вопросника ОЛА „Домашнее хозяйство и приготовление пищи” (Вопросник 1965: 115—121), которые имеют индекс L (лексика), SL (словообразование), Sm (семантика), а также тематически близкие вопросы с фонетическим индексом F. Уже само название тома говорит о том, что он состоит из двух самостоятельных частей — „Домашнее хозяйство” и „Пища и ее приготовление”, каждая из которых содержит блок карт и материалов к ним, объединенных по тематическому или лексико-семантическому принципу. Эти блоки не равноценны по количеству входящих в их состав карт, однако семантическая связь их не вызывает сомнения.

Внутри раздела „Домашнее хозяйство” условно можно выделить две группы карт:

1) названия посуды и некоторых предметов домашнего быта (вопросы L 1036 ‘стакан’, F(Sm) 1037 *čáša, F(Sm) 1191 *bl’udo, Sl 1184 ‘ложка’, Sl 1185 *dem* ‘ложечка’, Sl 1101 *dem* ‘ножик, ножичек’, L 1034 ‘воронка для переливания жидкости в сосуд с узким горлом’, L 1060 ‘деревянное корыто, выдолбленное из одного куска дерева’, L 1029 ‘кормысло’; сюда же были отнесены карты на вопросы L 1027 ‘колодец’, а также L 1030 ‘пустой, незаполненный’ и F(Sm) 1031 *porzdъnъ);

2) материал, из которого сделана посуда (вопросы F(Sm) 1038 *stьklo, Sl 1172 ‘сделанный из глины’).

Раздел „Пища и ее приготовление” тематически более разнообразен. В нем выделяются следующие группы карт:

² О причинах отсутствия болгарского материала на картах Атласа см. Иванов 1993: 315.

1) еда (общее понятие) и все, что с ней связано (вопросы L 1186 ‘все, что употребляется в пищу людьми, еда’, L 1039 ‘желание, потребность пить’, FP(Sm) 1040 *žędja, L 1150 ‘кислый, квашеный’ (о капусте), L 1195 ‘проглотит’ (еду), L 1204 ‘вкусный’ (о еде); с точки зрения семантики эта группа довольно разнородна, так как, кроме опорного слова *еда*, она включает названия ее признаков — *кислый* и *вкусный*, а также семантически далекие *жажда* и *проглотит*;

2) мука, тесто, процесс печения (вопросы L 1058 ‘мука, из которой пекут хлеб’, L 1064 ‘поставит, замесит тесто’, L 1065 ‘подходит, растет’ (о тесте), Sl 1080 3sg praes asp perf ‘печет’, F(Sm) *rešęnje);

3) хлеб и все, что с ним связано (вопросы L 1087 ‘режет’ (хлеб), L 1089 ‘первый кусок хлеба, отрезанный от буханки, горбушка’, L 1090 ‘крошки’ (хлеба);

4) названия видов мяса (вопросы Sl 1111 ‘мясо свиньи’, LSl 1112 ‘мясо коровы или вола’, Sl 1113 ‘мясо телят’, Sl 1114 ‘мясо барана’, Sl 1115 ‘мясо гуся’); тематически к этой группе карт примыкает вопрос L 1116 ‘содержащий много жира’ (о мясе);

5) сало и продукты его переработки (вопросы L 1117 ‘подкожный слой жира в свинине’, F(Sm) 1118 *sadlo, L 1120 ‘топленое свиное сало’, L 1121 ‘пережаренные кусочки сала’);

6) молоко и молочные продукты (вопросы L 1129 ‘молоко коровы сразу после отела’, L 1128 ‘пенка’ (на молоке), F(Sm) 1130 *sęra, L 1133 ‘сырое кислое молоко’, L 1135 ‘густой жирный верхний слой свежего отстоявшегося молока’; L 1136 ‘густой жирный верхний слой кислого молока’, F(Sm) 1138 *syгь); с этой группой слов тематически, хотя и отдаленно, связан вопрос Sl 1131 ‘женщина, которая доит коров’;

7) яйцо и его части (вопросы F 1139 (j)aje, Sl 1145 ‘яичко’, L 1146 ‘скорлупа’ (яйца), Sl 1147 ‘белая часть яйца’, Sl 1148 ‘желтая часть яйца’);

8) приготовление пищи (вопросы L 1164 ‘варит, готовит’ (обед), Sl 1165 3sg praes asp perf ‘варит’, L 1166 ‘кипит’ (вода), L 1169 ‘горячий’ (о воде), L 1170 ‘кипящая или вскипевшая вода’, L 1174 ‘кожура, снятая со старой картошки’);

9) временные отрезки, связанные с приемом пищи (вопросы L 1197 ‘завтрак, утренняя еда’, L 1198 ‘обед, еда в дневное время’, L 1199 ‘ест обед’, L 1200 ‘еда между обедом и ужином, полдник’, L 1201 ‘ужин, вечерняя еда’, L 1203 ‘ест ужин’, F (Sm) 1202 *večerja).

Карты, входящие в этот том, имеют своей целью показать в пространственной проекции вариативные звенья одного из древнейших номинативных участков лексической системы славянских диалектов, связанного с ведением домашнего хозяйства и приготовлением пищи.

Ареальные характеристики лексики, представленной в этом томе, являются часто довольно сложными, демонстрирующими наложение и пересечение векторов изоглосс, имеющих различные направления. Поэтому топография сербско-русских изоглосс, их реальная пространственная „наполненность” оказывается не одинаковой, что свидетельствует

об их разном историческом прошлом и соответственно разной хронологии.

Самыми немногочисленными являются сербско-русские лексические соответствия, входящие в состав **общеславянских** лексических изоглосс. Их представляют всего четыре лексемы: *sěr-a* к. 32 'молоко коровы сразу после отела, молозиво'; *ob-ěd-ъ* к. 59 'обед, еда в дневное время'; *večer-j-a* к. 62 'ужин, вечерняя еда'; *večer-j-a-j-e-ть* к. 64 'ест ужин'.

При этом ни одна из этих лексем равномерно не покрывает всей территории Славии. Как правило, эти немногочисленные лексемы имеют повсеместное распространение на одних территориях и ограниченное — на других (причем две из них — *večer-j-a* к. 62 'ужин, вечерняя еда'; *večer-j-a-j-e-ть* к. 64 'ест ужин' имеют локальные ограничения именно в русских диалектах).

Так, в частности, лексема *ob-ěd-ъ* к. 59 'обед, еда в дневное время'³ (рус. *o'b'et, o'b'et, o'b'ied, a'b'et, a'b'et*; укр. *o'b'id, o'bid, o'b'id, ho'b'id, u'bit*; блр. *a'b'et, a'b'et, a'b'ed, o'b'ed*; плс. *ob'at, objat, ъobjot, ъob'ot, obžat*; луж. *ob'et, wob'et*; чеш. *vobjet, vobjet, vobit, objet, wubjet*; слц. *objet, obet, obit, objed*; слн. *o'bet, 'obet, 'obit*; хрв. *o'bed, o'bed, o'bid, 'obed, 'ubjed*; серб. *o'bet, o'bjed, o'bed*; мак. *obet*; блг. *'obet, u'b'at*) равномерно покрывает территорию восточной и западной Славии, но имеет ареальные ограничения во всех южнославянских диалектах (см. карту-схему 1). В сербских диалектах она локализуется в призренско-тимокских говорах, а также в зетских говорах Черногории.

Лексема *sěr-a* к. 32 'молоко коровы сразу после отела, молозиво' (рус. *'s'era, 's'erə*; укр. *'sara, 's'ara*; блр. *'s'era*; плс. *sara, śara, śara*; луж. *sera, syra*; чеш. *šara*; слц. *šara, śara*; слн. *'sere*; хрв. *'sera, s'jèra*; серб. *'sera, 'šera, s'jèra*; мак. *'sera, 's'ara*; блг. *'sera, 's'ara*) имеет островные или даже точечные ареалы во все славянских диалектах, за исключением польских, где ее характеризует повсеместное распространение (см. карту-схему 4). В сербских диалектах она локализуется в призренско-тимокских говорах (п. 85), а также в сербских переселенческих говорах на территории Румынии (пп. 168, 169); кроме того, она отмечена в некоторых штокавских икавских говорах Боснии и Герцеговины (п. 48) и в зетских говорах Черногории.

В русских диалектах лексема *sěr-a* (*'s'era*) встречается sporadически в севернорусских говорах (вологдских, ярославских), среднерусских (новгородских и тверских), а также в западной группе южнорусских (смоленских) говоров.

Ареал этой лексемы тянется узкой полосой с северо-запада на юг, и нигде, кроме польских диалектов, не имеет тотального распространения. Такой прерывистый характер ареала свидетельствует, как представляет-

³ Примеры приводятся в морфонологической транскрипции, принятой в ОЛА. Морфонологическая транскрипция позволяет обобщить фонетические записи, сделанные в полевых условиях в том или ином диалекте, с целью их прямого сопоставления с другими славянскими диалектами. Словоформа, зафиксированная в диалекте, приводится в скобках в фонетической транскрипции ОЛА.

ся, о тех древних трансдиалектных связях, которые продолжают отношения исходной системы. При этом не исключено, что в прошлом ареал этой лексемы был значительно шире.

Совсем иной ареал имеют лексемы *večer-j-a* и *večer-j-a-j-e-ть*. Лексема *večer-j-a* к. 62 ‘ужин, вечерняя еда’ (рус. *v'a'čer'a*, *v'a'č'er'a*, *v'i'čer'a*, *v'a'č'er'э*, *v'a's'er'э*; укр. *ve'čera*, *v9'čer'a*, *vy'čera*, *ve'čer'a*, *vy'čyr'a*; блр. *v'a'čera*, *v'a'čer'a*, *v'e'čera*; плс. *v'ečera*, *'vječēra*, *'v'ječēža*, *v'ečeža*; луж. *w'ečer'ja*, *w'ecer'ja*, *jacer'ja*; чеш. *večeře*, *wečeře*, *večeřa*, *večeře*; слц. *večera*, *vešera*; слн. *va'čerja*, *vičè:rja*, *və'či:rja*, *və'čierja*, *ve'čę:rja*; хрв. *ve'čera*, *ve'cera*, *vi'čera*, *večìè:ra*, *vā'čarq*; серб. *večera*, *večara*, *ve'čera*, *ve'čera*; мак. *večera*, *vi'čera*, *'w'eč'era*; блг. *ve'čera*, *ve'čera*, *vi'čera*) имеет плотный ареал в южно- и западнославянских диалектах, а также в украинских и белорусских, и латеральный ареал в русских диалектах (см. карту-схему 2), где ее распространение ограничено в основном южнорусскими говорами (причем преимущественно смоленскими, брянскими и примыкающими к ним с юга белгородскими), тогда как на остальной территории Славии, за исключением польских диалектов, лексема *večer-j-a* имеет повсеместное распространение.

Лексема *večer-j-a-j-e-ть* к. 64 ‘ест ужин’ (рус. *v'e'č'er'a*, *v'eč'e'r'ajət'*, *v'a'č'er'ajət'*, *v'i'č'er'ait'*; укр. *ve'čer'aje*, *ve'čer'a*, *v9'čer'aje*, *v9'čer'a*, *v9'č'er'ajət*, *vy'čeraje*; блр. *ve'čeraje*, *vy'čeraje*, *v'a'č'er'ijic'*, *v'a'čeraje*; плс. *v'ecera*, *v'ecežo*, *'večēra*, *v'ečežq*; луж. *ve'čer'at'*, *jacer'ja*, *w'ečer'ja*; чеш. *večeři*, *večeři*; слц. *večera*; *večera*; слн. *va'čerja*, *və'čierja*, *we'čierje*, *vəčierje*; хрв. *ve'čera*, *vi'čera*; *večìè:ra*, *vā'čarq*, *ve'čera*, *vy'čera*; серб. *večera*; *večara*; *ve'čera*; мак. *večerat*, *večera*, *'w'eč'era*, *vi'čera*; блг. *ve'čera*, *ve'čera*, *vi'čera*) широко представлена во всех славянских диалектах, за исключением польских и русских, где она территориально ограничена (см. карту-схему 3).

В русских диалектах ареал этой лексемы локализуется в основном в говорах южнорусского наречия, реже в западных среднерусских (псковских) говорах, где ее активно теснит глагол *//už-in-a-j-e-ть*.

Таким образом, лексемы *večer-j-a* и *večer-j-a-j-e-ть* характерны в основном для западной группы говоров южнорусского наречия. При этом следует отметить, что они плотно покрывают территорию украинских и белорусских диалектов, а также западно- и южнославянских языков, т.е. совершенно очевидно, что их ограниченная локализация в русских говорах — явление не случайное, а вполне закономерное, если принять во внимание тенденцию к сужению ареалов праславянских лексем.

Следует, однако, отметить, что обе лексемы были известны русскому языку на ранних этапах его развития. Об этом свидетельствуют, прежде всего, памятники древнерусской письменности, в которых они употреблялись в том же значении (ср.: *кгда творшии обѣды нан вѣчерю Панд. Ант. XI в.*; *сладькая вѣчера и сладь, хлѣбъ ти соль, новаи ядь Гр. Наз. XI в.*; *видшии обѣды и вѣчера и питѣння и прелесть и говоръ Златостр.*; *оуготован чьто вѣчераж Остр. Ев.*; *Панд Ант. XI в.*; *вѣчеряхомъ много же бесѣдовавъше Мин. Чет. февр. 288 — Срезн. I: 251—252*). Значительно позднее, не ранее

XVI—XVII вв., появляются в современном значении лексемы *ужин* и *ужинать* (см. Черных II: 285).

Данная ситуация находится в полном соответствии с положениями лингвистической географии: „Когда какое-либо новое языковое явление распространилось до того, что оно охватывает уже почти всю, но не целиком всю территорию данного языка, то понятно, что старое, теперь, так сказать, затопленное другим явлением, сохраняется только кое-где в отдаленных углах. Поэтому можно предположить, что одинаковые языковые явления, находящиеся теперь в разных углах данной территории, представляют собой отдельные остатки некоторого старого явления, некогда охватывавшего целую территорию, но теперь отступившего перед наплывом нового” (Теньер 1966: 114).

Об этом же свидетельствует и еще существующее в тех же южно-русских и западных среднерусских говорах явление конкуренции лексем с корнями *večer-* и *už-*, ср.: п. 675 *'užynajət, v'əč'a'r'ejət*; п. 747 *'vužьm, v'a'č'era*; п. 771 *v'a'č'era, 'vužьm; 'vužьmajic', v'a'č'erajic'*; п. 784 *v'a'č'er'a, 'užьm; v'ə'č'er'ajic', 'užьmajic'*; п. 788 *'vužьm, v'a'č'er'ə; 'vužьmajit', v'i's'e-r'it'*; п. 791 *'užьmajit', v'i'č'er'i:t'*; п. 797 *'užьmat', v'a'č'er'it'*; п. 798 *'užьm, v'a'č'er'a*; п. 799 *'vužьm, v'a'č'er'a*; п. 811 *v'a'č'er'a, 'užьm*; п. 814 *'vužьm, v'a'č'er'a*; п. 822 *'vužьm, v'a'č'er'a; v'a'č'er'ajət', 'vužьmajit'*; п. 837 *'vužьmajit', v'i'č'er'ət'*; п. 844 *v'i'č'erə, 'vužьm; v'i'č'er'ajit', 'vužьmajit'*; п. 845 *'užьm, v'i'č'er'a; 'užьmajit', v'i'č'er'ajit'*.

Близость украинских и белорусских диалектов, в которых лексемы *večer-j-a* и *večer-j-a-j-e-ть* имеют тотальное распространение, а также наличие межъязыковых контактов поддерживает „витальность” этих лексем в южнорусских говорах и сказывается положительно на их существовании.

В общей картине сербско-русских лексических соответствий эти общеславянские лексемы обладают высоким классификационным весом, так как являются свидетельством тех древних диалектных отношений славянских языков, которые оказались разрушены их многовековой историей.

К этой группе лексем примыкает небольшая группа сербско-русских лексических корреспонденций, которые входят в состав **восточно-южно-**(и частично западно-)**славянских изоглосс**.

Эти изоглоссы сформировались также, по-видимому, в достаточно древний период, еще до того, как венгерские племена вклинились между словаками и южными славянами, вследствие чего южнославянские диалекты оказались оторваны от севернославянских. Наличие же островных ареалов в отдельных западнославянских диалектах еще больше повышает их статус, так как эти ареалы говорят о том, что в прошлом корреспондирующие лексемы были распространены значительно шире.

Среди этих лексических соответствий следует особо выделить те, которые и в **сербских, и русских диалектах имеют обширные ареалы**, ср., например, распространение лексем:

rěž-e-ть (rěž-i-ть) к. 17 ‘режет’ (хлеб) (серб. *rěže, rěže*; рус. *'r'ežьt, 'r'ežьt, 'r'ežət, 'r'ežət, 'r'ežə*). Кроме сербских и русских диалектов, эта

лексема широко распространена в украинских, белорусских, словенских, хорватских и болгарских диалектах и имеет островной ареал в восточно-словацких и македонских говорах;

vъ-kъs-ъn-ъ к. 65 'вкусный' (о еде) (серб. *ukûsan, úkusan, ùku:san, ùkusa:n*; рус. *f'kusnoj, f'kusnyj, f'kusnəj, v'kusnoj, v'kusnəj, ʉ'kusnəj, u'kusnyj*). За исключением сербских и русских диалектов, эта лексема имеет ограниченные ареалы в белорусских, украинских, словенских, хорватских, македонских и болгарских диалектах;

производные с корнем **glbt-* к. 57 'проглотит' (еду) (серб. *próguta:, progúta:, pogúta:, progútà:*; рус. *prog'lot'it, prag'lot'it, prag'lot'a, praɣ'lot'it'*). Помимо сербских и русских диалектов, словообразовательные дериваты с этим корнем широко распространены в белорусских, словацких, словенских, хорватских, македонских и болгарских диалектах, а также имеют локально ограниченные ареалы в украинских и польских диалектах.

Лексических соответствий подобного типа сравнительно немного,⁴ так как чаще представлены такие, которые **в восточнославянских (и в частности, в русских) диалектах имеют обширные ареалы, а в сербских островные или даже точечные, ср.:**

žed-j-a к. 9 'желание, потребность пить' (серб. *žē:da, žèža*; рус. *'ža-žda, 'žaždə*): лексема локализуется в основном в говорах Боснии и Герцеговины (в штокавских икавских говорах, в восточнобоснийских и восточногерцеговинских), а также в зетских говорах Черногории; помимо южнославянских, эта лексема имеет островные ареалы в польских диалектах (в некоторых мазовецких, малопольских и кашубских говорах);

куп-i-ть к. 47 'кипит' (вода) (серб. *kí:pi:, ki:pì:*; рус. *k'i'p'it, k'a'p'it, k'i'p'ic, k'i'p'it'*): эта лексема локализуется в основном в штокавских говорах Сербии (шумадийско-воеводинских, восточногерцеговинских и косовско-ресавских), Боснии и Герцеговины (в штокавских икавских говорах), а также в зетских говорах Черногории (п. 77); кроме того, она имеет ограниченный ареал в польских диалектах (в кашубских, великопольских, мазовецких и малопольских) и точечный в восточнословацких.

Нельзя, однако, не отметить, что иногда встречаются и противоположные ареальные сценарии, когда в **сербских диалектах корреспондирующие лексемы имеют обширные ареалы, тогда как в восточнославянских диалектах (и в частности, в русских) ограниченные, ср.:**

soln-in-a к. 27 'подкожный слой жира в свинине' (серб. *slánina, slanína, slani'na*; рус. *səta'n'ina*): лексема плотно покрывает территорию сербских, хорватских, македонских, болгарских, словацких и польских диалектов, однако в русских диалектах она зафиксирована лишь в старожильческих говорах на территории Латвии, в украинских диалектах лексема *soln-in-a* известна в основном в говорах юго-западного наречия, особенно в закарпатских и гуцульских; в белорусских диалектах она имеет островные ареалы в северо-восточных говорах, среднебелорусских и юго-западных говорах;

⁴ Ограниченный объем статьи позволил привести лишь некоторые примеры. Более подробные данные содержатся в монографии: Вендина 2009.

описательная конструкция *kys-ěl-o melk-o* к. 35 'сырое кислое молоко' (серб. *kiselo: mlijéko, k̄iselo: mlí:ko, k̄iselo mlé:ko, k̄iselo: mně:ko*; рус. *'k'islo: molo'ko, 'k'isŕa m̄ata'ko, 'k'isŕaj̄ m̄ata'ko*): эта синтаксическая конструкция широко распространена в южнославянских, чешских и словацких диалектах, тогда как в русских она имеет ограниченный ареал в севернорусских говорах (архангельских, ладого-тихвинских, вологодских и костромских) и южнорусских (курско-орловских); в украинских и белорусских диалектах это описательное наименование простокваши имеет более обширный ареал, но также локально ограниченный (в белорусских диалектах оно локализуется в основном в юго-западных и западно-полесских говорах; в украинских диалектах оно также характерно в основном для полесских и юго-западных говоров).

По-видимому, древний характер имеют и сербско-русские лексические корреспонденции, которые входят в состав изоглосс, связывающих **восточно- и западнославянские языки с некоторыми южнославянскими**. Их представляют лексемы, которые, как правило, **плотно покрывают территорию восточно- и западнославянских языков** и имеют локально ограниченные ареалы в южнославянских (в том числе в сербских) диалектах. Ярким примером таких соответствий могут служить, например, следующие лексемы:

m̄ok-a к. 11 'мука, из которой пекут хлеб' (серб. *mu:'ka, 'mu:ka, m̄u:ka*; рус. *mu'ka*): лексема имеет сплошной ареал в восточно- и западнославянских языках, а также в словенских диалектах и локально ограниченный в сербских и хорватских диалектах: в сербских диалектах она встречается в призренско-тимокских говорах (п. 87); кроме того, в некоторых зетских говорах Черногории (см. карту-схему 5);

var-i-t̄ к. 45 'варит, готовит' (обед) (серб. *và:ri:, 'v̄a:ri:, 'v̄a:ri, 'vari*; рус. *'var'it, va'r'it, va'r'it'*): лексема широко распространена в восточно- и западнославянских диалектах, а также в отдельных южнославянских (в частности, в сербских, хорватских и македонских); в сербских диалектах она зафиксирована в косовско-ресавских и призренско-тимокских говорах; кроме того, она встречается в зетских говорах Черногории; в штокавских икавских, восточнобоснийских и восточногерцеговинских говорах Боснии и Герцеговины;

běl-žk-ž к. 42 'белая часть яйца' (серб. *bé:lak, belú:tak*; рус. *b'e'tok, b'e'lok, b'e'tok, b'o'tok, b'i'tok, b'a'tok*): лексема широко распространена в восточнославянских, словацких, чешских, лужицких и болгарских диалектах; в сербских, македонских, словенских и польских диалектах она имеет локально ограниченные ареалы; в сербских диалектах эта лексема встречается в косовско-ресавских говорах;

s̄b-met-an-a к. 37 'густой жирный верхний слой кислого молока, сметана' (серб. *sme'tana*; рус. *s'm'e'tana, sm'e'tanə, sm'a'tana, sm'i'tana*): лексема практически полностью покрывает территорию восточно- и западнославянских языков; в сербских, словенских и болгарских диалектах она имеет островные ареалы (в сербских диалектах она отмечена в призренско-тимокских говорах).

Локализация ареалов этих лексем, а главное — их континуальность являются живым свидетельством диалектальности славянского языкового континуума еще в праславянскую эпоху. Находясь в разных концах Славии, представленные часто в виде изолированных „островков”, эти соответствия нередко являют собой „осколки” некогда более обширных ареалов.

К этой группе сербско-русских лексических корреспонденций примыкают лексемы, которые также входят в состав **восточно-западно-южно-славянских** изоглосс, но имеют ограничения в своем распространении. При этом здесь прослеживается несколько ареальных сценариев:

1. Широкое распространение корреспондирующих лексем в восточно-славянских и сербских диалектах, ср.:

tel-ēt-in-a к. 23 ‘мясо телянка’ (серб. *téletina, te'letina, te'l'etina*; рус. *t'e'l'at'ina, t'i'l'at'ina, t'a'l'at'ina*): помимо восточнославянских и сербских диалектов, лексема широко распространена также в словенских, хорватских и польских диалектах; тогда как в македонских, чешских и словацких диалектах она имеет точечные ареалы;

sv-var-i-tь к. 46 3sg praes asp perf ‘варит’ (серб. *s'vari, svà:ri:, s'vg:ri:*; рус. *s'var'it, s'var'it'*): помимо восточнославянских и сербских диалектов, лексема имеет обширный ареал в македонских диалектах и островной в хорватских; тогда как в словенских, польских и чешских диалектах она встречается спорадически.

2. Широкое распространение корреспондирующих лексем в сербских и русских диалектах, тогда как в украинских и белорусских их ареал носит ограниченный характер, ср.:

jbz-peč-e-tь к. 15 3sg praes asp perf ‘печет’ (серб. *ispéče, ispeče, ispečè:*; рус. *isp'e'č'ot, isp'e'čot, isp'a'čot*): помимо русских и сербских диалектов, лексема имеет обширный ареал в болгарских и македонских диалектах; в белорусских диалектах она отмечена в отдельных пунктах западнорусских, северо-восточных и среднебелорусских говоров; в украинских — в закарпатских и восточнополесских говорах; кроме того, она имеет островной ареал в хорватских и точечный в нижнелужицких диалектах;

gov-ęd-in-a к. 22 ‘мясо коровы или вола’ (серб. *góvedina, govèdina*; рус. *go'v'ad'ina, go'v'ad'inə, ga'v'ad'inə, γə'v'ad'ina*): помимо сербских и русских диалектов, лексема имеет обширный ареал в словенских и хорватских диалектах; в белорусских она отмечена в некоторых северо-восточных, среднебелорусских, юго-западных и полесских говорах; в украинских диалектах она распространена в основном в говорах Левобережной Украины, реже — в говорах юго-западного наречия; в македонских, словацких и польских диалектах ее характеризует точечный ареал.

3. Широкое распространение корреспондирующих лексем в сербских и украинских диалектах, тогда как в русских и белорусских их ареал является ограниченным, ср.:

nəkt-ьv-a, nəkt-ьv-у к. 12 ‘деревянное корыто, выдолбленное из одного куска дерева’ (серб. *nàčve, nàčve, 'načeva*; рус. *'noč'vy, 'noč'vy, nač'va*): помимо сербских и украинских диалектов, лексема имеет обширный ареал в болгарских и македонских диалектах; в русских диалектах лексе-

ма имеет дисперсный ареал в южнорусских, севернорусских и среднерусских говорах; в белорусских диалектах она распространена в некоторых юго-западных, северо-восточных и среднебелорусских говорах; кроме того, она имеет островной ареал в хорватских диалектах.

4. Широкое распространение корреспондирующих лексем только в сербских диалектах, тогда как в восточнославянских диалектах он является ограниченным, ср.:

lusk-a к. 41 'скорлупа' (яйца) (серб. *lùska, 'lùska*; рус. *luz'ga*): в русских диалектах лексема имеет точечный ареал в севернорусских ладого-тихвинских говорах; в украинских диалектах она отмечена в отдельных полесских говорах; в белорусских — на севере юго-западных; кроме того, лексема имеет островной ареал в хорватских диалектах и точечный в польских.

5. Широкое распространение корреспондирующих лексем в русских и украинских диалектах, тогда как в сербских и белорусских диалектах их ареал носит ограниченный характер, ср.:

m elz-iv-o, melz-iv-a к. 32 'молоко коровы сразу после отела, молозиво' (серб. *mlē:zivo*; рус. *mo'toz'ivo, mo'loz'ivo, ma'loz'ivə*): в сербских диалектах лексемы зафиксированы в единичном пункте переселенческих штокавских говоров на территории Венгрии (п. 151); в белорусских диалектах они встречаются в некоторых северо-восточных, среднебелорусских и западнополесских говорах; кроме того, эти лексемы имеют широкое распространение в чешских и словацких диалектах и ограниченное в словенских, хорватских и польских.

6. В сербских, русских, белорусских диалектах корреспондирующие лексемы встречаются спорадически, в украинских — имеют обширный ареал, ср.:

//*ěd-j-a* к. 54 'еда' (серб. *'ježa*; рус. *'ježa, je'ža*): лексема зафиксирована в единичном пункте зетских говоров Черногории (п. 73); в русских диалектах она встречается в отдельных пунктах севернорусских (вологодских, костромских, ярославских) и среднерусских говоров (тверских, владимирских); в белорусских диалектах лексема распространена в некоторых северо-восточных, западнополесских, юго-западных и среднебелорусских говорах; кроме того, лексема имеет точечный ареал в польских диалектах.

7. В сербских и русских диалектах ареал корреспондирующих лексем имеет ограниченный характер, тогда как в украинских и белорусских диалектах они имеют широкое распространение, ср.:

sъ-peč-e-ty к. 15 3sg praes asp perf 'печет' (серб. *s'peče:*; рус. *sp'e'č'ot, sp'a'k'ot', sp'i'č'ot'*): в сербских диалектах лексема зафиксирована в единичном пункте переселенческих штокавских говоров на территории Венгрии (п. 151); в русских диалектах она распространена преимущественно в западной группе русских говоров (псковских, новгородских, тверских, смоленских, брянских); кроме того, лексема имеет обширный ареал в словенских диалектах, ограниченный — в хорватских и точечный — в польских;

śb-met-an-a к. 36 ‘густой жирный верхний слой свежего отстоявшегося молока, сливки’ (серб. *śme'tana*; рус. *s'm'i'tana*, *s'm'e'tana*, *śm'a'tanə*): в сербских диалектах лексема зафиксирована в некоторых переселенческих штокавских говорах на территории Румынии (пп. 168, 169); в русских диалектах она имеет дисперсный ареал в южнорусских, севернорусских и среднерусских говорах; кроме того, эта лексема имеет обширный ареал в чешских и лужицких диалектах, ограниченный — в словенских, болгарских, словацких и польских диалектах и точечный — в хорватских.

8. Ограниченный ареал корреспондирующих лексем и в восточнославянских, и в сербских диалектах, ср.:

lup-in-a к. 51 ‘кожура, снятая со старой картошки’ (серб. *lŭpina*; рус. *lu'p'ina*): в сербских диалектах лексема отмечена в единичном пункте штокавских икавских говоров (п. 48); в русских диалектах она зафиксирована в русских старожильческих говорах на территории Литвы; в украинских диалектах лексема локализуется преимущественно в говорах юго-западного наречия; в белорусских диалектах она распространена в некоторых юго-западных и среднебелорусских говорах; кроме того, лексема имеет обширный ареал в польских диалектах и точечный — в словенских, словацких и лужицких;

//*ěd-j-en-ŭj-e* к. 54 ‘все, что употребляется в пищу людьми, еда’ (серб. *'jedeńe*; рус. *jid'a'n':o*): в сербских диалектах лексема зафиксирована в единичном пункте призренско-тимокских говоров (п. 87); в русских диалектах — в отдельном пункте среднерусских тверских говоров (п. 713); в белорусских — в юго-западных (п. 337); в украинских диалектах она распространена в некоторых юго-западных говорах; кроме того, лексема имеет обширный ареал в македонских, болгарских, словацких и польских диалектах и точечный в чешских.

В общей картине сербско-русских ареальных связей эти лексические соответствия имеют особый статус, так как, скорее всего, перед нами „осколки” некогда более обширных ареалов (не случайно многие из них локализируются в зонах архаики, установленных в работах П. Ивича, М. Павловича, Б. Братанича, Н. И. Толстого и др.). Обращает на себя внимание и тот факт, что они довольно часто фиксируются в переселенческих сербских говорах на территории Венгрии и Румынии, где они сохранились в результате процесса консервации как следствия сопротивления инодиалектному влиянию. В связи с этим их можно рассматривать как свидетельство диалектальности славянского языкового континуума еще в праславянскую эпоху. Об этом красноречивее всего говорит факт континуальности ареалов этих лексем, которые, как правило, имеют продолжение в языках всех трех славянских языковых групп (причем, среди западнославянских особенно часто в польских и словацких диалектах), что не может не свидетельствовать в пользу архаичности этих лексических параллелей.

Интересно, что среди сербско-русских лексических соответствий, сформировавшихся в рамках восточнославянских языков, отмечены и

такие, которые в южнославянском ареале локализуются **только в сербских** диалектах, ср., например, лексемы:

got-ov-i-tь к. 45 ‘варит, готовит’ (обед) (серб. *gótovi*.; рус. *go'tov'it*, *gɔ'tov'it*, *ɣa'tov'it'*): в русских диалектах эта лексема распространена практически повсеместно; в сербских диалектах она зафиксирована в некоторых восточнобоснийских и восточногерцеговинских говорах на территории Боснии и Герцеговины (пп. 50, 58); в украинских диалектах она встречается в некоторых говорах Левобережной Украины, Полесья и в юго-западных говорах; в белорусских — в северо-восточных говорах;

sъ-met-an-ъk-a к. 36 ‘густой жирный верхний слой свежего отстоявшегося молока, сливки’ (серб. *smetā:nka*; рус. *s'm'e'tanka*): в сербских диалектах лексема зафиксирована в переселенческих штокавских говорах на территории Венгрии (п. 151); в русских диалектах она встречается в отдельных пунктах севернорусских (костромских) и южнорусских говоров (смоленских); в белорусских — в юго-западных говорах; в украинских диалектах — преимущественно в юго-западных говорах; кроме того, эта лексема имеет островные ареалы в польских и словацких диалектах.

Точечный характер ареалов этих лексем в сербских диалектах свидетельствует о том, что это, по-видимому, образования, возникшие уже в рамках собственной истории сербского языка, так как микроареалы являются, как правило, территориальными величинами позднего времени, поскольку репрезентируемое ими языковое явление как новое, только нарождающееся не получило в них широкого распространения из-за наличия других, более употребительных и лингвистически активных форм (ср., например, широко распространенные в сербских диалектах лексемы *(kux)-a-j-e-tь* в значении ‘варит, готовит’ (обед) в том числе и в п. 50 или *var-i-tь* в том же значении, отмеченной также в п. 58; или лексеме *(kajmak)-ъ* в значении ‘густой жирный верхний слой свежего отстоявшегося молока, сливки’). Следует, однако, отметить, что существование островных ареалов лексемы *sъ-met-an-ъk-a* в польских и словацких диалектах позволяет не исключать возможности сохранения здесь и следов архаики.

Наличие всех этих сербско-русских лексических параллелей во многом определяется тем, что они сложились **в рамках восточнославянских языков**, и в их возникновении важная роль принадлежала украинским и белорусским диалектам.

Благодаря этим диалектам в сербско-русских ареальных связях наблюдается цепочечное развитие диалектных зон. Образую звенья такой цепочки, украинские и белорусские диалекты являют собой последовательные этапы исторического развития как картографируемого явления, так и самой лингвотерритории. Однако „вклад” украинских и белорусских диалектов в формирование этих ареальных связей оказывается разным.

Материал Общеславянского лингвистического атласа свидетельствует о том, что **сербско-(украинско-)русские** соответствия являются более репрезентативными, чем сербско-(белорусско-)русские, так как именно они

характеризуются нередко обширными ареалами в сербских диалектах. Иллюстрацией таких сербско-(украинско-)русских соответствий могут служить, например, следующие лексемы:

lusk-a к. 51 'кожура, снятая со старой картошки' (серб. *lūska*, *l'ūska*; рус. *lus'ka*, *luz'γα*; укр. *luš'ka*): в сербских диалектах лексема имеет островные ареалы в шумадийско-воеводинских, смедеревских, косовско-ресавских говорах, а также в переселенческих говорах на территории Венгрии (пп. 151, 152); кроме того, она зафиксирована в восточнобоснийских говорах Боснии и Герцеговины (п. 51); в русских и украинских диалектах лексема имеет точечные ареалы: в русских диалектах — в старожильческих говорах на территории Латвии (п. 526) и в южнорусских калужских говорах (п. 789); в украинских — в полесских говорах (п. 418); кроме того, эта лексема имеет островные ареалы в хорватских, болгарских и польских диалектах;

(*fruštik*)-ѳ, (*fryštik*)-ѳ к. 58 'завтрак, утренняя еда' (серб. *vrjštuk*, *f'ruštuk*, *v'ruštuk*; рус. *f'ryštuk*; укр. *f'ryštyk*, *f'ryštyk*, *f'ryščyk*): в сербских диалектах лексема имеет островные ареалы в шумадийско-воеводинских, косовско-ресавских и восточногерцеговинских говорах; кроме того, она встречается в штокавских икавских говорах Боснии и Герцеговины; в русских диалектах она имеет точечный ареал в русских старожильческих говорах на территории Эстонии (п. 527); в украинских эта лексема распространена в некоторых закарпатских говорах; помимо этого данная лексема плотно покрывает территорию словацких и словенских диалектов и имеет островные ареалы в некоторых польских и хорватских говорах;

pěn-a к. 31 'пенка' (на молоке) (серб. *pěna*; рус. *'p'ena*, *'p'ēna*, *'p'enə*; укр. *'p'ina*, *p'ieŋ'na*): в сербских диалектах лексема зафиксирована в переселенческих штокавских говорах на территории Венгрии (п. 152); в русских диалектах она распространена преимущественно в севернорусских говорах (архангельских, вологодских, ярославских и костромских), хотя встречается в отдельных среднерусских (псковских) и южнорусских (рязанских и курских) говорах; в украинских диалектах она локализуется в основном в юго-западных, реже — в юго-восточных и полесских говорах; кроме того, эта лексема имеет обширный ареал в словенских диалектах и островной — в хорватских и македонских;

производные с корнем **kys-* к. 14 'подходит, растет' (о тесте) (серб. *dókisne*., *kisne*; рус. *vyk'i'sat*, *'k'isn'et*, *us'k'is*; укр. *'kysne*, *'kysnə*, *put'kysat*): в сербских диалектах они встречаются в шумадийско-воеводинских говорах; а также в штокавских икавских и восточнобоснийских говорах Боснии и Герцеговины; в русских диалектах дериваты с корнем **kys-* имеют точечные ареалы в севернорусских (вологодских), южнорусских (тульских) и среднерусских говорах (новгородских); в украинских диалектах они распространены преимущественно в говорах юго-западного наречия; кроме того, дериваты с этим корнем имеют обширный ареал в словацких и чешских диалектах и островные ареалы в некоторых польских, хорватских, македонских и болгарских говорах.

В ареальном распределении выявленных лексических соответствий прослеживается определенная закономерность, а именно: в сербских диалектах они представлены нередко компактными ареалами в штокавских шумадийско-воеводинских и косовско-ресавских говорах (особенно часто в пп. 54, 55, 62, 83), а также в переселенческих говорах на территории Венгрии (пп. 151, 152); в русских диалектах они фиксируются в некоторых севернорусских (чаще всего в архангельских, вологодских и костромских), южнорусских (особенно в курских и рязанских) и среднерусских говорах (особенно в псковских и новгородских), в украинских диалектах — в основном в говорах юго-западного наречия.

Отличительной особенностью этих соответствий является и то, что многие из них находят продолжение в западнославянском ареале (особенно часто в словацких и польских диалектах).

Локализация сербско-(украинско-)русских лексических соответствий в трех славянских языковых группах позволяет рассматривать большинство из них в качестве „осколков” некогда более обширных ареалов и характеризовать как генетические (исключением является лексема (*fruštik*)-*ž*, (*fryštik*)-*ž* к. 58 ‘завтрак, утренняя еда’, заимствованная из нем. Frühstück, которая, несомненно, является более поздним образованием).

Сербско-(белорусско-)русские лексические параллели не имеют обширных ареалов: в русских диалектах они локализируются чаще всего в западной группе русских говоров; в белорусских они имеют точечные ареалы в северо-восточных и полесских говорах; в сербских диалектах их характеризуют островные ареалы в штокавских говорах Боснии и Герцеговины.

Иллюстрацией таких русско-(белорусско-)сербских соответствий могут служить, например, следующие лексемы:

peč-e-tь к. 15 3sg praes asp perf ‘печет’ (серб. *peče*; рус. *p'eč'ot*, *p'e'k'ot*, *p'ič'ot*, *p'ik'ot*; блр. *peče*): лексема имеет точечный ареал в штокавских восточногерцеговинских говорах Боснии и Герцеговины (п. 61); в русских диалектах она встречается в основном в южнорусских говорах (смоленских и курских); в белорусских диалектах — в полесских говорах; кроме того, эта лексема имеет точечный ареал в словенских диалектах (п. 11);

ov-č-in-a к. 24 ‘мясо барана’ (серб. *ovčina*; рус. *o'v'eč'ina*, *a'v'eč'yna*, *a'v'eč'inə*; блр. *a'v'eč'yna*): в сербских диалектах лексема имеет точечный ареал в косовско-ресавских говорах (п. 88); в русских диалектах она встречается в западной группе русских говоров (тверских и смоленских); в белорусских — в отдельных пунктах северо-восточных и юго-западных говоров; кроме того, эта лексема имеет точечный ареал в словенских диалектах (п. 15);

tel-ēt-j-e (subst) к. 23 ‘мясо телят’ (серб. *te'leto*; рус. *t'e'l'ač'je*; блр. *ty'l'ač'e*): в сербских диалектах лексема зафиксирована в переселенческих штокавских говорах на территории Румынии (п. 169); в русских диалектах она отмечена в некоторых севернорусских (архангельских) говорах; в белорусских она имеет точечный ареал в западнополесских гово-

рах (п. 362); кроме того, эта лексема имеет обширный ареал в чешских диалектах и островной в польских и хорватских;

(*špek*)-ъ к. 27 ‘подкожный слой жира в свинине’ (серб. *špek*; рус. *šp'ik*, *šp'ig*; блр. *šp'ik*): лексема зафиксирована в отдельных штокавских восточнобоснийских говорах Боснии и Герцеговины; в русских диалектах лексема получила широкое распространение в севернорусских (архангельских и вологодских), а также в западной группе среднерусских говоров (новгородских и тверских); в белорусских диалектах она отмечена в единичном пункте северо-восточных говоров (п. 348); кроме того, эта лексема плотно покрывает территорию словенских диалектов и имеет островные ареалы в некоторых хорватских и польских говорах.

Обращает на себя внимание тот факт, что в сербских и белорусских диалектах все эти соответствия имеют точечные ареалы, несмотря на это некоторые из них выходят за пределы южной Славии и находят продолжение в западнославянских диалектах (в частности, в чешских и польских).

В отличие от сербско-(украинско-)русских параллелей, они фиксируются в основном в восточногерцеговинских и восточнобоснийских говорах Боснии и Герцеговины (особенно часто в пп. 49, 58, 59, 61); в русских диалектах — в западной группе русских говоров (чаще всего в смоленских, тверских, новгородских).

Последнюю группу соответствий, вызывающих, несомненно, наибольший интерес образуют собственно **сербско-русские лексические параллели**. Эта группа лексических корреспонденций является также неоднородной, так как среди них выделяются сепаратные и эксклюзивные изоглоссы.

Являясь следствием дивергентного развития славянских языков, они представляют собой своеобразную „языковую эрозию” (Журавлев 1992: 113), т.е. остатки некогда более обширных ареалов корреспондирующих лексем. Поэтому „в сложном, пестром переплетении изоглосс наиболее показательны, наиболее значимы сепаратные изолексы, т.е. исключительные связи, отличительно характеризующие отдельные диалекты на фоне общеславянских словарных совпадений” (Куркина 1992: 28).

Рассмотреть эту уникальную ситуацию в деталях возможно впервые благодаря Общеславянскому лингвистическому атласу, карты которого позволяют преодолеть известную атомарность многих славистических исследований, когда та или иная изоглосса (в силу объективных причин, и, прежде всего, вследствие отсутствия материала) вырывалась из широкого ряда межславянских соответствий и возводилась в ранг определяющей.

Следует, однако, сказать, что в целом таких соответствий (судя по материалам шестого тома Атласа) сохранилось сравнительно немного, однако ценность их определяется тем, что они отсутствуют в украинских и белорусских диалектах, что дает возможность реально оценить характер сербско-русских лексических параллелей.

Сербско-русские сепаратные изоглоссы представляют следующие лексемы:

porzd-ьн-ь, porzd-ьн'-ь к. 3 'пустой, ненаполненный' (серб. *prà:zan, prà:zan, p'ra:zan, p'ra:zan*; рус. *po'roznoj, po'roz'n'ij, po'roznyj, po'roznaj, pa'roznaj, pa'roznaj*): в сербских диалектах эти лексемы распространены повсеместно; в русских диалектах они имеют плотный ареал в севернорусских говорах (архангельских, ладого-тихвинских, вологодских), кроме того, они широко известны в западной группе среднерусских говоров (новгородских; псковских, тверских); эта изоглосса охватывает также все западно- и южнославянские диалекты.

(traxter)-ь: к. 5 'воронка для переливания жидкости в сосуд с узким горлом' (серб. *trátu:r*; рус. *t'r'ext'el', t'r'axt'el'*): в сербских и русских диалектах лексема имеет точечные ареалы: в сербских диалектах — в штокавских икавских говорах Боснии и Герцеговины (п. 38); в русских диалектах — в среднерусских псковских говорах (п. 605), а также в русских старожильческих говорах на территории Эстонии (п. 527); кроме того, эта изоглосса охватывает все западнославянские диалекты, а также словенские и хорватские;

koryt-ьс-е к. 12 'деревянное корыто, выдолбленное из одного куска дерева' (серб. *'korice*; рус. *ko'rytco, ko'ryc':ə*): в сербских диалектах лексема зафиксирована в переселенческих штокавских говорах на территории Венгрии (п. 151); в русских диалектах — в некоторых севернорусских (ладого-тихвинских) говорах; кроме того, лексема имеет точечный ареал в среднесловацких говорах (п. 224);

kraj-ь к. 18 'первый кусок хлеба, отрезанный от буханки, горбушка' (серб. *kraj, kra:j, krà:j*; рус. *kraj*): лексема образует небольшие ареалы в зетских штокавских говорах Черногории и призренско-тимокских говорах Сербии; в русских диалектах островные ареалы этой лексемы находятся в севернорусских (архангельских) и среднерусских (тверских) говорах; кроме того, она имеет точечный ареал в среднесловацких говорах (п. 216) и островной — в хорватских;

svin-ět-in-a, svin-j-ět-in-a к. 21 'мясо свиньи' (серб. *svínetina, svi'netina, svi'netina*; рус. *sv'i'n'at'ina*): лексема широко распространена в штокавских говорах Сербии (шумадийско-воеводинских; смедеревских; косовско-ресавских; восточногерцеговинских и призренско-тимокских), в зетских говорах Черногории, в штокавских икавских, восточнобоснийских и восточногерцеговинских говорах Боснии и Герцеговины; а также в переселенческих говорах на территории Румынии (п. 168); в русских диалектах лексема имеет точечные ареалы в западной группе русских говоров (новгородских и брянских); кроме того, эта изоглосса охватывает словенские, хорватские и македонские диалекты;

pors-ět-in-a к. 21 'мясо свиньи' (серб. *pra'setina*; рус. *poro's'at'ina, para's'at'ina, poro's'et'ina*): лексема имеет точечный ареал в штокавских зетских говорах Черногории (п. 75); в русских диалектах она имеет островные ареалы в севернорусских (ладого-тихвинских и вологодских), среднерусских (новгородских) и южнорусских (смоленских) говорах; кроме того, она имеет небольшой ареал в хорватских диалектах;

ov-ьč-ět-in-a к. 24 'мясо барана' (серб. *ovčetina, ovčetina*; рус. *of'č'a't'ina*): в сербских диалектах лексема широко распространена в штокав-

ских говорах (шумадийско-воеводинских; смедеревских; косовско-ресавских; восточногерцеговинских; призренско-тимокских); в зетских говорах Черногории; в штокавских икавских восточнобоснийских, восточногерцеговинских говорах Боснии и Герцеговины; в русских диалектах она имеет точечный ареал в среднерусских (новгородских) говорах (п. 632); кроме того, эта изоглосса охватывает словенские, хорватские и македонские диалекты;

mold-o melk-o к. 32 ‘молоко коровы сразу после отела, молозиво’ (серб. *mlá:do mlé:ko*; рус. *moto'dojo moto'ko*, *məlo'doje məlo'ko*): в сербских диалектах эта описательная конструкция отмечена в некоторых пунктах штокавских шумадийско-воеводинских говоров; в русских диалектах она имеет островные ареалы в севернорусских (вологодских) и среднерусских (новгородских и владимирско-поволжских) говорах; кроме того, она имеет точечный ареал в словенских и хорватских диалектах;

sěr-o melk-o к. 32 ‘молоко коровы сразу после отела, молозиво’ (серб. *'seravo mle'ko*, *'siravo mlé:ko*; рус. *so'r'onojo moto'ko*, *'s'irno moto'ko*): в сербских диалектах эта описательная конструкция зафиксирована в отдельных штокавских смедеревских и призренско-тимокских говорах; в русских диалектах она встречается в некоторых севернорусских (архангельских, вологодских, ладого-тихвинских) и среднерусских (новгородских) говорах; кроме того, она имеет точечный ареал в македонских и болгарских диалектах;

kož-a к. 31 ‘пенка’ (на молоке) (серб. *kò:ž̌a*, *'kož̌a*; рус. *'kož̌a*): в сербских диалектах лексема встречается в переселенческих штокавских говорах на территории Венгрии (п. 151) и Румынии (п. 168); в русских диалектах она зафиксирована в некоторых севернорусских (архангельских) говорах; при этом она широко распространена в словацких диалектах и имеет островные ареалы в некоторых лужицких, чешских, хорватских и македонских говорах;

ž̌blt-j-ak-ъ к. 43 ‘желтая часть яйца’ (серб. *ž̌ú:jak*; рус. *žol't'ak*): в сербских диалектах лексема имеет точечный ареал в косовско-ресавских говорах (п. 83); в русских — в севернорусских (архангельских) говорах (п. 548); кроме того, она имеет точечный ареал в словенских диалектах;

kor-a к. 51 ‘кожура, снятая со старой картошки’ (серб. *'kora*, *kòra*, *kóra*; рус. *ko'ra*): в сербских диалектах лексема широко распространена в штокавских шумадийско-воеводинских; смедеревских; косовско-ресавских и восточногерцеговинских говорах; кроме того, она отмечена в зетских говорах Черногории, в штокавских икавских восточнобоснийских и восточногерцеговинских говорах Боснии и Герцеговины; в русских диалектах она образует обширные ареалы в севернорусских (архангельских, вологодских) говорах; помимо этого, лексема имеет обширный ареал в хорватских и островной ареал в болгарских диалектах;

//už-in-a-j-e-ть к. 60 ‘ест обед’ (серб. *ùžina:*, *'užina*, *'užina:je*; рус. *'povžnajat*, *'pavžymat'*): в сербских диалектах лексема sporadicheski встречается в косовско-ресавских говорах (п. 82) и восточногерцеговинских (п. 67) говорах Сербии, а также в переселенческих говорах на террито-

рии Венгрии (пп. 151, 152); в русских диалектах она имеет островной ареал в севернорусских (архангельских) говорах; кроме того, эта изоглосса охватывает словенские, хорватские и болгарские диалекты;

sold-ъk-ъ к. 65 'вкусный' (о еде) (серб. *slàdak, sládak, s'ladak*; рус. *s'latkoj, s'tatkoj*): в сербских диалектах лексема распространена в некоторых штокавских смедеревских, косовско-ресавских, восточногерцеговинских, призренско-тимокских говорах; кроме того, в восточногерцеговинских говорах Боснии и Герцеговины; в зетских говорах Черногории, а также в сербских переселенческих говорах на территории Венгрии (п. 151); в русских диалектах она имеет островной ареал в севернорусских (архангельских) и среднерусских (владимирско-поволжских) говорах; островной ареал этой лексемы отмечен также в македонских и болгарских диалектах.

Нетрудно заметить, что среди сепаратных лексических соответствий сербских и русских диалектов отсутствуют такие, которые имеют тотальный характер, когда репрезентирующие их лексемы равномерно покрывают территорию тех или иных говоров.

Исключение составляют лексемы *porzd-ъn-ъ, porzd-ъn'-ъ* к. 3 'пустой, ненаполненный', которые обладают масштабными ареалами в западно- и южнославянских языках, а также имеют довольно плотный ареал в русских диалектах (в частности, в севернорусских и в западной группе среднерусских говоров).

В распространении сербско-русских сепаратных соответствий прослеживается определенная повторяемость, а именно: в сербских диалектах они концентрируются в основном в отдельных штокавских говорах (особенно часто в косовско-ресавских пп. 82, 83; смедеревских п. 69; восточногерцеговинских пп. 67, 68; призренско-тимокских пп. 84, 85) и зетских говорах Черногории (особенно часто пп. 74, 75, 76, 77, 78), а также в переселенческих говорах на территории Венгрии (п. 151); в русских диалектах они локализируются чаще всего в севернорусских (особенно в архангельских и вологодских) и в западной группе среднерусских говоров (особенно в новгородских).

При этом хронологическая маркированность этих соответствий, будет, по-видимому, разной. На это указывает, прежде всего, фактор пространства, так как некоторые из них локализируются не только в южной, но и западной Славии. Так, в частности, наличие обширных дистантных ареалов лексем *porzd-ъn-ъ, porzd-ъn'-ъ* к. 3 'пустой, ненаполненный' (рус.-слн.-хрв.-серб.-мак.-блг.-чеш.-слц.-луж.-плс.) является свидетельством диалектальности славянского языкового континуума еще в праславянскую эпоху, ибо существование изоглосс, связывающих языки, удаленные на очень большое расстояние, говорит о том, что „языковая общность, сосредоточенная первоначально на сравнительно ограниченной территории, с течением времени рассеялась” (Принципы 1976: 184).⁵

⁵ Ср. в связи с этим следующий тезис: „Когда в лингвистическом пространстве могут быть найдены два или более ареала с тем же явлением, это указывает на то, что данное явление существовало на промежуточной между ними территории” (Бородина 1980: 34).

К архаизмам, по-видимому, можно отнести и лексему *kraj-ь* к. 18 ‘первый кусок хлеба, отрезанный от буханки, горбушка’: несмотря на то, что лексема образует островные ареалы в русских, сербских, хорватских и словацких диалектах, она может рассматриваться как архаизм, так как все эти ареалы являются дистантными и локализируются в трех славянских языковых группах, кроме того, лексема представляет собой непроизводную основу, на базе которой образовались многочисленные дериваты, расширившие радиус ее распространения практически до общеславянского, ср.: рус. *kraj-ux-a*, *kraj-uš-ьk-ѡ*; рус.-блр. *kraj-uš-ьk-a*; рус.-блр.-слн.-хрв.-слц. *kraj-ьc-ь*; рус.-блр.-укр.-плс.-слц. *ob-kraj-ьc-ь*; блр.-укр. *ob-kraj-ьc-ik-ѡ*; хрв.-укр. *sъ-kraj-ьc-ь*; серб.-плс. *sъ-kraj-ьk-a*; слн.-слц. *kraj-ik-ѡ*; чеш.-слц. *kraj-ič-ьk-ѡ*; серб.-мак. *kraj-ьk-a*; мак.-блг. *kraj-itj-ьn-ik-ѡ*, *kraj-ьc-ѣ* и т.д. Значение этой лексемы, образованной от глагола **krojiti* (ЭССЯ 12: 88), является первичным, т.е. то, что отрезано, „место отреза или разрыва” (ФАСМЕР II: 364; Черных I: 438; Преображенский I: 376), что в соответствии с теорией лингвогеографии является признаком архаизма.

К независимым типологически сходным образованиям следует отнести, по-видимому, лексему *kož-a* к. 31 ‘пенка на молоке’, несмотря на наличие у нее островных ареалов в одних диалектах (в частности, в русских пп. 532, 535; в чешских пп. 188, 199, 204; хорватских пп. 40, 148а; сербских пп. 151, 168; македонских п. 105) и довольно плотных — в других (в словацких пп. 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 219, 221, 223, 224; и лужицких пп. 235, 237). Однако переносный характер значения этой лексемы, исходная посессивная семантика которой была ‘козья’ (шкура) < **kozja* (ЭССЯ 12: 36), свидетельствует, скорее всего, о более позднем формировании этого соответствия в рамках собственной истории этих языков.

Независимыми параллельными образованиями являются, по-видимому, и лексемы *koryt-ьc-e* к. 12 ‘деревянное корыто, выдолбленное из одного куска’, *pors-ѣt-in-a*, *svin-ѣt-in-a*, *svin-j-ѣt-in-a* к. 21 ‘мясо свиньи’, *žblt-j-ak-ѡ* к. 43 ‘желтая часть яйца’, *//už-in-a-j-e-ть* к. 60 ‘ест обед’, на что указывает, с одной стороны, точечный характер их ареала в русских, а нередко и в сербских диалектах, а с другой — вторичность их словообразовательной структуры, наличие в их составе продуктивных в русских и сербских диалектах словообразовательных суффиксов (ср., например, суф. *-ьc-e* или суф. *-ѣt-in-a*), что само по себе является значимым фактом, так как лексемы, структура которых в словообразовательном отношении „является прозрачной, оказываются более поздними” (Климов 1990: 122).

Поздний характер имеют и соответствия, представленные лексемой (*traxter*)-ь к. 5 ‘воронка для переливания жидкости в сосуд с узким горлом’, о чем свидетельствует сам факт ее заимствования из др.-в.-нем. *trahter*, *trihtere*.

Среди сербско-русских **эксклюзивных** соответствий, т.е. таких, которые характерны лишь для русских и сербских диалектов, можно выделить лишь две лексемы:

kož-a к. 41 ‘скорлупа’ (яйца) (серб. *'koža*; рус. *'koža*): в сербских диалектах лексема имеет точечный ареал в переселенческих штокавских говорах на территории Румынии (п. 168); в русских диалектах она распространена в некоторых среднерусских (псковских, владимирско-поволжских) и южнорусских (рязанских) говорах;

lom-it-b, lom-a-j-e-tb к. 17 ‘режет’ (хлеб) (серб. *'lomi*::; рус. *lo'mat*): лексема имеет микроареал в штокавских зетских говорах Черногории (п. 75); в русских диалектах — в севернорусских (архангельских) говорах (п. 549).

Нетрудно заметить, что оба соответствия не имеют ярко выраженных ареалов. Показательно также и то, что значение одного из них является переносным (о чем свидетельствует этимология лексемы *kož-a*, отсылающая к исходной посессивной семантике), а другое — представлено именем с производной основой, что невольно наталкивает на мысль об их позднем образовании.

Эти соответствия могут быть, скорее всего, результатом параллельного и независимого развития, на что указывает качественная характеристика их ареала, в частности, тот факт, что они представлены микроареалами, которые являются, как правило, территориальными величинами позднего времени.

Итак, как видно из приведенного материала, топография сербско-русских изоглосс, их реальная языковая наполненность и пространственная локализация оказываются довольно сложными и не исчерпываются количественным показателем. Адекватная интерпретация их в пространственном и временном аспекте возможна лишь при наличии общеславянского контекста и при условии учета их разнонаправленности.

Как свидетельствует проведенный анализ, в большинстве своем сербско-русские лексические соответствия сложились в рамках восточнославянского языкового континуума. По сравнению с этими изоглоссами роль сепаратных и особенно эксклюзивных лексических параллелей в общеславянском контексте оказывается менее значительной.

В общей картине территориального распределения ареальных связей русских и сербских диалектов отчетливо просматривается несколько планов.

На первом плане находятся связи, которые оказались во многом предопределены статусом самого **русского языка как члена восточнославянского языкового континуума**. В формировании этих лексических изоглосс чрезвычайно важную роль сыграли белорусские и особенно украинские диалекты, которые выполняли функцию своеобразного „моста” между русскими и сербскими диалектами. Благодаря их поддержке сложилось большинство ареальных связей русских и сербских диалектов. Не случайно среди них не отмечено случаев, когда лексема была бы широко представлена только в русских диалектах и при этом находила бы такое же широкое распространение в языках южнославянской группы.

Связи второго плана — это собственно русские ареальные связи. Они играют не менее важную роль в общей картине сербско-русских языковых отношений, хотя в количественном выражении они представлены довольно ограниченным кругом лексем.

Качественные различия сербско-русских изоглосс являются свидетельством их разного исторического прошлого. Поэтому хронологически они интерпретируются по-разному.

Инвентарь сербско-русских лексических соответствий включает в себя, с одной стороны, общеславянские лексемы, а с другой — ареально ограниченные диалектизмы, восходящие и к праславянской эпохе, и к эпохе самостоятельного развития славянских языков. Среди этих сходжений наблюдаются такие, которые детерминированы факторами генетического порядка (они имеют глубокие корни и восходят часто к периоду праславянской языковой общности), а также такие, которые во многом predeterminedены факторами типологическими и являются свидетельством независимого параллельного развития.

Представляется, однако, что даже в этом случае выявленные сходжения могут быть отражением тех общих языковых процессов, которые были пережиты славянскими языками в прошлом, так как „параллельное развитие родственных языков не может быть случайным, оно возникает на основе тенденций, заложенных в системе праязыка” (Степанов 1975: 27). И в этом смысле все изменения, которые произошли в славянских языках в процессе их исторического развития, с лингвистической точки зрения predeterminedены их предшествующим состоянием. Таким образом, лексические карты Атласа являются прекрасной иллюстрацией одного из постулатов компаративистики — чем ближе языковые системы, тем меньше случайных совпадений в их развитии, поскольку развитие систем в значительной степени детерминировано общими генетическими истоками.

Такая сложная картина ареальных связей сербских и русских диалектов согласуется с идеей Э. Бенвениста о том, что степень родства между членами больших семей родственных языков в разные хронологические периоды способна принимать различные значения (Бенвенист 1963: 45), поскольку в истории межславянских диалектных отношений наблюдается действие двух противоположных тенденций: междиалектной интеграции и консервации как следствия сопротивления инодиалектным влияниям.*

* На помена у редни штва: У вишеструко драгоценом прилогу Т. И. Вендине, који се овде објављује, неке „техничке” непрецизности резултат су геополитичких промена на „српскохрватском” дијалекатском простору најновијег времена и у њима се страни славиисти понекад теже сналазе. Иако су у нашим *Фонолошким ојисима* (ФО 1981: 12—13) те појединости за штокавско наречје прецизно назначене, поменућемо оно што међу њима може изазвати недоумице: пп. 48, 49, 51, 150, 151, 168 означени су као хрватски; бошњачки су пп. 50, 58, 61 (уз друге који су означени као „Муслимански”); п. 78 није у Црној Гори иако припада „зетском” дијалекту, а из тога се масива издваја п. 76 — који припада источнохерцеговачком дијалекту; пп. 38 и 48 ијекавски су а не икавски. За целовитост научних налаза наше ауторке све то, међутим, нема никаквог значаја будући да се истраживане чињенице увек везују за целину *штокавцишине*, а чакавщина и кајкавщина и иначе су од ње технички јасно разграничене. Својом књигом *Русские диалекты в общеславянском контексте* (Москва, 2009) Т. И. Вендина стаје у ред првих лингвогеографа нашега времена, а расправом која се пред читаоцем налази на најбољи начин задужује и српску лингвогеографију. (Драгољуб Петровић)

ЛИТЕРАТУРА

- БЕНВЕНИСТ, Э. „Классификация языков”. *Новое в лингвистике*, III. Москва, 1963.
- БОРОДИНА, М. А. „Развитие ареальных исследований и основные типы ареалов”. *Взаимодействие лингвистических ареалов*. Ленинград, 1980.
- ВЕНДИНА, Т. И. *Русские диалекты в общеславянском контексте*. Москва, 2009.
- ВОПРОСНИК — *Вопросник общеславянского лингвистического атласа*. Москва, 1965.
- ЖИРМУНСКИЙ, В. М. „О некоторых проблемах лингвистической географии”. *Вопросы языкознания* № 4 (1954): 3—25.
- ЖУРАВЛЕВ, А. Ф. *Лексико-статистическое моделирование системы славянского языкового родства*. Москва, 1994.
- ИВАНОВ, В. В. „История и современное состояние диалектов славянских языков на картах Общеславянского лингвистического атласа”. *Славянское языкознание XI. Международные съезды славистов: доклады российской делегации*. Москва, 1993, 315—327.
- КЛИМОВ, Г. А. *Основы лингвистической компаративистики*. Москва, 1990.
- КУРКИНА, Л. В. *Диалектная структура праславянского языка по данным южнославянской лексики*. Лубляна, 1992.
- МАКАЕВ, Э. А. „Проблемы и методы сравнительно-исторического языкознания”. *Вопросы языкознания* № 4 (1965): 3—19.
- МАРТЫНОВ, В. В. *Язык в пространстве и времени*. Москва, 1983.
- ПРЕОБРАЖЕНСКИЙ, А. *Этимологический словарь русского языка*, I—II, Москва, 1910—1914.
- ПРИНЦИПЫ — *Принципы описания языков мира*. Москва, 1976.
- СРЕЗН. — И. И. СРЕЗНЕВСКИЙ. *Материалы для словаря древнерусского языка*, I—III. Москва, 2003.
- СТЕПАНОВ, Ю. С. *Методы и принципы современной лингвистики*. Москва, 1975.
- ТЕНЬБЕР, Л. „О диалектологическом атласе русского языка”. *Вопросы языкознания* № 5 (1966): 110—120.
- ФАСМЕР, М. *Этимологический словарь русского языка*, I—IV. Москва, 1964—1973.
- ЧЕРНЫХ, П. Я. *Историко-этимологический словарь современного русского языка*, I—II. Москва, 1994.

*

[FO 1981 — *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*. Sarajevo (ANUBiH), 1981.]

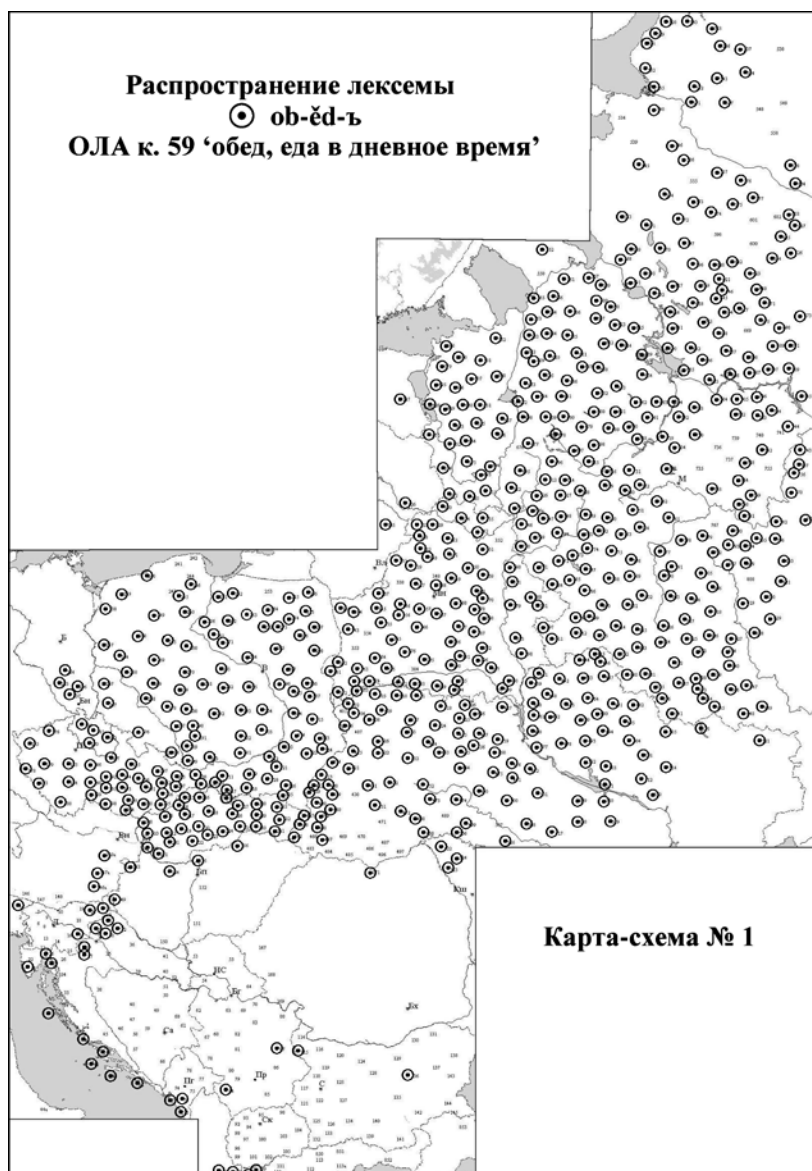
Т. И. Вендина

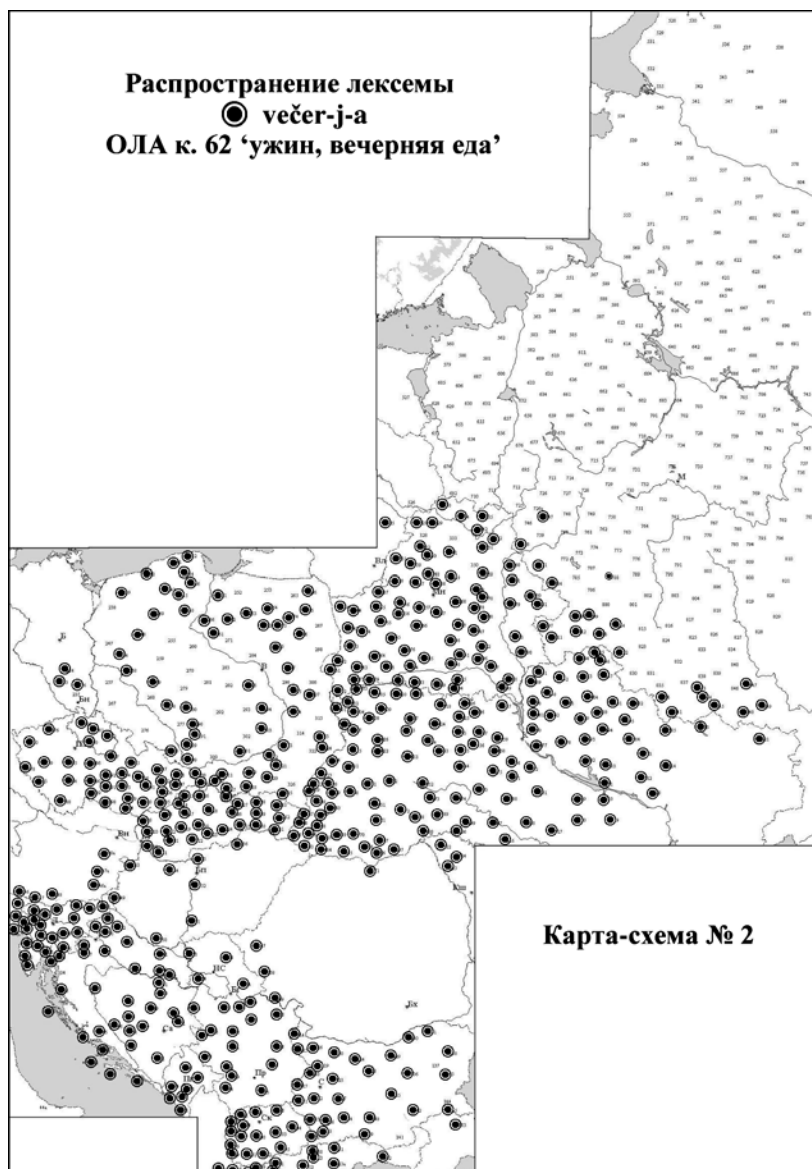
КА ПРОСТОРНО-ВРЕМЕНСКОЈ ИНТЕРПРЕТАЦИЈИ СРПСКО-РУССКИХ
ЛЕКСИЧКИХ ПАРАЛЕЛИ

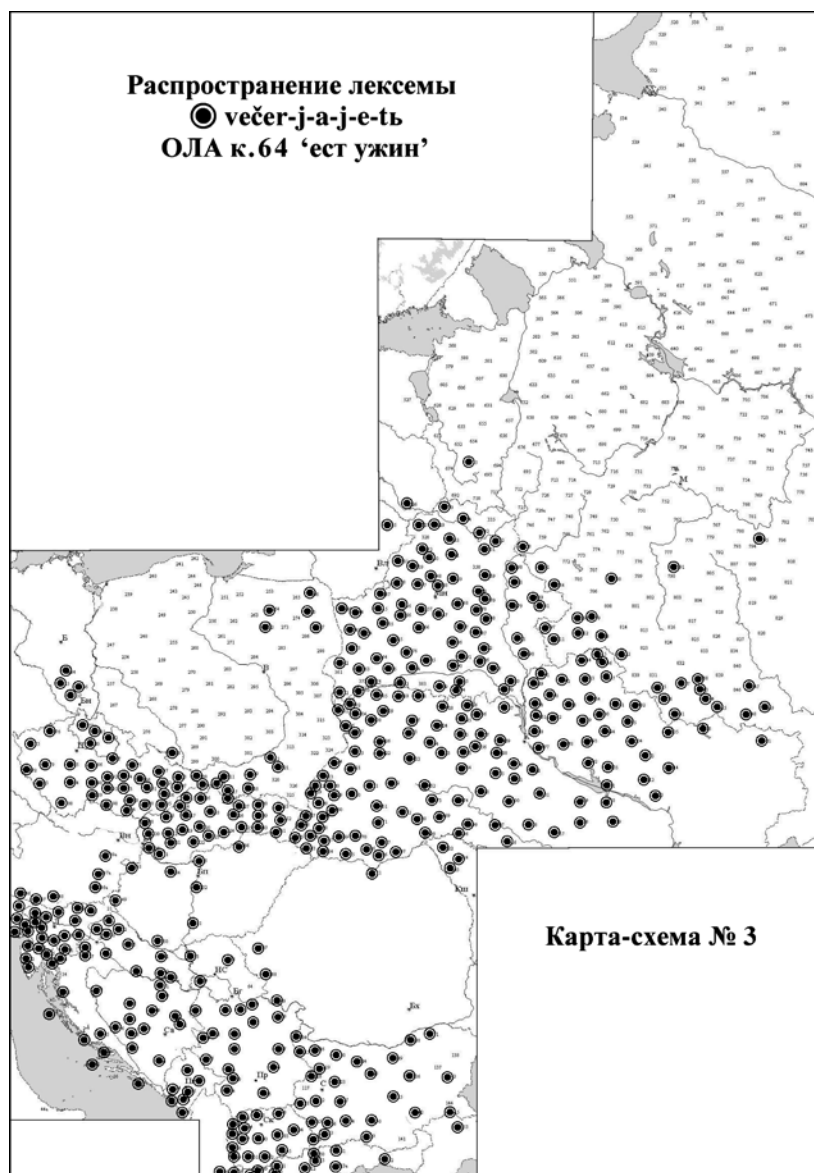
Резиме

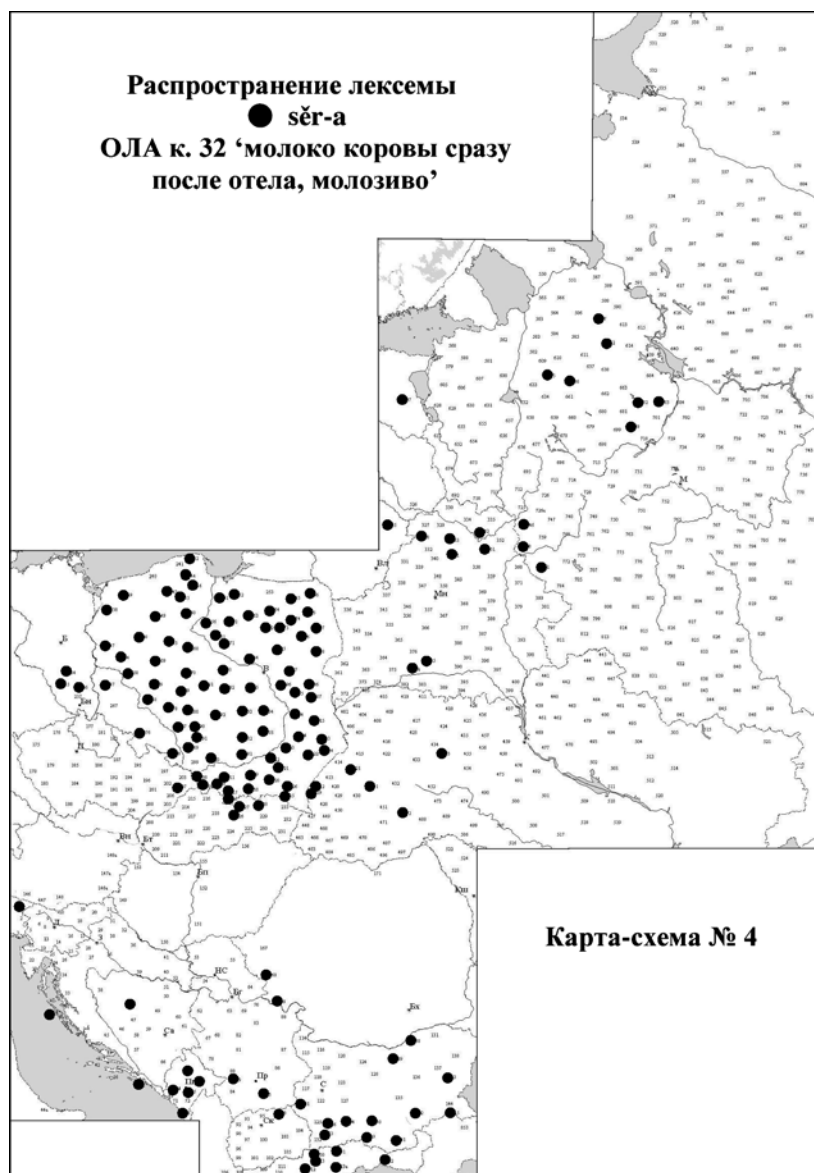
Аутор на обимном материјалу *Опшtesловенског лингвистичког атласа* разматра српско-руске лексичке паралеле и показује да топографија српско-руских изоглоса, њихова реална просторна „испуњеност” није истоветна, што сведочи о њиховој различитој историји и, у складу с тим, различитој хронологији. Њихова адекватна интерпретација са просторног и временског аспекта могућа је само у опшtesловенском контексту. Опшtesловенска перспектива омогућује да се објасни које лексичке паралеле одражавају и продужују односе у изворном систему, а које сведоче о неистоветној реализацији система веза и односа наслeђених из прасловенске епохе.

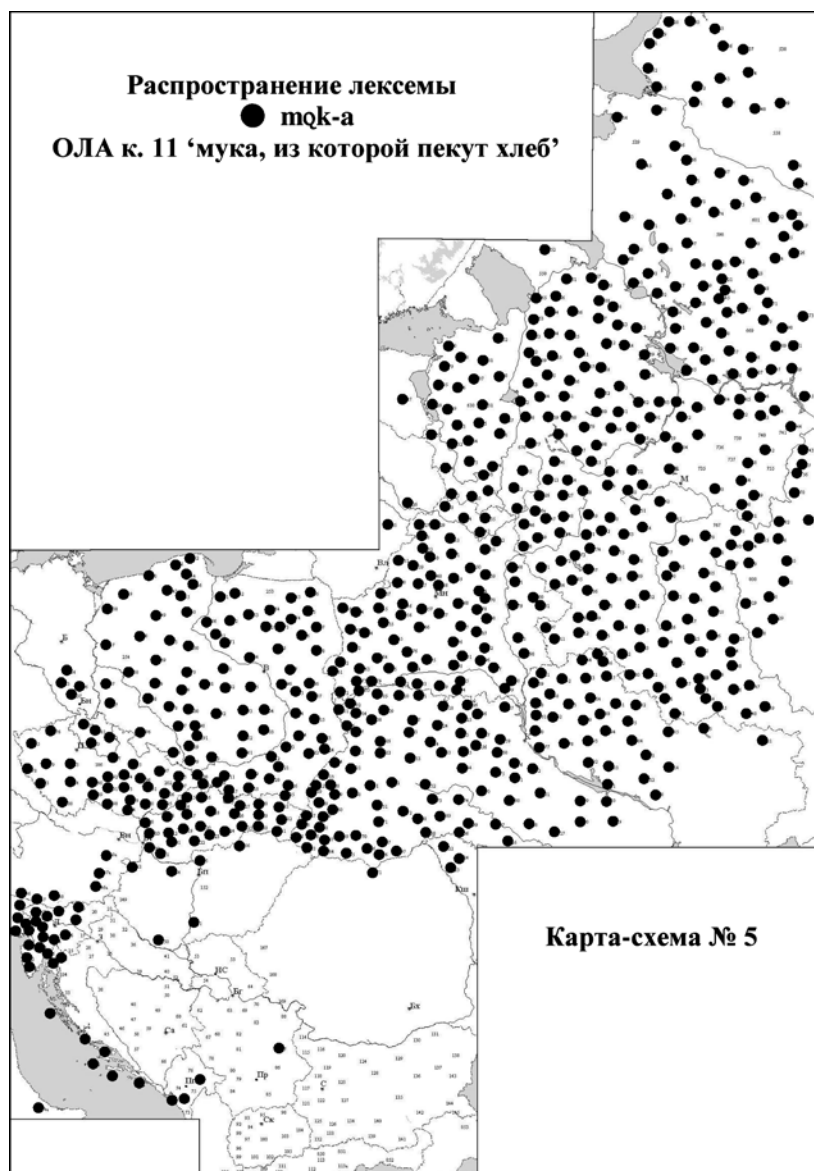
Институт славјановедения РАН
Москва
vendit@rambler.ru

Ivana Vrtič

APSOLUTNI NOMINATIV U HRVATSKIM SVETOPISAMSKIM PRIJEVODIMA¹

Apsolutni nominativ, gerundska konstrukcija koja se sastoji od gerunda i imena u nominativu, bio je općeslavenska sintaktička konstrukcija. Prema dosadašnjim istraživanjima potvrđen je u crkvenoslavenskom, staroruskom, staročeškom, staropoljskom i starosrpskom jeziku. Metodom unutrašnje komparacije navedena sintaktička konstrukcija istražuje se u okviru hrvatskog sustava u različitim fazama njegova razvoja (od XV. do XIX. stoljeća), i to u jednom žanru — hrvatskim svetopisamskim prijevodima. Istraživanje pokazuje da je apsolutni nominativ dobro potvrđen u većini starijih hrvatskih svetopisamskih prijevoda (u Konzulovu i Dalmatinovu prijevodu *Novog zavjeta*, zatim u Kašićevu prijevodu *Svetog pisma* te u Katančićevu prijevodu *Svetog pisma*), kao i u starijoj lekcionarskoj tradiciji (u Zadorskom, Bernardinovu, Ranjininu, Zborovčićevu, Andriolićevu, Bandulavićevu, Kašićevu, Kesićevu, Pavićevu i Kneževićevu lekcionaru). Sintaktičko-semantičkom analizom primjeri apsolutnog nominativa klasificiraju se prema semantičkim tipovima i podtipovima unutar funkcije adverbijalnog determinatora, najčešće sintaktičke funkcije apsolutnog nominativa u hrvatskim svetopisamskim prijevodima. Izbor i upotreba apsolutnog nominativa a ne neke druge konkurentne strukture, nominalne ili verbalne, posljedica je jezičnih i izvanjezičnih čimbenika.

Ključne riječi: povijesna sintaksa, gerundske konstrukcije, apsolutni nominativ, povijest hrvatskog jezika, svetopisamski prijevodi.

1. U starijim razdobljima pojedinih slavenskih jezika potvrđene su različite apsolutne konstrukcije: apsolutni nominativ, apsolutni dativ, apsolutni lokativ i apsolutni instrumental.² Riječ je o konstrukcijama koje nisu bile gramatički vezane s ostalim dijelom rečenice, a služile su za izražavanje parataktičkih i hipotaktičkih odnosa. Apsolutni je nominativ uz apsolutni dativ bio najraširenija slavenska apsolutna konstrukcija. Naime, potvrđen je u crkvenoslavenskom, staroruskom, staropoljskom, staročeškom i starosrpskom jeziku (VEČERKA 1961: 106—110; 1996: 184—186; ГРКОВИЋ-МЕЉОР 2007: 176), ali i u nekim su-

¹ Ovaj je rad proširena verzija usmenog izlaganja održanog na Petom hrvatskom slavističkom kongresu u Rijeci 2010. godine.

² Tandarić u svojoj studiji *Crkvenoslavenska jezična norma u hrvatskologoljskom ritualu* (TANDARIĆ 1993: 103) navodi kako ga je prof. F. V. Mareš upozorio na to da je u prijevodnim tekstovima češke redakcije crkvenoslavenskog jezika (*Besjede sv. Grgura Velikog*) uz apsolutni instrumental, koji poznaje i hrvatska redakcija (MIHALJEVIĆ 2009: 341), potvrđen i apsolutni lokativ. O apsolutnom lokativu i apsolutnom instrumentalu u prijevodnim tekstovima češke redakcije crkvenoslavenskog jezika usp. i VEČERKA 1996: 191—192.

vremenim slavenskim dijalektima.³ Dosadašnja istraživanja hrvatske povijesne sintakse pokazuju da je apsolutni nominativ potvrđen i u hrvatskom jeziku (ZIMA 1887: 320—324; ŠKARIĆ 1902: 30; MARETIĆ 1910: 232; 1916: 89; MUSIĆ 1935: 151—152), i to prije svega u nabožnoj književnosti (*Život sv. Katarine*, *Život sv. Jerolima*, Marulić, Kavanjin, Banovac, Kanižlić, Leaković), ali i u svjetovnoj književnosti (Hektorović, Lucić, Dž. Držić, Vetranović, Nalješković, M. Držić, Ranjina, Gundulić, J. Palmotić).⁴ Ovaj se rad usmjerava na detektiranje apsolutnog nominativa u žanru koji do sada u tom smislu nije bio predmet istraživanja — svetopisamskim tekstovima. Metodom unutrašnje komparacije navedena sintaktička konstrukcija proučava se u okviru hrvatskog sustava u različitim fazama njegova razvoja. Sintaktičko-semantičkom analizom primjeri apsolutnog nominativa klasificiraju se prema semantičkim tipovima i podtipovima unutar funkcije adverbijalnog determinatora, najčešće sintaktičke funkcije apsolutnog nominativa u hrvatskim svetopisamskim prijevodima.

2. U radu se polazi od pretpostavke da je zastupljenost određenih sintaktičko-semantičkih obrazaca žanrovski uvjetovana. Zato se apsolutni nominativ prati u samo jednom žanru, odnosno u hrvatskim svetopisamskim prijevodnim tekstovima. Budući da se pojavljuju u svim etapama jezičnog razvoja, svetopisamski tekstovi predstavljaju idealan žanr za praćenje stabilnosti ispitivanog sintaktičkog modela. Ovo istraživanje obuhvaća svetopisamske prijevode od polovine XV. do polovine XIX. stoljeća, odnosno prijevode dijelova i cijelog *Svetog pisma* (prvi hrvatski tiskani prijevod *Novog zavjeta* — Konzulov i Dalmatinov prijevod objavljen glagoljicom 1562. i 1563. te ćirilicom 1563., prvi hrvatski gotovo cjeloviti prijevod *Svetog pisma* — Kašićev prijevod iz prve polovine XVII. stoljeća koji je ostao u rukopisu sve do 1999., prvi hrvatski tiskani prijevod cijelog *Svetog pisma* — Katančićev prijevod objavljen 1831.) te lekcionare (Zadarski iz polovine XV. stoljeća, Bernardinov iz 1495., Ranjinin iz 1508., Zborovčićev iz 1543., Andriolićev iz 1586., Bandulavićev iz 1613., Kašićev iz 1641., Kesićev iz 1740., Pavićev iz 1764. i Kneževićev iz 1773.).⁵

³ Potvrđen je u srpskom narodnom jeziku, u ruskim, zapadnobugarskim i istočnomoravskim dijalektima (usp. MARETIĆ 1899: 644—645; ИВИЋ 1960: 62; КУРЕШЕВИЋ 2006: 40).

⁴ Navedena istraživanja uglavnom donose samo primjere apsolutnog nominativa, bez detaljne strukturne i sintaktičko-semantičke analize apsolutne konstrukcije.

⁵ Za pojedine prijevode *Svetog pisma* i lekcionare koristit će se kratice koje su navedene na kraju rada u popisu izvora. Uz kraticu izvora donosi se broj stranice na kojoj se odabrani primjer za analizu nalazi. Kada je riječ o Konzulovu i Dalmatinovu prijevodu *Novog zavjeta*, odnosno o protestantskom prijevodu *Novog zavjeta* objavljenom na glagoljici i ćirilici, uz pojedine primjere donosi se broj stranice u uglatoj zagradi, čime se ističe da je riječ o stranici pretiska a ne originalnog teksta. Kada je pak riječ o Katančićevu prijevodu *Svetog pisma*, donosi se i kratica SZ, odnosno NZ te svezak knjige u kojoj se navedeni primjer nalazi (Katančićev *Stari zavjet* objavljen je u četiri sveska, a *Novi zavjet* u dva). Uz odabrane primjere navode se današnje kratice biblijskih knjiga iz kojih su primjeri preuzeti te broj poglavlja i retka. Najviše je primjera iz *Novog zavjeta*, osobito iz *Evandjelja*. Primjeri iz protestantskog prijevoda *Novog zavjeta* su transliterirani, a primjeri iz Katančićeva prijevoda *Svetog pisma* te iz Zadarskoga, Zborovčićeva, Andriolićeva, Bandulavićeva, Kašićeva, Kesićeva, Pavićeva i Kneževićeva lekcionara su transkribirani. Preuzimaju se transkripcije za Kašićev prijevod *Svetog pisma* te za Ranjinin i Bernardinov lekcionar. Kašićev prijevod *Svetog pisma* objavljen je tek 1999., a transkribirali su ga Petar Bašić, Julije Derossi i Zlata Derossi. Ranjinin lekcionar, koji je sačuvan u rukopisu, transkribirao je i prvi put objavio Rešetar 1849. (Zadarski lekcionar, koji je također sačuvan u rukopisu, Rešetar je objavio zajedno

Izbor navedenog korpusa uvjetovan je i činjenicom da je riječ o prijevodnim tekstovima koji kao predložak imaju *Vulgatu*, *Sveto pismo* na latinskom jeziku, te u manjoj mjeri uz *Vulgatu* i crkvenoslavenske svetopisamske prijevodne tekstove (primjerice tzv. primorski lekcionari: Zadarski, Bernardinov i Ranjinin lekcionar).⁶ Pitanje odnosa prijevodnog teksta prema predlošku iznimno je važno zato što je sintaksa starijih prijevodnih djela vrlo često ovisna o sintaksi jezika s kojeg se djelo prevodi. Naročito to vrijedi za starije svetopisamske prijevode koji su čvrsto oslonjeni na jezik originala. O tijesnoj vezi jezika originala s jezikom na koji se prevodi sveti tekst govorio je još sveti Jeronim, prevoditelj *Svetog pisma* na latinski jezik, u poslanici Pamahiju (57. pismo). On razlikuje dvije vrste tekstova: jedne u kojima se smisao prevodi smislom i druge, odnosno samo *Sveto pismo*, gdje se prevodi od riječi do riječi — zato što je u *Svetom pismu* i red riječi otajstvo. Susret biblijskih jezika (latinskog i crkvenoslavenskog) i hrvatskog jezika izazvao je višestruke promjene u hrvatskom jeziku na leksičkoj i sintaktičkoj razini. Naime, hrvatski se jezik našao supostavljen iznimno zahtjevnim sadržajima izraženima sintaktičkim sklopovima koje do tada nije poznavao ili ih je prakticirao u manjoj mjeri. Osim toga prijevod na razini riječi (*ad litteram*), odnosno kalkiranje i adaptiranje sintaktičkih struktura bilo je zbog preciznosti i skrupuloznosti, osobito u posttridentško doba, obveza — na taj se način svjedočila vjernost originalu.

3. Stariji hrvatski svetopisamski prijevodi vjerni su prije svega strukturi, a ne smislu originalnog teksta, odnosno usmjereni su na jezik s kojeg se prevodi, a ne na jezik na koji se prevodi. Usmjerenost na latinski jezik te na (hrvatski) crkvenoslavenski jezik rezultirala je brojnim sintaktičkim osobinama koje su posljedica doslovnog prevođenja, tj. jezičnog posuđivanja. Takve su, primjerice, ove osobine: postponirani smještaj atributa, jednostruka negacija, upotreba množine srednjeg roda zamjenica i pridjeva za sve ono što nije precizno određeno ili što nije spomenuto u nabranjanju, upotreba posvojnoga genitiva, posvojni dativ uz glagol *biti* (*esse*-konstrukcija), akuzativ s infinitivom u funkciji izrične rečenice, modalni futur tipa *imam* + infinitiv za radnju koja se hoće, odnosno koja se mora izvršiti bezuvjetno itd. Jedna od glavnih sintaktičkih osobina starijih hrvatskih svetopisamskih prijevoda jest i hipertrofija participa i gerunda, odnosno participskih i gerundskih konstrukcija.⁷ Apsolutni je nominativ upravo gerundska konstrukcija koja se sastoji od gerunda i imena (imenice ili zamjenice) u nominativu. Kao i druge apsolutne konstrukcije i apsolutni nominativ pojavljuje se kao jedno od sredstava kondenzacije rečeničnog sadržaja u jeziku. Gerund, nrečenično jezično sredstvo (sredstvo bez predikacije izra-

s Ranjininim lekcionarom, ali u izvornoj grafiji), a transkripciju Bernardinova lekcionara objavio je Maretić 1885. Budući da je *Vulgata Sixto-Clementina* bila službeni biblijski tekst sve do 1979., kada ju je poslije Drugog vatikanskog koncila zamijenila *Nova Vulgata*, kao latinski predložak može poslužiti bilo koje izdanje *Vulgate* do 1979. Za potrebe ovog istraživanja primjeri su preuzeti iz izdanja objavljenog u Beču 1705.

⁶ O naslanjanju tzv. primorskih lekcionara primarno na ćirilometodsku tekstovnu predaju, a tek sekundarno na *Vulgatu*, usp. FANCEV 1934: XLVII—LIII.

⁷ O sintaktičkim funkcijama participa u Kašićevu prijevodu *Svetog pisma* usp. GABRIĆ-BAGARIĆ 1984: 168—170. O sintaktičkim funkcijama participa u Katančićevu prijevodu *Svetog pisma* usp. VRTIĆ 2009.

žene finitnim glagolskim oblikom), pojavljuje u funkciji priopćavanja rečeničnog sadržaja.⁸ U hrvatskim svetoписanskim prijevodima apsolutni nominativ najčešće se pojavljuje kao sintaktički ekvivalent participskim apsolutnim konstrukcijama u latinskom i hrvatskom crkvenoslavenskom svetoписanskom tekstu, to jest kao reakcija na latinski ablativ apsolutni i hrvatski crkvenoslavenski dativ apsolutni.⁹ Navedene apsolutne konstrukcije, ablativ apsolutni i dativ apsolutni, prilagođene su sustavnim okvirima hrvatskog jezika. Tako prema latinskom ablativu apsolutnom (*illis autem abeuntibus, coepit Iesus dicere ad turbas de Ioanne*_{Mt 11,7}), odnosno crkvenoslavenskom dativu apsolutnom (MVat₄ 2c: *têma že othodećema načet' is(us)ъ gl(agol)ati k narodom' ot iv(a)nê*),¹⁰ u hrvatskim svetoписanskim prijevodima i lekcionarima dolazi apsolutni nominativ (NTČ [57]: *odšadši tada oni, poče isus govoriti množstvu odb Ivana*; KAŠB 475: *A oni otišadši, poče Jesus govoriti mnoštvom od Ivana*; KAT_{NZ,I} 42: *Oni pak otišav, poče Isus govoriti k množstvu od Ivana*; AND 2': *Oni tada odišadši, poče Isus govoriti množtvu od Ivana*; BAN 3: *A oni tada odtišadši, poče Isus govoriti množtvu od Ivana*; KAŠL 2: *Oni tada otišadši, poče Jesus govoriti množtvom od Ivana*; KNE 2: *A oni otišavši, poče Isus govoriti množtvom od Ivana*). Apsolutni nominativ (KAŠB 507: *I posadivši se oni i blagujući, reče Jesus*_{Mk 14,18}; KAT_{NZ,I} 191: *I posidav oni i blagujući, reče Isus*; BER 76: *I tada sideći oni i blagujući reče*; ZBO 51^v: *I tada sideći oni i blagujući, reče*; AND 46': *I tada sideći oni i blagujući, reče*; KNE 75: *I sideći oni za trpezom i blagujući, reče Isus*) upotrebljava se, dakle, kao prevoditeljska replika na latinski ablativ apsolutni (*et discumbentibus eis, et manducantibus, ait Jesus*), odnosno na hrvatski crkvenoslavenski dativ apsolutni (MVat₄ 79c: *i vzežecem' im' i êducem' reče is(us)ъ*).¹¹ Umjesto participa u ablativu ili dativu dolazi gerund, a umjesto imena u ablativu ili dativu dolazi ime u nominativu. Apsolutni nominativ pojavljuje se uz najmanje jednu rečenicu s predikatom, odnosno uz najmanje jedan lični glagolski oblik. Vršitelj radnje gerunda (ime u nominativu) nije koreferencijalan s vršiteljem radnje ličnoga glagolskog oblika, što dovodi do anakoluta. Gerund prezenta (particip prezenta aktivnog) tvori se od nesvršenih glagola te dolazi redovito prema participu prezenta aktivnog (KAŠB 520: *I brodeći se oni, zaspa*_{Lk 8,23}, lat. *et navigantibus illis, obdormivit*; KAT_{NZ,I} 259: *hodeć oni na putu, reče niki k njemu*_{Lk 9,57}, lat. *ambulantibus illis in via, dixit quidam ad illum*). Gerund preterita (particip preterita aktivnog I.)

⁸ O kondenzaciji kao tipu nominalizacije usp. PRANJKOVIĆ 1996: 520—521.

⁹ U hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku apsolutni je nominativ vrlo rijetko potvrđen (MIHALJEVIĆ 2009: 341).

¹⁰ Primjeri iz hrvatskog crkvenoslavenskog jezika (Vatikanski misal illirico 4 s početka XIV. st., krat. MVat₄) dobiveni su u Staroslavenskom institutu u Zagrebu. Iskreno zahvaljujem Luciji Turkalj i Vidi Vukoju.

¹¹ Postoje različite hipoteze o porijeklu apsolutnog dativa u crkvenoslavenskom jeziku. Svi različiti stavovi mogu se svesti na dvije osnovne teze: 1. apsolutni je dativ knjiška konstrukcija nastala kao korelat grčkoga genitiva apsolutnog; 2. apsolutni je dativ izvorno (pra)slavenska konstrukcija. Detaljnije o apsolutnom dativu u crkvenoslavenskom jeziku i njegovu porijeklu usp. MIKLOSICH 1868—1874: 614—615; VEČERKA 1961: 47—56; 1996: 186—190; IVŠIĆ 1970: 373—374; НАММ 1974: 185—187; СКУПСКИЙ 1993; ГРКОВИТЬ-МЕЦОР 2007: 38, 147—148, 435; 2008: 77—78. O apsolutnom dativu u starosrpskom jeziku usp. КУРЕШЕВИТЬ 2006 i ГРКОВИТЬ-МЕЦОР 2007: 290—308. O apsolutnom dativu u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku usp. MIHALJEVIĆ 2009: 339—340.

tvori se od svršenih glagola te dolazi najčešće prema participu perfekta pasivnom (KAT_{SZ,II} 12: *Koji prišav, reče Gospodin k Josui*_{Jš 4,1}, lat. *quibus transgressis, dixit Dominus ad Iosue*), ali i prema participu prezenta aktivnom (KAT_{SZ,III} 64: *Koji otišavši, Juditha ulize u moljnicu svoju*_{Jdt 9,1}, lat. *quibus abscedentibus, Judith ingressa est oratorium suum*). Izbor određenog oblika gerunda ovisi o vidu glagola od kojeg se izvodi te o tome što se gerundom želi označiti — simultanost ili anteriornost. Naime, gerund na *-ći* koji se izvodi od glagola nesvršenog vida služi da se označi radnja koja se odvija istovremeno s radnjom upravnoga glagola (KAŠB 501: *I silazeći* [dok su silazili] *oni s gore, zapoviedie njima*_{Mk 9,8}; KAT_{NZ,I} 125: *kažite, da učenici njegovi noćom dođoše, i ukradoše ga, mi spavajući* [dok smo spavali]_{Mt 28,13}; BER 114: *sideći* [dok su sjedili] *jedanadeste učenikof, ukaza jim se Isus*_{Mk 16,14}). Gerund na *-vši*, odnosno gerund na *-v* koji se izvodi od glagola svršenog vida označava radnju koja se dogodila prije radnje upravnoga glagola (KAŠB 491: *Učinivši se* [kad se je učinilo] *tad jutro, vieće učiniše sve poglavice cerkovne*_{Mt 27,1}; KAT_{NZ,I} 225: *I dokončav se* [kad se je dokončalo] *sve napastovanje, djavao odstupi od njega*_{Lk 4,13}; RANJ 114: *umrvši* [kad je umro] *Irud, oto, anđeo gospodinov prikaza se u sni Jozefu*_{Mt 2,19}). Kako se već i iz navedenih primjera vidi, apsolutni nominativ obično dolazi u prepoziciji, odnosno na početku rečenice. Rjeđe se nalazi u interpoziciji, odnosno unutar rečenice (KAŠB 131: *sinovi Izraelovi u ruci višnjoj, gledajući svi Jejubci, i kopajući parvorodne koje bieše porazio Gñ* (ere i u bogovieh njih bieše izčinio osvetu), *ušatoriše se u Sokotu*_{Br 33,3-5}; KAT_{SZ,III} 56: *Tad Ozia, svršivši vieće, primi ga u kuću svoju*_{Jdt 6,19}), te u postpoziciji, odnosno na kraju rečenice (KAŠB 509: *I vele rano parvi dan po suboti dohode na grob istehši jur sunce*_{Mk 16,2}).

4. Apsolutni je nominativ u hrvatskim svetopisamskim prijevodima gotovo redovito u funkciji sekundarnog predikata, odnosno adverbijalnog determinatora. Semantički je ekvivalent subordiniranoj priložnoj rečenici: iskazuje sekundarnu radnju, to jest okolnost vršenja radnje izražene ličnim glagolskim oblikom. Najčešće dolazi kao kondenzator vremenske, uzročne, dopusne i pogodbene rečenice, odnosno kao kondenzator zavisne rečenice navedenih priložnih rečenica.

4.1. U pregledanom korpusu najbrojniji su primjeri apsolutnog nominativa kao kondenzatora vremenske rečenice. Kako je već rečeno, gerundom na *-ći* označava se radnja istovremena s radnjom upravnoga glagola (NTG [370]: *hodeći oni putom i približujući se gradu, uzide Petar na zgornja*_{Dj 10,9}; NTC [140]: *Ošće onb to govoreći, pridoše niki odb poglavice sinagoge*_{Mk 5,32}; KAŠB 587: *Ova govoreći on i razlog dajući, Festo veličkiem glasom reče: Mahnitaš, Pavle*_{Dj 26,24}; KAT_{SZ,III} 136: *on još govoreći, dojde drugi, i reče*_{Job 1,17}; ZAD 23: *jošće on govoreći, peteh zape*_{Lk 22,60}; RANJ 106: *Ovoj tada on misleći, oto, anđeo gospodinov u sneh prikaza se njemu*_{Mt 1,20}; BER 72: *I sideći on na sudu, posla k njemu žena njegova*_{Mt 27,19}; ZBO 12^v: *Ulazeći Isus v plafcu, naslidovali su ga učenici njegovi*_{Mt 8,23}; AND 82^v: *Govoreći Isus k narodo(m), i evo vladavac jedan pristupi*_{Mt 9,18}; BAN 45: *Jošte on govoreći narodu, evo mati njegova i bratja stahu izvanka*_{Mt 13,46}; KAŠL 85: *I jošter on govoreći, dođe Juda Iška-*

*riot*_{Mk 14,43}; KES 276: *Sideći jedanest učenika, ukaza im se Isus*_{Mk 16,14}; PAV 339: *Govoreći Isus narodom, evo poglavica jedan pristupi i klanjaše se njemu*_{Mt 9,18}; KNE 79: *ulazeći vi u grad, susrist će vas čovik niki*_{Lk 22,10}). Navedeni primjeri apsolutnog nominativa odgovaraju vremenskoj rečenici s veznikom *dok*.

Kako su neki navedeni primjeri i pokazali, u rečenici se mogu pojaviti i dva apsolutna nominativa. Najčešće je vršitelj radnje oba gerunda jednak pa se iskazuje samo uz jedan gerund, obično uz prvi (KAT_{NZ,I} 555: *Ova govoreći on, i razlog dajući, Festo velikim glasom reče*_{Dj 26,24}).

Ako iza gerunda dolaze zavisni članovi, odnos prema njima formira se u skladu s njegovim glagolskim karakterom i s njegovom glagolskom rekcijom. Na primjer, iza gerunda *misleći*, u primjeru: *Petar tada misleći od viđen'ja, reče mu Duh*_{Dj 10,19} (KAŠB 571), dolazi prijedložno-padežna veza *od* + genitiv.¹² Uz gerund *govoreći*, u primjeru: *govoreći Isus k narodom, i evo vladavac jedan pristupi*_{Mt 9,18} (BER 143), dolazi prijedložno-padežna dopuna *k* + dativ.¹³

Gerundom na *-ši*, odnosno na *-vši* označava se radnja koja se dogodila prije radnje upravnoga glagola (NTG [48]: *odšadši tada oni, poče Isus govoriti množstvu od Ivana*_{Mt 11,7}; NTC [52]: *I izšadši Isus od onuda, naslidovavahu njega dva slipca*_{Mt 9,27}; KAŠB 472: *Učinivši se tad večer, prikazaše mu mnoge imajuće hudobu*_{Mt 8,16}; KAT_{SZ,III} 64: *Koji otišavši, Juditha ulize u moljnicu svoju*_{Jdt 9,1}; ZAD 7: *Umarfši Irud kralj, ovo angel gospodinj pokaza se u sni Osi-pu*_{Mt 2,19}; RANJ 149: *Učinivši se dan, izide poći u pustinje mjesto*_{Lk 4,42}; KAŠL: *Učinivši se tada večer, dođe s dvanaes*_{Mk 14,17}; KES 97: *I snišavši oni s planine, zapovidi njimi Isus*_{Mt 17,9}; KNE 138: *A učinivši se dan, izašavši iđase u pusto misto*_{Lk 4,42}). Navedeni primjeri apsolutnog nominativa odgovaraju vremenskoj rečenici s veznicima *kad*, *nakon što*.

U odabranom su korpusu potvrđeni i primjeri (Iv 2,3) u kojima je apsolutni nominativ narušen u formalnom smislu: *I pomanjkafši vina, reče mati Isusova njemu* (BER 16, ZBO 11^v, AND 10^r); *I nestavši vina, reče mati Isusova njemu* (BAN 25, KES 41, PAV 34); *I nestavši vina, reče mati Jesusova njemu* (KAŠL 17); *I nestavši vina, govori mater Isusova njemu* (KNE 14). Naime, u navedenim primjerima uz gerund dolazi objekt u genitivu. Budući da su

¹² Prijedložno-padežna dopuna *od* + genitiv u funkciji daljeg objekta uz glagole govorenja i srodnih značenja, uz glagole osjećanja, uz glagole mišljenja, uz glagolske imenice tipa *mišljenje*, *govorenje* i tome slično te uz imenice koje označuju sam sadržaj onog što se izgovara ili piše (*priča*, *pismo*) sintaktička je osobina starijeg hrvatskog jezika koja je preko talijanskog (*di* + ime) i latinskog (*de* + ime u ablativu) prodrila u literaturu, prvo u prijevode s talijanskog (*Spovid općena*, *Libro od mnogijeh razloga*) i latinskog jezika (*Žića svetih otaca*, svetopisamski prijevodi), a poslije i u originalna djela čakavskih i štokavskih pisaca (Marulić, Hektorović, Alberti, Nalješković, Držić, Gundulić, Kašić u *Venefridi*, franjevački pisci XVII. i XVIII. stoljeća i drugi). U suvremenom hrvatskom jeziku u funkciji daljeg objekta dolazi dopuna *o* + lokativ.

¹³ Prijedložno-padežna dopuna *k* + dativ u funkciji daljeg objekta uz glagole govorenja potvrđena je najčešće u prijevodnim djelima, osobito u svetopisamskim prijevodima, kao rezultat latinskog utjecaja (riječ je o prevođenju latinskog prijedloga *ad*, koji dolazi s akuzativom, prijedlogom *k* koji traži dativ), ili crkvenoslavenskog utjecaja (*načētō glagolati kō stojčimō*; primjer preuzet iz DAMJANOVIĆ 2005: 164). Neki istraživači smatraju da se dopuna *k* + dativ uz *verba dicendi* u crkvenoslavenskom širi pod utjecajem grčke prijedložne konstrukcije (usp. o tome ГРКОВИЋ-МЕЈДОР 2007: 146). U suvremenom hrvatskom jeziku u funkciji daljeg objekta uz glagole govorenja dolazi besprijedložni dativ.

svi potvrđeni primjeri iz lekcionara, očit je utjecaj narodnog jezika na izbor genitiva uz zaniijekani prelazni glagol, odnosno uz glagol koji znači odsutnost ili nedostatak nečega (tzv. slavenski genitiv). Za razliku od lekcionara u prijevodima *Svetog pisma* sačuvan je apsolutni nominativ u funkciji vremenske rečenice (NTG [272]: *i pomanjkavši vino, reče mati Isusova k njemu*; NTĆ [292]: *i pomanjkavši vino, reče mati Isusova k njemu*; KAŠB 541: *I pomanjkavši vino, govori mati Jesusova njemu*; KAT_{NZ,I} 343: *A pomanjkavši vino, reče mati Isusa k njem*). U svetopisamskim je prijevodima, dakle, latinski ablativ apsolutni u funkciji vremenske rečenice (*et deficiente vino, dicit mater Iesu ad eum*), odnosno hrvatski crkvenoslavenski dativ apsolutni u funkciji vremenske rečenice (MVat₄ 18c: *i nedostav'su vinu gl(agol)a mati is(u)s(o)va k nemu*) preveden apsolutnim nominativom.

4.2. Apsolutni nominativ kao kondenzator uzročne rečenice slabije je potvrđen. Primjeri apsolutnog nominativa koji odgovaraju uzročnoj rečenici s veznikom *budući da* ili *jer* potvrđeni su i u prijevodima *Svetog pisma* i u lekcionarima (KAŠB 660: *u čemu se čude, ne dotičući vi na isto zasramljen'je razbludnosti, psujući*_{1 Pt 4,4}; KAT_{NZ,I} 460: *U dnevim pak onim, rastući broj učenika, učini se morgovanje Grka*_{Dj 6,1}; ZAD 76: *Kasneći se tada nevestac, zadrimaše fse i usnuše*_{Mt 25,5}; BER 65: *Ne imijući oni odkuda platiti, darova jim obima*_{Lk 7,42}; ZBO 37^r: *približajući se jure dan blagdana, uzajde Isus v tempal*_{Iv 7,14}; BAN 300: *I kasneći zaručnik, zadrimaše sve i usnuše*_{Mt 25,5}; KAŠB 660: *Isukarst dakle tarpivši u puti, i vi se oružajte istom misli*_{1 Pt 4,1}; KAT_{NZ,II} 313: *Krst indi trpiv u puti, i vi istim mišljenjem oružajte se*_{1 Pt 4,1}).

4.3. Apsolutni nominativ kao kondenzator dopusne rečenice također je slabije potvrđen. Primjeri apsolutnog nominativa koji odgovaraju dopusnoj rečenici s veznikom *iako* ili *premda* najčešće su potvrđeni u Kašićevu i Katančićevu prijevodu *Svetog pisma* (KAŠB 98: *biežati ćete ne progoneći vas nitko*_{Lev 26,17}; KAŠB 99: *padati će, ne progoneći ih nitko*_{Lev 26,36}; KAT_{SZ,I} 588: *i kušasmo danas, da govoreći Bog s čovikom, živi čovik*_{Pnz 5,24}; KAT_{NZ,I} 520: *Proseći pak oni, da bi veće vrimena ostao, ne privoli*_{Dj 18,20}; KAŠB 124: *I učini se veličko čudo da, poginuvši Kore, ne poginuše sinovi njegovi*_{Br 26,10–11}; KAT_{SZ,I} 522: *I učini se veliko čudo, da, Kore poginuv, sinovi njegovi ne poginuše*_{Br 26,10–11}).

U primjeru iz NTĆ [430]: *I proseći ga oni da bi veće vrimena pri njih bil i ne hti*_{Dj 18,20}, javlja se veznik *i* između gerunda i upravnoga glagola. Veznik *i* između gerunda i ličnoga glagolskog oblika te između participia i ličnoga glagolskog oblika potvrđen je i u crkvenoslavenskom, ali i u drugim starim slavenskim jezicima (VEČERKA 1996: 206; ГРКОВИЋ-МЕЈЦОР 2007: 178, 231–258). Funkcija veznika *i* (rjeđe su se na tom mjestu javljali i drugi veznici, primjerice *a* i *tere*) tumači se različito: neki drže da pojava veznika svjedoči o sintaktičkoj autonomiji gerunda ili participia, odnosno o koordinativnom odnosu s rečenicom u kojoj je lični glagolski oblik, drugi da su navedeni veznici uz gerund ili particip deiktičke, ekspresivne partikule, a neki pak da imaju pravu vezničku funkciju (usp. ГРКОВИЋ-МЕЈЦОР 2007: 179–180). Proučavajući funkciju navedenih veznika u starosrpskom jeziku, Grković-Major zaključuje (2007: 183) da su rečenice u kojima se između dvije predikacije (između parti-

cipa/gerunda i ličnoga glagolskog oblika) pojavljuje veznik prijelazni tip u kojem particip, odnosno gerund još čuva predikativni karakter izvorne strukture, a u prvom je planu njegova verbalna priroda. Kada ta inicijalno parataksička struktura prijeđe u hipotaktičku, izgubit će se veznici.

4.4. U pregledanom korpusu najslabije je potvrđen apsolutni nominativ kao kondenzator pogodbene rečenice. Javlja se, kao i apsolutni nominativ u funkciji dopusne rečenice, samo u prijevodima *Svetog pisma*. Apsolutni nominativ kao kondenzator dopusne i pogodbene rečenice u lekcionarima nije potvrđen.

Primjeri apsolutnog nominativa koji odgovaraju pogodbenoj rečenici s veznikom *ako* potvrđeni su u Kašićevu i Katančićevu prijevodu *Svetog pisma* (KAŠB 149—150: *Nitko ne budi ubien govoreći suproč njemu jedan svidočanstvo*_{Pnz 17,6}; KAT_{SZ,I} 166: *kupi nas u služenje kraljevsko, i daj simenja, da poginuv težak zemlja se ne obrati u pustoš*_{Post 47,19}). Navedeni primjeri apsolutnog nominativa kao kondenzatora pogodbene rečenice pokazuju kako je klasifikacija apsolutnog nominativa prema semantičkim tipovima unutar funkcije adverbijalnog determinatora katkad dvojbena. Naime, navedeni primjeri apsolutnog nominativa mogu odgovarati i vremenskoj rečenici.

Primjeri u kojima je apsolutni nominativ narušen u formalnom smislu, odnosno gdje je negacija diktirala izbor padežnog oblika potvrđeni su ne samo u lekcionarima (v. t. 4.1), nego i u Kašićevu i u Katančićevu prijevodu *Svetog pisma*: *ako brat naš najmanji bude siti s nami, pojci ćemo zajedno: inako ne bivši njega, ne smimo vidieti obraz človiaka*_{Post 44,26} (KAŠB 38); *Ne mogu bo se vratit k otcu momu, ne bivši diteta*_{Post 44,34} (KAT_{SZ,I} 156). Naime, uz zanjekani glagol dolazi objekt u genitivu (tzv. slavenski genitiv), a ne subjekt u nominativu. U latinskom dolazi ablativ apsolutni u funkciji pogodbene rečenice (lat. *si frater noster minimus descenderit nobiscum, proficiscemur simul: alioquin illo absente, non audemus videre faciem viri*_{Post 44,26}; *non enim possum redire ad patrem meum, absente puero*_{Post 44,34}).

5. Od svih apsolutnih konstrukcija koje se pojavljuju u hrvatskim svetosamskim prijevodnim tekstovima (apsolutni nominativ, apsolutni dativ i apsolutni instrumental), apsolutni je nominativ najviše zastupljen. U pregledanom korpusu najčešće je potvrđen u onim prijevodima koji čvrsto slijede *Vulgatu*, odnosno u Kašićevu i Katančićevu prijevodu *Svetog pisma*. Dok je Kašić najdosljedniji u imitiranju latinske apsolutne konstrukcije hrvatskom (slavenskom) apsolutnom konstrukcijom, Katančić ponekad apsolutnu konstrukciju ipak zamjenjuje konkurentnim sintaktičkim sredstvom — odgovarajućom priložnom rečenicom (lat. *sororem uxoris tuae in pellicatum illius non accipies, nec revelabis turpitudinem eius adhuc illa vivente*_{Lev 18,18}, KAŠB 91: *Sestru žene tvoje na bludenstvo s njom nećeš uzeti niti ćeš odkriti sramotu nje jošte ona živeći*, KAT_{SZ,I} 382: *Sestru žene tvoje na hotimnost nje uzet nećeš, niti odkrit sramež njenu, dok još ona živi*; lat. *ne effundatur sanguis in domo tua, et sis reus labente alio, et in praeceps ruente*_{Pnz 22,8}, KAŠB 153: *neka se ne prolje kerv u kući tvojoj; i budeš kriv padši ini i na suvratastvo ukinuvši se*, KAT_{SZ,I} 643: *da se ne prolje krv u kući tvojoj, i budeš krivac kad upade drugi, i strmoglavise*). Apsolutni je nominativ slabije potvrđen u prvom hrvatskom tiskanom

prijevodu *Novog zavjeta* te u lekcionarima. Naime, u protestantskom prijevodu *Novog zavjeta* na mjestima gdje Kašić i Katančić imaju apsolutni nominativ katkad dolazi dativ apsolutni (NTĆ [121]: *Recite da njegovi učenici po noći pridoše i ukradoše njega vam̄b̄ spećimb̄*_{Mt 28,13}, NTĆ [218]: *vozećim se njimb̄, usnu*_{Lk 8,23}), a katkad je zabilježen i prodor govorne konstrukcije, odnosno apsolutna konstrukcija razriješana je odgovarajućom priložnom rečenicom (NTĆ [173]: *I kad̄b̄ za stolom sidēhu i jadihu, reče Isus*_{Mk 14,18}; NTĆ [457]: *Ove riči kada za se govoraše, Festus̄ glasom velikimb̄ reče: Manen postaješ Pavle*_{Dj 26,24}; NTG [138]: *I kad z gore slizoše, zapoveda im*_{Mk 9,8}; NTG [201]: *i kad vožahu, on usnu*_{Lk 8,23}). Upotreba odgovarajuće nezavisne i zavisne rečenice umjesto apsolutne konstrukcije potvrđena je i u lekcionarima — zbirka odlomaka iz *Svetog pisma*, pretežno iz *Novog zavjeta*, koji su bili namijenjeni svakodnevnom čitanju u bogoslužju (RANJ 117: *I nesta vina (i) reče mati Isusova nje-mu*_{Iv 2,3}; RANJ 119: *uljeze Isus u plavčicu, (i) nasljedovali jesu njega učenici njegovi*_{Mt 8,23}; BER 35: *I kada sjahu z gore, zapovidi njim Isus govoreći*_{Mt 17,9}; KAŠL 84: *I njimi, koji sjedahu i blagovahu, reče Isus*_{Mk 14,18}). Za razliku od prijevoda dijelova ili cijelog *Svetog pisma*, osobito pak katoličkih — Kašićeva i Katančićeva, koji su zbog sadržaja (sveti tekst) i funkcije (davanja digniteta određenom jeziku, odnosno potvrđivanje pripadnosti određenog jezika krugu „svetih jezika”) čuvali različite knjiške sintaktičke konstrukcije te su često bili zatvoreni za nanose iz prevoditeljeva govornog jezika, lekcionari su, iako istog sadržaja, ali različite funkcije bili više otvoreni govornim, neknjiškim konstrukcijama. U lekcionarima je potvrđena i konstrukcija *budući/bivši* + glagolski pridjev s imenom u nominativu umjesto apsolutne konstrukcije ili odgovarajuće nezavisne, odnosno zavisne rečenice (ZAD 25: *u subotu pridoše nad grob, budući jure išislo (!) sunce*_{Mk 16,2}; RANJ 204: *u subotu pridoše na greb, budući ve isteklo sunce*_{Mk 16,2}; BER 13: *budući umrl Irud, evo anđjel gospodinj ukaza se u sni Osipu*_{Mt 2,19}; BER 76: *Jure večer učinjen budući, pride on z dvana-deste učenikof*_{Mk 14,17}; KAŠL 14: *Bivši umro Irud, eto anđeo Gospodinov prikaza se u snijeh Jozefu*_{Mt 2,19}; KNE 71: *A budući jutro učinjeno, više učiniše sve poglavice*_{Mt 27,1}).¹⁴

6. U Kašićevu prijevodu *Svetog pisma* apsolutni je nominativ potvrđen i kada u latinskom ne dolazi ablativ apsolutni nego zavisna, besparticipska rečenica s veznikom *cum* i konjunktivom. Na primjer, KAŠB 477: *ali speći ljudi, dojde nepriatelj njegov*_{Mt 13,25} (lat. *cum autem dormirent homines, venit inimicus eius*); KAŠB 508: *I budući Petar u dvorju doli, dojde jedna od službenica*_{Mk 14,66} (lat. *et cum esset Petrus in atrio deorsum, venit una ex ancillis*). Tu se može pretpostaviti utjecaj crkvenoslavenske apsolutne konstrukcije zato što je na paralelnim mjestima u hrvatskom crkvenoslavenskom prijevodu potvrđen apsolutni dativ (MVat₄ 20c: *speću že č(lově)ku pride vrag' ego*_{Mt 13,25}; MVat₄ 80d: *i suću petru na dvori nizu pride edina ot rabin' arhieršov*_{Mk 14,66}).¹⁵ Kada

¹⁴ Navedena je konstrukcija tipična za staročakavski i starodubrovački govor (ZIMA 1887: 330—331). Najčešće dolazi u funkciji adverbijalnog determinatora.

¹⁵ Iako je prevodio izravno s latinskog jezika (BAŠIĆ 1994: 328), Kašić je poznao, odnosno konzultirao i (hrvatski) crkvenoslavenski svetopisamski prijevod. Usp. o tome i GABRIĆ-BAGARIĆ 1984: 168—169.

je vršitelj radnje poznat iz konteksta, ponekad se ne iskazuje pa dolazi sam gerund. Na primjer, KAŠB 507: *I budući u Betanii u kući Simuna gubavca i blagujući, dojde žena*_{Mk 14,3} (lat. *et cum esset Bethaniae in domo Simonis leprosi, et recumberet, venit mulier*); KAŠB 529: *A budući još daleko, vidie njega otac njegov*_{Lk 15,20} (lat. *cum autem adhuc longe esset, vidit illum pater ipsius*). U hrvatskom crkvenoslavenskom prijevodu na paralelnim se mjestima iskazuje vršitelj radnje, odnosno uz particip u dativu dolazi i subjekt u dativu (MVat₄ 79a: *i bivšu is(us)u v' vitanii v domu simuna prokaženago pride k nemu žena*_{Mk 14,3}; MVat₄ 43d: *Oče že emu daleče sućcu uzrê i o(t)cb ego*_{Lk 15,20}).

U prvom hrvatskom tiskanom prijevodu *Novog zavjeta* na paralelnim je mjestima potvrđen apsolutni nominativ (NTC [177]: *I Petarъ budući v dvoru zdola, pride jedna odb rabinъ*_{Mk 14,66}; NTG [231]: *i buduć ošće daleko, ugleda ga otac njegov*_{Lk 15,20}), ali i apsolutni dativ (NTC [66]: *a spećimъ ljudemъ pride neprijatelj njegov*_{Mt 13,25}). Katkad dolazi i odgovarajuća zavisna rečenica i apsolutni nominativ (NTC [173]: *I kadъ biše vъ Betanii, v hiži Simuna gubavoga, sideći on za stolom, pride ženi*_{Mk 14,3}). Budući da su tzv. primorski lektionari imali i crkvenoslavenski prijevod kao polazišni tekst, a ne samo *Vulgatu*, na paralelnim mjestima također je potvrđen apsolutni nominativ (BER 78: *A Petar budući vanka u dvoru, pride jedna od rab*_{Mk 14,66}; BER 42: *I budući jošće daleko, ugljeda ga otac njegov*_{Lk 15,20}; AND 25^v: *I budući jošće daleko, ugleda ga otac njegov*_{Lk 15,20}), ali je potvrđena i odgovarajuća zavisna rečenica (RANJ 143: *Kada ve tadaj jošće daleko bješe, vidje njega otac njegov*_{Lk 15,20}; RANJ 179—180: *I kada bješe Isus u Betaniji u kući Šimuna gubavca, pride k njemu žena*_{Mk 14,3}; BER 18: *I kada spahu ljudi, dojde neprijatelj njegov*_{Mt 13,25}; BER 75: *I kada biše Isus u Bethaniji u dom Simuna gubavoga i sijaše za stolom, i pride tada žena*_{Mk 14,3}; ZBO 13^r: *I kada spahu ljudi, dojde neprijatelj njegov*_{Mt 13,25}; AND 11^r: *I kada spahu ljudi, dojde neprijatelj njegov*_{Mt 13,25}), odnosno nezavisna rečenica (RANJ 182: *Bješe Petar u dvoru doli (i pride) jedna sluga*_{Mk 14,66}). U Bandulavićevu i Kašićevu lektionaru na paralelnim mjestima dolazi ili apsolutni nominativ (BAN 110: *A Petar budući zdola u dvoru, prijde jedna od službenic*_{Mk 14,66}; BAN 59: *I budući jošće daleko, ugleda ga otac njegov*_{Lk 15,20}; KAŠL 84: *I budući Jesus u Betaniji, u kući Šimuna gubavca, i sjedaše, dođe žena*_{Mk 14,3}; KAŠL 86: *I budući Petar u dvoru doli, dođe jedna od službenica*_{Mk 14,66}; KAŠL 43: *A budući jošter daleko, vidje njega otac njegov*_{Lk 15,20}) ili odgovarajuća zavisna rečenica (BAN 28: *I kada spahu ljudi, dojde neprijatelj njegov*_{Mt 13,25}; BAN 107: *I kada biše Isus u Bethaniji u kući Simuna gubavoga i sijaše za stolom, prijde žena*_{Mk 14,3}; KAŠL 19: *Ali kada spahu ljudi, dođe neprijatelj njegov*_{Mt 13,25}). U lektionarima iz XVIII. stoljeća na paralelnim je mjestima češće potvrđen apsolutni nominativ (KNE 74: *I budući Isus u Betaniji u kući Šimuna gubavoga i sideći za trpezom, dojde žena*_{Mk 14,3}; KNE 76: *I budući Petar doli u dvoru, dojde jedna od službenicah*_{Mk 14,66}; KNE 39: *I budući jošter daleko, ugleda ga otac njegov*_{Lk 15,20}; PAV 109: *I budući jošće daleko, ugleda ga otac njegov*_{Lk 15,20}). Katkad dolazi i odgovarajuća zavisna rečenica (KES 49: *A kada spavahu ljudi, dojde neprijatelj njegov*_{Mt 13,25}; PAV 41: *A kada spavau ljudi, dojde neprijatelj njegov*_{Mt 13,25}). Katančić na paralelnim mjestima ima samo odgovarajuću zavisnu rečenicu (KAT_{NZ,I} 54: *Kad bi pak spavali ljudi, dojde neprijatelj njegov*_{Mt 13,25}; KAT_{NZ,I} 196: *A kad bi bio Petar u trimu doli, dojde jedna od služkinjah*_{Mk 14,66}; KAT_{NZ,I} 189: *I kad bi bio u Betaniji u kući Šimu-*

na gubavog, i sidio, dojde žena_{Mk 14,3}; KAT_{NZ,1} 289: *Kad bi pak još daleko bio, vidi ga otac njegov*_{Lk 15,20}), što znači da se oslanjao samo na *Vulgatu*, odnosno da je prevodio izravno s latinskog jezika gdje na paralelnim mjestima dolazi zavisna, besparticipska rečenica s veznikom *cum* i konjunktivom.

7. Pojava apsolutnog nominativa u hrvatskim svetopisamskim tekstovima, točnije u prijevodima dijelova ili cijelog *Svetog pisma* te u leksionarima, posljedica je jezičnih i izvanjezičnih čimbenika. Izbor apsolutne konstrukcije umjesto odgovarajuće zavisne ili nezavisne rečenice motiviran je apsolutnim konstrukcijama u jezicima originala te strukturom hrvatskog jezika koji je kao slavenski jezik imao podlogu za prihvataj apsolutne konstrukcije. Kontakt jezika manjeg prestiža i kulturne tradicije kakav je bio hrvatski s jezicima većeg prestiža i kulturne tradicije, to jest s latinskim jezikom, koji je imao pismenost staru preko tisuću godina te je funkcionirao kao zajednički jezik Rimske crkve, te s crkvenoslavenskim jezikom, koji je bio zajednički, nadnacionalni jezik slavenske zajednice (PICCHIO 1984: 9), ujedno i slavenski liturgijski jezik, rezultirao je najčešće uporabom apsolutne konstrukcije na mjestu latinske i crkvenoslavenske apsolutne konstrukcije. Suobličavanje sa svetopisamskim jezicima, odnosno s latinskim i (hrvatskim) crkvenoslavenskim jezikom, posljedica je skrupuloznog svjedočenja vjernosti originalu svetog teksta. Kada je riječ o katoličkim svetopisamskim prijevodima (u odabranom korpusu to su Kašićev i Katančićev prijevod), tomu je pridonio i jezični konzervativizam Rimske crkve, osobito stav posttridentske Crkve prema prevođenju *Svetog pisma* na pojedine narodne jezike. Naime, 1559. papa Pavao IV. izdao je naredbu da se nijedno *Sveto pismo* na narodnom jeziku ne može čitati ni tiskati bez dopuštenja Svetog oficija Rimske inkvizicije, što će ostati na snazi do polovine XVIII. stoljeća (BAŠIĆ 1994: 317—318).¹⁶ Stoga je prevođenje na razini riječi te kalkiranje i adaptiranje gramatičkih, odnosno sintaktičkih konstrukcija bilo obveza, upravo način svjedočenja vjernosti originalu — što je u konačnici jamčilo da će prijevod biti prihvaćen i objavljen. Odabirući apsolutnu konstrukciju, prevoditelj izbjegava nametanje značenja, što je nužno kada se apsolutna konstrukcija razrješava odgovarajućom verbalnom strukturom, pa ostaje vjeran svetom tekstu ne tumačeći ga. Upravo su zato apsolutne konstrukcije najviše i potvrđene u prijevodima dijelova ili cijelog *Svetog pisma* dok su u leksionarima manje zastupljene. Izbor pak apsolutnog nominativa a ne neke druge apsolutne konstrukcije koja je također prevoditeljima bila poznata, primjerice apsolutnog dativa ili apsolutnog instrumentala, odraz je razvojnih tendencija hrvatskog jezika XV. i XVI. stoljeća. Naime, proces gubljenja participia, odnosno proces adverbijalizacije participia utjecao je na izbor gerunda umjesto sklonjivog participia.¹⁷ Budući da je odabran nesklonjivi particip, odnosno gerund, vr-

¹⁶ Sveti oficij vrhovna je ustanova Katoličke crkve za zaštitu vjere i morala. Inkvizicija je crkveno-državni istražni i kazneni sud koji je djelovao u katoličkim zemljama od XVII. do XVIII. stoljeća radi suzbijanja hereze. U povijesti je inkvizicija primila nekoliko institucionaliziranih oblika (Biskupska inkvizicija, Papinska inkvizicija, Španjolska inkvizicija, Rimska inkvizicija). Rimska inkvizicija osnovana je 1542. kao reorganiziran oblik nekadašnje srednjovjekovne Papinske inkvizicije u novonastalim protureformacijskim okolnostima.

¹⁷ Promjena sintaktičke funkcije participia uvjetovala je adverbijalizaciju participia. „Dok je particip funkcionirao unutar rečenice kao segment koji ima vezu i sa subjektom i s predikatom, on

šitelj radnje dolazi u nominativu. Riječ je o kompromisnom prevoditeljskom rješenju koje je formalno vjerno jeziku originala (apsolutna konstrukcija prevodi se apsolutnom konstrukcijom), ali je u sustavnim okvirima hrvatskog jezika (nesklonjivi particip s vršiteljem radnje u nominativu). Takav način sintaktičkog korespondiranja hrvatskog prijevodnog teksta s latinskim i hrvatskim crkvenoslavenskim originalom omogućio je da sve do polovine XIX. stoljeća apsolutni nominativ u hrvatskim svetopisamskim prijevodima bude stabilno sintaktičko obilježje, što potvrđuje, zajedno s prethodnim istraživanjima, da je riječ o apsolutnoj konstrukciji koja je bila sastavni dio sintaktičkog inventara i hrvatskog književnog jezika.

IZVORI

- NTG — *Novi Testament*. Tubinga, 1562/1563. [Glagoljicom.] Zagreb: Teološki fakultet „Matija Vlačić Ilirik”, 2007. [Glavni urednik Alojz Jembrih.]
- NTĆ — *Novi Testament*. Tubinga, 1563. [Ćirilicom.] Zagreb — Ljubljana: Teološki fakultet „Matija Vlačić Ilirik” — Narodna in univerzitetna knjižnica, 2008. [Glavni urednik Alojz Jembrih.]
- KAŠB — KAŠIĆ, Bartol. *Biblia sacra: versio illyrica selecta, seu declaratio vulgatae editionis latinae*. Padeborn — München — Wien — Zürich: Ferdinand Schoeningh, 1999. [Izdali: Hans Rothe i Christian Hannick. Iz rukopisnog kodeksa transkribirali: Petar Bašić, Julije Derossi i Zlata Derossi. Priredio i opremio kritičkim aparatom Petar Bašić.]
- KAT — KATANČIĆ, Matija Petar. *Sveto pismo Starog' zakona / Sveto pismo Novog' zakona*. Budim: Slovima i troshkom Kraljev. Mudroskupštine Macxarske, 1831.
- ZAD — *Zadarski lekcionar*. — *Zadarski i Ranjinin lekcionar*. Djela JAZU, knj. XIII, Zagreb, 1894. [Priredio Milan Rešetar prema rukopisima.]
- RANJ — *Ranjinin lekcionar*. — *Zadarski i Ranjinin lekcionar*. Djela JAZU, knj. XIII, Zagreb, 1894. [Priredio Milan Rešetar prema rukopisima.]
- BER — *Lekcionarij Bernardina Splićanina*. Djela JAZU, knj. V, Zagreb, 1885. [Priredio Tomo Maretić prema prvom izdanju iz 1495. godine.]
- ZBO — ZBOROVIĆ, Benedikt (prir.). *Svmacenia od svetich pistuo y evangelgi*. Vinegia: Io. Anton et fratelli Brasica, 1543. [Drugo izdanje Bernardinova lekcionara.]
- AND — ANDRIOLIĆ, Marko (prir.). *Pistvle, i evanyelya po sfe godischie*. Bnetci: per Giovan' Antonio Rampazetto, 1586. [Treće izdanje Bernardinova lekcionara.]
- BAN — BANDULAVIĆ, Ivan. *Piscrole i evangelya priko suega godiscta*. Bnetci, 1613. Köln — Weimar — Wien: Böhlau Verlag, 1997. [Pretisak izdala Elizabeth von Erdmann-Pandžić.]
- KAŠL — KAŠIĆ, Bartol. *Vanghielia i pistvle istomaccene is missala novvoga rimskoga v iesik dvbrovacki sa grada, i darxave dvbrovacke*. Romae: ex typographia Bernardini Tani, 1641. [Priredio za tisak don Luka Natali.]
- KES — KESIĆ, Nikola. *Epistole i evangjelia priko sviju nedilja i blagi dneva svetih godissnji*. Budim: kod Veronike Nottenstajnin, 1740.
- PAV — PAVIĆ, Emerik. *Epistole i evangjelia priko sviu godissnji nediljah, i svetkovinah*. Budim: po Leopoldi Francesku Landereru, 1764.
- KNE — KNEŽEVIĆ, Petar. *Piscrole, i evangjelia priko svegga godiscta*. Mletci: po Ivanu Novellu, 1773.

je čuvao sve svoje morfološke pridjevske odlike: promjenljivost, slaganje sa subjektom (rod, broj, padež) i vezu s predikatom. Put k adverbijalizaciji započeo je prekidom veze sa subjektom, ili s imenicom uopće, ostvarivanjem veze jedino s predikatom, a to je dovelo do toga da particip gubi svoju deklinaciju, odlike gramatičkoga roda i broja i briše svoju pridjevsku funkciju. Ostaje jedino veza s predikatom, koja na sintaktičkoj razini znači da particip više ne kvalificira subjekt, nego govori o nekoj okolnosti ili načinu na koji se obavlja radnja označena predikatom” (GABRIĆ-BAGARIĆ 1995: 52). Od novijih radova o adverbijalizaciji participu u hrvatskom književnom jeziku XV. i XVI. stoljeća usp. ŠTRKALJ DESPOT 2007.

Biblia sacra vulgatae editionis Sixti V. pontificis maximi iussu recognita et Clementis VIII. auctoritate edita. Viennae, 1705.

CITIRANA LITERATURA

- BAŠIĆ, Petar. „O Kašićevu prevodenju Svetoga pisma”. *Bogoslovska smotra* LXIV/1—4 (1994): 316—335.
- DAMJANOVIĆ, Stjepan. *Staroslavenski jezik*. — 5. izd. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2005.
- FANCEV, Franjo. „Latinički spomenici hrvatske crkvene književnosti 14 i 15 v. i njihov odnos prema crkvenoslavenskoj književnosti hrvatske glagolske crkve”. *Djela JAZU* 31 (1934): I—CII.
- GABRIĆ-BAGARIĆ, Darija. *Jezik Bartola Kašića*. Sarajevo: Institut za jezik i književnost — Institut za jezik, 1984.
- GABRIĆ-BAGARIĆ, Darija. „O problemima razvoja glagolskoga priloga sadašnjega i prošloga”. *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik* 21 (1995): 51—65.
- HAMM, Josip. *Staroslavenska gramatika*. — 4. izd. Zagreb: Školska knjiga, 1974.
- IVŠIĆ, Stjepan. *Slavenska poredbena gramatika*. Zagreb: Školska knjiga, 1970. [Priredili Josip Vrana i Radoslav Katičić.]
- MARETIĆ, Tomo. *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Štampa i naklada knjižare L. Hartmana, 1899.
- MARETIĆ, Tomo. „Jezik slavonskih pisaca”. *Rad JAZU* 180 (1910): 146—233.
- MARETIĆ, Tomo. „Jezik dalmatinskih pisaca XVIII. vijeka”. *Rad JAZU* 209 (1915): 173—240; 211 (1916): 1—92.
- MIHALJEVIĆ, Milan. „Hrvatski crkvenoslavenski jezik”. *Povijest hrvatskoga jezika. 1. knjiga: srednji vijek*. Zagreb: Društvo za promicanje hrvatske kulture i znanosti Croatica, 2009: 290—349.
- MIKLOSICH, Franz. *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*. Wien: Wilhelm Braumüller, 1868—1874.
- MUSIĆ, August. „Značenje i upotreba participâ u srpskohrvatskom jeziku”. *Rad JAZU* 250 (1935): 127—157.
- PICCHIO, Riccardo. „Guidelines for a Comparative Study of the Language Question among the Slavs.” *Aspects of the Slavic Language Question: Church Slavonic — South Slavic — West Slavic*. New Haven: Yale Concilium on International and Area Studies, 1984. Vol. I: 1—42.
- PRANKOVIĆ, Ivo. „Funkcionalni stilovi i sintaksa”. *Suvremena lingvistika* 22/1—2 (1996): 519—527.
- ŠKARIĆ, Đuro. „Tvorba i poraba participâ (gerundija) prezenta aktiva i preterita aktiva I u čakavskoj književnosti XV. i XVI. vijeka”. *Nastavni vjesnik* X (1902): 1—32.
- ŠTRKALJ DESPOT, Kristina. „Sintaktička funkcija participâ u hrvatskom jeziku 15/16. stoljeća”. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 33 (2007): 413—429.
- TANDARIĆ, Josip Leonard. *Hrvatsko-glagoljska liturgijska književnost: rasprave i prinosi*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost — Provincijalat franjevacâ trećoredaca, 1993.
- VEČERKA, Radoslav. *Syntax aktivních participií v staroslověnině*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961.
- VEČERKA, Radoslav. *Altkirchenslavische (Altbulgarische) Syntax, III: Die Satztypen: der einfache Satz*. Friburg: Veither Verlag, 1996.
- VRTIĆ, Ivana. „Sintaktičke funkcije participâ u Katančićevu prijevodu Svetoga pisma”. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 35 (2009): 365—382.
- ZIMA, Luka. *Njekoje, većinom sintaktične razlike između čakavštine, kajkavštine i štokavštine*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1887.

*

ГРКОВИЋ-МЕЉОР, Јасмина. *Списи из историјске лингвистике*. Сремски Карловци — Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2007.

ГРКОВИЋ-МЕЉОР, Јасмина. „Ка реконструкцији прасловенске синтаксе”. *Зборник Маџице српске за славистичку* LXXIII (2008): 71—83.

- Ивић, Милка. „Диференцијалне синтаксичке особине у словенском језичком свету”. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду* V (1960): 49–74.
- Куршевић, Марина. „Апсолутни датив у српској средњовековној писмености”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XLIX/1 (2006): 35–112.
- Скупский, Борис. „Происхождение дательного самостоятельного в первоначальном славянском переводе евангелия”. *Слово* 41–43 (1993): 49–59.

Ivana Vrtič

NOMINATIVE ABSOLUTE IN CROATIAN TRANSLATIONS OF THE BIBLE

Summary

The nominative absolute was a Common Slavic syntactic construction. According to the research conducted so far, its presence has been confirmed in Old Church Slavic, Old Russian, Old Czech, Old Polish and Old Serbian. Using the internal comparison method, this work explores the above mentioned syntactic construction within the framework of the Croatian language system in its various development stages (15th—19th century). Starting from the assumption that the share of certain syntactic and semantic patterns is determined by genre, the nominative absolute has been studied within a single genre — Croatian scriptural translations. The choice of genre stems, inter alia, from the fact that one of the main syntactic features of older Croatian translations of the Bible is a hypertrophy of gerund and participle, as well as gerund and participle constructions. Research shows that the nominative absolute is a gerund construction consisting of a gerund and a noun in the nominative case, and that is well-established in most older Bible translations into Croatian (the translation of the New Testament by Konzul and Dalmatin, Bible translations by Kašić, and Katančić), as well as quite familiar in the older lectionary tradition (the Zadar Lectionary, lectionaries by Bernardin, Ranjina, Zborovčić, Andriolić, Bandulavić, Kašić, Kesić, Pavić and Knežević). By means of a syntactic and semantic analysis, examples of the nominative absolute are classified into semantic types and subtypes within the adverbial function, the most common syntactic function of the nominative absolute in the Croatian scriptural texts. The temporal clause function of the nominative absolute has been well-confirmed, and less so in the function of causal, concessive and conditional clauses. The choice and use of the nominative absolute rather than some other concurrent nominal or verbal structure, is a result of linguistic and extra-linguistic factors. Since the older Croatian translations of the Bible, especially in the post-Tridentine period, were largely faithful to the structure rather than the meaning of the original text, their syntactic structure stems almost entirely from the original text. The choice of an absolute construction instead of a corresponding verbal structure (independent or dependent clause) was motivated by absolute constructions in the languages of the original — the Latin ablative absolute and/or the (Croatian) Old Church Slavic dative absolute. On the other hand, the choice of the nominative absolute instead of another absolute construction that translators were also familiar with (for example, dative absolute or instrumental absolute) reflects the developmental tendencies in the Croatian language in the 15th and 16th centuries. Namely, the participle adverbialization process favored the choice of the non-inflective participle, i.e. gerund rather than the inflective participle. Until the mid-19th century the nominative absolute persisted as a steady syntactic feature of the studied genre within the framework of the Croatian literary language system. The diachronic stability of the nominative absolute in Croatian translations of the Bible was pragmatically motivated: due to the Church's attitude towards translations into national languages, the calques and adaptations of grammatical, i.e. syntactic constructions were practiced as a way of showing allegiance to the original of the sacred text.

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
 Odjel za povijest hrvatskoga jezika i povijesnu leksikografiju
 Zagreb
 ivrtic@ihj.hr

Иван Димитријевић

ЈЕДНА ПОЈАВА СЛОВА *Ј* У СРПСКИМ НЕЦРКВЕНИМ ЋИРИЛИЧКИМ СПИСИМА ИЗ СРЕДИНЕ XVIII ВЕКА

Рад је посвећен најранијем трагу слова *ј* у српској ћирилици потеклом од световног лица и једном од најранијих трагова те графије у њој уопште, нађеном у рукописима будимске општине Табан из 1750. године. Уз познате примере предвуковског *ј*, у светлу новог сведочанства разматрају се ранији закључци о употреби тог слова, а уз осврт на културноисторијске прилике Срба у Будиму XVIII столећа, истражују се утицаји латинице и руске брзописне ћирилице на појаву слова *ј* у Табану.

Кључне речи: Предвуковско слово *ј*, ортографија, српска општина Табан, руско-српски и аустријско-српски односи у XVIII веку.

Као што је познато, по објављивању Вуковог *Рјечника* 1818. године, Карацићеви противници највише замерки упућивали су му због увођења слова *ј* у српску ћирилицу.¹ Међутим, временом су откривени трагови употребе ове графије код Срба и пре Вукове реформе, па чак и пре рођења тог реформатора српског писма. Тако је још Милош С. Милојевић 1872. године запазио ову појаву у једној рукописној књизи Пећке патријаршије, датирајући је у XVII и XVIII век.² Потом је Тихомир Остојић

¹ О новинама у *Рјечнику* Данило Барјактаревић пише: „Сви ти нови моменти, ипак, нису много узбуђивали ни цркву ни књижевне кругове у односу на појаву латиничког *ј* међу ћириличким знацима. Латиничко *ј* представљало је праву и велику новост која је, по схватању Вукових противника, угрожавала национална и верска обележја и припадност” (1962: 249).

² Ова књига, *Обци листиѣ Патријаршије Пећске*, садржи педесет пет целих листова, три напола отцепљена листа и преко седамдесет осам сасвим исечених листова односно табака. По садржају се дели на три целине: *Црквену историју*, *Лейопис* и *Имена*. Прву су, наводи Милојевић, писали патријарх Максим, Арсеније III Чарнојевић, Арсеније IV Шакабента, извесни Нешко Стојановић, Георгије Радојевић, Никола Стефановић и још неки непознати записивачи, а последња белешка у њој је из 1763. године, писана руком протосинђела пећког Висариона Павловића. На основу те целине, коју су Чарнојевић и Шакабента носили у Хабзбуршку монархију па враћали у Пећ, Милојевић закључује да су се још у XVIII веку код нас употребљавала писмена *ђ*, *џ* и *ј*, а на основу тзв. *Лейописа*, већим делом писаног руком Чарнојевића, овај истраживач временску границу коришћења тих слова у српској ћирилици помера у XVII столеће (1872: 5, 7). Примери писања писмена *ј* у првој целини *Обциѣ листиѣ*, према Милојевићу дело Шакабенте, јесу они у речима *достойнство* (77), *ѣој* (77), *нашој* (81), *ѣежчајшии* (81) и *Пајсеи* (82), а из друге целине они у антропониму *Манујѣ* (два пута на 62. страни). Ови наводи су уздржано примљени у нашој науци, и од каснијих истраживача појаве слова *ј* у српској ћирилици пре Вука једино Младеновић

док Александар Младеновић није први анализирао употребу слова *ј* у српској ћирилици пре Карацића (Младеновић 1962—1963). Тад је дошло до новог заокрета у тумачењу ове појаве, пошто је Младеновић, на основу рукописа Јована Рајића с краја XVIII столећа,⁶ али и сведочанстава која су дотле навели Остојић, Кићовић, Сучевић, Барјактаревевић и он сâм,⁷ закључио да Србима то писмено није стигло из латинице већ из руске брзописне ћирилице XVIII века, писма у којем се тај знак почео формирати од *і* још два столећа раније, уз констатације да „наши писци и писари пре Вука, употребљавајући графију *ј* у својим рукописима, нису овај знак осећали као посебно слово, као самосталну графију са једном одређеном функцијом”, те да „они, а нарочито духовна лица (као нпр. Рајић), такође нису осећали ово слово као нешто туђе, латиничко, јер им је оно својим руским ћириличким пореклом било блиско” (Младеновић 1962—1963: 49).⁸

И поред тога што је знао за Милојевићеву тврдњу о писању ћириличног *ј* од стране српских црквених лица још у XVII столећу, Младеновић је почетак предвуковске употребе тог слова код нас временски омеђио на период владавине рускословенског утицаја у српској књижевности.⁹ Другим речима, та графија је по њему тековина школовања нашег пре свега свештенства у ондашњој Русији (и Рајић се школовао у Кијеву) или у нашим школама у којим руски учитељи беху присутни од 1726. године и доласка Максима Суворова у Сремске Карловце. Такође, Младеновић је приметио да се слово *ј* пре Вука употребљавало искључиво у рукописима, то јест да га није било у штампаном облику, пошто су

⁶ У питању су Рајићеве списи *Краткоє Православное Иѡвоѡданіе вѣры* из 1774. године, *Собрание разныхъ неделныхъ и праздничныхъ поѡученій* (1789), *Священна Иѡторія* (1791) и његово писмо Макси Секулићу од 16. марта 1795. године.

⁷ Младеновић је нешто раније, описујући граfiјске и језичке одлике Доситејевих писама из књиге Боривоја Марковића (Марковић 1961), навео и примере Обрадовићеве употребе слова *ј* у речима *мајору* (писмо бр. 1 у Марковићевој збирци) и *Јѡліа* (3), а у два писма, код Марковића означена бројевима 16 и 19, Доситеј је писао за пети месец — *маја* (Младеновић 1961: 140).

⁸ Младеновић је најпре приметио да се предвуковско *ј* користило као алтернација знака *і* (мада недоследно, будући да *і* беше чешће), и то пре свега у групама *јо* (уз *ио*), *је* (уз *е*, *іе*), *љо* (писало се *лјо*), *ћо* и *ђо* (*ђјо*), те у групи *њо*, која се такође обележавала трима знаковима, *нјо* (1962—1963: 46—47). Потом се с разлогом запитао зашто би се уопште утицај латинице ограничио само на једно слово (1962—1963: 48), штавише, не ни на слово, већ на само једну варијанту једне граfiје (1962—1963: 48, нап. 17), јер би свакако логичније било у случају позајмљивања из латинице узети слово које има једну одређену функцију а не двојаку, и на тај начин избећи неспоразуме због већ постојећег знака истих фонетских одлика, слова *і* (1962—1963: 48). Следи још једна важна Младеновићева опаска, она да је Рајић у рукописима *ј* користио углавном за горенаведене групе јер за њих није било одговарајућих знакова у традиционалном или рускословенском правопису, за разлику од знакова *ја* и *ѡа* за групу *ја*, затим *јо* за групу *ју*, *е* за групу *је*, те *и* за групу *ју*; укратко, ако се *ј* и нашло у потоњим позицијама, то се по Младеновићу догодило аналогично према групама *јо*, *љо*, *ћо*, *ђо* и *њо*, а пре свега *јо*. Примери које наводе Остојић, Сучевић и Барјактаревевић такође, према Младеновићу, указују на овакве тенденције, штавише, тај аутор подсећа да је још Остојић тврдио како се гласовна група *ље* писала као *лје* по угледу на *лјо* (1962—1963: 49).

⁹ Он је опазио да ћириличног *ј* нема код наших рускословенских писаца, на пример код Кипријана Рачанина или Гаврила Стефановића Венцловића (Младеновић 1962—1963: 48, н. 18).

штампарије имале једино знак *i* за рукописно *i* и *j* (1962—1963: 50).¹⁰ Међутим, проналазак овог слова у рукописима будимске општине Табан из 1750. године баца ново светло на појаву предвуковске грађије *j* у српској ћирилици.

Наиме, ово слово бележено је и у два документа будимске општине Табан, основане након сеобе Срба у Угарску под Чарнојевићем и насељене већином српским живљем. Том општином је наш народ формално управљао преко установе зване *ѡанач* и одборника то јест *ѡаначника*, на чијем челу беше председник општине односно *бирова*. За ову прилику је од највеће важности то што ти управитељи Табана беху Срби, и то не из редова цркве, јер управо они су у два акта табанске општине, у њеној пореској књизи за 1749/1750. годину и у судском протоколу Табана за период 1750—1757, дакле тачно на половини XVIII века, пишући нашом ћирилицом употребили слово *j*.¹¹ У пореској књизи ова грађија је бележена најчешће уз лично име *Николај*, чак девет пута,¹² док се преостала два њена трага налазе на крају документа (међу виноградарима), у именима *Пејо Вуиновичъ* (под бројем 60) и *Осѡија Бабић* (73). У судском протоколу сведочанства слова *j* срећу се искључиво 1750. године, и то углавном у називу петог месеца, чак пет пута (*750 Маја 1го дне*, *750 6го Маја*, *750 Маја 11го дне*, *750 Маја 14го дне* и *750 Маја 30го дне*), а једном опет у преномену *Николај* (*Николај кишбирова*, управо 30. маја 1750).

¹⁰ Ова околност допушта и помисао да је Српска православна црква, свесна много већег утицаја штампане књиге у односу на рукописну, устала 1818. против српског ћириличног *j* у Вуковом *Рјечнику* пре свега јер је то било прво штиво у којем се ово слово нашло у штампаном облику, дакле не из самог страха од латинице, већ из страха од ширења утицаја тог писмена на Србе који црква више не би била у стању да контролише. У прилог томе иде чињеница да су и црквени великодостојници још 1806. године у *Циркларном ѡрѡколу Парох. новоградишке* (Кићовић 1950: 211) без икаквог зазора и жучних реакција употребљавали ово слово.

¹¹ Пореска књига садржи шездесет пет страница рукописа, а судски протокол тек нешто више, шездесет девет рукописних страница. За први спис треба рећи да је подељен на три целине: у првој и највећој нотирани су власници домова, у другој су жилери то јест подстанари, а у трећој власници винограда, па се поједина имена срећу у два целина (јер је неко могао бити и домаћин и виноградар, или и жилер и виноградар), па и неколико пута у истом поглављу (они који су имали више имовине, имали су и више пореских обавеза). Личности су записиване под редним бројевима, али су многи бројеви изостављани, уосталом, документ почиње од броја 12. Што се тиче судског протокола, мада насловом указује на раздобље до 1757. године, само су два записа у њему датирани после 1752, и то један из 1754. и један из 1756. Специфичност судског протокола је та да га није писао један човек, па је тешко навести неке јединствене грађијске црте у њему. Ова појава најбоље се препознаје у белешкама за 14. мај 1750. године (наведеним, занимљиво, после ноте за девети јун), не само стога што је у њима два пута записан исти датум, а то у табанским судским протоколима није била пракса, већ и на основу другачијег рукописа којим су те белешке писане (у датуму је година први пут записана с надредним знаком за миленијум, дакле без цифре 1, име месеца садржи слово *j*, а облик генитива за редни број дана завршава се на *-ѡо*; у другом случају, тик испод првог, година је забележена пуним бројем, уместо *Маја* стоји *Маија*, док је наставак генитива за редни број дана *-ѡв*).

¹² Под бројевима 28½ и 41½ тако је записан извесни *Божичъ*, под бројем 115 *Димитријевичъ*, 259 *Јоанновичъ*, 375 *Керстичъ*, 387 *Аѡанасјевичъ*, 482 *Ковачичъ*, док је *Радовановичъ* нотирани и под бројем 420 у списку табанских домаћина, и под бројем 69 као власник винограда у Пешти.

Ово су за сада најстарије потврде употребе слова *j* у српској ћирици ван редова Српске православне цркве. Мада је ту графију, колико је до данас познато, у Србији заиста први употребио секретар Правитељствујућег совјета Иван Југовић 1808. године (БАРЛАКТАРЕВИЋ 1962: 251), два наведена табанска рукописа доказ су да се *j* као ћирилично користило код нас од стране световних лица читавих педесет осам лета раније, још средином XVIII столећа. Занимљиво је при томе да се ово писмено у табанским ћириличким рукописима писало само те 1750, а сачувано је на стотине докумената ове општине из свих деценија XVIII века.¹³ Таква временска одредница иде у прилог Младеновићевој тези о рускословенском утицају као оквиру појаве предвуковског слова *j*, а ако се има у виду да је најстарија позната употреба те графије од стране црквеног лица (изузме ли се унеколико спорни Милојевићев *Обици листи Папирјарције Пећке*), она у запису попа Силвестера из цркве Светог Ђорђа у Исламу у северној Далмацији с краја 1749. године (од 4. децембра),¹⁴ намеће се чак помисао да је примена слова *j* у српској ћирици текла симултано на црквеном и световном нивоу. Такође, ова два табанска рукописа подржавају Младеновићеву тврдњу да је графија *j* у српској ћирици испрва била варијанта графије *i*, јер писар пореске књиге је седам пута бележио име Николај и у облику *Николай*,¹⁵ а три пута је посведочена и варијанта овог имена *Никола*,¹⁶ при чему је најфлагрантнији пример тог колебања онај при бележењу поменутог Крстића (*Керстичъ*), који је дословно на истој страници записан и као *Николай* (под бројем 373) и као *Николај* (375).¹⁷ Међутим, ови рукописи показују да руска брзописна ћирилица илити „скоропис” није морала бити непосредно извориште предвуковске појаве ове графије, пошто малтене сви нелатинички списи из Табана, па и они са самог почетка XVIII столећа, садрже јасне знакове утицаја тог писма, попут рецимо положеног *б* или квадратног *в*, али само у ова два јавља се и слово *j*. Наравно, ни Милојевићев закључак да су представници српске цркве употребљавали то писмено још у XVII веку није у складу са смештањем почетка те употребе у

¹³ Комплетна документација из Табана налази се у Рукописном одељењу Матице српске, под одредницом *Будимски шанач*. Имао сам прилике да је ишчитам за потребе своје магистарске тезе о антропонимији те некадашње будимске општине, а ова два документа прегледао сам заправо тек 2009. године, јер су дотле била у процесу обраде, па самим тим недоступна истраживачима. *Будимски шанач* иначе садржи и разне црквене списе, попут опширних летописних записа (сиг. М. 10982), у којима слова *j* такође нема.

¹⁴ Записи попа Силвестера (у оригиналу „Силивестра”) нађени су у Копенхагену. Траг ћириличног *j* у њима из 1749. године налази се у речи *цјайлаџи (све)*, а још два пута је то слово поп Силвестер записао 1750. (*аја, јалой*), и једном 8. децембра 1752, у речи *Ђеорђија* (Шљивић-Шимшић 1959: 343).

¹⁵ Под бројем 144—145 као *Николай* нотирани су извесни *Вукадиновичъ*, као 326. записан је тако неки *Клаичъ*, 356. *Станивуковичъ*, 361. *Настичъ*, 371. *Дашичъ*, 373. *Керстичъ* и 396. *Груичъ*.

¹⁶ Облик *Никола* записан је под бројем 20 уз презиме *Радович*, под 21 опет уз *Радович*, а као 39. забележен је на тај начин извесни *Лукичъ*; обојица су нотирани међу власницима винограда.

¹⁷ Трагови слова *j* у личном имену *Николај* (унутар оба документа) индикативни су и по томе што једино у њима овај знак изгледа заправо као продужено *i* (нешто налик ономе што је предлагао касније Вук), док је у осталим примерима то прави данашњи курзив.

доба рускословенске доминације код нас, дакле деценијама касније, но након открића табанских рукописа неминовно се постављају и нека питања поводом трагова слова *j* у *Общѣм листѣу Патрїаршије Пећске*. Јер, уколико је тачна Милојевићева оцена да је у тој књизи и Арсеније III писао ову графију, остаје нејасно због чега су се Табанци толико колеба-ли при њеној употреби 1750. године, дакле деценијама после његове смрти (Чарнојевић је умро 1706), односно зашто се будимски Срби нису раније „привикли” и на ову карактеристику скорописа, с обзиром на то да су често били у контакту с патријархом (Чарнојевић је столовао у њиховој непосредној близини, у Сентандреји)? Не треба при томе заборавити да се у већини позиција у којима данас пишемо слово *j*, оно у тим табанским документима још увек не бележи, па тако ни у многим групама наведеним код Младеновића,¹⁸ са изузетком групе *jo* искључиво у горепоменутом *Пејо*, те групе *ja* у запису *Осѣоја Бабић* и релативно устаљеном бележењу назива месеца *маја*.¹⁹ Уопште, увид у три најстарија позната трага слова *j* после оног у *Общѣм листѣу Патрїаршије Пећске*, у записе попа Силвестера 1749—1752, у ова два табанска акта из 1750, као и у примере употребе те графије хоповског игумана Тодора Милутиновића из 1755. године, указује на једну тенденцију различиту од досад наведених: наиме, у та три списка готово сви примери алтернације графија *j* и *й* су они у гласовној групи *ja*,²⁰ што сугерише да је *j* испрва било варијација слова *й* у тој, а не у *jo* групи, и уз то упућује на питање зашто Милојевићеви примери значајно одударају од такве тежње.

Није лако одгонетнути како се ћирилично слово *j* појавило у Табану само те 1750. године, а не и пре или после ње. О повести ове будимске општине после лета 1740. релативно се мало зна, будући да је она отад, како вели историчар Душан Ј. Поповић, локалног карактера (1952: 383), те се једино из општих кретања, невезаних конкретно за будимске Србе, може назрети којим путем је ћирилично *j* стигло до њих тачно на средишњи XVIII века. А та општа кретања пре указују на руски ћирилички, него на аустријски латинички утицај. Истина, у прилог потоњем иде чињени-

¹⁸ Гласовна група *ja* писана је знаком *я* (нпр. 90. *Марија* Божичињ, 110—111. Керста *Челебија*, 140. *Сѣојан* Милошевић, 412. *Осѣоја* Завишич, 425. *Влаја* Ђурчија), група *je* се у иницијалном положају бележила словом *e* (нпр. 481. *Еремїасъ* Радоичић), а у финалном словима *iu* (нпр. 53. *Анѣонїи* Милошевић, 54½. *Димитрїи* Михаиловић), није се *j* писало ни испред *и* (нпр. 406. *Сѣошца* Рашињ), ни у иницијалној гласовној групи *jo* (нпр. 469. *Јоаннъ* Стефановић).

¹⁹ То што је у речи *маја* само на почетним страницама судског протокола писана графија *j*, не искључује могућност да је један од писара тог документа редовно употребљавао ово слово у називу петог месеца у години.

²⁰ Изузетак од ове тенденције практично је само оно *Пејо*, где се алтернира група *jo*. Тај запис је необичан и отуд што се у осталим табанским рукописима из XVIII столећа *Пејо* Вуинович негде не помиње. Између 1725. и 1736. три пута је забележен *Пејак Вуилович*, што наводи на помисао да је и то *j* корене имало у групи *ja*, али није уопште извесно да је реч о истом човеку то јест о грешци писара, пошто се још у ноти из 1728. овај *Пејак* апострофира као учесник у свађи са удовицом свог сина, те је питање да ли је доживео 1750. годину. Слово *j* у личном имену *Николај*, што је уз речи *ѣој* и *нашој* у *Общѣм листѣу Патрїаршије Пећске* једини до сада познати пример те графије код нас у финалном положају до Караџићеве реформе, ипак се пре може схватити као русифицирање антропонима *Никола* под налетом рускословенског књижевног стила.

ца да Табан беше средиште културног и политичког живота Срба од велике сеобе до 1718. године (Поповић 1952: 382), да су од српског живља десетљеног 1690. године у Хабзбуршку монархију Табанци први научили мађарски и немачки језик, били најкултурнији и најимућнији, као и да је њихов додир с латиницом био неизбежан из административних разлога. Но опет, такође је добро знано колико су Срби снажно чували своје писмо на читавом тлу Монархије,²¹ па се тако и у Будиму рецимо тек 1777. године, у деценији реформи императорке Марије Терезије (1769—1779), дакле у доба најјачих притисака Беча на српску ћирилицу и највећег утицаја западноевропске немачкоаустријске културе на наш народ,²² појављује први попис будимских Срба на латиници.²³ Уосталом, о томе колико је тешко видети латинички утицај при писању слова *j* у табанским рукописима из 1750, довољно говори то што су Табанци без сумње и много пре те године срели ову графију у немачким и мађарским текстовима, било у рукописним било у штампаним, а ипак ње све дотле у српским ћириличким документима није било.²⁴ Другим речима, по свему судећи, будимски Срби који су писали пореску књигу за 1749/1750. годину и судски протокол те општине за период 1750—1757, мада врло вероватно беху рођени у Монархији а сигурно под непрестаним утицајем латиничког окружења, ипак нису употребљавали слово *j* по узору на немачку латиницу, него по угледу на руску ћирилицу. Ово не значи да су Барјактаревић и Сучевић погрешили наводећи те елементе као пресудне за појаву предвуковских трагова графије *j* 1808. и 1813. године, већ пре да је деценија терезијанских реформи гранично раздобље до којег се српско ћирилично *j* писало радије под руским утицајем, док је после њега преовладавао немачки.

Међутим, мада је средина XVIII столећа доба изразитог рускословенског утицаја у српским црквама и школама²⁵ и политичке наклоњености Срба Москви, коју су они у то време посматрали као средиште словенског јединства, такозвани трећи Рим, ни пут руског утицаја до будимског танача није ништа јаснији. Са политичке тачке гледишта, треба

²¹ Пример овог чувања илуструје и то што је аустроугарски цар Јосиф II чак два пута, 1781. и 1784. године, обнављао наредбу од 1779. да се српска ћирилица изван цркве укине и да се у школе и световне књиге уведе латиница, али је наишао на такав отпор српске цркве и народа да је већ 1785. ту наредбу морао да повуче (Кићовић 1950: 210).

²² Ове реформе и њихов значај за Србе описао је подробно Мита Костић (Костић 1964).

²³ Тај попис чува се у Рукописном одељењу Матице српске под сигнатуром М. 1993.

²⁴ Евантуални латинички утицај на предвуковско *j* у Табану путем школовања Срба по западноевропским универзитетима такође је тешко замислив, пошто доступни подаци о тим српским студентима у XVIII столећу потичу из каснијих година. На пример, од будимских Срба као тадашњих српских студената у Халеу, Гетингену и Лајпцигу, Мита Костић помиње једино Јована Апостоловића, првог српског студента медицине у Халеу, али који је ту школу завршио 1757. Тај историчар наводи и податак о броју Срба који су на Пештанском универзитету положили адвокатске испите (седамдесет седам), но тек од 1773. до 1800. године (Костић 1991: 20, 24).

²⁵ И поред тога што су већ крајем треће деценије тог века руске црквене и школске књиге почеле да потискују српске из српских школа и цркава (Костић 1991: 19), као период доминације рускословенског језика и књиге код нас узима се управо раздобље од 1740. до 1780. године (Толстој 2004: 65—104).

рећи да су угарски Срби и много пре средине XVIII века имали прилике за културне позајмице из Русије, па тако и за преузимање слова *j* из скорописа, најбољу можда баш у време Чарнојевића.²⁶ Ипак, хронолошки посматрано, од српско-руских контаката те врсте, на појаву ћириличног *j* у Будиму 1750. године најпре су могле утицати активности изванредног посланика Русије у Бечу од 1749. грофа Бестужева, у склопу руско-аустријских политичких борби за превласт на Балкану и наклоност Срба.²⁷ Штавише, међу најугледнијим Србима у Угарској које је тај предузимљиви дипломата убрзо почео да наговара да поведу сународнике у тадашњу Русију беше рођени Будимац Рајко Прерадовић (Костић 2001: 47, 49), међутим, остаје непознато колико су ова настојања Бестужева била важна за појаву ћириличног *j* у Табану, поготово јер је Прерадовић, премда редовно бележен у пописима становништва и пореским књигама Табана од 1720. до 1760. године, биров те општине чак 1733/1734, живот проводио углавном далеко од родног места, служећи војску у регуларном Славонском хусарском пуку (Костић 2001: 119). Са друге стране, није јасно ни како је то *j* могло доћи до Будима преко рускословенских књига. Нема података о рукописима који су на то евентуално утицали средином XVIII столећа, а није познато ни која је штампана руска књига могла проширити употребу ове граfiје до Табана. Позивајући се на Георгија Михаиловића, Никита Толстој наводи да је између 1740. и 1760. године свега тринаест руских штампаних књига стигло до Срба, али су од тог броја тек три штампане пре 1750: „Буквар” Теофана Прокоповича, који је у Бечу штампао Христифор Жефаровић између 1742. и 1744. године, „Поучение сѣлское” („Поученије светитељско”), које је такође Жефаровић објавио и истом граду 1742, и фамозни „Мѣсацословъ” (Беч, 1743—1744), чији су сви примерци изгубљени а да нису описани (Толстой 2004: 79). Због те последње околности, популарног садржаја, а и на основу слова *j* у називу петог месеца у табанском судском протоколу (као и петог и седмог у Доситејевим писмима), од те три књиге чини се да је најпре „Мѣсацословъ” могао подстаћи употребу преддуковског *j* у Табану, но без увида у ову нажалост изгубљену књигу, такве претпостав-

²⁶ Први пут се тај део нашег народа приближио Русима после Карловачког мира, којим се Аустрија осигурала од Турске и тиме угасила дотле никад ватреније наде Срба да уз помоћ Беча могу повратити своје земље, окренувши их ка Русији. Следеће приближавања догодило се када су аустријско-руски односи због деобе турске заоставштине на Балкану били већ у доброј мери затегнути, а један од резултата те суревњивости беше оснивање првог српског насеља у тадашњој Русији 1723. године од стране Срба досељених управо из Угарске, мада ипак из крајева доста удаљених од Табана, из Потисја и јужне Угарске (Костић 2001: 18—19).

²⁷ Тачније, за наклоност српских војника, пошто су они чинили већину у армији Хабзбуршке монархије. Историчар Миленко Палић наводи да су у то доба (1740. године) више од половине укупног броја аустријских војника, а чак деведесет одсто аустријских граничара, чинили Срби (Палић 1995: 128). Ти српски војници били су незадовољни укидањем Потиско-поморишке и Посавско-подонавске војне границе од стране Марије Терезије 1741. године, јер су се плашили губљења независног положаја у односу на мађарску властелу, којој је царица тим чином узвратила за помоћ при ступању на трон. Но, ово укидање је чекало на инкорпорацију пуних десет година, управо због затегнутости у односима Срба и Мађара, и током тог периода политичке и обавештајне борбе између Русије и Аустрије доживеле су врхунац у XVIII столећу.

ке остају на нивоу нагађања. Наравно, и свештеници Српске православне цркве су могли посредовати при појави графије *ј* у будимском таначу, али не треба заборавити да су будимски Срби били у много бољим односима са свештенством опет у време патријарха Чарнојевића, него у доба каснијих црквених поглавара у свом непосредном окружењу.²⁸ Штавише, ти односи су се толико погоршали да клер већ у четвртој деценији XVIII столећа није имао скоро никаквог угледа код Табанаца (Поповић 1952: 225),²⁹ па се још као најизгледнија чини могућност уплива ћириличног *ј* из руског брзописа у Табан путем приватне кореспонденције, и то можда пре свих путем преписке српских трговаца.³⁰

Мада остаје неразјашњено откуд у Табану ћирилично *ј* само на половини XVIII века, пореска књига те општине за 1749/1750. и судски протокол за период од 1750. до 1757. ипак доносе и нека нова запажања о употреби ове графије код Срба. Пре свега, јасно је да се у тим актима налазе најранији познати примери писања слова *ј* у српској ћирилици од стране световног лица. Те почетке одсликавају многобројне недоследности у примени овог знака, које иду у прилог оцени Александра Младеновића да је у српској ћирилици *ј* испрва било варијанта слова *й*, с тим што се у наведеним табанским рукописима, као и у два њима временски најближа позната сведочанства наше ћириличке графије *ј*, њома много чешће замењивала *йа* група него *йо* група, којој је Младеновић давао приоритет. С обзиром на то да је ове табанске потврде тешко довести у последичну везу са једином два нађена старија сведочанства тог писмена, оба из круга Српске православне цркве, није искључено да је оно међу нецрквеним лицима почело да се користи независно од његовог писања код свештенства. Штавише, то што најстарији познати трагови ове графије, с краја XVII и из прве половине XVIII столећа, по свему судећи нису имали следбенике ни у редовима наше цркве до 1749. године, допушта могућност да се ћирилично слово *ј* готово у исто време појавило код Срба и у црквеној и у световној средини. Све ово доводи у

²⁸ Федора Бикар наводи да се управо захваљујући Чарнојевићу Унија тад није укоренила код угарских Срба (Бикар 1998: 24), док Палић истиче како су се Срби који су пре велике сеобе живели у Угарској, по Чарнојевићевом доласку масовно враћали православљу (Палић 1995: 100). Душан Ј. Поповић подсећа да су за време овог патријарха будимски Срби живели пуним верским животом, редовно походили цркву и постили сва четири велика поста (1952: 220—221), но не треба сметнути с ума да је ту наклоност у Табану Чарнојевић стекао и зато што је 1698. године потписао ставропигију, повластицу Табанаца да буду подређени непосредно патријарху а не будимском епископу, чиме им је пружио знатне материјалне олакшице.

²⁹ Разлог сукоба између будимских Срба и свештеника углавном беше материјалне природе. Будимски епископ се замерио Табанцима још кад је по Чарнојевићевој смрти укинуо поменуту ставропигију и тиме их натерао да и њему плаћају такозвани *бир*. Сукобе Табанаца са будимским епископима у првој половини XVIII века опширно описује Поповић (1952: 226—248).

³⁰ Иако је Сучевић омаловажио њихово образовање, Иштван Пот истиче велико интересовање српског трговачког staleжа у Будиму и Пешти с краја XVIII и почетка XIX века за штампању књигу (Потн 1978: 6—8), па нема разлога за мишљење да је другачије било нешто раније и са рукописном литературом. Српски трговци су утолико лакше могли допринети појави предвуковског *ј* у Табану јер су преузели скоро целу унутрашњу трговину Угарске баш средином XVIII столећа (Костић 1991: 20).

питање Младеновићеву тврдњу да је тај знак ушао у српску ћирилицу као последица доминације рускословенског правописа у нашој цркви средином XVIII века, и пре упућује на шире друштвене токове од верских и књижевних. Будући да ова два табанска документа садрже елементе руске брзописне ћирилице, коју је Младеновић навео као први извор предвуковског *j*, вероватнији је и у Табану руски утицај на ту појаву него немачки латинички, али њу, барем у тој будимској општини, можда није толико одредио рускословенски књижевни стил, присутан и пре и после те 1750. године, и то углавном у кругу цркве, колико појачани утицај Русије међу угарским Србима средином XVIII столећа на свим пољима, а пре свега на дипломатском и економском.

ДОДАТАК: ПРИМЕРИ УПОТРЕБЕ ГРАФИЈЕ Ј
У ТАБАНСКИМ БИРИЛИЧКИМ РУКОПИСИМА:

282 Николај Богдан

412 Николај Богдан

175 Николај Димитријевич

239 Николај Јованович

375 Николај Крстич

387 Николај Афанасијевич

420 Николај Радошанович
како да се види

482 Николај Копачич

69 Николај Радошанович

60 Пејо Вукотић

73 Оспитоја Бабић

750 Маја 1^{то} дне

750 6^{то} Маја

750 Маја 11^{то} дне

750 Маја 14^{то} дне

750 Маја 30^{то} дне

Николај Јованович
премићала (како да се види)

ИЗВОРИ

- Пореска књи́га ојшћине Табан за годину 1749/1750.* Будим: Рукописно одељење Матице српске, М. 2600, 1750.
- Судски протокол ојшћине Табан за године 1750—1757.* Будим: Рукописно одељење Матице српске, М. 18777, 1750—1756.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- БАРАКТАРЕВИЋ, Данило. „Слово *ј* у Србији пре Вука”. *Наш језик* н. с., XII/7—10 (1962): 246—251.
- БИКАР, Федора. *Срби у Мађарској. Срби у источноевројској дијаспори VII — Мађарска.* Београд: Министарство Републике Србије за везе са Србима изван Србије, 1998.
- КИЋОВИЋ, Мираш. „Слово *ј* пре Вука”. *Наш језик* н. с., I/5—6 (1950): 210—213.
- КОСТИЋ, Мита. „Западноевропска културноисторијска раскрсница Срба у XVIII веку”. *Посебан описак из Сјоменице у часи новоизабраних чланова Српске академије наука и уметности XXVI* (1964): 121—129.
- КОСТИЋ, Мита. *Нова Србија и Славеносрбија.* Нови Сад: Српско-украјинско друштво, 2001.
- КОСТИЋ, Мита. „Српски студенти на универзитетима у Халеу, Лајпцигу и Гетингену у XVIII столећу”. *Зборник Мајице српске за историју XVI* (1991): 19—38.
- ЛОМА, Александар. „Црква Грачаница код Ваљева. Нешто о њеној прошлости и будућности”. *Ревизија „Колубара” CVI* (2003): 24—26.
- МАРКОВИЋ, Боривоје. *Писма Доситеја Обрадовића (аутографи).* Нови Сад: Матица српска, 1961.
- МИЛОЈЕВИЋ, Милош С. „Общи листъ Патријаршије Пећске”. *Гласник Српског ученог друштва XXXV* (1872): 1—103.
- МИХАИЛОВИЋ, Георгије. *Српска библиографија XVIII века.* Београд: Народна библиотека СР Србије, 1964.
- МЛАДЕНОВИЋ, Александар. „Графијска и језичка испитивања рукописа Доситеја Обрадовића”. *Ковчежић IV* (1961): 136—163.
- МЛАДЕНОВИЋ, Александар. „Знак *Ј* у перспективи предвуковског ћириличног правописа”. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду VII* (1962—1963): 45—52.
- ОСТОЈИЋ, Тихомир. *Доситеј Обрадовић у Хојову. Студија из културне и књижевне историје.* Нови Сад: Књиге Матице српске број 19 и 20, 1907.
- ПАЛИЋ, Миленко. *Срби у Мађарској — Угарској до 1918.* Нови Сад: Футура публикације, 1995.
- ПОПОВИЋ, Душан Ј. *Срби у Будиму. Од 1690 до 1740.* Београд: Српска књижевна задруга, 1952.
- СТОЈАНОВИЋ, Љубомир. *Животи и рад Вука Стеф. Караџића.* Београд — Земун: Штампарија „Макарије”, 1924.
- СУЧЕВИЋ, Милован. „Још о слову *ј* пре Вука”. *Наш језик* н. с., III (1951): 116—117.
- ТОЛСТОЈ, Никита И. *Студије и чланци из историје српског књижевног језика.* Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Вукова задужбина — Нови Сад: Матица српска, 2004.
- ШЛЈИВИЋ-ШИМШИЋ, Биљана. „Ћирилски записи из половине XVIII века на празној страници копенхашког рукописног четворојеванђеља”. *Зборник Филозофског факултета у Београду IV/2* (1959): 337—347.

*

POTH, István. *Pešta i Budim kao srpska kulturna središta u prvoj polovini XIX veka.*
http://www.rastko.rs/rastko-hu/umetnost/knjizevnost/studije/istvan_poth.html. 21. 01. 2010.

Ivan Dimitrijević

THE APPEARANCE OF THE LETTER *J* IN SERBIAN NONCLERICAL CYRILLIC TEXTS
FROM THE MIDDLE OF THE 18TH CENTURY

S u m m a r y

The author presents so far some unknown evidence of the letter *j* in Serbian Cyrillic alphabet from the year 1750, found in two manuscripts of the Serbian municipality Taban in Buda: Tax Book and Judicial Protocol. Aside from presumably Russified first name „Nikolaj”, this evidence is present in the positions of Old Church Slavonic (in Serbian or Russian recension) signs for groups *ja* (once in the first name „Ostoja” and five times in genitive of the name of the fifth month „maj”) and *jo* (once in the first name „Pejo”). Considering that these instances are some of the earliest appearances of Serbian Cyrillic letter *j* and at the same time the first example of using that sign by secular writers, discovery of the mentioned Taban’s manuscripts may bring into question some previous conclusions about the origin of this letter in the Serbian alphabet. Aleksandar Mladenović, the first researcher who analyzed historically the use of the Serbian Cyrillic letter *j*, stated as a cause of its appearance the influence of Russian Cyrillic cursive in the age of dominance of the Russian recension of Old Church Slavonic in the Serbian literary language (from 1740 till 1780). Nevertheless, citing Taban’s manuscripts suggested that the appearance of the letter *j* might have been caused by wider influences than ecclesiastical, on which Russian recension of Old Church Slavonic language in Serbia was mostly limited, that is the evidence of that sign could have rather been the result of the sudden increase of total cultural and political Russian interest in the Serbs in the fifth decade of 18th century due to intensifying of the Eastern Question.

Università degli Studi Torino
Facoltà di Lingue e Letterature Straniere
Torino
tenek@ptt.rs

Biljana Marjanović

NASTANAK CIVILIZACIJSKOGA LEKSIKA BOSANSKOGA,
HRVATSKOGA I SRPSKOGA JEZIKA U 19. STOLJEĆU
NA PRIMJERU VOJNE I PRAVNE TERMINOLOGIJE*

U radu se razmatra uticaj političkih događanja u Jugoistočnoj Europi u 19. veku na razvoj hrvatskog i srpskog jezičkog standarda. U ovom razdoblju dolazi do proširivanja leksike stručnim nazivljem, po uzoru na nemački, mađarski i turski jezik. Pri tom se prethodnička uloga pripisuje jezičkim glasilima, a primeri iz vojne i pravne terminologije potkrepljuju tezu o različitom stavu prema leksemama stranog porekla.

Ključne reči: standardizacija jezika, civilizacijska leksika, jezička glasila, stručno nazivlje, pravna terminologija, vojni nazivi, jezičko posuđivanje.

1. UVOD. Ovaj rad predstavlja dio dugogodišnjega projekta Komisije za Balkan Austrijske akademije nauka sa glavnim ciljem istraživanja nastanka i razvoja civilizacijskoga leksika u jugoistočnoj Europi u razdoblju 19. stoljeća. Za jezičnu povijest bosanskoga, hrvatskoga i srpskoga jezika je ovaj vremenski period od iznimne važnosti, jer u njemu dolazi ne samo do stvaranja srpskoga i hrvatskoga jezičnog standarda, nego i znatnoga proširivanja leksika, izgrađivanjem stručnoga nazivlja za novonastale potrebe društvenoga života. Intenzivan rad na stvaranju novih izraza je posljedica povijesno-političkih događanja, koja su prouzrokovala promjenu političke situacije na Balkanu, te tako stvorila potrebu za proširenijim leksikom, koji bi imao zadovoljiti potrebe različitih grana znanosti, kulture, državne uprave, te općeg i javnog života.

Odjeci revolucije iz 1848. godine osjetili su se i u balkanskim jezicima, za koje je u skladu sa načelom o jednakosti svih naroda u Austro-Ugarskoj monarhiji odlučeno, da se hrvatski i srpski jezik imaju podijeliti u dva literarna kruga i posebno obrađivati. U tome razdoblju su hrvatski krajevi bili podijeljeni na mađarsko (sjeverna Hrvatska i Slavonija) i austrijsko (Dalmacija) upravno područje, a srpski na kneževine Srbiju i Crnu Goru, dok se današnja Vojvodina nalazila pod mađarskom upravom, a Bosna i Hercegovina zajedno sa Sandžakom pod Turskim carstvom. Ovakva politička podijeljenost imala je velikoga utjecaja na razvoj srpskoga i hrvatskoga jezika. Ideja o političkom uje-

* Projekt Balkanske komisije Austrijske akademije nauka u Beču pod nazivom „Društvo i 'Ekonomija': Bosanski, Hrvatski, Srpski” u razdoblju 2003—2007. Vođa projekta je bio Gerhard Neweklowsky, a projekt je financirao Austrijski fond za unapređivanje nauka (FWF broj P16396-G03).

dinjenju prvo hrvatskih krajeva, a kasnije i sa ostalim južnim Slavenima javila se početkom 19. stoljeća u obliku buđenja nacionalne svijesti, a mlada generacija Iliraca joj je bila ideologijskim predvodnikom. Usprkos porazu ilirskih ideja i uvođenju apsolutizma, te jačanju germanizacije, odnos prema hrvatskom i srpskom jeziku se mijenja, te dolazi do pokušaja njihova zbližavanja sa krajnjim ciljem političkoga zajedništva. Premda je bila riječ o utopijskoj ideji, ipak se znatno odrazila na oblikovanje standardnih jezika. Izniman utjecaj ne samo na imenovanje nego i formiranje tih jezika imale su religijska i nacionalna pripadnost, te su kao posljedica njih vođene brojne diskusije u hrvatskim i srpskim javnim glasilima (*Danica, Pozor, Vidovdan* i dr.). Iako su novine u prvom redu imale društvenu i političku, a tek kasnije kulturnu funkciju, u obogaćivanju leksika novim terminima odigrale su prethodničku ulogu. Publicisti su, suočeni sa situacijom pomanjkanja stručnoga nazivlja, sami stvarali odgovarajući izraz, koji je prolazio postupak društvene verifikacije, te bi potom našao mjesta u književnim a zatim i u leksikografskim djelima. Pri stvaranju novih naziva njemački jezik je pored mađarskog bio velikim semantičkim uzorom, ali se ugledalo i nerijetko preuzimalo gotova leksička rješenja iz slaven-skih jezika (ruskog, češkog i slovenskog). Hrvatski i srpski jezik su se u samoj fazi oblikovanja standarda različito odnosili prema jezičnom posuđivanju. Dok su se srpski jezikoslovci puno manje suzdržavali u preuzimanju gotovih termina, hrvatski jezičari su tragali, ponekad čak i pretjerano, za vlastitim rješenjima, te iscrpljivali tvorbene mogućnosti i obrasce.

1.1. MATERIJAL. Za svrhe ovoga istraživanja analizirani su izrazi iz sljedećih knjiga i časopisa:

Hrvatski:

- Šip 1796 Josip Šipuš¹: *Temelj žitne trgovine*. Karlovac, 1796 (pretiskano u Zagrebu 1996).
- Kolo *Kolo. Članci za literaturu, umjetnost i narodni život*. 1845—1853, 9 knjiga, ekscerpiran izbor.
- NN *Ilirske Narodne novine*. Zagreb, 1835—1872, u početku *Novine horvatske*, 1836—1843, *Ilirske narodne novine*, 1843—1844, *Narodne novine*, 1844—1846, *Novine horvatsko-slavonsko-dalmatinske*, 1847—1849, *Novine dalmatinsko-horvatsko-slavonske*, od 1849. *Narodne novine* (glasilo Ilirskog pokreta); ekscerpirano 1847—1848.
- DI *Danica ilirska*. Časopis za književnost i kulturu (jezično glasilo ilirizma pisano u znaku buđenja nacionalne svijesti).
- SJ *Slavenski jug*. Zagreb, 1848—1850 (ekscerpirano 1848—1850).
- Ne *Neven. Zabavni i poučni list*. Zagreb, 1852—1858, Rijeka 1858 (tjedni list); ekscerpirano 1858.
- Vi *Vienac. Zabavi i pouci*. Zagreb, 1869—1903; ekscerpirano 1869.
- BosP *Bosanski prijatelj*. Zagreb, 1850—1861, 3 knjige (četvrta nije uzeta u obzir; pod utjecajem Ilirskoga pokreta).

¹ Josip Šipuš je živio u Karlovcu u XVIII st. Objavio je knjigu *Temelj žitne trgovine* (Zagreb, 1796), prvo djelo te vrste u hrvatskoj literaturi. U njemu je pokazao dobro poznavanje moderne ekonomske literature te domaćih gospodarskih i društvenih prilika. Pri tome se zauzimao za zajednički hrvatski jezik, te je zagovarao pisanje gramatike i rječnika.

Srpski:

- Isajl 1816 Dimitrije Isajlović²: *Istorija trgovine*. Budim, 1816.
- Srb *Srbobran*. Novi Sad, 1842—1866 (novine srpskog građanstva u Austrougarskoj monarhiji); ekscerpirano 1862.
- SN *Srpske novine*. 1834 Kragujevac, od 1835 Beograd, 1834 Novine srpske, od 1843 Srpske novine; ekscerpirano 1848.
- Nap *Napredak*. Sremski Karlovci — Zemun 1848—1849; ekscerpirano 1848.
- Sed *Sedmica. List za nauku i zabavu*. Novi Sad, 1852—1858.
- Vila *Vila. List za zabavu, književnost i nauku*. Beograd, 1865—1868, (tjedni list); ekscerpirano 1865—1868.
- BVj *Bosanski vjestnik*. Sarajevo, 1866—1867 (prve novine u Bosni i Hercegovini); ekscerpirano 1866.
- Sdm *Ljubitel' prosvěštenja, srbsko dalmatinskij almanah'*, 1836. Karlovac, od 1838. Zadar pod nazivom *Ljubitel' prosvěštenja, Srbsko-dalmatinskij' magazin*, od 1850. Zagreb, od 1852/53. Beč, 1862—1873. Zadar, od 1865. *Srbsko-dalmatinskij magazin*. Ljubitel' prosvěte i narodnëg jezika (glasilo književno-poučnog i vjersko-moralističkog sadržaja).
- Zmaj *Sveske za šalu i satiru*, od 3. br. 1865. *List za šalu i satiru*, do 1867. Pešta, 1868—70. Novi Sad, od 1871. Beč. U ljeto 1871. prestaje da izlazi, a zamjenjuje ga *Žiža*. Bio je jedan od prvih srpskih šaljivih listova.

Premda se ovi časopisi mogu svrstati na srpske i hrvatske, na osnovu grafije, fonetike i morfologije, ta činjenica za ovaj rad nije uzeta kao relevantna, nego je cilj analize pokazati razlike u leksičkim rješenjima na primjerima upotrebe srpskih i hrvatskih vojnih, te pravnih naziva.

Istina, sličnosti u fonetici i morfologiji današnjih standardnih jezika³ su vrlo velike, a razlike među njima očite u najvećoj mjeri na području leksika. U primjerima koji slijede će one biti vidljive kao posljedica „*policentričnoga razvoja*” (NEWKLOWSKY 2008: 129) civilizacijskoga leksika u 19. stoljeću.

1.2. JEZIČNE PROMJENE. Društvena i politička događanja u 19. stoljeću su kao jednu od posljedica imala i jezične promjene u hrvatskom i srpskom govornom području, koje su dovele do njihove standardizacije. U uvjetima političke, kulturne i jezično-pravopisne razjedinjenosti Hrvatske, supostojanja više autonomnih cjelina, te dominacije mađarskoga i njemačkoga jezika u društvenom i političkom životu, rađa se ideja o stjecanju samostalnosti hrvatske vlade i o ujedinjenju u zajedničkome jeziku. Ovo su bile glavne programske točke Ilirskoga narodnoga preporoda, a zastupali su ih i hrvatski Sabor (1845), te

² Dimitrije Isajlović, rođ. u Dalju 1783, pohađao je gimnaziju u Sr. Karlovcima, te učiteljsku školu u Sentandreji i Samoboru. Radio je u Beogradu kao profesor, a zatim kao korektor u Drž. Štampariji. Bio je cenzor knjiga i urednik zvaničnih Srbskih novina (1833—1838), te je surađivao u Uriniji (1837), Letopisu MS (1847), Glasniku Društva srpske slovesnosti (1847, 1853).

³ Hrvatski i srpski jezik su nakon dugih i brojnih diskusija uspjeli dokazati svoju normiranost na razini standardnih jezika, dok za bosanski jezik, koji pokazuje najmanji stupanj jezične standardizacije, se i dalje tvrdi da nije normiran do te mjere.

Narodna skupština u *Narodnim zahtjevanjima* (1848). Zahvaljujući pokretnoj snazi mlade generacije, dolazi postepeno do stvaranja hrvatske nacije, kojoj jezik postaje znakom „narodnosti i osobnosti” (VINCE 1990: 198), a kao posljedica tih misli javlja se briga za jezična i pravopisna pitanja. Predvodničku ulogu u reformi hrvatske grafije odigrao je Lj. Gaj sa svojim prijedlogom dijakrićkih znakova za palatalnost (č, đ, ģ, ņ, š, ž) po češkome uzoru, ali je s vremenom odustao od prvotne ideje (zadržao samo č, ž, š). Uspjelo mu je da ju u relativno kratkom roku provede, jer su politički i narodni uspjesi Ilirizma to omogućavali. Neosporiva važnost na području jezičnih promjena srpskoga jezika pripada djelovanju V. S. Karadžića. Izdajući *Srpski rječnik* (1818) u kojem nudi osnovicu pravopisne reforme, stvara važno djelo u povijesti srpskoga jezika. Zalažući se za fonološki pravopis i narodni govor, obraćao se i hrvatskim jezikoslovcima V. Babukiću i A. Kuzmaniću s pokušajem da ih uvjeri u svoja pravopisna rješenja. Zbog brojnih sljedbenika njegovih jezičnih i pravopisnih ideja u Hrvatskoj, pitanje pravopisa (fonološki ili morfološki) se nije riješilo sve do 20. stoljeća. U reformi srpskoga jezika, u kojoj se zalagao za jekavski izgovor je V. S. Karadžić bio prilično osamljen, stoga ona nije provedena dosljedno (problem varijanata nije bio riješen). Put ka uspostavi standardnoga jezika u Hrvatskoj tekao je također mukotrpno i dugo. Temelje su svakako postavili Ilirci opredjeljenjem za štokavsko narječje kao osnovicu. Budući da su težili zajedništvu svih južnih Slavena, bilo im je neprihvatljivo odlučiti se za govor samo jednoga kraja. Uzorom im je bila klasična dubrovačka književnost zbog svog razvijenoga umjetničkoga izraza i pjesničkoga jezika, ali i usprkos opredjeljenju za štokavsko narječje nisu mogli a niti htjeli ukloniti i zanjekati čakavske i kajkavske riječi iz leksika, jer su ti *jezici* imali „svoj književno kultivirani jezični izvor” (VINCE 1990: 613). Jekavica u oba jezika je trebala poslužiti kao sredstvo zbližavanja i političkog ujedinjenja, ali se ta želja rasplinula u polemikama oko pripadnosti štokavštine.⁴ Spomenuto razdoblje je obilježilo nesklad u slavističkoj znanosti, jer se često griješilo u pitanjima o porijeklu jezika i često su nacionalni osjećaji nadglasavali razum i znanstvene metode. U Hrvatskoj i Srbiji su se istovremeno javili različiti pogledi na književni jezik, filološke škole i pravci. Odabir tipa književnoga jezika, koji bi zadovoljio ne samo štokavce nego i kajkavce i čakavce, je u Hrvatskoj duže trajao nego standardizacija srpskoga književnoga jezika na osnovi narodnoga govora. Premda je hrvatski jezik potkraj 19. stoljeća usklađen prema osobinama Karadžićeva smjera, u njega nisu ušli elementi kojih već nije bilo u hrvatskim novoštokavskim govorima. Hrvatski jezik za razliku od srpskoga od samoga početka karakterizira jezična čistoća, koja je u to doba vladala i u drugim srednjoeuropskim zemljama (Češka, Austrija, Mađarska), nastala iz razloga što se upotrební jezik zahvaljujući razvijenoj nacionalnoj svijesti, branio od tuđica. Pri stvaranju stručnih naziva vojne i pravne terminologije će se ova osobina pokazati vrlo bitnom za razlikovanje dvaju spomenutih standardnih jezika.

2. POTREBA ZA STRUČNIM NAZIVLJEM. Uvođenje narodnih jezika u politički, pravni i opći život nije prošlo nepopraćeno brojnim problemima, pred kojima

⁴ Posljedica izlaska članka „Srbi svi i svuda” i proširenoga mišljenja da su svi štokavci Srbi.

su se hrvatski i srpski jezikoslovci kao i publicisti našli. Duga vladavina mađarskog, njemačkog i talijanskog jezika u javnom i kulturnom životu nije prošla bez traga. Stoga je stanje narodnih jezika u 19. stoljeću obilježeno nepostojanjem adekvatnih jezičnih izraza za pojedine struke. Iz toga razloga je razumljiv pojačani rad na stvaranju i proširivanju leksika nazivljem, kako bi on zadovoljio potrebe na svim uporabnim područjima.

2.1. NASTANAK I RAZVOJ PRAVNE TERMINOLOGIJE. Za razvoj pravnoga nazivlja najvažnije je razdoblje od sredine 19. stoljeća do 1900. godine. U njemu su hrvatski i srpski postali službenim jezicima u Monarhiji, te je postojala izražena potreba za odgovarajućim rječnikom pravnih i političkih naziva. U tom okviru temelj sustavu pravnoga nazivlja ponudio je četvorjezični rječnik *Juristisch-politische Terminologie für die slawischen Sprachen Österreichs* (1853) nastao na osnovi zahtjeva austrijske vlade. U uvjetima političke rascjepkanosti stvaranje pravnog nazivlja „postaje integrativnim elementom u trajnoj težnji Hrvata za političkim jedinstvom” (MAMIĆ 1992: 14). Upravo ta činjenica je razlogom, da je i sustav hrvatskoga pravnog nazivlja u svom nastajanju obilježeniji jezičnim purizmom i jakim otporom prema europeizmima i posuđenica-ma od srpskog. Budući da je za već postojeće pojmove u njemačkom jeziku trebalo stvoriti odgovarajuće izraze u hrvatskom i srpskom, neosporiva je činjenica o utjecaju njemačkoga jezika na izgradnju sustava. Dok je on u hrvatskome izrazito jak na semantičkom području, u srpskome je uspio još jače prodrijeti u pojedine kategorije jezika kršeći pravila slavenske jezične strukture. Veliki utjecaj na stvaranje pravne i političke terminologije pripisuje se i češkom, te ruskom i slovenskom jeziku.⁵ Pokušaj dogovora srpskih i hrvatskih predstavnika o izradi stručnog nazivlja u Beču 1850. godine rezultirao je neuspjehom, jer ga se niti jedna strana nije dosljedno držala, nego je samostalno usmjeravala razvoj sustava stručnih naziva. U tom smislu je aktivno sudjelovala i publicistika, naročito zadarski *Pravdonoša*, časopis pravne struke, koji je sustavno donosio nazive usporedo sa talijanskim i njemačkim, a ticali su se četiriju glavnih austrijskih kodeksa. Ta terminološka rješenja za pravne pojmove, koji nisu postojali u narodnom jeziku često su bila loša i neprihvatljiva. Pri izradi prethodno spomenutog rječnika nastalo je najviše imenica, a sa tvorbenoga stajališta najzanimljivije su mnogobrojne složenice, koje su za jedan slavenski jezik netipične. Nisu tvoreni novi sufiksi nego se promijenila distribucija i frekvencija postojećih.

Sustav pravnog i političkog nazivlja hrvatskog i srpskog jezika se razvijao i nakon izlaska rječnika. Veliki broj izraza preuzet je u zakone i zakonodavnu praksu, ali budući da je rječnik rađen na brzinu, u praksi je došlo do preinačenja, inovacija i korektura ponuđenih naziva. Ove radnje nikle su iz težnje da sustavi budu što savršeniji, izgrađeniji, izrazi ekonomičniji i jednoznačniji, te stilski neutralni kako bi što bolje mogli vršiti svoju funkciju.

2.2. NASTANAK I RAZVOJ VOJNE TERMINOLOGIJE. U razdoblju nakon pada apsolutizma se pristupa radu na znanstvenim osnovama. Dolazi do razgranava-

⁵ Slovenska leksikografska djela su poslužila kao uzor, te su imala i posredničku ulogu u preuzimanju njemačkih izraza.

nja školstva, te se sve više osjeća potreba za priručnikom znanstvene terminologije. Djelovanje B. Šuleka je od iznimne važnosti za izgradnju stručnih, a naročito vojnih naziva. On je u tu svrhu objavio prijevode niza knjižica iz vojnoga područja: *Naredbenik za kraljevsko hrvatsko-ugarsko domobranstvo*, *Službenik za hrvatsko-ugarsko domobranstvo* i dr. Kao i u ostalim svojim radovima Šulek je zastupao purističko načelo, pri kojem je u stvaranju novih riječi posezao najprije za blagom hrvatskih narječja, zatim slavenskih jezika i tek na kraju nudio vlastite prijedloge. Njegovi izrazi su se do te mjere udomačili, da je pregršt njih preuzet u *Vojnički rječnik*⁶ iz 1903. godine. Pokušaji da se po broji vojna nomenklatura su brojni. Jedan od prvih leksikografskih radova na tome polju je trojezični rječnik *Vocabulario di tre nobilissimi linguaggi, italiano, illirico e latino con l'aggiunta di molt'erbe semplici e termini militari* (1699) zadarskoga kanonika I. Tanzlinghera Zanottija prema talijanskim isto-vrijednicama.

Hrvatsko vojno nazivlje je od sredine 19. stoljeća predmetom leksikološkoga i leksikografskoga proučavanja, što ujedno svjedoči o njegovom kontinuiranom razvoju. Ono nastaje kao posljedica odluke o osnivanju Hrvatskog domobranstva nakon nagodbe sa Ugarskom 1868. godine. U to vrijeme srpski jezik uređuje vojnu terminologiju po uzoru na ruski jezik. Ulaskom Hrvatske u Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca odigrale su se značajne jezične promjene. Proces snažne jezične unifikacije odrazio se na hrvatskom stručnom nazivlju, pri tome je iz uporabe najprije istisnuto vojno nazivlje. Usprkos tome ono ne nestaje sa jezične scene, nego nastavlja živjeti u književnim djelima.⁷ U razdoblju drugog svjetskog rata dolazi kratko do njegovog „oživljavanja”, ali tek osamostaljenjem hrvatske države, te formiranjem oružanih snaga početkom 90.-ih godina 20. stoljeća se ono vraća svojim korjenima.

Primjeri koji slijede, pokazatelji su razlika u upotrebi vojnih naziva u 19. stoljeću, nakon čega je uslijedio proces unifikacije prema srpskom uzoru.

3. ANALIZA NEKIH VOJNIH TERMINA

3.1. „**Vojnik, vojak, soldat, momak**”. Hrvatski izvori: DI 1846 vojnik, DI 1848 vojak, DI 1849 vojnik, DI 1849 soldat, NN 1847 vojak, vojnik, Kolo 1847 momak, Kolo 1843 vojnik, Kolo 1847 asker, nizam (obje riječi u znač. vojnik), Vi 1869 vojnik. Srpski izvori: Nap 1848 vojnik, katana, soldat, Sed 1855 vojnik, Sdm 1842 vojnik, soldat, BVj 1866 vojnik, momak, momak za gradove, momak za polje, asker (u znač. vojnik), Srb 1862 soldat, bašibozuk, vojak, vojnik. — Prema ARj *vojn*ik je zabilježen u većini rječnika i potvrđen od 15. st.: u Vrančićevu rj. (ein Kriegman, bellator guerriero, vojnik-militaris, de soldato); u Mikaljinu rj. (vojnik, bojnič, vojnik pješac); u Vitezovićevu rj. (bojnič, vojnik, vojak); u Bellinom rj. (vojnič, bojnič); u Belostenčevu rj. (vojnič, vojnik križnik); u Jambrešićevu (vojnik, vojak, bojnič, vojnojunak); u Vukovu rj. (vojnik, der Krieger). Prema ARj *vojak* je narodna riječ, suprotno od naznake u Vukovu rj. (vojak, vide vojnik, u Vojv. od Slovaka), zabilježena je

⁶ Riječ je o dvojezičnom rječniku, hrvatsko-mađarskom, a sastavili su ga T. Toth, D. Schweitzer i M. Špitzer.

⁷ Prisutno je u zbirci pripovjedaka *Hrvatski Bog Mars* autora M. Krleže.

u Vitezovićevu rj. (bellator, miles; bojnič, vojnič, vojak, vojnojunak) i Jambrešićevu rj. u istom obliku. Najstarije potvrde za riječ *soldat* (lat. podrijetla, preuzeta uz posredstvo tal. jezika su iz 16. st.), nalaze se: u Belostenca (miles, soldat; miles gregorius, prosti ili pešec soldat); u Jambrešića (s.v. militia; vojničom, pereg. soldatom, postati; sich unter die Soldaten schreiben oder werben lassen); u Vuka (der Soldat, miles) i Ivekovića (vidi soldat 1, augm. soldatina). Riječ *momak* u značenju vojnič nalazi se u ARj pod značenjem e) vojnič ili uopće oružan čovjek u čijoj pratnji ili službi; isto značenje je i u Mažuranića. *Asker* je kao turska riječ u značenju vojnič navedena u Arj, RSANU; Škaljić i Skok također bilježe značenje vojnič (pored značenja vojska), a Skok bilježi za asker, ašker, ašcer) da je balkanski turcizam, preuzet putem arapskog iz latinskog. Isto tako je objašnjena riječ *nizam*. Za *katana* ARj bilježi vojnič (konjanik), turskog podrijetla od qatana, ali je po svoj prilici od mađ. katona (vojnič), sadržana je: u Belostenca (miles equestris 1. eques, 2. katana kopjanik), u Stullija (ussero, eques) i u Vuka (miles eques). Leksem *bašibozuk* zabilježen je u RSANU (u značenju neregularne vojske, vojniča kod Turaka); Škaljić navodi, da je naziv upotrebljavan pogrđno i za regularnu tursku vojsku u našim zemljama; preuzet je iz tur. od baš (glava) i bozuk (pokvaren).

Leksička jedinica *vojak* javlja se pretežno u hrvatskim izvorima, dok se u srpskima prednost daje domaćem leksemu *vojnič*, na čijem mjestu se nerijetko javlja i posuđenica *soldat* u istom značenju. Oba izvora bilježe riječ *asker*, turskoga podrijetla, kojom tumače leksem vojnič. Dok se jedinica *nizam* javlja samo u hrvatskom, a *katana* u srpskom izvoru, odakle je po svoj prilici preuzeta iz mađarskoga jezika, za tvrditi je da se u oba jezika prednost dala općeprihvaćenoj leksičkoj jedinici vojnič, te da su u ovom slučaju posuđenice iz mađarskoga, turskoga ili njemačkoga jezika rijetke i od zanemarive važnosti.

3.2. „**Ađutant, pobočnik**”. Hrvatski izvori: NN 1847 pobočnik, adjutant. Srpski izvori: Sed 1855 general-ađutanta, Srb 1862 ađutant. — ARj navodi *pobočnik* u značenju pomočnik, koji višemu od sebe stoji kao pobočke. Potvrda se nalazi: u Šulekovu rj. (Adjutant, pobočnik) i u Popovićevu rj. (Adjutant, Adlatus). Prema ARj *ađutant* dolazi iz franc. (adjutant), te putem njemačkoga ulazi u hrvatski i srpski jezik.

U hrvatskom izvoru pored stranog leksema *ađutant*, nalazimo jedinicu *pobočnik*, preuzetu iz češkog (pobočník), dok srpski izvor potvrđuje upotrebu samo strane riječi ađutant. Ova činjenica je jedna od potvrda težnje hrvatskoga jezika ka jezičnom purizmu, te produkt rada na stvaranju vlastitog naziva, jer se ađutant prepoznaje u jeziku kao strana riječ, dok je leksem pobočnik zbog srodnosti sa češkim i zbog prepoznatljivog korijenja u svojoj osnovi prilagođen.

3.3. „**Časnik, častnik, oficir**”. Hrvatski izvori: NN 1847 vojnički častnik, oficir, DI 1848 častnik, DI 1847 častnik, DI 1847 podoficir, Kolo 1850 častnik, Kolo 1851 nižji častnik, Vi 1869 častnik. Srpski izvori: Sdm 1842 oficir, Zmaj 1865 podoficer, Sed 1856 podoficir, Sed 1858 oficir, Sed 1855 štabsoficir, Nap 1848 unteroficir, Nap 1848 časnik, BVj 1866 alaj-beg, oficir, čauš, Srb 1862 oficir, častnik. — ARj navodi za *časnik* značenje a) tko je u kakvoj službi javnoj, te je zato od drugih u časti; potvrde se nalaze u Belostenca, Jambrešića i Stullija; Mažuranić bilježi za *častnik* značenje officialis, tal. offi-

ciere. U značenju vojničkog starješine Vuk bilježi (*oficir*, der Offizier, praefectus militum), za razliku od leksema officijal (der Beamte, officialis). Leksem *podoficir/podoficer* je u ARj izjednačen s leksemom podčasnik. Leksičke jedinice *štabsoficir* i *unteroficir* nisu zabilježene ni u jednom od navedenih leksikografskih djela. ARj i RSANU objašnjavaju leksem *alaj-beg* kao zapovjednik alaja, vojske; Škaljić navodi značenje zapovjednik spahija u Sandžaku, te u tabačkom esnafu (cehu) se ćehaja zvao alajbeg od tur. alaybeyi; Vuk ima natuknicu alajbeg, der Adelsfürst (pr. „Kažu da su u Bosni četiri alajbega, pod kojima su onamo svi begovi i spahije”); Skok navodi za alajbeg značenje zapovjednik puka, pukovnik. Za *čauš* ARj navodi starješina nad nekoliko vojnika u vojsci kao sekundarno značenje toga leksema; potvrda je i u Vukovu rj. (Tschausch bei der Armee und bei Hochzeiten); Škaljić ima značenje oficira, carskog pobočnika, a u janjičarskoj vojsci nižeg zapovjednika, podnarednika; u prim. značenju dvorski stražar prema ARj potvrde se nalaze u Mikalje, Della Belle i Belostenca.

Dok srpski izvori potvrđuju jezično neutralnu upotrebu posuđenice *oficir*, te njezinu mogućnost za tvorbu novih leksema (*podoficir*), u hrvatskim izvorima je gotovo isključivo upotrebljavan leksem *častnik*. Istovremeno se uz *podoficir* u srpskim izvorima upotrebljava tuđica *unteroficir*, kao i *štabsoficir*, koje su ne samo semantički, nego i oblikom direktno preuzete iz njem. ili rus. jezika. Srpski izvor *Bosanski vjestnik* navodi lekseme *čauš* i *alaj-beg* u istom značenju, gdje je jasno da nisu slavenskoga podrijetla, nego su preuzete iz turskoga, stoga nisu zabilježene ni u jednom hrvatskom izvoru. Primjeri pronađeni u srpskim izvorima potvrđuju činjenicu, da se prilikom stvaranja vojnih naziva srpski jezik nije isključivo povodio samo za ruskim uzorom.

3.4. „**Pukovnik, poručnik, podpukovnik, nadporučnik, podporučnik**”. Hrvatski izvori: NN 1847 oberstar, pukovnik, Kolo 1850 pukovnik; NN 1847 lajtnant, liutenant, poručnik, Vi 1869 poručnik; NN 1847 podpukovnik, oberstlajtnant; Kolo 1850 nadporučnik; NN 1847 unterlajtnant. Srpski izvori: BVj 1866 pukovnik, Srb 1862 obštar, Nap 1848 pukovnik, Sed 1855 pukovnik; Sed 1858 poručnik, Vila 1868 poručnik, Nap 1848 lajtnant; BVj 1866 podpukovnik, kajmakam, Nap 1848 podpukovnik; Nap 1848 podporučnik. — Prema ARj *pukovnik* označava zapovjednika ili vlasnika pukovnije; zabilježeno u Popovićevu rj. (Obrist). Leksem *oberstar* (isto što i oberšter) ARj tumači kao: vojnički starješina (podrijetlom od njem. Oberst). Za *lajtnant* ARj ima bilješku najniži oficir, preko njem. Leutnant od franc. lieutenant. Prema ARj *poručnik* je rus. podrijetla (поручикъ s umetnutim -n); potvrde se nalaze u Šulekovu i Popovićevu rj.; Mažuranić za poručnik ne bilježi vojno značenje (samo fide jussor, jamac, jamstvo, poručanstvo). Prema ARj leksem *potpukovnik* (oficir koji je u službi pod pukovnikom) zabilježen je u Šuleka (Oberstlieutenant) i Popovića (Obristlieutenant). U ARj je *natporučnik* opisan kao oficir koji je u časti i službi prvi nad poručnikom, nadporučnik, Oberlieutenant. Prema RSANU *kajmakam* je hist. zastupnik vezira, v) viši oficirski čin u turskoj vojsci; zvanje pukovnika; Skok navodi značenje turski sreski poglavar. Za *potporučnik* ARj bilježi: oficir koji je pod poručnikom; bilješke u Šulekovu rj. (Unterlieutenant) i Popovićevu rj. (Unterlieutenant).

Hrvatski i srpski izvori bilježe za svaki domaći naziv minimalno po jedan strani; uz *pukovnik* javljaju se *oberstar* i *obštar*; uz *poručnik* *lajtnant*; uz *podpukovnik* *oberstlajtnant* i *kajmakam*; uz *podporučnik* *unterlajtnant*. U ovom slučaju je u oba izvora očita otvorenost prema njemačkim nazivima na razini govora.⁸ Za leksem *natporučnik* nije zabilježen konkurentan strani leksem u analiziranoj građi, a leksem *kajmakam* (pukovnik) je upotrijebljen u pogrešnom značenju (kao podpukovnik). Većina tadašnjih domaćih naziva zadržana je u službenoj vojnoj terminologiji (s razlikom, da u hrvatskoj vojsci ne postoji čin potporučnika).

3.5. „**Komandant, komandar, zapovjednik**”. Hrvatski izvori: NN 1847 zapovjednik, zapovjednik tverdžave. Srpski izvori: Sed 1855 vrhovni zapovjednik, BVj 1866 komandant, vojnički komandar, Srb 1862 komandant, komandujući, poglavica, zapovednik, vojskovođa. — ARj bilježi oblik *komendant/komandant* u značenju poglavara (kod vojske i drugačije); također se nalazi u Vukovu rj. (der Kommandant, dux) s natuknicom da se ova riječ poslije 1804. proširila u Srbiju iz Srijema i Bačke; u Belostenca (ducatus, komendant, brigader, junakov kapitan). Prema ARj se *komandar* koristi u doba 19.st. u Bosni. ARj za leksem *zapovjednik* navodi češ. *zâpovĕdnik* (za koga se izvrši zabrana za što). Potvrde ovog leksema se mogu naći u: Vitezovićevo rj. (imperator; zapovednik; — mandator; naručitelj, zapovidovac, zapoviditelj, nareditelj, zapovednik; princeps: poglavnik, poglavica, knez, zapovidnik, oblastnik, despot, vladika); Bellinu rj. (zapovednik; 1 curator, dictator, jussor, praeceptor, mandator); Jambrešićevu rj. (jussor; zapovednik, zapovedavec, zapoveditelj; Befehler); i Stullijevu (zapovjednik, uomo che comanda, vir imperaus); Vukovu rj. (der zu befehlen hat, der Befehlshaber; cuius est imperium, ist zapovednik, zap. zapovidnik). U ARj *poglavica* (isto što i poglavar) označava b) zapovjednika u vojsci, potvrde se nalaze u: Belostenca (praeses, praefectus, moderator, gubernator); Stullija (princeps, auctor, caput); Vuka (Oberhaupt, caput, ductor cf. poglavica). Prema ARj leksem *vojskovođa* zabilježen je kod Vuka s naznakom (u Crnoj Gori, Heerführer, bellidux).

Premda su primjeri uporabe leksema *zapovjednik* u analiziranoj građi malobrojni, dobar su pokazatelj razlika između tadašnjih govornih područja. U hrvatskom izvoru zabilježen je samo oblik *zapovjednik*, te bi se moglo tvrditi, da taj leksem zbog duge tradicije uporabe, nema konkurentnog naziva iz nekog drugog vojnog jezika. Različito tomu, u srpskim izvorima su podjednako zastupljeni domaći nazivi (*zapovjednik*, *vojskovođa* i *poglavica*), ali i strani (*komendant/komandant* i *komandar*), koji su za uzor imali najvjerojatnije njemački jezik. Ovaj primjer podcrtava dodatno tvrdnju u prethodnoj natuknici, kako je u izgradnji srpskog vojnog jezika njemački također igrao relevantnu ulogu.

4. ANALIZA NEKIH PRAVNIH TERMINA

4.1. „**Advokat, fiškal, odvjetnik**”. Hrvatski izvori: NN 1847 advocat, advokat, advokationalan, NN 1847 državni fiškal, fiškal, fiškalski, odvjetnik,

⁸ Prema vokabularu *Službovnika za Kr.Ug. Domobranstvo* (1875) postoji normirana vojna terminologija, koja je posredstvom mađ. jezika prevedena prema njemačkom uzoru i koja je vriedila u službenoj uporabi.

kameralni fiškal, vrhovni advokat, SJ 1850 državni odvjetnik, Vi 1869 odvjetnik. Srpski izvori: Sed 1858 advokat, Sdm 1841 advokat, SN 1848 advokat, Nap 1848 advokat, Sed 1858 fiskal, Nap 1848 fiškal, Srb 1862 advokat, fiškal. — Leksem *advokat* zabilježen je samo u Vukovu rj. s naznakom u Vojv. po varošima. Prema ARj *fiškal* ima značenje odvjetnik (državne) blagajne, državni odvjetnik; zabilježeno je u Šulekovu rj. (Fiscal, fiškal); Klaić (lat. Fiscal). *Odvjetnik* je u ARj opisan pod značenjem b) javni branitelj na sudu, zastupnik u parnicama, advokat; potvrde se nalaze u većini rječnika: Mikalja (odvjetnik, parac, patronus causae, advocatus, defensor), Della Bella (avvocato, branac, odvjetnik), Belostenec (odvjetnik/odvjetnik, branitelj, zaštitnik, parac, pavdaš, advocatus), Stulli (advocatus, patronus, causidicus, actor, factor, causae patronus), Šulek (hist. merc. Anwalt, tal. procuratore), Popović (odvjetnik, Advokat) i Mažuranić (advocatus, procurator, defensor; odgovornik, branitelj).

U srpskim izvorima je vrlo dosljedno upotrebljavan leksem *advokat* (koji se i danas koristi u standardnom jeziku), dok hrvatski izvori podjednako koriste *advokat* i *fiškal* u istom značenju, s tim da je *gospodarski fiškal* u izvoru NN (NN 2/1847, 8/2/15) upotrijebljen u značenju bilježnik. Po svoj prilici leksem *fiškal* je preuzet iz mađ., a *fiscal* iz njem. jezika. U današnjem hrvatskom standardnom jeziku je prevagnula upotreba leksema *odvjetnik*, koji je starijega datuma.

4.2. „**Jurist, pravnik, pravoznanac**”. Hrvatski izvori: NN 1847 jurat, pravoznanac, Kolo 1847 juridički, pravstveni, Kolo 1843 pravnički, DI 1848 pravnik, pravosudje, Vi 1869 jurist. Srpski izvori: BVj 1866 pravoslovnik, Vila 1865 pravnik, Sed 1858 jurista, Srb 1862 pravnik, jurista. *Pravnik* je zabilježen samo u Šulekovu rj. (Rechtshörer, Jurist) i u Popovićevoj rj. (Rechtsgelahrter, Jurist). Prema ARj leksem *jurat* znači porotnik; sudbeni činovnik, a zabilježen je u Vukovu rj. i kod Mažuranića u značenju „juratus civis, zaprisegnuti građanin; ali i prisežnik, izabrani gradski viećnik”. RSANU bilježi jedinicu *jurist(a)*, lat. jus, juris u značenju onaj koji se bavi pravom, student prava. Prema ARj *pravoznanac* je potvrđen u Šulekovu rj. (Rechtsgelahrter, Rechtskenner) i Popovićevoj rj. (Rechtskündiger), ali i u Belostenca (pravdo-znanec) sa značenjem odvjetnik. Leksička jedinica *pravoslovnik* nije zabilježena u nijednom rječniku (samo u Šuleka ima bilješka pravoslovna akademija, Rechtsakademie).

U oba izvora zabilježena je jedinica *pravnik*, dok se *jurat* i *jurist* javljaju isključivo u hrvatskim, a *jurista* u srpskim novinama. Slična situacija je i sa leksemom *pravoznanac*, koji je potvrđen i u rječnicima, a *pravoslovnik* nije, te je najvjerojatnije riječ o individualnoj tvorenici autora novinskoga članka. U današnjim standardnim jezicima prevagnula je upotreba leksema *pravnik*, a ostale jedinice se ne koriste.

4.3. „**Kadija, sudac, sudija**”. Hrvatski izvori: Šip 1796 sudac, NN 1847 dvorski sudac, kotorski sudac, kadia, varoški sudac, vojnički sudac, selški sudac, Ne 1853 sudac, Kolo 1847 sudac, Kolo 1842 sudia, DI 1849 sudia, BosP 1850 kadia, Vi 1869 sudac, seoski sudac. Srpski izvori: Vila 1865 sudija, Sed 1858 kadija, vrhovni sudija/hakim, Sdm 1841 sudija kriminalni, sudija građanski, Nap 1848 sudija, Srb 1862 kadija, sudac, sudija. — Prema ARj *kadija* je

putem tur. preuzet iz arapskog, zabilježen je još u Vukovu rj. (der Kadi, Richter, iudex cf. musulim). U ARj stoji *sudac* (onaj koji sudi), potvrde se nalaze od 15. st. u rječnicima: Vrančić (iudex giudice, Richter, sudac); Mikalja (sudac); Habdelić (sudec); Vitezović (sudac); Belostenec (sudec), Stulli (sudac); Vuk (der Richter, iudex; cf. sudija, suđa); Šulek (stat.Richter, tal. Giudice; kotorski sudac); Mažuranić (sudac, sodec, iudex). Prema ARj leksem *sudija* se razvio od starijeg oblika sudiji (umjesto nastavka -ji je došao -ja, prema imen. muš. r. a- deklinacije), a potvrde se nalaze u Mikaljinom rj. (sudija, sudja, sudac) i Stullijevom rj. (sudija, v. sudilac). Za leksem *hakim* Škaljić bilježi haćim i objašnjava da je putem tur. hâkim preuzet iz arap. u značenju onaj koji sudi, sudija.

Oba izvora podjednako upotrebljavaju turcizam *kadija* isključivo u situaciji kada pišu o bosanskom izvršnom organu vlasti, a vlastite nazive koriste u domaćim situacijama. Razlika je očigledna u uporabi leksema *sudac*, koji je zabilježen u samo jednom srpskom izvoru. Iz ovoga bi se moglo zaključiti, da je *sudija* u 19. st. etabiliran kao srpska, a *sudac* kao hrvatska riječ. Ovakvo stanje u uporabi je karakteristično i za današnje standardne jezike.

4.4. „**Konstitucija, ustav**”. Hrvatski izvori: SJ 1850 zemaljski ustav, Šip 1796 konstitucia, NN 1847 konstitucia zemlje, NN 1847 ustav, ustavan, ustav zemlje, ustavna država, ustavna sloboda, zakon ustavni, Kolo 1842 konstitucia, ustav. Srpski izvori: Vila 1868 ustav, Sdm 1844 ustav, Srb 1862 konstitucija, konstitucija, ustav. — U ARj *konstitucija* je opisana leksemom ustav, označava temeljni zakon. Leksem *ustav* potvrđen je u rječnicima: Stulli (ustav, ustavi, f.regola, norma decreto; regula, norma, lex, decretum, praescriptum); Šulek (stat. Verfassung, constituton; constitutione, statuto fundamentale; — državni ustav, Reichsverfassung, Staatsverfassung; costituzione di stato; — zemaljski ustav, Landesverfassung, costituzione provinciale; — crkveni ustav, Kirchenverfassung; — vojni ustav, Kriegsverfassung, costituzione militare); Popović srp-njem (Verfassung, constitution).

U oba izvora potvrđena je u nekoliko različitih novina upotreba riječi *konstitucija* (od lat. naziva constitutio) usporedo s nazivom *ustav*. Ni u jednom izvoru nisu se javili nazivi, kojima je konstitucija/konstitucija poslužila kao osnovna riječ u tvorbenom procesu, dok je leksem *ustav* tvorbeno motivirao nastanak pridjeva *ustavni, ustavna i ustavan*.

4.5. „**Kazna, kaštiga, pedepsa**”. Hrvatski izvori: Šip 1796 kaštigovati, DI 1846 kaštiga, pedepsa, DI 1847 kazniti, DI 1848 kazna, kaštiga, Ne 1858 tjelesna pedepsa, NN 1847 biršag, globa, kaštiga, kaštigovanje, kaštigovati, kaznjene, kazna, kazniti, pedipsa, tjelesna kaštiga, smrtna kaštiga, smrtna kazna, Kolo 1843 pedepsa. Srpski izvori: Sed 1853 kazniti, Sdm 1863 kazniti, Nap 1848 kazniti, kaštiga, Vila 1868 kazna, kazneni, kaštigovati, Srb 1862 kaštiga, kazan, BVj 1866 kazniti, kaznj, kaznjen, džezaj. — Prema ARj *pedepsa* (još i pedipsa, pedjepsa) je zabilježena u rječnicima: Della Bella (pena, punizione o castigo); Stulli (castigatio, punitio, animadversio, poena); Šulek (Strafe, pedepsa); Popović (pedepsa, Strafe); Vuk ima pedepsati se (plagen, criuciari cf. vide mučiti se) s napomenom (u Risnu); Skok ima pedipsa i pedepsa, s oznakom da je leksem balkanski grecizam. Prema ARj *kaštiga* (pedepsa, kazna, kazan) je

zabilježena kod Belostenca (kaštiga, pedepsa, poena, 2. biršag mulcta); Jam-brešića (poena). Prema ARj je leksem *kazna* nastao od kazan; Stulli ima drugačije: kazna, v. hazna (s dodatkom da je riječ rus. podrijetla); Skok bilježi kazan, pedepsa, kaštiga, pijena, sa objašnjenjem da je leksem kazan došao u upotrebu u 19.st. uvođenjem hrvatskog sudovanja. *Kaznj* je rusizam u značenju blagajna. Prema Klaić *biršag* potječe od mađ. birság i označava globu, novčanu kaznu. Leksem *džezaj* nije zabilježen ni u jednom od rječnika, samo Klaić ima džeza (turcizam u značenju kazna).

Prema zastupljenosti leksema *kaštiga* i njegovih izvedenica u više hrvatskih izvora, moglo bi se zaključiti da je taj leksem bio ustaljeniji, jer su njime opisani leksemi *kazna* (NN 2/1847, 7/1/20), te *kaznjenje* (NN 23/1847, 91/2/359). Jedinice *kazan* i *kaznj* su rus. podrijetla i javljaju se isključivo u srpskim izvorima, gdje su tvorene i izvedenice *kazneni* i *kaznjen*. Ni u jednom srpskom izvoru nije zabilježen leksem *pedepsa* grč. podrijetla. Samo u srpskim izvorima je zabilježen turcizam *džezaj*, a u hrvatskima mađ. leksem *biršag* (kao kontaktni sinonim u originalu). Za današnje standardne jezike karakteristično je potiskivanje svih ostalih naziva, te stilski i jezično neobilježena upotreba leksema kazna.

5. ZAKLJUČAK. Analizirani primjeri u ovom radu predstavljaju izbor iz navedene građe po metodi zastupljenosti određenog leksema u oba izvora (hrvatskom i srpskom). U okviru ove analize bosanski izvori nisu promatrani zasebno (kao poseban jezik), ali je uočljivo, da su leksemi turskoga podrijetla u njima najviše zastupljeni.

Cilj analize je bio pokazati razlike između ova dva jezika u procesu njihove standardizacije. U razdoblju nastanka građe ni srpski a niti hrvatski jezik nisu normirani jezici, te se tako promatrana vojna i pravna terminologija ne može smatrati propisanom i službenom. Stoga je jasno, da su i novinski tekstovi prožeti leksikom njemačkog, mađarskog, ruskog i naročito turskog jezika. Ipak je odnos prema stranim leksemima u analiziranoj građi osjetno različit. Dok srpski izvori pokazuju prilično veliku zastupljenost nesrpskih leksema, hrvatski izvori slijede ideju jezične čistoće. Pored skoro svakog domaćeg naziva je u srpskim izvorima zabilježena najmanje jedna strana leksička jedinica. U hrvatskim izvorima su strani leksemi često navedeni u zagradama kao kontaktni sinonimi. Analizirani primjeri iz vojne i pravne terminologije ne potvrđuju da je riječ o čvrstim i zatvorenim podsustavima srpskog i hrvatskog jezika, nego o dijelovima leksika u svom nastanku. Zato je prisutnost leksema stranih jezika od velike važnosti za ovu analizu, naročito jer ona pokazuje u kojem smjeru su se terminološki sustavi razvijali.

Premda su razlike u hrvatskim i srpskim izvorima na temelju promatranih stručnih naziva vidljive, ne može se govoriti o sustavnoj diferenciranosti, jer su oba jezika u spomenutom razdoblju tek u procesu normiranja. Bitna razlika među njima je samo u stavu prema jezičnom posuđivanju.

CITIRANA LITERATURA

- ARJ — *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: JAZU, 1878—1975.
- BELOSTENEC, Ivan. *Gazophylacium, seu Latino-Illyricorum onomatum aerarium*. Zagreb: Typis Joannis Baptistae Weitz, 1740.
- DELLA BELLA, Ardelio. *Dizionario Italiano-Latino-Illyrico cui si premettono alcuni avvertimenti per inscrivere e con facilità maggiore leggere le voci illiriche scritte con caratteri italiani, ed anche una breve grammatica per apprendere ... la lingua illirica*. Venezia: Presso Cristoforo Zanne, 1728.
- KLAIĆ, Bratoljub. *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1978.
- MAMIĆ, Mile. *Temelji hrvatskoga pravnog nazivlja*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1992.
- MAŽURANIĆ, Vladimir. *Prinosi za hrvatsko pravno-povijesni rječnik*. Zagreb, 1908—1922. Zagreb: Informator, 1975.
- NEWKLOWSKY, Gerhard. „Das Projekt der Balkan-Kommission ‘Bosnisch/Kroatisch/ Serbisch: Gesellschaft und Wirtschaft’ ”. *Anzeiger der Phil.-Hist. Klasse* 143 (2008): 127—149.
- POPOVIĆ, Đorđe. *Rečnik srpskoga i nemačkoga jezika*. Pančevo: Nakladna knjižare braće Jovanovića, 1881.
- RSANU — *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*. Beograd: SANU, 1959—.
- SKOK, Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I—IV. Zagreb: JAZU, 1971—1974.
- ŠULEK, Bogoslav. *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja: osobito za srednja učilišta*. Zagreb: Narodna tiskara dra Ljudevita Gaja, 1874—1875.
- ŠKALIĆ, Abdulah. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost, 1966.
- VINCE, Zlatko. *Putovima hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Matica Hrvatska, 1990.
- STEFANOVIĆ-KARADŽIĆ, Vuk. *Srpski rječnik istumačen njemačkim i latinskim riječima*. Beč: Štamparija jermenskoga namastira, 1852.

Biljana Marjanović

ENTSTEHUNG DES ZIVILISATIONSWORTSCHATZES IM BOSNISCHEN,
KROATISCHEN UND SERBISCHEN IM 19. JH. AM BEISPIEL DER MILITÄR-
UND RECHTSTERMINOLOGIE

Zusammenfassung

Diese Arbeit hat die Entstehung und Entwicklung des Zivilisationswortschatzes in der bosnischen, kroatischen und serbischen Sprache im 19. Jh. zum Thema. Dieser wurde durch die damaligen politischen Ereignisse verursacht und stark beeinflusst. Eine große Rolle für den Ausbau der Fachsprachen wird den Zeitungen zugeschrieben, denn diese brachten neue Ausdrücke hervor und beeinflussten somit ihre Ausbreitung. Aus diesem Grund basiert die Analyse auf den Sprachausdrücken der Zeitungen, wobei sie nicht als abgeschlossene und offizielle Fachsprachen zu betrachten sind, da es sich um Sprachen handelt, die sich im Prozess der Standardisierung befanden. Die Analyse des Materials hatte das Ziel verfolgt, die Unterschiede zwischen dem Kroatischen und dem Serbischen (anhand von Beispielen aus der Rechts- und Militärterminologie) in diesem Prozess aufzudecken, um die Unterschiede in den heutigen Standardsprachen nachvollziehen zu können. Besonders großen Einfluss auf die neuen Termini haben Deutsch, Ungarisch und Türkisch ausgeübt. Die Ergebnisse der Analyse weisen viele Unterschiede auf, die sich aber nicht als systematische Differenziertheit bezeichnen lassen.

Balkanska komisija Austrijske akademije nauka u Beču
Beč
biljanamarjanovic@yahoo.com

Гордана Штрбац

ГЛАГОЛСКЕ ПЕРИФРАЗЕ СА ЗНАЧЕЊЕМ КОМУНИКАТИВНЕ АКТИВНОСТИ*

У раду су истражена основна лексичко-семантичка и граматичка обележја глаголских перифраза са значењем комуникативне активности како би се утврдиле законитости по којима ове јединице функционишу на синтагматском плану језика. Под глаголском перифразом са значењем комуникативне активности подразумева се спој одговарајућег перифразног глагола и глаголске именице којим се обележава чин саопштавања и преношења информација саговорнику природним људским језиком. Најпре је утврђена структура глаголских перифраза, затим је дата њихова семантичка систематизација и на крају су описане њихове реакцијске способности односно описане су њихове могућности за удруживање с одговарајућим типовима допуна. Утврђено је да се ове перифразе у погледу граматичких обележја понашају различито у односу на своје једнолексемске еквиваленте.

Кључне речи: глаголска перифраза, комуникативна активност, лексичко-семантичка обележја, реакција, допуна.

1. Комуникативна активност, која се у овом истраживању схвата као произвођење одређеног садржаја односно саопштавање и преношење информација саговорнику природним људским језиком, обележава се различитим језичким средствима.¹ Она може бити исказана појединачним глаголским лексемама — тзв. комуникативним глаголима, какви су *џовориџи, љричаџи, реџи, брбљаџи, саоџиџиџи, наредџи, савеџоваџи, разџовараџи, расџрављаџи* итд., затим фразеологизмима као јединицама обележеним експресивношћу, нпр.: *џовориџи на јабану, џовориџи у веџар, џовориџи на љола усџа, удариџи у смућене веџрове* и сл., те глаголским перифразама као вишечланим лексемским скуповима идиоматизованог карактера какви су *водиџи разџовор, даџи љрисџанак, љружџиџи*

* Овај рад део је истраживања у оквиру пројекта *Стандардни српски језик: синтаксичка, семантичка и љраџмаџичка истраживања*, који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

¹ За Д. Кристала комуникација је „пренос информација (‘поруке’) између извора и примаоца помоћу система сигнализација: у језичким контекстима, извор и прималац интерпретирају се као људи, дати систем је језик, а појам реакције на поруку (или потврде пријема поруке) добија пресудан значај” (KRISTAL 1998: 170). На сличан начин комуникацију као део свеукупног интеракцијског чина посматра и М. Радовановић (2003) у контексту својих социолингвистичких истраживања.

обавешћење и сл. Глаголске перифразе уједно су и предмет овог истраживања усмереног на утврђивање њихових структурних карактеристика те основних лексичко-семантичких особености, како израза у целини тако и његових саставних елемената, односно на утврђивање основних обележја њихове синтаксичке спојивости, која се првенствено тичу реције.

2. За именовање оваквих вишелексемских скупова којима се денотира једна целовита радња или њена фаза у литератури се, осим назива **глаголска перифраза** (MRAZOVIĆ—VUKADINOVIĆ 1990; SILIĆ—PRANJKOVIĆ 2005), употребљавају још термини **декомпоновани предикат** (RADOVANOVIĆ 1990) и **перифрастични предикатски израз** (Тополињска 1982), у зависности од тога који се аспект ових јединица жели нагласити.² Као њихове битне карактеристике истичу се: а) структурна сложеност остварена као спој двају конституената — глагола ослабљеног или измењеног значења и глаголске именице,³ б) идиоматизованост⁴ и в) лексичко-семантичка фокусираност на именички део структуре.⁵ Такође, ова језичка средства, која представљају вид испољавања номинализационих процеса у језику, врло често су одлика специјалних функционалних стилова будући да је њихова употреба карактеристична за интелектуализоване и апстрактне облике изражавања (RADOVANOVIĆ 1990: 53—54).⁶

² Ј. Силић и И. Прањковић декомпоновани предикат сматрају врстом глаголске перифразе: „У вези с конструкцијама у којима се јављају перифразни глаголи каткада се говори о декомпоновању (тј. растављању на саставне дијелове) предиката, што значи да се поједини глаголи могу 'раставити' на глаголски дио (с уопћеним значењем радње) и именски дио” (SILIĆ—PRANJKOVIĆ 2005: 188).

³ М. Радовановић наводи да се декомпоновани предикат, конструисан према поменутом моделу, реализује у два лика: 1. копулативни глагол + предлошко-падежна односно падежна конструкција (*бићи у њосеши / ојадању / њлану, бићи од користи / великог ушњицаја* итд.), 2. семикопулативни глагол + глаголска именица у акузативу (*даји савети, добији обећање, поднеји извештај, обавији разговор* итд.) (RADOVANOVIĆ 1990). И П. Мразовић истиче да се глаголска перифраза остварује као „чврст спој функционалног глагола и именице (најчешће) изведене од глагола или придева са предлогом или без њега” (MRAZOVIĆ—VUKADINOVIĆ 1990: 166). За И. Прањковића и Ј. Силића глаголска перифраза састоји се од перифразног глагола и именске речи, „обично одглаголне или отпридјевне именице с приједлогом или без приједлога” (SILIĆ—PRANJKOVIĆ 2005: 188).

⁴ За 3. Тополињску перифрастични предикатски израз представља посебну врсту речничких јединица које „нису 'отворене' синтагме него уходани фраземи” те они „представљају део лексичког блага одговарајућег језика” (Тополињска 1982: 39). П. Пипер сматра да у основи „тако схваћене декомпонованости стоје аналитички глаголски изрази као вид лексичко-граматичког аналитизма, који је својим синтаксичким обликом сличан фразеолошким јединицама, а садржајем ближи лексичким јединицама” (Пипер 1999: 43).

⁵ 3. Тополињска сматра да је перифрастични предикатски израз „вербална формализација предиката чије је право језгро формализовано у одговарајућој именици. Именица, дакле, носи тежину предикације, док глагол — осим граматикализоване категоријалне информације (време, начин, вид и др.) — уноси и разноврсне модификације у предикатско-аргументску структуру” (Тополињска 1982: 37).

⁶ М. Радовановић наводи да се декомпоновању предиката прибегава у случајевима када у језику не постоји одговарајућа једночлана глаголска лексема, затим када радња има институционализован карактер, као и у случајевима када се жели избећи именовање објекта радње (RADOVANOVIĆ 1990: 54). Овај списак разлога за декомпоновање предиката М. Ивић (1995) проширује укључујући још неке релевантне чиниоце који утичу на избор описане аналитичке конструкције.

3. Овим истраживањем обухваћено је педесетак глаголских перифраза са значењем комуникативне активности: *ВОДИТИ* дискусију / *преговоре* / *разговор(е)* / *расправу*, *ВРШИТИ* именоване / *испийивање*, *ДА(ВА)ТИ* *блажослов* / *дозволу* / *зайовесћ* / *изјаву* / *коменшар* / *налог* / *обавешћење* / *обећање* / *објашњење* / *одговор* / *одобрење* / *ојомену* / *оцену* / *предлог* / *примедбу* / *присшанак* / *савешћ* / *сагласносћ* / *саошшћење*, *ДРЖАТИ* *говор* / *предавање*, *ИЗВРГАВАТИ (ИЗВРГНУТИ)* *руљу*, *ИЗДА(ВА)ТИ* *наређење (наредбу)* / *зайовесћ*, *ИЗРАЗИТИ (ИЗРАЖАВАТИ)* *захвалносћ* / *негодовање* / *пошшивљење* / *саучешће*, *ОБАВИТИ (ОБАВЉАТИ)* *договор* / *испийивање* / *консулшације* / *разговор* / *расправу*, *ОДА(ВА)ТИ* *захвалносћ* / *признање* / *хвалу*, *ПОДИБИ (ПОДИЗАТИ)* *галаму (грају)*, *ПОСТАВИТИ (ПОСТАВЉАТИ)* *шшћање*, *ПРУЖИТИ (ПРУЖАТИ)* *обавешћење* / *савешћ*, *СТАВИТИ (СТАВЉАТИ)* *акценаш* (*нагласак*) / *захшев* / *предлог* / *приговор*, *УПУТИТИ (УПУШИВАТИ)* *захшев* / *позив* / *шшћање* / *поруку* / *предлог* / *приговор*, *УЧИНИТИ* *примедбу*.

Наведене глаголске перифразе структуриране су по већ поменутом моделу: транзитивни глагол и именица у акузативу. Глаголски члан има углавном неспецификовану семантику, тј. реч је о глаголима који у датом синтагматском споју реализују опште значење ‘остварити / остваривати, извршити / извршавати, извести / изводити неку радњу’, какви су *водиши*, *вршиши*, *држаш*, *извржаваш*, *изда(ва)ши*, *изразиши (изражаваш)*, *обавиши (обављаш)*, *ода(ва)ши* и сл. Овде, такође, долазе у обзир и глаголи који својим примарним реализацијама указују на успостављање одређених видова релација међу учесницима денотиране ситуације, нарочито оне која подразумева усмереност од једног учесника ка другом (нпр.: *да(ва)ши*, *пружаш* (*пружаш*), *ушшшши (ушшшшши)* и сл.), а има и примера да се управном глаголском речју исказује почетак радње означене именицом (нпр. *подиби галаму = загламиши*). Зависни синтагматски члан јесте именица у акузативу која је у семантичкој и творбеној вези с глаголима са значењем комуникативне активности (нпр.: *разговор*, *раправа*, *дозвола*, *зайовесћ*, *изјава*, *коменшар*, *одговор*, *одобрење*, *савешћ* и сл.).⁷ Именички члан, како се наводи у литератури, чини лексичко-семантичко језгро ових спојева (нпр. *водиши преговоре = преговараш*, *вршиши испийивање = испийиваш*, *постављаш шшћање = шшшшши*, *ставаш нагласак = нагласиши* и сл.), док је глаголска реч носилац граматичких обележја, али у исто време и модификатор значења дате глаголске радње будући да се њоме извлачи на површину онај семантички елемент који се сматра битним (нпр. фаза радње).

У нашим дескриптивним речницима⁸ ови глаголско-именички изрази идентификовани су на различите начине. На пример, спојеви с глаголима *водиши*, *вршиши*, *обавиши (обављаш)*, *чиниши*, *извржаваш (извргнуши)*, *изразиши (изражаваш)*, *изда(ва)ши*, *ода(ва)ши* не срећу се као посебне речничке одреднице, већ се њихово постојање сигнализира по-

⁷ Изузетак је једино именица *саучешће*.

⁸ Мисли се на *Речник српскохрватскога књижевног језика* Матице српске и *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* Српске академије наука и уметности (у даљем тексту РСМ и РСАНУ).

моћу примера. Тако се у РСАНУ под 8.а. за глагол *водићи* даје дефиниција ‘вршити, обављати, упражњавати неку радњу’, а такво значење потврђено је примерима: *Отац води преговоре са изасланицима цара византијског* (Скерл. 2, 79). *Пуше и воде разговор њихо као да су на њокајању, а не на весељу* (Вул. С. 2, 80). На другој страни, у РМС глаголи *водићи*, *поставити* (*постављати*), *пужити* (*пужајти*) и *ставити* обрађени су тако да се лексикографском дефиницијом указује на њихову несамосталност када се употребљавају у споју с одговарајућом именицом.⁹ Занимљиво је да је у истом речнику спој именице с глаголом *ујучити* обрађен у оквиру израза (нпр.: Изр. ~ питање *зачитати*). У неким случајевима у РСАНУ и РМС може се запазити примена различитих лексикографских поступака при обради оваквих лексемских скупова.¹⁰

4. Комуникативна активност именована наведеним глаголским перифразама подразумева ситуацију у којој најмање два учесника производе извештај садржај и у виду поруке упућују га један другом. Један сегмент комуникације, као ширег говорног догађаја, представља радња говорења и она је издвојена у случају када је у фокусу учесник који обавља говорну активност, тј. говорник. Највећи број анализираних глаголских перифраза упућује управо на радњу говорења, док је знатно мање оних спојева који указују на комуникацију у ужем смислу. У групи израза који именују говорни догађај у чијем је фокусу говорник издвојен је један глаголско-именички спој — *водићи галаму* (*грају*), који се понаша као својеврстан квалификатор глаголске радње означавајући почетак реализације говорног чина повишеним тоном. Остали глаголско-именички спојеви углавном припадају групи перформатива будући да се њима, осим радње говорења, истовремено исказује и учинак који се том радњом остварује. Њихова семантика веома је разноврсна, што ће бити предочено у даљем излагању.

4.1. У једној скупини налазе се глаголске перифразе у чије је значење уткана компонента намере говорника да саговорнику пружи обавештења: *да(ва)ћи изјаву*, *да(ва)ћи обавештење*, *пужити* (*пужајти*) *обавештење*, *да(ва)ћи саопштење*. Код неких израза из ове скупине дата семантичка компонента спецификује се тако да се њоме истиче пружање детаљних информација (*да(ва)ћи објашњење*), затим пружање обавеште-

⁹ Они су, дакле, у одређеним значењима објашњени на следећи начин: *водићи*: 6. у вези с неким именицама значи: (за)почети радњу изражену том именицом: буну, ~ устанак, ~ буку (грају, ларму), ~ хајку, ~ здравицу и сл.; *поставити*: 9. у вези с неким именицама значи: извршити, учинити, остварити оно што именица означава: ~ питање, ~ захтев, ~ дијагнозу, ~ рекорд, ~ темељ; *пужити*: 3. у вези с неким именицама значи радњу која је у зависности од те именице: ~ доказ *доказати*; ~ савет *посавјетовати*; ~ заштиту *зачитати* итд.; *ставити*: 3. извести, спровести, изрећи, поднети и сл. оно што значи име у објекту: ~ забрану, ~ приговор, ~ предлог, ~ захтев, ~ вето, ~ ултиматум.

¹⁰ Тако имамо пример: РСАНУ: *дати*: 8.6. саопштити, изрећи, исказати, изјаснити се; сагласити се или одредити да се нешто изврши; одредити, означити; РМС: *дати*: 17. с именицом као допуном може се заменити глаголом изведеним од такве именице: ~ амнестију *амнестијати*; ~ благослов *благослови*; ~ изјаву *изјавити*; ~ налог *наложити*; ~ одговор *одговорити*; ~ пристанак *присјати*; ~ слободу *ослободити* и сл.

ња у виду поруке (*ујуџијџи (ујуђиваџи) йорукy*) односно обавештења које је иницирано постављањем питања (*да(ва)џи одговор*). Овде се могу поменути и глаголски скупови чија се семантика своди на изношење садржаја у виду ширег излагања (*држаџи говор, држаџи предавање*).

4.2. Значење неких израза из ове лексичко-семантичке групе укључује компоненту која реферише о говорниковом односу према саговорнику или предмету радње говорења, нпр.: *да(ва)џи коментар, да(ва)џи оцену*. Негативан говорников однос саопштава се изразима *изврђаваџи (изврђнуџи) руђлу, сџавиџи (сџављаџи) йриђговор, ујуџијџи (ујуђиваџи) йриђговор, да(ва)џи йримедбу, учиниџи йримедбу, да(ва)џи ойомену*, док је позитиван исказан формама *ода(ва)џи хвалу, ода(ва)џи йризнање*. Овде се могу прикључити и спојеве *изразиџи (изражаваџи) захвалносџ, ода(ва)џи захвалносџ, изразиџи (изражаваџи) саучешће*, који су блиски тзв. изразима етикеције.¹¹

4.3. Глаголским перифразама као што су *врџиџи исџиџивање, обавиџи (обављаџи) исџиџивање, йосџавиџи (йосџављаџи) йиџање, ујуџијџи (ујуђиваџи) йиџање, ујуџијџи (ујуђиваџи) йозив* саопштава се намера или жеља говорника да са саговорником успостави непосредан контакт односно да му се непосредно обрати, при чему се очекује извесна реакција другог учесника комуникације.

4.4. У семантичком садржају једне скупине глаголских перифраза налази се тзв. иницијативна значењска компонента тако да они реферишу о једној специфичној врсти односа између учесника комуникационог догађаја у којем говорник намерава да на извештан начин делује на саговорника подстичући га на одређену активност. Тај подстицај може бити саопштен у виду ‘наредбе’, ‘заповести’ односно ‘захтева’, што се постиже изразима *да(ва)џи зайовесџ, да(ва)џи налођ, изда(ва)џи наређења, сџавиџи (сџављаџи) захџев, ујуџијџи захџев* или може бити исказан као ‘савет’ односно ‘предлог’, нпр.: *да(ва)џи йредлођ, сџавиџи (сџављаџи) йредлођ, ујуџијџи (ујуђиваџи) йредлођ, да(ва)џи савесџ, йружџи (йружаваџи) савесџ*.

4.5. Неким изразима указује се на говорну активност у функцији изрицања ‘дозволе’ или ‘забране’ обављања извесне радње односно у функцији ‘слагања’ или ‘неслагања’ с неком активношћу, ставом, поступком итд., нпр.: *да(ва)џи благослов,¹² да(ва)џи дозволу, да(ва)џи одобрење, да(ва)џи йрисџанак, да(ва)џи сађласносџ, изразиџи (изражаваџи) неђодовање, изразиџи (изражаваџи) йроџивљење*.

4.6. Постоје још и изрази специфичне семантике — *да(ва)џи обеђање*, који реферише о намери говорника да испуни оно на шта се речима обавезао, затим *врџиџи именовање*, којим се указује на радњу говорења у функцији давања имена, те форма *сџавиџи (сџављаџи) акценасџ (нађла-*

¹¹ Наведеним термином служи се Д. Војводић (1999).

¹² Код овог израза узима се у обзир значење ‘одобрити, одобравати нешто’.

сак), која подразумева посебно истицање одређених делова изговореног садржаја.

4.7. Осим поменутих глаголско-именичких спојева, у извесном броју срећу се и изрази којима се саопштава комуникативна активност у ужем смислу тако да се комуникација обавља наизменично уз активно учешће обају саговорника, нпр.: *водићи преговоре*, *водићи разговор(е)*, *обавићи (обављати) разговор*, *водићи расправу*, *обавићи (обављати) расправу*, *обавићи (обављати) договор*, *обавићи (обављати) консултације*.

5. Побројане глаголске перифразе махом имају своје једнолексемске еквиваленте, који, дакле, преносе исти концепт. Такви су, на пример, изрази *да(ва)ћи обавештење*, *да(ва)ћи објашњење*, *држати предавање*, *извржавати (извргнути) ружлу*, *поставити (постављати) питање*, *пружићи (пужаћи) савет*, *изда(ва)ћи наређење*, *да(ва)ћи сагласност*, *да(ва)ћи обећање*, *вршићи именовање* итд., а њима одговарају следеће глаголске лексеме са истим значењем: *обавештавати*, *објаснити*, *објашњавати*, *предавати*, *(на)ружати се*, *(у)питати*, *(по)саветовати*, *наредити*, *наређивати*, *сагласити се*, *саглашавати се*, *обећа(ва)ти*, *именовати* итд. Ограничен је број семантичких садржаја који могу бити исказани једино перифразним конструкцијама као што су *ода(ва)ћи признање* и *изразити* (*изражавати*) *саучеће*. Овој групи могу се прикључити и изрази који наспрам себе немају лексему одговарајућег вида, нпр.: *обавићи разговор*, *обавићи консултације*.

6. У погледу рекције и удруживања с одређеним типовима допуна глаголске перифразе са значењем комуникативне активности понашају се различито.

6.1. Једну мању целину чине изрази чије су допуне идентичне допунама одговарајућих глаголских лексема. Њихови рекцијски модели представљени су у наредним редовима.

- a) VP (/PI/) + PraepComNom/Obj/ [O + L /+,-/]
 // PraepProsComCl/Obj/ [O + TO /L/] + Conj ДА; КАКО; КАД; КО ...]
 + (PraepComNom/Soc/ [C(A) + I /+/-])¹³

Овај модел имају глаголске перифразе којима се исказује комуникативна активност у ужем смислу, као што су *водићи дискусију / преговоре / разговор(е) / расправу*, *обавићи (обављати) договор / консултације / разговор / расправу* и њима еквивалентни глаголи: *дискутовати*, *преговарати*, *разговарати*, *договорити се* (*договарати се*), *консултовати се*, *рас-*

¹³ Значење скраћеница и симбола: А — акузатив, Adr — значење адресата, Caus — узрочно значење, Com — допуна, ComCl — реченична допуна, ComNom — номинална допуна, Conj — везник, D — датив, Dev — девербативна именица, G — генитив, I — инструментал, Instr — значење средства, L — локатив, N — номинатив, Obj — објекатско значење, Pl — множина, Praep — предлог, PraepComNom — номинална допуна праћена предлогом, Soc — социјативно значење, VP — глаголска перифраза; // — две конструкције алтернирају, - — неживо, + — живо, / / — у косим заградама дају се подаци о значењу, [] — у угластим заградама дају се морфолошке и семантичке карактеристике.

ћрављаћи. Оне се удружују с именском речју у локативу као тематским типом допуне¹⁴ и речју у инструменталу с предлогом С(А) који на семантичком плану има улогу коагенса, тј. другог, равноправног учесника једног комуникационог догађаја.¹⁵ Објекатска допуна може бити замењена клаузом која се непосредно наслања на заменичку реч ТО у локативу с улогом просентенцијализатора (нпр. *Водили су разговоре о томе да ћрошире ћућ ћрема Сремским Карловцима*). Социјативни инструментал изостаје уколико су учесници комуникационог догађаја исказани субјекатским изразом који има формалну или семантичку множину и указује на појмове исте врсте. Допунске конструкције глаголских перифраза условљене су првенствено граматичким и семантичким обележјима именица које их конституишу будући да сами глаголи *водићи* и *обавићи* (*обављаћи*) нису носиоци пуног лексичког значења, већ само указују на процесуалност радње, а и њихове реакцијске допуне потпуно су другачије.

б) VP + PraepComNom/Obj/ [O + L /+,-/]

С локативом и предлогом О као типом објекатске допуне тематског типа удружује се израз *држаћи говор* односно њему еквивалентан глагол *говорићи* (у значењу 'расправљати о нечем, излагати').

в) VP + ComNom/Obj-Adr/ [D /+,-/ // Dev]

Уз израз *изразићи* (*изражаваћи*) *ћрошивање*, као и уз глагол (*ус*)*ћрошивићи се*, дативском допуном репрезентован је други учесник у комуникацији, дакле, адресат уколико именска реч има обележје живо /+/. У супротном, иста допуна објекатског типа указује на предмет према којем је усмерен осећај незадовољства и неслагања, што је најчешће формирано номинализованом структуром (*изразићи* (*изражаваћи*) *ћрошивање ЊИХОВОМ ПОВРАТКУ* → *ТОМЕ ДА СЕ ОНИ ВРАТЕ*).

г) VP + PraepComNom/Obj-Adr/ [ПРЕМА + D /+,-/ // Dev]

Предлошки датив уз глаголску перифразу *изразићи* (*изражаваћи*) *нећодовање* односно уз глагол *нећодоваћи* има исту семантичку улогу као беспредлошки датив у претходном моделу (*изразићи* (*изражаваћи*) *нећодовање ПРЕМА ТАКВОМ ПОСТУПКУ*).

д) VP + (ComNom/Obj-Adr/ [D /+/-/]) + ComCl /Obj/ [Conj ДА]

Изрази *ћућићи* (*ћућиваћи*) *ћоруку* и *сћавићи* (*сћаваћи*) *ћриговор* попут глагола *ћоручи(ва)ћи* и *ћриговорићи* (*ћриговараћи*) удружују се с допуном у функцији индиректног објекта и са значењем адресата односно с допунском клаузом којом је експлициран садржај радње говорења.

Исте типове допуна налазимо и уз глаголску перифразу *да(ва)ћи изјаву* односно уз њен једнолексемски еквивалент (*изјавићи* // *изјављиваћи*), само што у овом случају беспредлошки датив алтернира с именицом у предлошком акузативу која обично има секундарно значење развијено метонимијом (*да(ва)ћи изјаву за новине* / *изјавићи за новине*).

¹⁴ О појму тематска допуна в. Ивић 1972.

¹⁵ Предлошки инструментал у улози социјативног коагенса један је од израза синтаксичке кореференцијалности остварене у централној, субјекатској функцији (Васић 1998: 80).

И израз *да(ва)џи одговор* односно њему еквивалентан глагол *одговориџи* (*одговарайџи*), такође, имају овај рекцијски модел, само што се уз њих може јавити још и предлошки акузатив којим се на семантичком плану изражава мотив, подстицај за спровођење радње ‘одговарања’ (*да(ва)џи одговор на џиџање*).

ђ) VP + (ComNom/Obj-Adr/ [D /+/-]) + PraepComNom/Caus/ [3A + A /-/]

Глаголске перифразе *ода(ва)џи захвалносџ*, *изразиџи* (*изражавайџи*) *захвалносџ* удружују се с беспредлошким дативом у функцији индиректног објекта и са семантичком улогом адресата односно с предлошким акузативом узрочног значења (*ода(ва)џи захвалносџ*, *изразиџи* (*изражавайџи*) *захвалносџ ЗА УСЛУГЕ*).¹⁶

6.2. У другој групи налазе се глаголске перифразе код којих подударење с једнолексемским еквивалентима у погледу допуњавања у потпуности изостаје. Те разлике представљене су следећим рекцијским моделима.

а) V + ComNom/Obj/ [A /+,-/]

- VPComNom/Obj/ [G /+,-/]
- VP + ComNom/Obj/ [D /+/-]
- VP + PraepComNom/Obj/ [НА + A /-/]
- VP + PraepComNom/Obj/ [ЗА + A /-/]
- VP + PraepComNom/Obj/ [О + L /+,-/]

За разлику од глагола *блаџословиџи* (*блаџосиџаџи*),¹⁷ *именоваџи*, *исџиџаџи* (*исџиџиваџи*), *коменџарисаџи*, *наџласиџи* (*наџлаџаваџи*), *оцениџи* (*оцењиваџи*) и *оџоменуџи* (*оџомиџаџи*), који се удружују с беспредлошким акузативом као типичним падежом објекта, еквивалентни глаголско-именички спојеви комбинују се с објекатским генитивом, који се иначе јавља као одговарајући алтернант објекатском акузативу у случајевима номинализације (нпр. *врџиџи именовање некоџа / нечеџа*, *врџиџи* (*обавиџи // обавџаџи*) *исџиџивање некоџа*, *да(ва)џи коменџар / оцџену нечеџа*), затим с беспредлошким дативом (*да(ва)џи оџомену некоме*), те с конструкцијом НА + АКУЗ односно ЗА + АКУЗ (*сџавиџи акцџенай / наџласак на неџиџо*, *да(ва)џи блаџослов за неџиџо*). Сентенцијална допуна карактеристична за глаголе *исџиџаџи* (*исџиџиваџи*), *наџласиџи* (*наџлаџаваџи*), *оцениџи* (*оцењиваџи*) изостаје код израза *врџиџи* *исџиџивање*, *сџавиџи* *наџласак*, *да(ва)џи оцџену* јер се њихови значењски сегменти не подударају у потпуности са значењима њихових једнолексемских еквивалената код којих садржинска компонента може бити доминантна. Такође, уз глагол *оцениџи // оцењиваџи*, поред беспредлошког акузатива којим се исказује предмет радње среће се и конструкција КАО + АКУЗ ко-

¹⁶ Аналитичка конструкција *џружџи* (*џружџаџи*), *да(ва)џи савџей*, која има дативску допуну с улогом адресата, остварује подударност с глаголима *савџейоваџи* и *џосавџейоваџи* само у случају када они имају значење ‘да(ва)џи, пружити, пружити савет’. У значењу ‘помоћи, помагати, подупрети, подупирати некога својим саветима’, ‘бити нечији саветодавац’ глаголи *савџейоваџи* и *џосавџейоваџи* удружују се с акузативом (Гортан Премк 1977: 241).

¹⁷ Глагол *блаџословиџи* и њему подударан израз *да(ва)џи блаџослов*, како је већ речено, посматрају се у значењу ‘одобрити, одобравати’.

јом се објекатском појму приписује одређена квалификација (нпр. *Оценио је моју одлуку као бесмислену*). Ова врста допуне не реализује се уз глаголски израз *да(ва)ћи оцелу*.

Подударност у погледу допуњавања изостаје и када је реч о глаголском изразу *држаћи предавање* који се најчешће удружује с предлошким локативом (нпр. *Познаћи филолоџ држао је предавање о љаџолима*). Насупрот томе, глагол *предаваћи* чешће се комбинује с беспредлошким акузативом (нпр. *Познаћи филолоџ предавао је љаџоле*).

б) V + ComNom/Obj/ [D /+,-/] → VP + ComNom/Obj/ [A /+,-/]

За разлику од глагола *руџаћи се* који је допуњен беспредлошким дативом (*руџаћи се некоме / нечему*), уз израз *изврџавати // изврџнути руџлу* појављује се беспредлошки акузатив (нпр. *Изврџао је руџлу моју друџарицу / моју наивност*), будући да се он јавља као допуна глагола, а не именице.

6.3. Известан број глаголских перифраза остварује делимичну подударност у погледу допуњавања с одговарајућим глаголима.

а) V + (ComNom/Obj-Adr/ [D /+/-]) + ComCl =
VP + (ComNom/Obj-Adr/ [D /+/-]) + ComCl

Изрази *да(ва)ћи дозволу / зайовест / налоџ / обећање / објашњење / одобрење / предлоџ / савет / саџласност / саојшћење, изда(ва)ћи наређења (наредба), ујушћити (ујућивати) // сџавити (сџављати) предлоџ* допуњени су беспредлошким дативом у функцији индиректног објекта и с улогом адресата односно објекатском клаузом којом се исказује садржај радње говорења односно њен узрок (нпр. *Дао нам је предлоџ да се преселимо. Изразио нам је захвалност шћо смо се шћолико залаџали*), што је својствено и еквивалентним глаголима (нпр. *Предложио нам је да се преселимо / Захвалио нам се шћо смо се шћолико залаџали*).

а₁) V + ComNom/Obj/ [A /+,-/] → VP + PraepComNom/Obj/ [3A + A /Dev/]
→ VP + ComNom/Obj/ [G / Dev /]
→ VP + PraepComNom/Obj/ [O + L /+,-/]
→ VP + Ø

а₂) V + PraepComNom/Obj/ [CA + I /-/] →
VP + PraepComNom/Obj/ [3A + A /Dev/]

Неподударност настаје у случајевима када се исказ номинализује тако да се уместо реченичних појављују номиналне допуне. Тада беспредлошки акузатив (*дозвољити / одобрити изџрадњу саобраћајнице, објаснити проблем, саојшћити истину, наложити / наредити / зайоведити повлачење, предложити обнову манасћира*) алтернира с предлошким акузативом уз глаголске перифразе *да(ва)ћи дозволу / зайовест / налоџ / наредбу / одобрење*, с беспредлошким генитивом уз израз *да(ва)ћи објашњење* односно с локативом и предлогом О уз спојеве *да(ва)ћи саојшћење* и *ујушћити (ујућивати) // сџавити (сџављати) предлоџ*. Осим тога, уз изразе *да(ва)ћи обећање / савет* није могуће успоставити номиналну допуну тог семантичког типа, као што је то случај с глаголима *обећа(ва)ћи, саветоваћи* (нпр. *Обећао ми је добар ирвод / Саветовао јој је лечење у*

бањи). Предлошки инструментал уз глагол (*сазласи́ти се с ѿнудом*) алтернира с предлошким акузативом уз глаголску перифразу (*да(ва)́ти са-зласно́сти за ѿнуду*).

б) V + ComCl = VP + ComCl

Глаголско-именички спојев *ѿсѿави́ти (ѿсѿавља́ти) // уѿуѿи́ти (уѿуѿива́ти) ѿи́тање, ѿружии́ти (ѿружати́ти) обавешѿење, ода(ва)́ти хвалу, уѿуѿи́ти (уѿуѿива́ти) ѿозив и уѿуѿи́ти (уѿуѿива́ти) // сѿави́ти (сѿавља́ти) захѿев* једино у погледу реченичне допуне испољавају подударност са својим једнолексемским еквивалентима.

б₁) V + ComNom/Obj-Adr/ [A /+/] → VP + ComNom/Obj-Adr/ [D /+/]

б₂) V + PraepComNom/Adr/ [ОД + G /+/] → VP + ComNom/Obj-Adr// [D /+/]

Номинална допуна са семантичком улогом адресата уз аналитичке конструкције формализована је дативом (*ѿсѿави́ти (ѿсѿавља́ти) ѿи́тање, ѿружии́ти (ѿружати́ти) обавешѿење, ода(ва)́ти хвалу, уѿуѿи́ти (уѿуѿива́ти) // сѿави́ти (сѿавља́ти) захѿев НЕКОМЕ*), док се уз одговарајуће глаголе среће акузатив (*ѿи́таи́ти (заѿи́таи́ти), обавешѿи́ти (обавешѿива́ти), ѿоз(и)вати́ти, (ѿо)хвали́ти НЕКОГ*) односно генитив с предлогом *ОД* (*захѿева́ти ОД НЕКОГ*).

б₃) V + ComNom/Obj/ [A /Dev/] → VP + PraepComNom/Obj/ [ЗА + A /Dev/]

При номинализовању исказа уз глаголску перифразу *уѿуѿи́ти (уѿуѿива́ти) // сѿави́ти (сѿавља́ти) захѿев* јавља се акузатив с предлогом ЗА, док је одговарајући глагол допуњен беспредлошким акузативом.

в) V + (ComNom/Obj-Adr/ [D /+/]) = VP + (ComNom/Obj-Adr/ [D /+/])

Конструкција *да(ва)́ти ((у)чини́ти) ѿримедбу* испољава подударност у погледу дативске допуне с глаголом *ѿримеѿи́ти*, који се овде реализује у значењу ‘приговорити, замерити, покудити’.

в₁) V + ComNom/Caus/ [A /-/] → VP + PraepCom/Caus/ [НА + A /-/]

Повод за изрицање ‘примедбе’ уз аналитичку конструкцију исказан је акузативом с предлогом НА, а уз глагол беспредлошким акузативом.

6.4. Глаголске перифразе које немају своје једнолексемске еквиваленте — *изрази́ти (изражава́ти) саучеѿи́ће* и *ода(ва)́ти ѿризнање*, удружују се дативском допуном у улози адресата. Узрочно значење има акузативска конструкција с предлогом ЗА уз израз *ода(ва)́ти ѿризнање*.

7. Како показује анализа, глаголске перифразе са значењем комуникативне активности испољавају особена структурна односно лексичко-семантичка и граматичка својства.

Ове језичке јединице најчешће имају бинарну структуру тако да их конституишу глаголи ослабљеног значења којима се само сигнализира процесуалност односно фаза радње (као што су *води́ти, врѿи́ти, обави́ти (обавља́ти), ѿоди́ти // ѿодиза́ти...*) или глаголи којима се саопштава извесна ‘усмереност’ (нпр. *да(ва)́ти, изда(ва)́ти, уѿуѿи́ти // уѿуѿива-*

ти...) и именица која је у семантичкој и творбеној вези с одговарајућим комуникативним глаголом. Највећи број глаголских перифраза с комуникативним значењем денотира радњу говорења остварујући се у виду перформатива. У том смислу могуће је издвојити мање значењске скупине којима се исказује ‘приговор’, ‘захтев’, ‘обавештење’, ‘савет’ итд.

Допуне уз глаголске перифразе зависе углавном од рекцијских обележја именичких чланова ових језичких јединица. Изузетак су изрази *сїавиїи акценатї / нагласак* и *изврѣватиї (изврѣнуїи) руѣлу*, где глаголски конституент утиче на рекцију целе конструкције. У осталим случајевима уколико се рекција именичког члана глаголског израза подударара с рекцијом једночлане глаголске лексеме са истим значењем, а која је у творбеној и семантичкој вези с наведеном именицом, биће остварена потпуна подударност у погледу допунских конструкција између аналитичке и синтетичке јединице. На другој страни, уколико њихова рекцијска обележја нису иста, глаголски изрази и њима еквивалентне једночлане глаголске лексеме удруживаће се с допунама које имају иста семантичка, а другачија морфолошка обележја. Уз глаголске перифразе и еквивалентне глаголе подједнако се срећу допунске клаузе, док промене настају најчешће када је реч о објекатским допунама са значењем адресата или номиналним допуне које настају као резултат кондензације допунске клаузе.

ИЗВОРИ

- РМС — *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I—III. Нови Сад — Загреб: Матица српска — Матица хрватска, 1967—1969; IV—VI. Нови Сад: Матица српска, 1971—1976.
- РСАНУ — *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I—. Београд: САНУ — Институт за српски језик САНУ, 1959—.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Васић, Вера. „Синтаксичка кореференцијалност”. *Јужнословенски филолог* LIV (1998): 79—86.
- Возводић, Дојчил. „Verba dicendi у перформативној употреби (покушај семантичке интерпретације)”. *Четврти лингвистички скуп „Бошковићеви дани” ЦАНУ*, књ. 17 (1999): 219—228.
- ГОРТАН ПРЕМК, ДАРИНКА. „О неким питањима двојакe глаголске рекције”. *Јужнословенски филолог* XXXIII/1—2 (1977): 237—246.
- ИВИЋ, МИЛКА. „О објекатској допуни глагола комуникативних и интелектуалних радњи”. *Зборник за језик и књижевност* 1 (1972): 27—32.
- КЕРКЕЗ, ДРАГАНА. „Глаголски конституент перифрастичних предикатских конструкција (у српском и руском језику)”. *Српски језик* 1—2 (1997а): 303—310.
- КЕРКЕЗ, ДРАГАНА. „Место перифрастичне предикатске конструкције у систему предиката”. *Славистика* 1 (1997б): 56—62.
- КЕРКЕЗ, ДРАГАНА. „Номинални конституент перифрастичних предикатских конструкција”. *Славистика* 2 (1998): 93—98.
- ПИПЕР, ПРЕДРАГ. „Аналитички глаголски изрази и декомпоновани предикати типа „изразити захвалност”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XLII (1999): 37—43.

- ПИПЕР, Предраг, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. *Синтакса савременога српског језика. Проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ — Нови Сад: Матица српска, 2005.
- РАДОВАНОВИЋ, Милорад. „Декомпоновање предиката (на примерима из српскохрватског језика)”. *Јужнословенски филолоџ* XXXIII (1977): 53–80.
- РАДОВАНОВИЋ, Милорад. „Још о појави декомпоновања језичких јединица”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XLV/1–2 (2002): 21–28.
- РАДОВАНОВИЋ, Милорад. *Сјаји и нови сјаиси. Огледи о језику и уму*. Нови Сад — Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2007.
- ТАНАСИЋ, Срето. „Декомпоновање глагола и структура просте реченице”. *Јужнословенски филолоџ* LI (1995): 157–166.
- ТОПОЛИЊСКА, Зузана. „Перифрастични предикатски изрази на међусловенским релацијама”. *Јужнословенски филолоџ* XXXVIII (1982): 35–49.

*

- IVIĆ, Milka. *O zelenom konju. Novi lingvistički ogledi*. Zemun: Biblioteka XX vek — Beograd: Slovoграф, 1995.
- KRISTAL, Dežvid. *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*. Beograd: Nolit, 1998.
- MRAZOVIĆ, Pavica, Zora VUKADINOVIĆ. *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića — Novi Sad: Dobra vest, 1990.
- RADOVANOVIĆ, Milorad. *Spisi iz sintakse i semantike*. Novi Sad: Dobra vest — Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 1990.
- RADOVANOVIĆ, Milorad. *Sociolingvistika*. Novi Sad — Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2003.
- SILIĆ, Josip, Ivo PRANJKOVIĆ. *Gramatika hrvatskoga jezika (za gimnazije i visoka učilišta)*. Zagreb: Školska knjiga, 2005.

Gordana Štrbac

VERBAL PERIPHRASES WITH THE MEANING OF COMMUNICATION ACTIVITY

S u m m a r y

The analysis shows that verbal periphrases with the meaning of communication activity have specific lexical-semantic and grammatical characteristics. These units mostly denote an action of speaking and they can be classified into several semantic groups. Their complements mostly depend on the rection characteristics of their nominal constituents.

Универзитет у Новом Саду
 Филозофски факултет
 Одсек за српски језик и лингвистику
 Нови Сад
 strbac.sn@eunet.rs

Гордана Штасни

МОТИВАЦИОНИ СМЕРОВИ У ДЕРИВАЦИОНИМ ПРОЦЕСИМА

Правилно разумевање мотивације и мотивационог смера у деривационим процесима представља основу за семантичко-деривациона тумачења свих елемената у структури деривата, као и за утврђивање места одређене творенице у семантичко-деривационом систему. Стога је циљ овога рада да се семантичко-деривационом анализом одабраних примера илуструју теоријско-практични проблеми у вези са утврђивањем мотивационог смера како би се установили најважнији критеријуми на основу којих се може проценити смер мотивације у појединим случајевима. Посебно ће у раду бити сагледани критеријуми за идентификацију мотивне односно мотивисане речи, параметри за успостављање њихове семантичке и деривационе везе и критеријуми за утврђивање мотивационог смера који би се могли сматрати системским.

Кључне речи: српски језик, деривација, мотивациони смер, мотивна реч, мотивисана реч.

1. МОТИВАЦИЈА У ДЕРИВАЦИОНИМ ПРОЦЕСИМА. Мотивација представља један од базичних психолошких појмова под којим се углавном подразумева сложен психички процес покретања, усмеравања и регулисања делатности усмерене ка одређеном циљу (Костић 1991). Овај се смисао преноси и на схватање мотивације у другим областима живота и рада, у којима се природа и суштина мотивације, такође, може сагледати управо из угла психолошких и логичких процеса, у првом реду на основу успостављања могућих аналогија и асоцијација.

У творби речи мотивација је један од кључних појмова. Углавном се под мотивацијом (у употреби је и термин мотивисаност) подразумева „формално-семантичка веза двеју речи” (Ђорић 2008: 23, 25). Према Б. Ђорићу, уколико је таква веза прозирна, онда је „могуће једноставно рашчлањивање изведенице на саставне творбене елементе.” Међутим, веома је велики број случајева у којима је јасно да је реч о деривату (твореници, дакле, мотивисаној речи), али је успостављање везе са мотивном речју отежано, и стога њихова мотивациона веза више није прозирна. Да би се сагледала непрозирна семантичко-деривациона релација, неопходно је у анализу укључити и форму и значење речи. Иако творба речи посматра речи са синхроног становишта, у случајевима чији је постанак с данашњег гледишта нејасан (непрозиран), неопходно је укључити и етимолошки аспект.

И у основи нашег схватања мотивације заступљена су наведена становишта, с тим што бисмо ми мотивацију најпре означили као процес који за последицу има успостављање деривационо-семантичке везе једне речи са другом, а која је завршена односно успостављена у последњем деривационом акту; поједине су семантичко-деривационе везе прозирне, а поједине нису, јер су се у самом процесу дешавале извесне модификације (и на плану значења и на плану форме) захваљујући којима је таква веза међу речима могла бити ближа па самим тим и прозирна, односно даља, тј. мање прозирна или потпуно непрозирна.

Мотивација је, дакле, процес у којем се успоставља однос између речи која покреће и речи која настаје у деривацији. Стога разликујемо мотивну реч и мотивисану реч. Реч чији се део налази у творбеној основи нове речи јесте мотивна. Мотивисана реч остаје у обличкој и значењској вези са мотивном. Према Бабићевом схватању, та веза треба да је истовремена и да задовољава три услова:

1. мотивисана реч треба да има заједнички део, лексичку морфему или основу, с мотивном речју (од које је творена): *кућ у кућа и кућица*;
2. однос основе и творбених морфема мора бити јасан;
3. значење творенице треба да се директно изводи из значења делова који се творе (ВАВИС 1986: 13).

2. МОТИВАЦИОНИ СМЕР У ДЕРИВАЦИОНИМ ПРОЦЕСИМА. У науци је уобичајена употреба термина *творбени смер*, али се ми опредељујемо за термин *мотивациони смер* под којим подразумевамо семантичко-деривационо садржавање двеју лексема (мотивне у мотивисаној лексеми), уз претходну идентификацију мотивне лексеме као основног услова за утврђивање семантичко-деривационе узајамности и творбене усмерености.

Управо идентификација мотивне, односно мотивисане речи, представља проблем. У многим случајевима јасан је мотивациони смер: *кућа* и *кућица*: творбена веза се заснива на преношењу творбене основе мотивне речи у мотивисану, семантичка веза заснована је, такође, на преношењу идеографске, појмовне вредности мотивне лексеме садржане у коренској морфем; употребљени творбени формант саопштава информацију о формално-морфолошкој и семантичкој специфичности деривата.

Када је у питању утицај значења речи на творбени смер у деривацији, од изузетне је важности опсег или ширина значења јединица у лексичком пару. Различита ширина значења, као што то показује, на пример, творбена веза именице *брана* и глагола *бранићи*, говори о мотивационом смеру. Творбено значење именица *брана* је *преграда која брани да вода тече*, док *бранићи* не значи само *постављати, поставити брану*, према томе је *брана* изведена од глагола *бранићи* (ВАВИС 1986: 53).

Као што смо видели, у вези са идентификацијом мотивационог односа између две лексеме неопходно је утврдити трансформациони образац (опис значења, преоблику) мотивисане лексеме. Бабић је констатовао да се „s obzirom na semantičku razinu može reći da veza između osnovne reči i tvorenice postoji sve dotle dok se značenje tvorenice može tako opisati da se u njegovu opisu dobije osnovna riječ ili njen leksički morfem” (ВАВИС 1986: 17). Неретко се иста твореница може трансформисати или пре-

обликовати на више различитих начина и да је при томе у њеном опису заступљена основна реч или лексичка морфема. Стога је нужно узети у обзир поред творбеног значења деривата и његово лексичко значење. Лексичко значење је садржано у речничким дефиницијама и оно је обично шире. Бабић саветује да се „за лексиčким значењем обично посеже када немамо на уму творбено значење” (ВАВИЋ 1986: 20).

Међутим, и у случајевима када је тешко прецизно утврдити мотивацију деривата, важно је имати на уму лексичко значење речи. Овај проблем илустроваћемо на примеру лексеме *цветинице*. Наиме, могућа је тројака мотивација ове лексеме:¹

1. мотивисаност именицом → биљка која има пуно *цветова* /*цвет*-ница/
2. мотивисаност придевом → *цветна* биљка /*цвет*-ница/
3. мотивисаност глаголом → биљка која *цвети* /*цвет*-ница/

У РМС код одреднице *цветинице* упућује се на *цветњаке*: биљке с цветом (Anthophyta), а у Јосић—Васић 1988 то су *биљке које имају цветове*. На основу наведених лексичких значења можемо закључити да је дериват *цветинице* мотивисан именицом *цвет*.

Међутим, како су *цветинице* и *цветњаке* истозначне лексеме и творбени дублети, интересује нас и мотивација деривата *цветњаке*. Уколико је у творбеној основи именица, суфикс је *-њача*. Подаци које наводи Бабић говоре о непродуктивности овога суфикса, те да није именица *биоњача*, *маковњача* и *шойовњача*, суфикс *-њача* не би требало ни уводити (ВАВИЋ 1986: 79). У овом је случају, дакле, сегментација: *цветн-јача* са придевом у творбеној основи.² Стога бисмо могли закључити да је и дериват *цветинице* мотивисан придевом *цветан* и изведен суфиксом *-ица*/*-ице*, те да је најпрецизнија трансформација (опис значења): *цветинице* → *цветне* биљке /*цветн-ице*/.

Према Клајну, „суфикс *-ица* долази углавном у речима везаним за природу и биљни свет, као у ботаничким терминима *џолосеменице* и *скривеносеменице* с глаголским придевом у првом делу” (Клајн 2002: 69). Бабић сматра да се за многе изведенице са завршетком *-ница* не може с потпуном сигурношћу одредити јесу ли изведене суфиксом *-ица* од придевске основе на *-н* или суфиксом *-ница* од које друге основе. Та недовољна одређеност произилази одатле што придеви са *н*-суфиксима имају веома широко (опште) значење, исто такво својство имају изведенице са *-ица*, и што се често исто значење може различито описати (ВАВИЋ 1986: 158), што потврђује и наш пример *цветинице*.

3. ЗАШТО ЈЕ ВАЖНО ПРАВИЛНО УТВРДИТИ МОТИВАЦИОНИ СМЕР? Начелно гледано, једна изведена реч може имати само једну мотивну реч, односно само једну основу, па је смер мотивације јасан и иде од мотивне

¹ Овај феномен обично се назива вишеструком мотивацијом и означава појаву да један дериват може стајати у творбено-семантичкој релацији према више мотивних речи.

² Према Бабићу, „суфикси *-аџа* и *-јаџа* долазе у комплементарној расподјели тако да *-јаџа* долази на основе које завршавају сугласником *н*, с којим се почетно *ј* суфикса сменjuje по јотацијским правилима, а суфикс *-аџа* долази на остале основе” (ВАВИЋ 1986: 77).

речи ка деривату: гитара → гитарист(а) (Ђорић 2008: 25). Видели смо, међутим, да није редак случај такозване вишеструке или паралелне мотивације.³

Правилно утврђен мотивациони смер доприноси с једне стране, прецизној идентификацији творбене основе и творбених јединица (*цветн-ица*); а са друге, прецизном утврђивању творбеног модела (именичка основа + суфикс /цвет-нице/ или придевска основа + суфикс /цветн-ице/. Показаћемо на још једном примеру значај правилног утврђивања мотивационог односа, на дериватима *борик* и *боровик*. У првом је случају опис значења следећи: *борик* је *место где расте бор*, а у другом: *боровик* је *борова шума*.

У оба случаја би могао бити заступљен суфикс *-ик*, с том разликом што је прва лексема мотивисана именицом (са сегментацијом бор-ик, по моделу именичка основа + суфикс), а друга придевом (боров-ик, по моделу придевска основа + суфикс). Међутим, када имамо у виду да је суфикс *-овик* проширена варијанта суфикса *-ик* и да се комбинује само са именичком творбеном основом и има значење места на којем расте одређена биљка, углавном дрвенаста (*боровик*, *бресџовик*), онда је творбена структура деривата *боровик*: бор-овик, именичка основа + суфикс, као и лексема *борик* (бор-ик). Стога су ове две лексеме творбени дублети са истом творбеном основом и различитим облицима истога суфикса (*-ик* односно *-овик*).⁴

Правилно утврђен мотивациони смер доприноси и прецизнијем утврђивању деривационог статуса одређене лексеме, односно њеног деривационог степена у деривационом гнезду или низу (на пример, уколико је лексема *цветнице* мотивисана именицом, онда је она дериват првог степена, а уколико је мотивисана придевом, онда је другостепени дериват од првостепеног *цветн-ан*).

0 цвет ⁵	0 цвет
1 < 0 цвет-ница	1 < 0 цвет-ан
1 < 0 цвет-ати	2 < 1 цветн-ица
2 < 1 цвета-ње	
1 < 0 цвет-ан	
1 < 0 цвет-аст	

³ Ђорић наводи да, на пример, реч *северњак* можемо протумачити као изведеницу мотивисану именицом *север* и придевом *северни* (Ђорић 2008: 25).

⁴ Много је примера у којима је могућа вишеструка мотивација при чему се усложњава и утврђивање творбених елемената у одређеном деривату, што, наравно, отежава и утврђивање мотивационог смера. Бабић, на пример, говорећи о томе да нема утврђеног критеријума по којем би се разликовала јасна расподела између суфикса *-ик* и *-ник* јер се постанак многих изведеница може протумачити на два или чак на три начина, наводи лексеми *рајник* и даје могућа творбена значења:

рајник → учесник у рату, у овом случају је десупстантив са суфиксом *-ник* (рат-ник, по моделу именичка основа + суфикс);

рајник → ратна особа, овде као образовање од придева са суфиксом *-ик* (ратн-ик, по моделу придевска основа + суфикс);

рајник → онај који ратује, као девербатив са суфиксом *-ник* (рат-ник, по моделу глаголска основа + суфикс) (Вавић 1986: 194–202).

⁵ Ознака 0 везује се за мотивну лексеми, 1 је ознака за првостепени дериват, 2 је ознака за другостепени дериват.

Важно је, и у складу са нашим тумачењем, запажање Б. Ђорића да се „мотивационе везе усложњавају у случајевима када је нека изведеница мотивисана већ мотивисаном речју”. Аутор наводи већи број примера којима поткрепљује своје мишљење: *ћравњак*, *балавац*, *балавица*, *алајница*, *рибарница*, *сањарија*, *бесћидник*, *рајник*... (Ђорић 2008: 26). Истичемо да је у оваквим случајевима теже утврдити мотивациони смер, што се одражава и на процену деривационог статуса мотивисане лексеме, а пре тога на утврђивање њеног деривационог степена, и најпре на идентификацију мотивне речи. Зато би се морало водити више рачуна о одабиру примера у уџбеницима којима се илуструју одређени творбени процеси. Тако је Ј. Вуксановић као нетачан пример навео лексему *нећисмен* којом је у уџбенику за VIII разред илустрована комбинована творба. Он, такође, наводи коментар М. Ковачевића да је сложеничка творба поистовeћена са комбинованом творбом речи, па се тако, у том уџбенику, све речи које имају префикс и суфикс сматрају комбинованим твореницама. За разрешење ове енигме Ковачевић предлаже следеће: припадност речи префиксалној творби није одређена присутношћу префикса у њој него смеровима творбе, односно творбеном везом. Тако је *нећист* префиксална творба, а *нећистоћа* није јер су смерови творбе те речи следећи: *чист* → *чистоћа*; *нечист* → *нечистоћа*, па, према томе, нема творбене везе између *чистоћа* и *нечистоћа*, а садржај именице *нечистоћа* јесте ‘особина онога *што* је *нечисто*’. То значи: *нечистоћа* је суфиксална твореница (Вуксановић 2000: 58). Према оваквом тумачењу, прихватљива сегментације ове лексеме је *нећист-оћа*, а не *не-чистоћа*.⁶

4. МОТИВАЦИОНИ СМЕР И ПРОБЛЕМ НУЛТОГ СУФИКСА. У утврђивању мотивационог смера примарно је питање мотивације, односно идентификације мотивне и мотивисане лексеме. Због своје специфичне структуре деривати са нултим суфиксом можда најбоље илуструју овај деривациони и семантички проблем. Наиме, у свим суфиксалним творбеним формантима, осим у нултом, видљива је бинарна структура, што значи да они истовремено садрже творбену и граматичку морфему (*-иц-а*; *-ицић-е*). У нултом суфиксу семантичка и морфолошко-категоријална димензија коегзистирају и не могу се формално сегментирати. Деривати са нултим суфиксом према својој структури блиски су или су веома налик простим речима, па се управо из тих формалних разлога са њима често и поистовећују.

⁶ У Гортан-Премк—Васић—Драгићевић 2006 деривати овога типа такође се сегментирају и тумаче као суфиксирани изведенице са негираним већ префиксираним придевом у творбеној основи. У семантичком језгру ових деривата јесте управо особина, својство исказано мотивним придевом, а суфиксом, у овом случају *-оцић*, он се морфолошки формализује у одређени семантичко-граматички тип именице. Ево примера из наведеног речника:

ПР1₂ < 1₂ **не-пажљив**, -а, -о квалит. прид. који није пажљив, који не пази.

ПР2₆ < ПР1₂ **непажљив-ост** ж деадј. имен. особина онога који је непажљив (2006: 453).

ПР2₄ < ПР1₁ **несавесн-ост** ж ијек. **несавјесност** деадј. имен. особина онога који је несавестан; несавестан поступак.

ПР1₁ < 1₁ **не-савестан**, -сна, -сно ијек. **несавјестан** квалит. прид. који није савестан, који не испуњава своје дужности; који не чини што како треба; непоштен (2006: 548).

Размотримо сада прихватљиве мотивационе смерове у примерима различитог семантичког и истог или сличног деривационог типа.

а) Мотивација у смеру од *џлаџола ѓрема именици* заступљена је у примерима типа: говорити → говор,⁷ улазити → улаз, ловити → лов, фијукати → фијук.⁸

Наиме, глаголи кретања типа: *излазиџи, џрчаџи, ходаџи, бежаџи, џеџи* имају мотивну улогу у деривационом процесу; њихови првостепени деривати су именице са нултим суфиксом.

Још је Стевановић врло јасно уочио овај проблем и решио га на следећи начин: *воз* функционише као проста реч према глаголу *возиџи*, *беџ* : *бежаџи*, *зев* : *зеваџи*, *вид* : *видеџи*, *ход* : *ходаџи*, *џок* : *џеџи* (Стевановић 1964: 411). Међутим, Клајн речи овога типа сматра изведеницама са глаголском творбеном основом и нултим суфиксом (Клајн 2003: 214).⁹ Бабић проблем творбеног смера посматра на следећи начин који је применљив и у нашем случају: „Ако од *двју* riječi које су у творбеној *vezi* jedna има значење карактеристично за категорију којој припада друга, онда је изведена прва, па је тако *bruј* изведена од *bruјати*. По томе су творенице све именице које су у творбеној *vezi* с глаголима, а означавају радњу, нпр. *zapis* од *zapisати*” (Вавић 1985: 284).

Ђорић, такође, наводи лексичке парове типа глагол — девербативна именица где се види њихова разноврсна формална структура (*селиџи* — *сељење*, *журиџи* — *журба*, а међу њима и деривате са нултим суфиксом: *јаукаџи* — *јаук*, *излазиџи* — *излаз*), са смером мотивације „од глагола ка именици, а не обрнуто и то из разлога што је значење радње категоријално значење глагола, а не именице” (Ђорић 2008: 26).¹⁰

б) Као типичне примере за мотивациони смер од именице *џрема џлаџолу* наводимо следеће лексичке парове: бол → болети, зној → знојити се, мисао → мислити, нада → надати се, кашаљ → кашљати, брод → бродити, лед → ледити.

Мотивациони смер за наведене случајеве је једнообразан, њихово творбено значење је сродно, што се не може констатовати и за њихово лексичко значење.

⁷ Према овом моделу могао би се посматрати и лексички пар *мисао* и *мислиџи*, јер је глагол *мислиџи* основни глагол когнитивних радњи. У Гортан-Премк—Васић—Драгићевић 2006 (122) као објашњење уз мотивни глагол *џовориџи* наводи се следеће: Према Скоку носилац творбене основе у овом семантичко-деривационом гнезду је именица *џовор*, свеслов. и праслов. лексема ономаotopeјског порекла... За разлику од Скока ми смо пошли од глагола *џовориџи*, као основног глагола комуникативних радњи.

⁸ Потврду за предложена решења налазимо у литератури, посебно у Гортан-Премк—Васић—Недељков 2003 и Гортан-Премк—Васић—Драгићевић 2006.

⁹ Уобичајено је схватање нултог суфикса као „значајива odsutnost kakve gramatičke jedinice” (Вавић 1986: 28).

¹⁰ У овом се приступу, слично Бабићевом, укршта морфолошки са семантичким критеријумом. Важно је да се овакав критеријум може применити и у утврђивању мотивационог смера у лексичким паровима које чине друге морфолошке врсте речи, на пример: *придев* — *деадјективна именица* (*лей* — *лејоџа*, *сџар* — *сџарост*). „Именице се сматрају изведеницама, и то не само због веће формалне сложености, већ и зато што је значење особине основно категоријално значење придева, а не именица” (Ђорић 2008: 26).

Мотивне лексеме са апстрактним значењем типа: *бол* = осећај и *болећи* = имати или причињавати такав осећај, може се изразити формулом $0x$ = осећај; $1y$ = имати или причињавати x .¹¹ Лексеме овог семантичко-деривационог типа имају мотивациони смер од именице ка глаголу. И мотивне именице сродне апстрактне семантике типа *јад* = осећање и *јадаћи* се = исказивати осећање по обрасцу: $0x$ = осећање; $1y$ = исказивати x или $0x$ = стање; $1y$ = имати x као у примерима *нада* = стање и *надаћи* се = имати наде или $0x$ *сћрах* и $1y$ *сћраховати* = осећати x или бити у x (локатив) имају исти мотивациони смер.

Именица је мотивна реч и у случајевима када је њоме именован каква процес и резултат таквог процеса као у примеру *мисао* и *мислићи*; $0x$ = процес или резултат процеса; $1y$ = стварати x . Семантика именице и глагола готово да је истоветна, што је још израженије у случају: *кашаљ* и *кашљати* $0x$ = процес; $1y$ = имати x .¹²

У својству мотивне речи за мотивисани глагол може се наћи и именица са значењем какве материје и супстанце: 0 *лед* и 1 *ледити*; $0x$ = супстанца; $1y$ = стварати x или *гној* = телесна излучевина и *гнојити* се = стварати гној.

Као што смо показали, проблем мотивационог смера углавном се односи на глаголе и именице које садрже неку семантичку компоненту глагола: радњу, стање или збивање. О овом је проблему писано и у граматици МРАЗОВИЋ—ВУКАДИНОВИЋ 1990, у којој се наводи да постоје именице које су изведене од глагола нултим суфиксом. Те именице, у ствари, по речима ауторки ове граматике, немају суфикс. Низ именица које не значе глаголску радњу, а немају суфикс, могу бити у творбеној вези с глаголима. У том случају творба се може описати у оба правца, тј. да су глаголи изведени од именица и обратно, на пример: *брод* < *бродити*; *сјоразум* < *сјоразумети се*; *посед* < *поседовати* (МРАЗОВИЋ—ВУКАДИНОВИЋ 1990: 255). Међутим, у овим случајевима је, закључују ауторке, вероватније да су глаголи изведени од именица, а не обрнуто. Као пример именица које према себи имају глаголе, а сматрају се простим, неизведеним наведене су: *бич* (бичевати); *цвети* (цветати), *дар* (даровати), *дим* (димити), *глас* (гласати), *лед* (ледити), *вид* (видети), *зид* (зидати).

Према Клајновом мишљењу, именице од простих глагола по правилу означавају глаголску радњу: *рад*, *ход*, *кас*, *лећ*, *ћрк*, *беж*, *лов*, *поси*, *ћок*, *мук*, *ћлач*, *ћов*, *кашаљ*, *шайати* или имају мање или више опредмешено значење: *род*, *ров*, *низ*, *газ*, *кој*, *шав*, *вез*, *сћруж*... Највише је именица са значењем звука: *цик*, *хук*, *јек*, *крик*, *јаук*, *врисак*, *урлик* (Клајн 2003: 214). Изведенице префиксираних глагола углавном значе појединачни

¹¹ Значење употребљених симбола: 0 = мотивна лексема; x = назив осећаја; $1y$ = повостепени дериват (мотивисана реч) са значењем 'имати или причињавати x (осећај)'; x = мотивна именица; y = мотивисани глагол.

¹² У РМС ове лексеме су готово идентично дефинисане: *кашаљ*, -шља м терм. мед. нагло и бучно избацивање ваздуха из плућа као последица надражаја слузнице непца, органа за дисање; болест праћена таквом појавом; *кашљати*, -ем импф., интр. а. нагло и бучно избацивати зрак, ваздух из плућа због надражаја слузокоже или хотимично исказујући тако негодовање. б. боловати од кашља.

или завршни чин, као: *избор, исїад, надзор, оїказ, йокреїї, йоздрав, йоход, йройусїї, судар, слом* и сл. (КЛАЈН 2003: 215).

5. Закључак. На основу анализираних примера и ставова у лингвистичким радовима у вези са проблемом утврђивања мотивационог смера у деривационим процесима можемо закључити следеће:

(1) Када именица не значи глаголску радњу, а према себи има глагол, онда је мотивација усмерена од именице према глаголу: 0 *брод* : 1 < 0 *бродити*, 0 *цветїї* : 1 < 0 *цветати*, 0 *лек* : 1 < 0 *лечити*. Мотивна именица може означавати какву материју, а мотивисани глагол: стварати или избацивати такву материју (*зној* и *знојїїи* се). И именице за номинацију стања и осећања мотивне су за глаголе који се могу преобликовати као: имати такво осећање или бити у таквом стању (*їуїа* < *їуїоваїїи*). Највише је проблема при утврђивању мотивационог смера у случајевима када је значење именице готово подударно са значењем глагола: *кашља* и *кашљаїїи* или *їовор* и *їоворїїи*.

(2) Када именица значи глаголску радњу, обично резултат глаголске радње, а према себи има глагол, онда је мотивација усмерена од глагола према именици.

<i>ловїїи</i> : <i>лов</i> ∅	<i>заборавїїи</i> : <i>заборав</i> ∅	<i>извозїїи</i> : <i>извоз</i> ∅
<i>видеїїи</i> : <i>вид</i> ∅	<i>заверїїи</i> : <i>завера</i> ∅	<i>доскочиїїи</i> : <i>доскок</i> ∅
<i>їрчаїїи</i> : <i>їрк</i> ∅	<i>леїїеїїи</i> : <i>леїї</i> ∅	<i>додирнуїїи</i> : <i>додир</i> ∅
<i>бежаїїи</i> : <i>беї</i> ∅	<i>скочиїїи</i> : <i>скок</i> ∅	<i>їоворїїи</i> : <i>їовор</i> ∅

(3) Опсег или ширина значења такође је један од важних параметара за утврђивање мотивационог смера. Тако се лексема чије је значење шире сматра мотивном за лексеми са ужим значењем: *брана* од *браниїїи*.

ИЗВОРИ

- ГОРТАН-ПРЕМК, ДАРИНКА, ВЕРА ВАСИЋ, ЉИЉАНА НЕДЕЉКОВ. *Семантичко-деривациони речник. Свеска 1: Човек — делови шела*. Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику, 2003.
- ГОРТАН-ПРЕМК, ДАРИНКА, ВЕРА ВАСИЋ, РАЈНА ДРАГИЋЕВИЋ. *Семантичко-деривациони речник. Свеска 2: Човек — унутрашњи органи и шкива, психофизиолошка стања и радње, психофизичке особине, сродство*. Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику, 2006.
- КОСТИЋ, ДРАГАН. *Психолошки речник*. Београд: Савремена администрација, 1991.
- РМС — *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I—III. Нови Сад — Загреб: Матица српска — Матица хрватска, 1967—1969; IV—VI. Нови Сад: Матица српска, 1971—1976.

*

- ЈОСИЋ, МИРЈАНА, ВЕРА ВАСИЋ. *Ѕколски речник standardnog srpskohrvatskog/hrvatskosrpskog jezika*. Књига прва. А—Љ. Нови Сад: Завод за издавање удџбеника у Новом Саду, Институт за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду, 1988.
- СКОК, ПЕТАР. *Етимолошки речник хрватскога или српскога језика*, I—IV. Загреб: Југославенска академија знаности и умјетности, 1971—1973.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- ВУКСАНОВИЋ, Јован. *Прилози из лингвистике и наставе српског језика. Истраживања и огледи о српском језику и писменом изражавању средњошколаца. Приручник за наставнике*. Београд, 2000.
- КЛАЈН, Иван. *Творба речи у савременом српском језику. Први део — слагање и префиксација*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2002.
- КЛАЈН, Иван. *Творба речи у савременом српском језику. Други део — суфиксација и конверзија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ — Нови Сад: Матица српска, 2003.
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило. *Савремени српскохрватски језик*. Књига I. Београд: Научно дело, 1964.
- ЂОРИЋ, Божо. *Творба именица у српском језику*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2008.

*

- БАВИЋ, Стјепан. *Творба riječi u hrvatskom književnom jeziku*. Nacrt za gramatiku. Zagreb: Globus — Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1986.
- МРАЗОВИЋ, Равица, Zora VUKADINOVIĆ. *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića — Novi Sad: Dobra vest. 1990.

Gordana Štasni

MOTIVATIONAL DIRECTIONS IN DERIVATIONAL PROCESSES

Summary

With the semantic-derivational analysis of the selected examples, the paper illustrates the theoretical-practical problems related to the establishment of motivational direction. The author presents the most important criteria on the basis of which one can estimate the direction of motivation in specific cases. The paper particularly discusses the criteria for the identification of motivating, that is motivated word, parameters for establishing their semantic and derivational link, as well as the criteria for establishing motivational direction which could be treated as systemic.

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику
Нови Сад
gordanastasni@yahoo.com

Olga Panić-Kavgić

PREVODILAČKE GREŠKE U NOVINSKIM ČLANCIMA U RUBRICI „MERIDIJANI” NEDELJNIKA *VREME*¹

Rad se bavi analizom prevodilačkih grešaka u tekstovima rubrike „Meridijani” beogradskog nedeljnika *Vreme*, u člancima objavljenim u periodu od aprila 2008. do aprila 2009. godine. Kako se rubrika „Meridijani” sastoji od tekstova koji nisu autorski članci, već prevodi stranih tekstova — novinskih članaka i agencijskih izveštaja — sa engleskog jezika na srpski, ovde predstavljene i analizirane greške, grupisane u semantičke, gramatičke i pravopisne, pre svega su rezultat površnog i nestručnog prevođenja. Pored opisa i analize pronađenih grešaka, ponuđena su i adekvatnija rešenja od onih za koja se u novinskim tekstovima opredeljavao prevodilac. Cilj analize grešaka jeste da se dokažu sledeće pretpostavke: uočene pogreške na tri nivoa jezičke analize uklapaju se u okvire hibridnog anglosrpskog diskursa; pukim preslikavanjem leksema, struktura i pravopisnih pravila engleskog jezika, novinar u ulozi prevodioca ne uspeva da pronađe odgovarajuću ravnotežu između, s jedne strane, bliskosti izvornom tekstu i, s druge, prirodnosti jezičkog izraza u jeziku na koji se tekst prevodi; na taj način, odstupajući od osnovnih postavki pragmatičkog pristupa prevođenju, čitaocima ne uspeva da prenese nameravanu poruku izvornog teksta na engleskom jeziku.

Ključne reči: prevodilačka greška, semantička greška, gramatička greška, pravopisna greška, anglicizam, lažni par, kolokacija, gramatička struktura, preslikavanje, površno prevođenje.

1. UVOD. Nedeljnik *Vreme* u broju 950 iz marta 2009. godine, u rubrici „Meridijani” donosi kratak članak naslovljen *Kula Vavilonska* (sic!), iz kojeg je preuzet sledeći odlomak:

G20 “šerpasi” sastaeće se u **utorak** u Londonu da bi pripremili **agendu** za samit. Nesumnjivo, još jednom će **proizvesti** prazna obećanja **o izbegavanju protekcionizma, koordinisaće politikom, osnaživaće prekomorsko zakonodavstvo** i reformisaće međunarodne finansijske institucije. Mnogo napora **biće uloženo u potrazi za žrtvenim jagnjem** ili na **sekundarne** teme poput **taksenih začkoljica**. **Mnogo reči biće potrošeno na koordinaciju regulatornih režima.** (Martin Gilman, “The Moscow Times”)²

¹ Ovaj rad sadrži analizu rezultata istraživanja izloženih u vidu usmenog saopštenja pod istim naslovom na *Međunarodnoj konferenciji „Kroz jezike i kulture”*, održanoj u Herceg Novom, u Crnoj Gori, u junu 2009. godine.

² Izvesni delovi ovog i narednog odlomka posebno su istaknuti od strane autorke u cilju analize uočenih prevodilačkih grešaka.

Autorki ovog rada nije bilo potrebno mnogo truda ni vremena da navedene rečenice „prevede” na engleski jezik, odnosno, da pokuša da rekonstruiše šta se iza njih krije, te da ih u celosti u izvornom obliku pronađe na internetu, na veb sajtu novina *The Moscow Times*. Sledi originalni tekst na engleskom jeziku, sa istaknutim delovima koji odgovaraju onima u prethodnom odlomku:

The G20 “sherpas” will meet on Thursday in London to prepare the summit agenda. Undoubtedly, they will once again **produce empty pledges to avoid protectionism, coordinate policies, strengthen regulatory oversight** and reform international financial institutions. [...] Much effort **will be expended on the search for scapegoats or secondary issues like tax havens. There will be more calls to coordinate regulatory regimes...** (Martin Gilman, *The Moscow Times*, 10 March 2009)

Upoređujući prevedeni i originalni odlomak, svakom boljem poznavacu engleskog i srpskog jezika odmah je jasno da se dva teksta razlikuju u meri koja dovodi u pitanje osnovnu svrhu novinarske profesije: prenošenje razumljivih i tačnih informacija čitaocima. Pitanja koja se postavljaju, a na koja će ovaj rad pokušati da ponudi odgovore, jesu kako i zašto se sadržaji izvornih i prevedenih tekstova objavljenih u ovoj rubrici razlikuju toliko da je ona postala najočigledniji izvor prevodilačkih grešaka, i to u jednom uglednom nedeljniku koji je, kako u Srbiji, tako i u širim evropskim okvirima, već dvadeset godina sinonim za kvalitetno istraživačko novinarstvo, u pisanoj reči po pravilu pretočeno kreativnim jezičkim sredstvima, čiji se autori odlikuju visokim stepenom opšte i jezičke kulture. Drugim rečima, biće dati pregled, opis i teorijska analiza najčešćih prevodilačkih grešaka uočenih tokom trinaest meseci praćenja članaka objavljenih u „Meridijanima”, kao i prevodilačka rešenja koja bi u datim slučajevima predstavljala adekvatnije ekvivalente izvornim leksemama, sintagmama ili, ponegde, čitavim rečenicama na engleskom jeziku.

Na samom početku biće iznet kraći osvrt na istraživanje koje se bavilo stepenom razumevanja novijih anglicizama u domaćim štampanim medijima, sprovedeno 2005. godine na reprezentativnom uzorku srpske čitalačke publike. Ovo obimno istraživanje pokazalo je da se govornici srpskog jezika u velikoj meri ne snalaze prilikom tumačenja sadržaja koje su novinari u svojim tekstovima želeli da im prenesu. Osnovni zaključak razmatranja proisteklih iz ovih rezultata, predstavljenih u Panić-Kavgić (2006), bio je da novinari, svesno ili nesvesno, upotrebom jezičkih sredstava koja nisu u skladu sa znanjem i potrebama čitalaca, stvaraju zid između sebe i onih za koje i zbog kojih pišu. Istraživanje je bilo sprovedeno na korpusu anglicizama — najvećim delom zastupljenih u *Du you speak anglosrpski? Rečniku novijih anglicizama* (VASIĆ—PRČIĆ—NEJGEBAUER 2001) — prikupljenih iz članaka objavljenih u ovdašnjim dnevnim i nedeljnim novinama, među kojima je nemali broj bio i iz nedeljnika *Vreme*. Iako se ovaj rad ne bavi prevashodno neadekvatno upotrebljenim anglicizmima u ovom nedeljniku, već prevodilačkim greškama u jednoj od njegovih stalnih rubrika, nije zgoreg napraviti ovakav uvod, i to iz dva razloga: kao prvo, veliki broj grešaka koje će ovom prilikom biti opisane i analizirane upravo se i tiču upotrebe potpuno neopravdanih anglicizama — inercijskih sinonima (koji će biti definisani u daljem tekstu); drugo, pogreške koje će ovde biti pri-

kazane, a koje će biti svrstane u semantičke, gramatičke i pravopisne, uklapaju se u sveopštu sliku novinarskog nemara prema krajnjem ishodu komunikacije sa čitaocem. Naime, bilo da je reč o nepotrebnoj, neodmerenoj i nesuvisloj upotrebi čitaocu potpuno nerazumljivih ili slabo razumljivih anglicizama u izvornim, autorskim člancima, ili o prevodilačkim greškama u slučajevima kad novinar nastupa kao nekvalifikovan prevodilac članaka prvobitno objavljenih na engleskom jeziku, ishod je isti — čitalac je uskraćen za pravilno sročenu informaciju sa odgovarajućom sadržinom koja je lako prepoznatljiva, protumačiva i, iznad svega, tačna.

Bitno je napomenuti da nedeljnik *Vreme* spada u sam vrh srpskog novinarstva — prevashodno objavljuje autorske članke iz oblasti unutrašnje i spoljne politike, ali i analitičke tekstove u okviru stalnih rubrika i kolumni iz privrede, kulture, sporta i zabave. Specifičnost „Meridijana“, u poređenju sa ostalim rubrikama *Vremena*, jeste da se sastoji isključivo od kraćih tekstova koji nisu autorski članci, već prevodi stranih tekstova — novinskih članaka i agencijskih izveštaja, pre svega sa engleskog govornog područja, i, u nešto manjoj meri, nemačkog. Vredna pomena je i činjenica da u člancima objavljivanim sve do marta 2009. godine strani izvor često nije navođen, što je čitaoca moglo da navede na pogrešan zaključak da je u pitanju autorski članak, iako uglavnom nespretno sročen i pun pravopisnih i gramatičkih omaški i suvišnih anglicizama, a ne prevod već objavljenog teksta ili agencijskog izveštaja na engleskom jeziku. Međutim, boljem poznavaoocu leksike i gramatike srpskog i engleskog jezika lako postaje jasno da je uvek u pitanju prevod, i to nevest, jer se izvorni tekst naprosto „providi“, što je autorka ovog rada pokušala da ilustruje prevedenim i izvornim odlomkom na samom početku teksta. Ideja za ovo istraživanje upravo se i javila nakon autorkinog višegodišnjeg praćenja tekstova objavljenih u ovoj rubrici, tokom kojeg je postalo jasno da novinar, ovde u ulozi prevodioca, ne raspolaže potrebnim, pre svega, praktičnim, znanjem iz oblasti prevođenja, što je kao rezultat dalo površno i pogrešno prevedene članke koji ne odgovaraju izvornim tekstovima. Odabrani korpus tekstova, prikupljan tokom trinaest meseci, predstavlja, dakle, reprezentativan uzorak ili presek stanja jezika u rubrici „Meridijani“.

Pre same analize uočenih prevodilačkih grešaka, valjalo bi jasno naznačiti koji pristup prevođenju autorka ovog rada smatra najprihvatljivijim jer će shodno njemu i biti zauzet stav prema opisanim primerima, te ponuđena adekvatnija rešenja koja se na njemu temelje. Ovde odabran pristup može se nazvati komunikativnim, kako ga naziva Najda (Nida) (1964), odnosno, pragmatičkim ili kontekstualnim, kako ga je okarakterisao Prčić (2005). Prema ovom autoru, „prevođenje se sastoji iz prenošenja raspoloživih čestica informacija (tj. značenja) izraženih oblicima engleskog jezika u datom rečeničnom i situacionom kontekstu“ (PRČIĆ 2005: 196). Ono što je bitno jeste da „suštinu tog procesa otuda predstavlja utvrđivanje najbližeg i najprirodnijeg funkcijsko-komunikativnog ekvivalenta u srpskom jeziku za poruku (tj. sadržaj) izraženu na engleskom, čime se postiže ravnoteža između izvornog i ciljnog jezika“ (PRČIĆ 2005: 196—197). Pri tome, prevodilac mora da pokuša da uspostavi ravnotežu između, s jedne strane, bliskosti izvornom tekstu i, s druge, prirodnosti jezičkog izraza u jeziku na koji se tekst prevodi. Da bi prenošenje sadržaja s jednog jezika na drugi uopšte bilo moguće, prevodilac se, u okvirima odabranog

pristupa prevodenju, odlučuje za jedan od prevodnih postupaka koji mu stoje na raspolaganju — onaj koji je u datom jezičkom i vanjezičkom kontekstu najadekvatniji. Ovom prilikom najčešći prevodni postupci biće samo nabrojani jer bi svako njihovo opsežnije razmatranje izlazilo iz okvira teme ovog rada. Detaljan pregled prevodnih postupaka daje Njumark (Newmark) (1981), dok Prčić (2005; 2008b) uvodi novu klasifikaciju delimično utemeljenu na Njumarkovoj. Prevodilac, dakle, može da se odluči za direktno prevodenje, strukturno prevodenje (kalkiranje), funkcijsku aproksimaciju, kulturnu supstituciju, definiciono (opisno ili deskriptivno) prevodenje, transpoziciju ili, u krajnjem slučaju, pozajmljivanje, koje samo po sebi nije prevodni postupak u pravom smislu reči. Konačno, u okvirima opisanog pristupa prevodenju i mogućih prevodnih postupaka, Prčić (2005: 199—206) daje niz saveta i smernica kojih bi prevodilac trebalo da se pridržava da bi svoj prevod učinio boljim, dok ih delimično dopunjuje Panić-Kavgić (2006: 93—96), naročito kad je u pitanju problem narušene komunikacije između novinara štampanih medija i njihovih čitalaca, usled prekomerne upotrebe primaocu poruke slabo razumljivih anglicizama.

Na samom kraju uvodnog odeljka, biće ponuđen jedan drugačiji prevod odlomka članka *Kula vavilonska* (a ne, kao što novinar piše, *Vavilonska*), citiranog na početku rada. Ako se izvrši poređenje sa tekstom objavljenim u „Meridijanima“, postaje jasno koliko se dva prevoda razlikuju i u kojoj meri tekst u *Vremenu* br. 950, pored toga što sadrži pravopisne pogreške i nespretno preslikane gramatičke strukture, čitaocu ne prenosi ni odgovarajuće značenje, odnosno, tačne informacije:

„Šerpasi” zemalja G20 sastaje se u četvrtak u Londonu da bi pripremili dnevni red za samit. Nesumnjivo, još jednom će dati prazna obećanja da će izbegavati dodatno oporezivanje i ograničavanje uvoza strane robe, da će međusobno uskladiti političke mere, pojačati nadzor nad sporovodenjem zakonskih regulativa i da će reformisati međunarodne finansijske institucije. [...] Mnogo napora uložice u potragu za žrtvenim jarcem ili na sporedne teme kao što su poreska utočišta. Dodatno će se zalagati za usklađivanje zakonskih regulativa... (Martin Gilman, *The Moscow Times*, 10. mart 2009.)

2. OPIS I ANALIZA PREVODILAČKIH GREŠAKA. Uočene prevodilačke greške u rubrici „Meridijani” ovde će biti grupisane u najšire kategorije semantičkih, gramatičkih i pravopisnih pogrešaka, a zatim će, unutar svake od navedenih grupa, biti ponuđena preciznija distinkcija i opis pojedinačnih primera. Bitno je još jednom naglasiti da je najveći broj grešaka rezultat nestručnog, površnog i, stoga, pogrešnog prevodenja sa engleskog jezika, ali je, ilustracije radi, dato i nekoliko primera pogrešaka koje nisu neposredno prouzrokovane neadekvatnim prevodenjem sa engleskog jezika, već se tiču novinarevog, tj. prevodiočevog zanemarivanja nekih od opštih principa pravilnog prenošenja forme i/ili sadržaja iskaza na ciljni jezik kad je u pitanju tekst preveden sa bilo kog stranog jezika. Primera radi, ako se u tekstu na engleskom jeziku pojavi vlastito ime iz mađarskog ili kineskog jezika, prevodilac bi trebalo da sazna kako se to ime pravilno transkribuje na srpski jezik, i pored činjenice da ne prevodi sa mađarskog ili kineskog, nego sa engleskog i da, kako se u laičkim krugovima neretko može čuti, „nije njegova dužnost da zna” i mađarski ili kineski.

Druga značajna napomena odnosi se na kriterijum izbora i broj primera koji će u nastavku rada biti opisani i objašnjeni. Jasno je da u radu ovog obima nije moguće navesti sve uočene prevodilačke greške. Stoga će ovde biti predstavljeni najreprezentativniji slučajevi, kako po tipu pogrešaka kojima pripadaju, tako i po njihovoj brojnosti u prikupljenom korpusu, s ciljem da odabrani primeri, proporcionalno posmatrano, u okviru svake od kategorija daju objektivnu sliku kategorije kao celine, ali i svake njene zasebne podceline. Shodno tome, najviše primera biće ponuđeno iz kategorije semantičkih grešaka jer je njih, ukupno posmatrano, najviše u prikupljenom korpusu, a u okviru ove grupe, slučajeva upotrebe sasvim neopravdanih anglicizama — inercijskih sinonima. Isti princip odabira primera važi i kad su pitanju gramatičke i pravopisne greške.

Konačno, svaka pogreška biće data i posebno istaknuta u svom rečeničnom kontekstu, uz obavezno navođenje izdanja, tj. broja nedeljnika *Vreme* u kojem je uočena. Tako kontekstualizovana, biće svrstana u odgovarajući ranije definisan podtip greške, uz predloženo prihvatljivije rešenje i napomene koje se tiču mogućih specifičnosti karakterističnih za konkretan primer.

2.1. SEMANTIČKE GREŠKE. Semantičke greške, koje se tiču neadekvatno prenete sadržine iskaza, najvećim delom obuhvataju upotrebu semantički neopravdanih anglicizama — takozvanih inercijskih sinonima (npr. **implementacija*³ (stavova), umesto 'sprovođenje'). Kako Prčić (2005: 130) navodi u svojoj kategorizaciji opravdanosti anglicizama u srpskom jeziku, „anglicizam je sasvim neopravdan ukoliko već postoji domaća ili odomaćena reč ili izraz za dati strani sadržaj. [...] Sasvim neopravdani anglicizmi i postojeće domaće ili odomaćene reči i izrazi nastupaju kao međusobno konkurentski sinonimi. Pri tome, anglicizmi predstavljaju inercijske sinonime”. Isti autor inercijske sinonime prethodno opisuje kao „semantički nepotrebne i zbog toga neopravdane” (PRČIĆ 2005: 56), te objašnjava da, kako su „nastali preslikavanjem ili pukim prepisivanjem oblika iz engleskog jezika, ne doprinose izražajnosti srpskog jezika” (PRČIĆ 2005: 147). Kao što je u uvodnom odeljku ovog rada već rečeno, empirijski je dokazano (PANIĆ-KAVGIĆ 2006) da srpski čitaoci (i to visokobrazovani), u velikoj meri *ne razumeju* jezik štampanih medija koji je preplavljen ovakvim pozajmljenicama iz engleskog jezika, pa tako nastaje (trajni) šum u komunikaciji između novinarâ i čitalaca, pri čemu potonji „lutaju između nerazumevanja i nagađanja značenja anglicizama i/ili usvajanja anglicizama koje je rezultat samostalne, često pogrešne, interpretacije” (PANIĆ-KAVGIĆ 2006: 10).

Drugu po brojnosti grupu grešaka u ovoj kategoriji čine englesko-srpski lažni parovi, koje Hlebec (1997: 3) definiše kao „oblikom slične reči koje pripadaju različitim jezicima, a čija se značenja razlikuju potpuno ili delimično”, kao, na primer, srp. **ekonomija* i eng. *ECONOMY*, u značenju 'privreda'. Bitno je istaći da nastanku upravo definisanih inercijskih sinonima „često doprinosi nepoznavanje ili ignorisanje englesko-srpskih lažnih parova — formalnih, te sadržinskih” (PRČIĆ 2005: 147). Formalnih lažnih parova, koji se zasnivaju na

³ Zvezdicom je označeno da upotrebljeni oblik u semantičkom, gramatičkom i/ili pravopisnom pogledu ne predstavlja odgovarajuće prevodilačko rešenje u kontekstima koji će biti navedeni u daljem tekstu rada.

varljivoj sličnosti dve *forme*, u člancima rubrike „Meridijani” bilo je znatno više nego sadržinskih, koji se zasnivaju na varljivoj sličnosti dve *sadržine*. Lažnim parovima, naročito englesko-srpskim, kod nas su se, osim Hlebca (1997), bavili Ivir (1985), Felbabov (1999), Prčić (2005) i Simić (2008).

Nadalje, u okviru kategorije semantičkih prevodilačkih grešaka, uočeni su, između ostalog, i nešto manje brojni primeri tautoloških i pleonastičkih spojeva (**prime-time termin*⁴), neadekvatno prevedenih kolokacija (**svež početak*), nepravilne upotrebe semantički inače opravdanih anglicizama (**instalirati antiraketni štiti*), te prevodenja polazne frazne lekseme neodgovarajućom (neustaljenom) fraznom leksemom (**pomoćnik trenera*). Reprezentativni primeri semantičkih grešaka (a u daljem tekstu i gramatičkih i pravopisnih) biće predstavljani na sledeći način: u okviru rečenice kao odgovarajućeg konteksta biće istaknut deo koji nije dobro preveden (npr. „Svako ko **glasno govori** optužuje se da je protiv islama”, kaže senatorka.); zatim će, kurzivno, biti ponuđeno objašnjenje prevodilačke greške (npr. *neadekvatan doslovan prevod*), nakon čega će, malim verzalom, biti data leksema, sintagma ili rečenica na engleskom jeziku koja je neadekvatno prevedena na srpski — **glasno govori** (SPEAKS OUT LOUD), te će, konačno, kurzivno i podebljano, biti predložen prihvatljiviji prevod (*javno/otvoreno (pro)govori*). Pošto su u nekim od navedenih rečenica uočene i druge greške, u posebnoj napomeni, podvučeno, biće naznačeno da je primećen još neki tip pogreške koji će naknadno biti analiziran u zasebnom delu rada (npr. + pravopisna greška). Primeri koji slede, unutar svake kategorije, dati su hronološkim redosledom, odnosno, onako kako su se javljali u pojedinim brojevima *Vremena*, počevši od br. 902, zaključno sa br. 956:

1. Pretpostavlja se da su **kreature** bile uznemirene sečom drveća, miniranjem i pregrađivanjem šume zbog čega su krenule u potragu za novim plenom — u ovom slučaju za pripadnicima plemena Varao. (*Vreme* br. 919)
— *lažni par*:
kreature (CREATURES) — *stvorenja*
2. “Veći deo **površine** Haitija je **pod teškom kišom**, pogotovo na jugu, a vetar duva brzinom od 70 kilometara na sat.” (*Vreme* br. 920) (+ pravopisna greška)
— *pogrešan izbor funkcijskog korespondenta*:
površine (AREA) — *teritorije*
— *doslovno prevođenje kolokacije*:
pod teškom kišom (UNDER HEAVY RAIN) — *pada jaka kiša*
3. Japanski premijer Jasuo Fukuda najavio je da će dati ostavku, rekavši da je njegovoj zemlji potreban “**svež početak**” nakon godinu dana bespoštedne borbe sa opozicijom. (*Vreme* br. 922) (+ pravopisna greška)
— *doslovno prevođenje kolokacije*:
svež početak (FRESH START) — *nov početak*
4. Stoga su lokalne vlasti odlučile da postave sigurnosnu mrežu duž celog mosta, saopštila je Uprava za **transport** Golden gejta. (*Vreme* br. 928)
— *lažni par*:
transport (TRANSPORT) — *saobraćaj*

⁴ Kontekstualizacija i detaljnije objašnjenje ovde tek najavljenih prevodilačkih grešaka biće ponuđeni u nastavku teksta, prilikom nabranjanja konkretnih primera.

5. “Nema **progres**a, Sirijci i Palestinci to razumeju.” (Vreme br. 930) (+ pravopisna greška)
— *anglicizam sa neodgovarajućim asocijativnim značenjem*:
progresa (PROGRESS) — **napretka** (Napomena: pozajmljenica 'progres' u srpskom jeziku koristi se u drugačijem kontekstu, u značenju opšteg, civilizacijskog napretka, ili je, pak, ideološki obojena i vezana za periode socijalizma i komunizma.)
6. Agencija za istraživanje medija “Nilsen“ procenila je i da je to najveća gledanost nekog programa u “**prajm-tajmu**“ u ovoj godini. (Vreme br. 933) (+ pravopisna greška)
— *sasvim neopravdan anglicizam (inercijski sinonim)*:
prajm-tajmu (PRIME TIME) — **udarnom terminu**
7. Ruski predsednik Dmitrij Medvedev poručio je novoizabranom predsedniku SAD Baraku Obami da odustane od planova da **instalira** antiraketni štiti u zemljama za koje Moskva smatra da su u njenoj sferi interesovanja, javlja AFP. (Vreme br. 934)
— *neodgovarajuća kolokacija*:
instalira antiraketni štiti (INSTALL AN ANTI-MISSILE SHIELD) — **postavi antiraketni štiti** (Napomena: instalira se kompjuterski program, ali ne i antiraketni štiti.)
8. Najmanje deset miliona Kenijaca čeka slična sudbina zbog **deficita** kukuruza. (Vreme br. 944)
— *neodgovarajuća kolokacija*:
deficita kukuruza (CORN DEFICIT) — **nestašice** kukuruza (Napomena: pozajmljenica 'deficit' u srpskom jeziku koristi se pre svega u finansijsko-privrednom registru, npr. 'deficit budžetskih sredstava'.)
9. Mark Regev, portparol izraelskog premijera Ehuda Olmerta, izjavio je da se “Hamis igra sa vatrom”, **poentirajući** da će oni biti krivi ukoliko dođe do nove eskalacije. (Vreme br. 944) (+ gramatička greška) (+ pravopisna greška)
— *neopravdan anglicizam (inercijski sinonim)*:
poentirajući (POINTING OUT) — **naglašavajući** (Napomena: 'poentirati' u srpskom jeziku može se samo u sportovima u kojim postoje poeni, npr. u košarci, i to od engleskog SCORE A POINT.)
10. Pred televizijskim kamerama predsednik Obama je u **primetime terminu** rekao da je “federalna vlada jedino preostalo telo koje ima sredstva da našu **ekonomiju** vrati u život”... (Vreme br. 945) (+ pravopisna greška)
— *neopravdan anglicizam (inercijski sinonim) + tautologija*:
primetime terminu (PRIMETIME) — **udarnom terminu**
— *lažni par*:
ekonomiju (ECONOMY) — **privredu**
11. Policija je saopštila da je u tom napadu poginulo šestoro policajaca iz pratnje i dvoje slučajnih prolaznika, a povređena su petorica igrača i **pomoćnik trenera**. (Vreme br. 948)
— *prevođenje polazne frazne lekseme neodgovarajućom (neustaljenom) fraznom leksemom*:
pomoćnik trenera (COACH'S ASSISTANT) — **pomoćni trener**
12. Ovom društvu ne pripadaju neke od zemalja koje su realno najveće svetske **ekonomije**, poput Irana i Tajvana. (Vreme br. 950)
— *lažni par*:
ekonomije (ECONOMIES) — **privrede/privredne sile**

13. “Svako ko **glasno govori** optužuje se da je protiv islama”, kaže senatorka. (Vreme br. 952) (+ pravopisna greška)
— *neadekvatan doslovan prevod*:
glasno govori (SPEAKS OUT LOUD) — *javno/otvoreno (pro)govori*
14. Međutim, u razgovorima između akcionara, članova sindikata i **kreditora**, učesnici i dalje balansiraju na ivici rata. (Vreme br. 952)
— *neopravdan anglicizam (inercijski sinonim)*:
kreditora (CREDITORS) — *poverilaca*
15. Glavni sastojak recepta za lečenje automobilske industrije SAD jeste kako pridobiti sindikate da prihvate nove ugovore sa radnicima, koji podrazumevaju znatno smanjenje zdravstvenih i penzionih beneficija, objašnjavaju neimenovani izvori. “To je **luda karta broj 1** u ovom slučaju”, kaže jedan od njih. (Vreme br. 952) (+ pravopisna greška)
— *neopravdan skriveni anglicizam (dobijen postupkom kalkiranja)*:
luda karta broj 1 (WILD CARD No 1) — *glavni adut*
16. Čelnici Fijata poručuju da veruju da će rezultat te saradnje “ustanoviti **kredibilnu** budućnost za ključni industrijski sektor”. (Vreme br. 952) (+ pravopisna greška)
— *neopravdan anglicizam (inercijski sinonim)*:
kredibilnu (CREDIBLE) — *sigurnu*
17. To je mali udeo u odnosu na **total**, ali može da poveća kinesko glasačko pravo u MMF-u. (Vreme br. 953)
— *neopravdan anglicizam (inercijski sinonim)*:
total (TOTAL) — *celinu*
18. Zuang Dian, ekonomista Azijske banke za razvoj, smatra da veliki izazov **implementacije** stavova sa samita G20 tek predstoji. (Vreme br. 953)
— *neopravdan anglicizam (inercijski sinonim)*:
implementacije (IMPLEMENTATION) — *sprovedenja*
19. Viktor Orban, vođa stranke, vodi populističku politiku, aludirajući na borbu “sila zla” protiv “pravih” Mađara, od kojih bi dobar deo **optirao za** povratak u doba komunizma. (Vreme br. 954) (+ pravopisna greška)
— *neopravdan anglicizam (inercijski sinonim)*:
optirao za (OPT FOR) — *izabrao*
20. MMF procenjuje da su nadležne institucije “**bile proaktivne** u odgovoru na krizu”. (Vreme br. 955) (+ pravopisna greška)
— *neadekvatan doslovan prevod + neopravdan anglicizam (inercijski sinonim)*:
bile proaktivne (WERE PROACTIVE) — *preduzele aktivne korake*
21. Da takva teorija uopšte postoji, ona bi morala da počiva na ekstremnoj racionalnosti i **eficijentnim** tržištima. (Vreme br. 956)
— *neopravdan anglicizam (inercijski sinonim)*:
eficijentnim (EFFICIENT) — *efikasnim*

2.2. GRAMATIČKE GREŠKE. Gramatičke greške koje su uočene tokom analize, nastale kao rezultat površnog prevođenja, prevashodno podrazumevaju **pre-slikavanje gramatičkih struktura** svojstvenih engleskom jeziku, čime se, u okviru svojih proučavanja skorijih uticaja engleskog jezika na srpski, najviše

bavi Prčić (2005). Tako se u člancima javlja više primera obrtanja redosleda zajedničke imenice i vlastitog imena — ličnog, geografskog ili institucionalnog (*G20 samit), preslikavanja imeničke sintagme u kojoj se imenica ispred druge imenice javlja u pridevskoj funkciji (*internet novine), preslikavanja rečenične ili sintagmatske premodifikacije u okviru imeničke sintagme (*kako-smo-do-sada-živeli-bez-nje spravica), pogrešnog prevođenja prisvojne zamenice (*moj umesto svoj), pogrešne upotrebe predložko-padežnih konstrukcija usled preslikavanja polazne strukture (*za ili protiv Lisabonskog ugovora), preslikavanja engleske glagolsko-predložke konstrukcije (*igra se sa vatrom), itd. Kao reprezentativne primere ove kategorije grešaka u analiziranom korpusu moguće je izdvojiti sledeće:

1. Rojters javlja da je policija Najrobija usmrtila dvoje ljudi u sukobu sa kenijском **Mungiki bandom** koja je pokušala da preuzme kontrolu nad industrijskom zonom u glavnom gradu Kenije. (Vreme br. 902)
— obrtanje redosleda zajedničke imenice i vlastitog imena:
Mungiki bandom (MUNGIKI GANG) — **bandom Mungiki**
2. Hiljade Kubanaca čekalo je u redovima ispred radnji koje prodaju mobilne telefone da bi prvi put legalno dobili “**kako-smo-do-sada-živeli-bez-nje spravicu**”. (Vreme br. 902) (+ pravopisna greška)
— preslikavanje rečenične premodifikacije u okviru imeničke sintagme:
“**kako-smo-do-sada-živeli-bez-nje spravicu** (HOW-WE’VE-MANAGED-TO-LIVE-WITH-OUT-IT GADGET) — **spravicu bez koje ne znaju kako su do sada uspe(va)li da (pre)žive**
3. Uoči održavanja referenduma u Irskoj zakazanog za 14. jun, dve grupe ulaze u završnu kampanju — **za ili protiv Lisabonskog ugovora**, dok je sudbina oko 500 miliona **EU državljana** u rukama dva miliona Iraca. (Vreme br. 910)
— pogrešna upotreba predložko-padežne konstrukcije usled preslikavanja polazne strukture:
za ili protiv Lisabonskog ugovora (FOR OR AGAINST THE LISBON TREATY) — **za Lisabonski ugovor/sporazum ili protiv njega**
— obrtanje redosleda zajedničke imenice i vlastitog imena:
EU državljana (EU CITIZENS) — **državljana EU**
4. Irska je jedina **EU zemlja** koja održava referendum povodom Lisabonskog ugovora. (Vreme br. 910)
— obrtanje redosleda zajedničke imenice i vlastitog imena:
EU zemlja (EU COUNTRY) — **zemlja EU**
5. Prema rečima gruzijskog zvaničnika koji je **zatražio anonimnost**, Sakašvili će zatražiti saglasnost vlade... (Vreme br. 930)
— preslikavanje strukture glagol + deadjektivna imenica:
zatražio anonimnost (ASKED FOR ANONYMITY) — **zatražio/zamolio da ostane anonimn**
6. Oko 10.000 pristalica PAD-a odevenih u žuto (znak odanosti kralju) pristiglo je rano ujutro pred Dong Mueang, dok se hiljadu aktivista uputilo ka novom međunarodnom **Suvarabhumi aerodromu** (Vreme br. 934)
— obrtanje redosleda zajedničke imenice i vlastitog imena:
Suvarabhumi aerodromu (SUARNABHUMI AIRPORT) — **Aerodromu Suvarabhumi**

7. Mark Regev, portparol izraelskog premijera Ehuda Olmerta, izjavio je da se “**Hamas igra sa vatrom**”, poentirajući da će oni biti krivi ukoliko dođe do nove eskalacije. (*Vreme* br. 944) (+ semantička greška) (+ pravopisna greška) — *preslikavanje engleske glagolsko-predložke konstrukcije*:
igra sa vatrom (IS PLAYING WITH FIRE) — *igra vatrom*
8. Hatami je okončao višemesečna nagađanja o **njegovoj** kandidaturi. (*Vreme* br. 945)
— *pogrešno prevođenje prisvojne zamenice*:
njegovoj (HIS) — *svojoj*
9. **RASNO UBISTVO** (naslov članka, *Vreme* br. 947)
— *doslovno prevođenje imeničke sintagme strukture pridev + imenica*:
RASNO UBISTVO (RACIAL MURDER) — *ubistvo na rasnoj osnovi*
10. Sedeći kraj bazena u **mojoj** kući u Mantonu na Azurnoj obali, često razmišljam o slabo poznatom ustanku tokom revolucionarne 1848. godine. (*Vreme* br. 951)
— *pogrešno prevođenje prisvojne zamenice*:
mojoj (MY) — *svojoj*
11. Ali, **G20 samit** je samo forum i, ako se svetska ekonomska kriza pogorša, ugovori mogu da se pretvore samo u gomilu reči i ništa više. (*Vreme* br. 953)
— *obrtanje redosleda zajedničke imenice i vlastitog imena*:
G20 samit (G20 SUMMIT) — *samit G20*
12. Nemojte mi reći da možemo da instaliramo svako svoj laptop na kuhinjski sto, uključimo ga i čitamo **internet novine** između zalogaja. (*Vreme* br. 954)
— *preslikavanje imeničke sintagme u kojoj se imenica ispred druge imenice javlja u pridevskoj funkciji*:
internet novine (INTERNET NEWSPAPERS) — *novine na internetu*

2.3. PRAVOPISNE GREŠKE. Uočene pravopisne greške, kojih u prikupljenom korpusu tekstova objavljenih u „Meridijanima” ima u približno jednakoj meri kao gramatičkih, u prvom redu podrazumevaju nepoštovanje načela **adaptacije stranih vlastitih imena** — ličnih (**Gelager*), geografskih (**Turin*) i institucionalnih (**Fidez*) — sistemu srpskog jezika. Ta adaptacija, čija su pravila detaljno izložena u transkripcionim rečnicima (PRČIĆ 2004; 2008a), pre svega se odvija na nivou forme, a sastoji se od „prilagođavanja izvornih oblika izgovornoj, pravopisnoj i gramatičkoj normi standardnog srpskog jezika”, te „njenu okosnicu čini transkripcija na ćirilčko i latiničko pismo” (PRČIĆ 2005: 230). Kao što je spomenuto u uvodnom odeljku, osim pogrešno transkribovanih engleskih imena, a kao ilustracija prevodiočevog nemara i nevoljnosti da se raspita o prenošenju imena sa jezika koje on sam „ne zna”, ovde će biti dato i nekoliko reprezentativnih primera veoma učestale neadekvatne transkripcije vlastitih imena iz drugih jezika (konkretno, mađarskog — **Gurčani* i nemačkog — **Daimler*) koja su se pojavila u izvornim člancima na engleskom.

Greška koje se i inače u prevedenim novinskim tekstovima sve češće javlja, a koja, osim jezičkog neznanja, govori i o začuđujućem nepoznavanju geografskih odrednica, tiče se prenošenja stranih, neengleskih, geografskih imena. Ona se neretko javljaju u vidu (tačne ili pogrešne) transkripcije engleskog oblika datog imena, koje na srpskom jeziku inače ima sasvim drugačiji oblik,

uslovljen specifičnim jezičkim i istorijskim okolnostima. Otuda je Geteborg u jeziku štampanih medija sve češće Gotenburg, Sankt Peterburg je Sent Petersburg, Milano — Milan, Minhen — Mjunik, Gruzija — Džordžija, Letonija je Latvija ili Latvia, i slično. Osim adaptacije vlastitih imena, pažnju zavređuju i slučajevi pogrešne i/ili samo delimično sprovedene transkripcije zajedničkih imenica iz engleskog jezika (**tajm-out*), pri čemu se, bilo da je slučaj o transkribovanom vlastitom imenu ili zajedničkoj imenici — anglicizmu, u člancima koje je prevela ista osoba, javlja više paralelnih domaćih oblika jednog istog stranog imena ili anglicizma (**Đurčani*, **Gurčani*). Povodenje za normom engleskog jezika najočitije je kad je u pitanju upotreba znakova interpunkcije, pre svega navodnika i tačke, ali i pisanje složenih prideva preslikanih iz engleskog jezika (**socijal demokratski*). Isto tako, uočeni su i slučajevi neopravdane upotrebe navodnika prilikom pisanja pozajmljenice s prenesenim značenjem (*“*tajm-out*“), što nije direktan rezultat lošeg prevođenja s engleskog, već je rezultat potrebe da se novije pozajmljene reči, bez obzira da li se radi o njihovom doslovnom ili prenesenom, ili, pak, pomerenom ili ironičnom, značenju, uvek na neki način istaknu i obeleže u tekstu. Ovo predstavlja jednu od češćih manifestacija novonastale pravopisne pseudonorme, koju Prčić (2005: 36) opisuje kao „deo paralelne običajne norme vezane za oblast pisanja i obuhvata spontano razvijene navike koje odstupaju od propisane pravopisne norme i koje su usled višestrukog ponavljanja prerasle u skup ustaljenih obrazaca“.

Slede odabrani kontekstualizovani primeri kao predstavnici navedenih tipova pravopisnih grešaka:

1. Sara **Palin**, guvernerka Aljaske, odabrana je za bliskog saradnika predsedničkog kandidata Džona Mekejna... (*Vreme* br. 922)
— *pogrešna transkripcija ličnog imena:*
Palin (PALIN) — **Pejlin**
2. Nakon što su spaseni, turisti su prevezeni u Kairo, a potom u **Turin** i Berlin. (*Vreme* br. 926)
— *neadekvatna adaptacija geografskog imena:*
Turin (TURIN) — **Torino**
3. “Nema **progresa**, Sirijci i Palestinci to razumeju.” (*Vreme* br. 930)
— *pogrešna upotreba navodnika pod uticajem pravopisne norme engleskog jezika:*
“...” (“...” — „...”
4. ... dok je **socijal demokratska** Laburistička partija izraelskog ministra odbrane Ehuda Baraka osvojila 13 mandata. (*Vreme* br. 946)
— *pogrešno pisanje složenog prideva po uzoru na engleski original:*
socijal demokratska (SOCIAL DEMOCRAT) — **socijaldemokratska**
5. Kuća u selu **Tatarsentđordi** zapaljena je, po svemu sudeći, petrolejskom bombom. (*Vreme* br. 947)
— *pogrešna transkripcija geografskog imena:*
Tatarsentđordi (TATÁRSZENTGYÖRGY) — **Tatarsentđerđ** (Napomena: u pitanju je pogrešna transkripcija geografskog imena iz mađarskog jezika koje se javlja u izvornom engleskom tekstu.)

6. Džefri **Mekreken** (transkribovano ime i prezime autora novinskog teksta, *Vreme* br. 952)
— *pogrešna transkripcija ličnog imena:*
Mekreken (MCCRACKEN) — **Makraken**
7. Kevin **Gelager** (transkribovano ime i prezime autora novinskog teksta, *Vreme* br. 953)
— *pogrešna transkripcija ličnog imena:*
Gelager (GALLAGHER) — **Galاهر/Galager**
8. Svetu je potreban “**tajm-out**” u pregovorima o novom svetskom trgovinskom poretku. (*Vreme* br. 953)
— *pogrešna transkripcija zajedničke imenice (anglicizma):*
“**tajm-out**” (TIME-OUT/TIMEOUT) — **tajmaut** (Napomena: kao rezultat pogrešne i samo delimično sprovedene transkripcije, dobijena je hibridna mešavina transkribovanog i netranskribovanog elementa.)
— *neopravdana upotreba navodnika prilikom pisanja pozajmljenice s prenesenim značenjem + pogrešna upotreba navodnika pod uticajem pravopisne norme engleskog jezika:*
“**tajm-out**” (TIME-OUT/TIMEOUT) — **tajmaut**
9. Primeri protesta iz Londona 2009, Grčke 2008. i Francuske **2005/07** takode svedoče o tankoj liniji između izražavanja demokratskog prava na protest i vandalizma koji se pretvarao u haos. (*Vreme* br. 954)
— *izostavljanje tačke nakon pisanja rednih brojeva (godinâ) arapskim ciframa, po uzoru na interpunkcijsku normu engleskog jezika:*
2005/07 (2005/07) — **2005/07.**
10. Premijer Ferenc **Đurčani** najavio je ostavku 21. marta. (*Vreme* br. 954)
— *pogrešna transkripcija ličnog imena:*
Đurčani (GYURCSÁNY) — **Đurčanj** (Napomena: u pitanju je pogrešna transkripcija ličnog imena iz mađarskog jezika koje se javlja u izvornom engleskom tekstu.)
11. Vratimo se na **Gurčanijev** slučaj. (*Vreme* br. 954)
— *pogrešna transkripcija ličnog imena:*
Gurčanijev (GYURCSÁNY'S) — **Đurčanjev** (Napomena: u pitanju je pogrešna transkripcija ličnog imena iz mađarskog jezika koje se javlja u izvornom engleskom tekstu.)
12. Za to vreme, glavni konkurent Viktor Orban, lider opozicione partije **Fidez**, nastavlja svoju populističku kampanju. (*Vreme* br. 954)
— *pogrešna transkripcija institucionalnog imena:*
Fidez (FIDESZ) — **Fides** (Napomena: u pitanju je pogrešna transkripcija institucionalnog imena iz mađarskog jezika koje se javlja u izvornom engleskom tekstu.)
13. Rečima njegovog kolege Tomasa **Sargenta**, Lukas se brinuo de će takvi tekstovi “odbiti isuviše velik broj dobrih modela”. (*Vreme* br. 956)
— *pogrešna transkripcija ličnog imena:*
Sargenta (SARGENT) — **Sardženta**
— *pogrešna upotreba navodnika pod uticajem pravopisne norme engleskog jezika:*
“...” (“...” — „...”

14. Otpisivanje učešća kod Krajslera se knjigovodstveno kod **Daimlera** prikazuje kao gubitak od 3,2 milijarde evra za 2008. godinu. (*Vreme* br. 956)
— *pogrešna transkripcija institucionalnog/ličnog imena:*
Daimlera (DAIMLER) — **Dajmlera** (Napomena: u pitanju je pogrešna transkripcija institucionalnog/ličnog imena iz nemačkog jezika.)

3. ZAKLJUČCI. Na osnovu navedenih primera postaje očigledno da se jezik rubrike „Meridijani“ u potpunosti uklapa u model hibridnog anglosrpskog diskursa — „vrste srpskog jezika koji (sve više) odstupa od svojih normi i (sve više) biva upotrebljavan prema normama engleskog jezika, „zahvaljujući“, u prvom redu, površinskim prevodiocima“ (PRČIĆ 2005: 56—57). Kako isti autor dalje objašnjava, anglosrpski se „ispoljava u razvijanju paralelne običajne norme u srpskom jeziku, zbog uticaja norme iz engleskog i nedovoljnog poznavanja propisane norme u srpskom [...], što se prvenstveno odnosi na jezik medija“ (PRČIĆ 2005: 78). Pomeranjem norme zahvaćeni su svi nivoi srpskog jezika (pravopis, izgovor, gramatika, semantika i pragmatika), što je u ovom istraživanju naročito bilo vidljivo na tri od pomenutih pet nivoa: semantičkom, gramatičkom i pravopisnom, a što je i potkrepljeno mnogobrojnim primerima, njihovim opisom i analizom. Utvrđeno je da se najveći broj pronađenih grešaka može svrstati u kategoriju semantičkih, odnosno, onih čija je pojava prouzrokovala smetnje u prenošenju odgovarajućeg značenja sa engleskog jezika na srpski. Zatim slede gramatičke i pravopisne pogreške, zastupljene u približno jednakoj meri, koje se očituju kao nespretne, nezgrapne i srpskom jeziku nesvojstvene strukture nastale pukim preslikavanjem izvornih engleskih konstrukcija (na planu gramatike) i kao primeri ortografske pseudonorme u velikoj meri nastale po uzoru na englesku normu.

Na ovom mestu valjalo bi se podsetiti na početku definisanog pragmatičkog, tj. kontekstualnog pristupa prevodenju, i, u okviru njega, činjenice da prevodilac svojim prevodom treba da postigne ravnotežu između izvornog i ciljnog jezika, odnosno, između bliskosti izvornom tekstu i prirodosti jezičkog izraza u jeziku na koji se tekst prevodi. Ovde je, pak, dokazano da vrlo učestalim pribegavanjem pozajmljivanju, odnosno, neretko, pukom prepisivanju ili preoblikovanju (na leksičkom nivou), preslikavanju struktura (na gramatičkom nivou), kao i oponašanju pravopisnih pravila engleskog jezika, novinar *Vremena* u ulozi prevodioca ne samo da ne uspeva da uspostavi projektovanu idealnu ravnotežu između dva suprotstavljena pola, ili da joj se makar približi, već čitaocu nudi tekst koji na vrlo uočljiv i nespretan način liči na engleski original. Dok ovoliko nalikovanje izvornom tekstu na planu gramatike (npr. *za ili protiv Lisabonskog ugovora* od eng. FOR OR AGAINST THE LISBON TREATY) i pravopisa (npr. prezime *Palin* od eng. PALIN) dovodi u pitanje strukturnu i ortografsku ispravnost i/ili stilsku dopadljivost prevoda, dotle je tačnost prenetih informacija ne tako retko uslovljena potpunim odstupanjem od originala, u semantičkom smislu. Tako je, na primer, u odabranom odlomku na početku rada, THURSDAY preveden kao *utorak*, a REGULATORY OVERSIGHT kao *prekomorsko zakonodavstvo*. Međutim, problem semantičke prirode najčešće ipak nastaje kad novinar i na ovom planu nastoji da se „pridržava originala“, što za rezultat ima ovde podrobno analizirane slučajeve upotrebe sasvim neopravdanih anglicizama — inercijskih sinonima (npr. *optirati*, od eng. OPT FOR), englesko-srp-

skih lažnih parova (srp. *ekonomija* i eng. ECONOMY, u značenju 'privreda') ili preslikanih kolokacija (*deficit kukuruza* od eng. CORN DEFICIT).

Iz svega navedenog sledi zaključak da prevedeni članci u „Meridijanima” čitaocima ne prenose nameravanu poruku izvornih tekstova na engleskom jeziku, što je u ovom istraživanju dokazano opisom i analizom reprezentativnih primera uočenih prevodilačkih grešaka.

IZVOR

Vreme, br. 902—956. Rubrika „Meridijani”. Beograd: NP „Vreme” d.o.o, 2008—2009.

CITIRANA LITERATURA

ПЕШИКАН, Митар, Мато ПИЖУРИЦА, Јован ЈЕРКОВИЋ. *Правойис српскога језика*. Нови Сад: Матица српска, 1993.

ХЛЕБЕЦ, Борис. *Српско-енглески речник лажних парова*. Београд: Требник, 1997.

*

FELBAVOV, Vladislava. „Lažni parovi: engleski-srpski u jeziku medija”. *6. simpozijum Kontrastivna jezička istraživanja. Zbornik radova*. Novi Sad: Jugoslovensko društvo za primenjenu lingvistiku — Društvo za primenjenu lingvistiku Vojvodine — Filozofski fakultet (1999): 289—294.

IVIR, Vladimir. *Teorija i tehnika prevodenja*. 2. izd. Sremski Karlovci: Centar „Karlovačka gimnazija” — Novi Sad: Zavod za izdavanje udžbenika, 1985.

NEWMARK, Peter. *Approaches to Translation*. Oxford: Pergamon Press, 1981.

NIDA, Eugene. *Towards a Science of Translating*. Leiden: E. J. Brill, 1964.

PANIĆ-KAVGIĆ, Olga. *Koliko razumemo nove anglicizme*. Novi Sad: Zmaj, 2006.

PRČIĆ, Tvrтко. *Englesko-srpski rečnik geografskih imena*. Novi Sad: Zmaj, 2004.

PRČIĆ, Tvrтко. *Engleski u srpskom*. Novi Sad: Zmaj, 2005.

PRČIĆ, Tvrтко. *Novi transkripcioni rečnik engleskih ličnih imena*. 2. izd. Novi Sad: Zmaj, 2008a.

PRČIĆ, Tvrтко. “Culture-Specific Words and How to Deal with Them in Bilingual Dictionaries”. *International Conference “English Language and Literature Studies: Structures across Cultures”*. *ELLSSAC Proceedings*, Vol. 1 (2008b): 415—421.

SIMIĆ, Marijana. *Srpsko-engleski lažni parovi: teorijski i praktični aspekti*. Diplomski rad (master); neobjavljen. Filozofski fakultet Novi Sad, 2008.

VASIĆ, Vera, Tvrтко PRČIĆ, Gordana NEJGEBAUER. *Du you speak anglosrpski? Rečnik novijih anglicizama*. Novi Sad: Zmaj, 2001.

Olga Panić-Kavgić

TRANSLATION ERRORS IN THE TEXTS IN THE “MERIDIJANI” SECTION OF THE VREME WEEKLY MAGAZINE

Summary

The paper deals with translation errors in the texts in the “Meridijani” section of the *Vreme* Belgrade weekly magazine, in its issues 902—956, published between April 2008 and April 2009. *Vreme* is a renowned Serbian weekly, which covers a variety of topics, ranging from home and international politics and finance, to culture, sports and entertainment, featuring a wide range of

articles, mostly written by journalists from Serbia and, sometimes, from other countries of the region.

“Meridijani” (Eng. “Meridians”) is the only section of the magazine that contains articles — short texts and news agency reports — translated from other languages, mainly English. The aim of the research was to check whether most of the inadequate meanings and non-standard structures found in “Meridijani” were indeed a result of copying (or mapping), i.e. literal, superficial, translation from one language into another, which does not take into consideration the primary principle of successful translation: achieving a balance between closeness to the original text and naturalness in the target language.

The errors found in the “Meridijani” section, collected from its texts published in the course of thirteen months, were subsequently grouped into three broad categories: semantic, grammatical and orthographic errors, with various subtypes established within each of the groups. Thus, semantic errors would, for example, include the use of fully unjustified anglicisms (also known as inertial synonyms), such as *prajm-tajm* (Eng. PRIME TIME), instead of ‘udarni termin’, or of English-Serbian false pairs (e.g. Serb. *kreature* — instead of ‘stvorenja’ — and Eng. CREATURES). Grammatical errors were exemplified by various cases of structures which were mapped, or copied, from English into Serbian (e.g. the noun phrase *EU zemlja*, from Eng. EU COUNTRY, instead of ‘zemlja EU’). Finally, incorrect adaptation of foreign proper names and common nouns (e.g. *Palin*, from Eng. PALIN, instead of ‘Pejlin’), as well as the application of English punctuation rules (e.g. *2005/07*, from Eng. 2005/07, instead of ‘2005/07.’), were the most conspicuous representatives of orthographic errors. All types and subtypes of errors were exemplified, described and explained, as well as “corrected”, by means of offering more suitable Serbian equivalents that would be in accordance with the norms of the Serbian language and the rules governing the process of translating from one language and culture into another.

The closing remarks of the discussion summarize the previous sections and place the language of the translated articles within the framework of the so-called Anglo-Serbian discourse, characterized by the emergence of a parallel usage norm, manifested at all linguistic levels, here primarily at those of semantics and, to a somewhat lesser extent, grammar and orthography. It is suggested that the journalist’s failure to translate the message in a comprehensible way hinders successful communication with his/her readers, which was earlier proved by the results of a large-scale research project that focused on the Serbian reader’s comprehension of the journalist’s use of anglicisms in the printed media, including the *Vreme* weekly. The errors which were described and analysed in this paper prove that the translated articles, having failed to achieve a balance between closeness to the original text and naturalness in the target language, do not communicate the same message to the Serbian reader as the one conveyed by the source texts.

Univerzitet u Novom Sadu
Filozofski fakultet
Odsek za anglistiku
Novi Sad
olgapk@sbb.rs

Гордана Драгин

АРХАИЧНА НАСТАВАЧКА МОРФЕМА *-ам*
ЗА ДАТИВ-ИНСТРУМЕНТАЛ-ЛОКАТИВ МНОЖИНЕ
ИМЕНИЦА ЖЕНСКОГ И МУШКОГ РОДА НА *-а*
НА ТЕРИТОРИЈИ ГОВОРА У СЛИВУ СТУДЕНИЦЕ*

У овом кратком раду се говори о архаичном наставку *-ам* за Д-И-Л пл. именица женског и мушког рода на *-а* на територији говора у сливу Студенице. Пореди се стање суседних екавских и ијекавских говора. Аналошким уравнивањима ова грама-тема среће се и у неким именицама м. и ср. рода. Примери типа: полáже *крáвам* Н, ка *кúнам* нóси Бр, према *ливáдам* ЦР много се чешће чују од оних са наставком *-ама*. Полуијекавски говори слива Студенице, поред говора око Богutowца (нешто северније низ Ибар), једини су на територији косовско-ресавских говора са овим наставком.

Кључне речи: архаична морфема, датив-инструментал-локатив множине, именице женског рода на *-а*.

1. Говори у сливу Студенице наслов је моје докторске дисертације која је одбрањена на Филозофском факултету у новом Саду 2004. године. Рукопис се налази у Семинарској библиотеци Одсека за српски језик и лингвистику истог факултета.

1.1. Поменути говори су на западној граници екавског, косовско-ресавског, дијалекта и представљају једну врсту прелазног идиома од косовско-ресавских говора ка херцеговачко-крајишким и зетско-сјеничким. Од, рецимо, 75 побројаних типичних особина косовско-ресавског дијалекта, о којима говори П. Ивић, ови говори имају 36 (мање од половине) и то нам даје за право да говор слива Студенице искључимо из косовско-ресавског дијалекта (Ивић 2003: 9—11). С друге стране, једна врло важна особина за класификацију говора, акценатски систем који чува неоакут, приближава говор доње Студенице косовско-ресавском дијалекту и због тога најпре, могли бисмо га назвати *непийичним косовско-ресавским идиомом*. Горњи део слива реке представља, пак, најсевернији шпиц зетско-сјеничког дијалекта који је прешао Голију и завукао се

* Овај рад настао је у оквиру пројекта *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора* (148001) који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

између косовско-ресавског и херцеговачко-крајишког дијалекта. Он се може прикључити *североисточном поддијалекту зетско-сјеничкој дијалектској просјора* заједно са новопазарско-сјеничким говорима, између осталих.

1.2. У нашим говорима врло ретко јавља се стандардна наставачка морфема *-ама* да означи Д-И-Л пл. код именица женског рода на *-а*:

Д пл: Д_{ај} *бријадама* Бз,¹ пок_аз_ао *жен_ама* Д Бр, пол_джио *овца_ама* и *лов_дима* Бз, пол_ажемо *овца_ама* Бр Гр, ид_е ка *свиња_ама* Бр;

И пл: *вилама* к_упиш З Гк, са *к_длима* в_дзиш Бр, с *кокчин_ама* у_ради Д, са *к_дсама* к_дсиш Гк, под *овца_ама* им_аш Д, *рука_ама* б_ереш Гр, пред *ученицама* чит_аш Д;

Л пл: по *ба_цијама* с_ејеш Д З, у *ба_цијама* йма вод_е Н, по *лив_дама* ра_сте Р, с_ено у *ја_слама* Пл, по *кућама* гов_дрим Гк, по *н_дама* б_дде Д Бр, на *н_дама* йма Бр, у *рукама* н_дси Гр, по *йлан_йнама* б_ере цв_еће М, на *рукама* ме нос_йо Ко Гр, б_рали св_е т_о по *си_ран_ама* Км, по *ш_умама* се бор_йли Бр.

1.3. Неупоредиво је фреквентнија код ових именица архаична наставачка морфема *-ам* за Д пл. која се аналошким путем пренела и у И-Л пл.

Д пл: да *дев_дјкам* ја_буке Н, тр_чи к н_ашим *бач_йјам* Бр, рачу_нам према *й_ддинам* З, да_је *й_скам* Бр, пр_ави п_дсла *ж_снам* Км, да_је и *к_ок_дшкам* Бр Гр, ид_е ка *ко_лйбам* Ко, да дон_есем *к_рвам* Ко, пол_аже *к_рвам* Н, ка *кућама* н_дси Бр, према *лив_дама* гл_еда ЦР, пол_джи *д_вцам* М, прис_уству_је *с_едницама* П_ћ, пеш_ачким *си_йзам* тр_чи М, ка *ш_йјалама* йде Бр;

И пл: з *ба_бам* разгов_ара Бр, над *бач_йјам* напр_авио Ко Гр, за *в_еверицама* тр_чи Бз, ви_јјали *в_ей_рењачам* Н, з *й_ддинам* пост_анеш б_дљи Бр, з *дев_дјчицама* уч_йм И М, з *ди_йло_мам* полож_йо Бр, изв_адиш са *ж_йлам* С, д_еца се иг_ра_ју са *и_ра_чкам* Ч, пред *и_лја_м* н_аро_да ст_дји Д, п_йта с *ја_букам* Б, с *ка_мерама* с_ни_ма_ју Бр, с н_еким *к_нй_ам* се бор_йм Бр, с *к_ок_дшкам* ид_е да сп_ава Бр Н, под *к_рвам* сто_ји и с_йса Д Бр, *кок_чинама* се пов_ре_ди Д, с *к_осач_йцама* с_ада к_дсе Бр, пред *к_рвам* сто_ји Н, под *лив_дама* д_стави_мо ЦР, с *м_ачкама* ма_уче Д, пред *мач_ујам* бе_же Бр, са *Н_ивам* се в_дзе Бр, за *об_ра_њачам* п_йта_ју Гк, пред *д_вцам* ид_е Бр, с *ол_двкам* п_йш_у Бр, с *йа_лач_йнкама* га поч_асти Бр, с *йа_йучам* је госп_дин М, с *й_арам* се пл_ати З, *й_оња_вам* се пок_рй_јеш Ко, с *й_рженицама* с_амо поп_йјеш ч_ај С, с н_еким *й_ричам* Бр, она_ј је са *ручкама* Бз, *сек_йрам* т_еш_у З, у *кућама* сл_амам пок_рив_ено Бр, са *ски_јам* м_дгу по сн_егу Д, дог_дворим са *ш_ер_зй_ам* З, под *ц_ре_йулам* се гр_еје Бр, пр_ед_ним *ш_ай_ам* дов_ати га П_ћ, под ов_йм *ш_лй_ам* с_едим Ч;

¹ Скраћенице које овде доносим обележавају следеће испитиване пунктове: Бз — Бзовик, Бр — Брезова, Д — Девићи, Ђ — Ђаково, З — Засад, И — Изубра, Км — Каменска, Ко — Косурићи, М — Млчамча, Н — Никољача, П_ћ — Прћане, Пл — Планиница, Р — Рудно, С — Савово, У — Ушће, ЦР — Црна Река и Ч — Чечина.

Л пл: по тѣја *нѣвѣљцим* Д;
 Д пл: упућим се ка *Дѣвићим* (< Дѣвиће топ.) Д Бр;
 И пл: вучем с *кѡлим* Д, да се вѡзи с *кѡлим* Бр;
 Л пл: стѡла прича на *Дѣвићим* Д, носѣо га по *Дѣвићим* Бр;
 Л пл: стѡјала на *кѡлим* Бр.

Овде је наставак *-има* за Д-И-Л пл. именица м. и ср. р., по аналогуји са *-ам* код именица ж. р. реализован као *-им*.

Наставак *-ам* запажен је и код топонима који су изражени множинским облицима (с напоменом да је *-им* забележено само у топониму *Девѣиће*):

Д пл: тѡ глѣда ка *Гушћѣрицам* (< Гушћерице топ.) Бр, ѣди прѡво к *Лескѡвицам* (< Лескѡвице топ.) Б Н;

И пл: нашлѡ не под *Ивѡњам* Бр, плѡшили не с *Їзбицам* (< Їзбице топ.) Бр;

Л пл: цѣло лѣто смо бѣвѡли у *Бажѡлам* (< Бажѡле топ.) Бр, сломѣла сам нѡгу у *Бѡрам* (< Бѡре топ.) Ко, имѡли кѡћу у *Бачкѡљам* (< Бачкѡље топ.) Бр, пешѡчки идѣм по *Главѡчам* (< Главѡче топ.) С, сѡбор је на *Ивѡњам* (< Ивѡње топ.) Бр, носѣли га по *Ивѡњам* Бр, но у *Јечменѣцам* (< Јечменѣце топ.) С Бр, на *Лескѡвицам* Бр, по *Пѡнѡрам* (< Пѡнѡре топ.) С, ноћѣвѡли у *Пѡнѡрам* С Бр, продѡјем у *Рѡвинам* (< Рѡвине топ.) М, обрѣла се на *Склѡпницѡм* (< Склѡпнице топ.) С, отѣшо према *Слѡпницѡм* (< Слѡпнице топ.) Д, бѣла рѣка на *Трѣбродѡм* (< Трѣброде топ.) Бр, у *Їжицам* ме остѡвили (< Їжице топ.) Д Бр, бѣвѡло не по *Шљѣвицам* З;

1.4. Реч је о архаичном наставку за Д пл. код именица женског и мушког рода на *-а-* (у мом материјалу забележена је само једна именица м. р. тога типа!) који се аналогично, само у неким говорима, пренео и на И и Л пл. У старословенском језику налазимо *-ам* (или се на месту *-а-* налази полуглас који ће се касније, будући да је у јаком положају, вокализовати у *а*) као наставачку морфему за Д пл. код свих именица ж. р. (и м. р. на *-а-*) (Николић 1981: 131, 120, 122, 123, 125, 127, 129, 132). Истиче се и податак да је код именица ж. р. на *-и-* кратко полуглас у јаком положају у споменицима дао *-е-*, а не очекивано *-а-* (Николић 1981: 130). О вокалу *-а-* као замени полугласа у ћирилским споменицима зна се још од 1332. године, као и о томе да је представљена као иновациони талас који се ширио од запада ка истоку српскохрватске територије (Ивић 1991 II: 204, 206). И тврда и мека стара промена „на српскохрватском подручју после извршених гласовних промена у већини говора (...)” за Д пл. има наставак *-ам* (Белић 1972: 37). У централним штокавским говорима, у које бисмо делимично могли убројати и наше из слива Студенице, познат је синкретизам наставачких облика за Д-И-Л пл. и онда је јасно да је наставачка морфема *-ам* за Д пл. имала утврвен пут ка И и Л пл. (Ивић 1991 III: 133).

У малом броју именица и не у сва три поменута падежа, на ограниченој територији српског језичког простора забележен је наставак *-ам* у пл. именица ж. р. на *-а-*. За средњоибарски крај Барјактаревић каже да се

-ама јавља у Д-И пл. „сем у малом броју речи које су са *-ам*: *āpīījam*, *војскам* (...али) претпостављам да наставак *-ам* није тако уске употребе, али о њему сада не могу ништа рећи” (БАРЈАКТАРЕВИЋ 1964—1965: 83). За говор Бихора исти аутор наводи да се овај наставак јавља само у Д-И пл. и „не може се сматрати остатком старог облика” (БАРЈАКТАРЕВИЋ 1967: 9). У студији о говору србијанског Полимља, Николић помиње да је само „у једном селу (које је насељено Кучима) и у једном примеру нашао овај наставак (*жйцкам*) и да је он потпуно непознат севернијим северносрбијанским јекавским говорима (...)” (Николић 1991: 359). У говорима Поткозарја у шест села забележене су само две лексеме са овим наставаком у Д пл. (без контекста уз лексему који би упутио да се заиста ради о датом падежу!): *крџам*, *цџрам* (Далмација 1997: 102). У источном делу Босанске Крајине забележен је наставак *-ам* само у Д пл. у једном месту, у једном примеру: „*ддлазили мдмци цџрам*” (ДЕШИЋ 1976: 232). У говору источне Херцеговине забележен је архаични наставак у сва три падежа у примерима: *дај* и *крџам*, *тџ* знају *пџ књијам*, *џ*но их за *кућам*, *и*шли су *пџ кућам*, за *цџрам* код Муслимана и на *ндџам*, *пџ* стјенам, за *жџенам* код православаца (ПЕЦО 1964: 127). У Змијању је овај наставак врло редак и нема га у Д-И пл., а забележен је само у три примера: у великијем *йланџинам*, по тим *мездравинам*, у *баџинам* (ПЕТРОВИЋ 1973: 151).

У поменутиим говорима западно од Дрине наставак *-ам* за Д-И-Л пл. именица женског рода системска је појава, али не може се тумачити као резултат редуковања наставак *-ама*, него само као архаична појава. Овај наставак налази се у говору околине Богутовца. Ђупић—Корићанац само га узгред помињу: „Забележили смо стару форму плурала *-ам*: *џаћам*, *кошуљам*, али су стандардне форме *-ама* чешће” (Ђупић—Корићанац 1997: 584). Павле Ивић (1997: 43) скреће пажњу да је „у деловима Ибарске клисуре нађен (...) наставак *-ам* у дативу, инструменталу и локативу множине именица *-а* основе (*бабам*) (...) Остаје да се види да ли се облици као *бабам* јављају и у суседним ијекавским (или полуијекавским) говорима”.

Готово на целој територији слива Студенице, тј. и у говорима горњег (претежно ијекавског) и доњег слива (већином екавског) нађен је овај наставак. Ови полуијекавски (или ијекавско-екавски) говори не могу се поредити са осталима из поменутих студија у којима је *-ам* реликтни наставак за Д-И-Л пл. (или бар за један од њих) само малог броја именица женског рода. Овде се ова граматема јавља у свим поменутиим падежима у великој већини случајева за све именице женског рода на *-а*. Ова појава може се схватити као доказ да је присутна „тежња за релативним упрошћавањем, за редукацијом инвентара морфолошких средстава” и то тако што ће се смањити број морфемских алтернација у оквиру исте деклинационе врсте, овде *-ам-* скоро увек уместо и конкурентног *-ама-* (Ивић 1991 III: 151). Важно је напоменути и чињеницу да су се и неке новије лексеме потпуно уклопиле у систем, па се чује и: присуствује *сџдницам* Пђ, з *диџломам* положио Бр, са *Нџвам* се вџзе Бр, по *канцџларијам* га вџди Бр, вџли да идџ у *йаџијкам* Км, зџми идџ

на *скѣјам* Д, нагледо се на *уѣѣкмиѣам* Бз, *пѣсѣо* по *фасѣдам* Бр, у *фѣрмериѣам* идѣ Бр, вѣди се по *фѣрмеркам* Бр. Са овим наставком ређе се срећу једино именице *нога* и *рука* које и иначе имају битна парадигматска одступања. Аналогија је понекад ишла и у два, три смера. Не само што је импулс кренуо од Д пл. па је дошло до падешког синкретизма Д-И-Л пл. већ су и именице м. и с. р., додуше мали број њих (са *брѣнам* Бр, при *дѣкѣорам* Д, ђдем за *ѣовѣдам* Бк М) уопштиле дати наставка *-ам*, такође, очекивано *-ими* за поменуте падеже код именица м. р. реализује се као *-им* (Орем с *кѣњим* ЦР, по *тѣја нѣвѣљѣим* Д, *упѣтим* се ка *Дѣвѣћим* Д Бр, да се вѣзи с *кѣлим* Бр...). Јасно се види да се ради о врло продуктивној категорији.

Заједно са говором околине Богutowца, који је нешто северније низ Ибар, говори слива Студенице (нарочито његови доњи пунктови и контролни, косовско-ресавски, Ушће) једини су међу К-Р у којима је примећена ова особина. Разлог овој појави мора се тражити у њиховом суседовању са ијекавским говорима херцеговачко-крајишког и зетско-сјеничког дијалекта (Далмација 1997: 102; Дешић 1976: 232; Пецо 1964: 127; Петровић 1973: 151; Барјактаревић 1967: 9).

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Белић, Александар. *Историја српскохрватског језика. књ. II: речи са деklinацијом*. Београд: Научна књига, 1972.
- Барјактаревић, Данило. „Средњобарска говорна зона”. *Зборник Филозофског факултета у Приштини II* (1964—65): 57—113.
- Барјактаревић, Данило. „Бихорски говор. Морфолошке и синтаксичке особине”. *Зборник Филозофског факултета у Приштини IV* (1967): 9—79.
- Далмација, Стево. *Ијекавски говори Појкозарја*. Бањалука — Београд: Стручна књига — Народна универзитетска библиотека „Петар Кочић”, 1997, 3—264.
- Дешић, Милорад. „Западнобосански ијекавски говори”. *Српски дијалектолошки зборник XXI* (1976): 1—316.
- Ивић, Павле. „О деklinационим облицима у српскохрватским дијалектима”. *Из српскохрватске дијалектологије. Изабрани огледи III*. Ниш: Просвета, 1991, 123—190.
- Ивић, Павле. „Судбина полугласа у српскохрватском језику”. *Из историје српскохрватског језика. Изабрани огледи II*. Ниш: Просвета, 1991, 197—206.
- Ивић, Павле. „Разлике међу говорима косовско-ресавског дијалекта”. *О српским народним говорима*. Деспотовац: Народна библиотека „Ресавска школа”, 1997, 41—44.
- Ивић, Павле. „Српски дијалекти и њихова класификација (II)”. *Зборник Машице српске за филологију и лингвистику XLII* (1999): 303—328.
- Ивић, Павле. „Жупски говор као најтипичнији представник косовско-ресавског дијалекта”. *Зборник Машице српске за филологију и лингвистику XLVI/1* (2003): 7—13.
- Николић, Мирослав. „Говори србијанског Полимља”. *Српски дијалектолошки зборник XXXVII* (1991): 1—546.
- Николић, Светозар. *Старословенски језик. Правоиис, гласови, облици*. Београд: Научна књига, 1981.
- Петровић, Драгољуб. *О говору Змијања*. Нови Сад: Матица српска, 1973.
- Пецо, Асим. „Говор источне Херцеговине”. *Српски дијалектолошки зборник XIV* (1964): 1—200.
- Поповић, Иван. *Историја српскохрватског језика*. Нови Сад: Матица српска, 1955.
- Ђупић, Драго, Драгољуб Корићанац. „Ономастика Богutowца”. *Ономастолошки прилози 13* (1997): 575—614.

Gordana Dragin

ARCHAIC SUFFIX MORPHEME -AM FOR DATIVE-INSTRUMENTAL-LOCATIVE
PLURAL OF THE NOUNS OF THE FEMALE AND MALE GENDER ENDING IN -A
IN THE TERRITORY OF SPEECH IN THE STUDENICA RIVER BASIN

S u m m a r y

This paper is about the archaic grammatical morpheme *-am* in the plural form dative-instrumental-locative of the feminine nouns with *-a* endings in the territory of the Studenica River Basin. Neighboring Ekavian and Ijekavian speech is compared in this paper. We noticed that this grammatical morpheme is present in the male and neuter nouns, too. Examples as *полаже кравам, ка кућам, ливадам* are more frequent than the forms with *-ama* endings. This grammatical morpheme is present only in the language varieties spoken in Bogutovac (north of the river Ibar) and in the Studenica River Basin in the whole territory

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику
Нови Сад
gordanadragin@yahoo.com

Мирјана Петровић-Савић

ИСКАЗИВАЊЕ ПОСЕСИВНОСТИ У РАЂЕВИНИ КОНСТРУКЦИЈОМ ПРЕДЛОГ У + ГЕНИТИВ ЛИЧНЕ ЗАМЕНИЦЕ*

У раду се скреће пажња на један од начина којим се може исказати посесивност на омеђеном северозападном србијанском терену — у Рађевини. Реч је о конструкцији предлог у + генитив личне заменице у функцији праве посесивности.

Кључне речи: предлог у, генитив личне заменице, исказивање посесивности, Рађевина, дијалектологија.

Циљ овог рада јесте да се скрене пажња на један од начина за исказивање праве посесивности у говору Рађевине — конструкцијом коју чине предлог у и генитив личне заменице. Слободан Реметић у своме раду о истој појави на источнбосанском терену напомиње да је она одавно регистрована у дијалектолошкој литератури (1978—2005), али да је илустрована граничним потврдама без ваљаног контекста који би сведочио о неспорној посесивности конструкције. У обимном материјалу од више стотина сати говора источнбосанских Срба он је утврдио преко хиљаду примера ‘чисте’ посесивности (РЕМЕТИЋ 2008: 393).

Наш прилог темељи се на корпусу од око тридесет сати снимљеног материјала на терену Рађевине. Аутор прилога је носилац обрађиваног говора, и у свом језичком осећању има поменути конструкцију. У Рађевини се посесивност може исказати, више-мање као и у књижевном језику, помоћу присвојног придева (Јела је била *Јанкова*; Злата *Борвојева*), помоћу присвојне заменице (Ја и *мој* отац и *тај њејов* пријатељ), посесивним генитивом (Ево ти *Мијаџа Влајковџа* кџћа), посесивним дативом (Сјн *ми* је вџнџ лице), помоћу предлошко-падежне конструкције у + генитив именице (Сандуци у *бабџ* ено још два гџре).¹ Ми ћемо се овде посебно бавити само посесивном конструкцијом у + генитив личне заменице са друге стране Дрине — у Рађевини, без намере да јој

* Овај рад настао је у оквиру пројекта *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора* (148001) који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије. На ову појаву скренуо нам је пажњу проф. Слободан Реметић на одбрани магистарског рада „Лексика свадбених обичаја у Рађевини”.

¹ Детаљније о посесивности у ‘српскохрватском језику’ в. Стевановић 1940.

одредимо шири ареал, на шта позива С. Реметић у поменутом раду (РЕМЕТИЋ 2008: 398).

Из историје језика је познато да су се, у гласовном смислу, изједначили предлози *въ* и *оу*,² постајући хомофони, са два значењским нијансама које је понекад тешко разазнавати. У главнини српских говора дошло је до постепеног потискивања предлога у из дате конструкције са генитивом предлогом *код*,³ тако да на местима ових предлога данас уобичајено стоје *у* (+ акузатив/локатив) и *код* (+ генитив). Предлог у првобитно је означавао близину, затим још и ‘бављење једног појма у сфери другог’ (ИВИЋ 1957/58: 144–145), а уз то ускоро и посесивност, која је потврђена већ у старој српској пословноправној писмености (ПАВЛОВИЋ 2006: 53–54). На једном делу нашег језичког подручја — као што је и у Рађевини случај — овај предлог у споју са личној заменицом има вредност присвојне заменице, на пример *у мене / мој* + именица (Сестра њу менѣ, Дана, она нѣје мѡгла да рѡдѣ / Тѹ је бѣѡ мѡј брѡт Срѣтен). На посматраном терену позната је и синонимна предлошко-падежна конструкција *код* + генитив личне заменице, на пример *код мене* са значењем ‘мој’ (Кѡд менѣ Милѹтин, тѡм зѣт, ѡн то вѣшѣ пѹтѡ бѣднѣ чѡјо).

У нашим савременим речницима (РСЈ и РМС) издваја се предлошко-падежна конструкција *у* + генитив личне заменице за означавање посесивности, али не у смислу праве посесије.⁴ Разлика у односу на примере који су забележени у Рађевини јесте у томе што се та генитивна конструкција не може цела заменити присвојном заменицом *мој*, *ѡвој*, *њѣѡв*, *наш*, већ се у њој само предлог *у* може заменити предлогом *код*. У Речнику српскога језика (Матице српске) стоји да „предлог *у* с генитивом означава да је нешто у поседу или домену појма у генитиву или да је својствено томе појму или да је у вези с њим: код” (РСЈ: 1359); пример наведен у том речнику доноси именицу, а не заменицу у генитиву: У Милке дијамантске огрлице.

Вук Караџић у *Српском рјечнику* наводи употребу предлога у са генитивом у значењу ‘код’: у Бога је свашта доста; иште у мене;⁵ има у њега; био сам у Јована на пићу (КАРАѢИЋ 1852, II том, 1038).

У *Рјечнику хрватскога или српскога језика* у вези са овим предлогом уочава се, између осталог, и припадање или поседовање, имње. У тој категорији су и примери у којима у с генитивом заменице стоји уместо

² У периоду између X и XI века дошло је до губљења полугласника у слабом положају, односно до престанка његовог изговарања. Једна од последица тог ишчежавања полугласника из језика јесте и прелазак иницијалне групе *въ-* > *у* (нпр. *въноукъ* > *унук*, *въ има* > *у име*, Младеновић 1971: 421). Даничић у свом *Рјечнику из књижевних сѣарина српских* код предлога *оу* упућује на *въ*, где стоји да је то предлог с акузативом и локативом (ДАНИЧИЋ 1863 (I): 164).

³ Предлози *у* и *код* некада су били синтаксичко-семантички синоними у конструкцијама са генитивом (СТЕВАНОВИЋ 1969: 294). М. Стевановић објашњава различиту стилску обојеност приликом употребе ових двају предлога и уочава три могућности њихове напоредне употребе за означавање посесивности (СТЕВАНОВИЋ 1969: 300–303).

⁴ Наведени примери се данас више или мање чине архаичним.

⁵ У вези са овим примером Михаило Стевановић је навео да је Никола Грујић заменио Вуку на употреби генитива с предлогом *у* уз глаголе овог значења, дајући предност предлогу *од* (СТЕВАНОВИЋ 1969: 301).

пѠчѠла на дѠснѠ. Тај ѱ менѠ ѱранѠед четрнѠсторо је дѠцѠ имѠ. Ў менѠ бѠд нѠје, ил' кѠм нѠје дѠшѠ Ѡтудан.

Напомињемо да у нашем материјалу, за разлику од ситуације на источнобосанском терену, није позната конструкција типа у + генитив рефлексивне заменице *себе* (уп. Лазар пѠца ѱ-себѠ ѱс-кућѠ, РЕМЕТИЋ 2008: 396).⁶

С. Реметић сматра да су обрађивану конструкцију Срби, припадници 'херцеговачко-крајишког дијалекта', на источнобосанском терену преузели од Бошњака, носилаца старог источнобосанског дијалекта с којима су у свакодневном додиру (РЕМЕТИЋ 2008: 395—396). У питању је, дакле, синтаксички архаизам затечен на датоме простору. Очигледно је да постоји некаква веза између говора ових двају терена која се кроз овде издвојену синтаксичку црту (и још неке заједничке особине) наслућује. Рађевина је, уосталом, у новијој прошлости „представљала посебну кнежину зворничког санѠака у босанском пашалуку, односно део зворничке нахије који се простирао с десне стране Дрине, у Србији” (СТОЈАНЧЕВИЋ 1986: 185). Ова подручја су, дакле, била и у оквиру једне шире административно-територијалне целине, што је олакшавало комуникацију њиховом становништву, а тиме и међусобне утицаје на језичком нивоу. Два су могућа објашњења за присуства и учесталости дате појаве на терену Рађевине. Прва могућност јесте та да су Рађевина и источна Босна некада, пре великих миграција, биле у једном непрекидном говорном низу. (То, разуме се, треба сагледавати уз опрез јер њих уједно раздваја и једна знатна, природна граница — река Дрина, која је могла утицати на формирање дијалекатских изоглоса различите старине.) Друга могућност јесте та да су се ове особине пренеле са терена источне Босне у северозападну Србију у време када је Рађевина припадала Босанском пашалуку.

Извесну предност, ипак, дајемо претпоставци да се ради о заједничкој црти развијеној у непрекидном говорном низу у дубљој језичкој прошлости, која је на појединим сегментима могла бити прекинута накнадним миграцијама. Два суседна дијалекта, један јекавски, други са незамењеним јатом, поседовала су и неке заједничке језичке црте које се и данас препознају у источној Босни и западној Србији. Одраније је познато да у самој Босни и Славонији још постоје изоловани пунктови са говорима који, мање-више, чувају предмиграционо стање, а то се, с разлогом, претпостављало и за Србију (уп. BROZOVIĆ 1963: 49). Најбоља потврда тих претпоставки јесте идентификовање незамењеног јата у вокалском (фонолошком) систему на доста широком простору северозападне Србије (уп. РЕМЕТИЋ 1981). Говорни реликти на свим нивоима језичке структуре с обе стране Дрине морају се обухватити једним погледом.⁷

⁶ Не само што овај тип није забележен, већ га аутор, који је и сам носилац овог дијалекта, нема у свом језичком осећању. Говор Рађевине није подробно и у целини испитан, али изгледа да је у њему и сама заменица *свој* веома ретка.

⁷ У раду Д. Брозовића који се тиче проблема ијекавскошћакавског (источнобосанског) дијалекта наводе се особине тог говора. За ову прилику издвојићемо само неке које су, према подацима из наше грађе, присутне и на терену Рађевине: -ао > Ѡ, -аест > Ѡст (BROZOVIĆ 1966: 134), развијена је редукција кратких самогласника (BROZOVIĆ 1966: 135), са-

Значајно је у том погледу, такође, и питање простирања старих, предмиграционих дијалеката, који су на нивоу штокавског дијалекта као целине прелазни.⁸

У погледу друге претпоставке, мање је вероватно да је садашње православно становништво са десне стране Дрине, на тлу саме Рађевине, непосредно преузимало језичке особине од босанских муслимана. Вероватнијим нам се чини да је до тога могло долазити на посреднији начин, преко православних Срба који су већ били усвојили те особености у Босни. Из етнографске литературе је, наиме, познато да је „у купањској нахији међу старим породицама, староседеоцима, највише ... било породица које су пореклом од оних досељеника из српских крајева у Турској, ‘преко Дрине’ које су спахије, а касније и аге ‘наместиле’ на своје поседе” (Николић-Стојанчевић 1989: 19). Такође је познато и то да су досељеници из других, даљих крајева, преко Осата, уз извесно задржавање, долазили у западну Србију (уп. Реметић 1981: 96), па је јасно зашто је више било „међусобних утицаја [...] на релацији запад → исток” (РЕМЕТИЋ 1981: 95).

За ову прилику упознали смо се, колико нам је то било могуће преко досадашње литературе, са исказивањем посесивности у говорима суседних области у Србији. Судаћи према овим подацима, употреба предлога у са генитивом у Мачви, Срему и Колубари — источнијим и севернијим крајевима, даљим од Дрине — жива је синтаксичка појава, али тамо (као да) није позната у улози исказивања посесивности какву смо овде пратили (уп. Николић 1966: 285, Николић 1964: 364, Николић 1969: 59). У монографији о (источнохерцеговачком) говору јадарског села Тршића дате су напомене из синтаксе (Николић 1968: 430), али без осврта

могласници теже ка затвореном изговору (Brozović 1966: 137); када је у питању ова особина самогласника, она је запажена и на простору незамењеног јата (РЕМЕТИЋ 1981: 18), презент од глагола *доћи* је *дојем* (Brozović 1966: 138), а у презенту глагола *моћи* редовно се чује *p* (Brozović 1966: 138), као резултат упрошћавања сугласничких група постоји лексема *клуко* (Brozović 1966: 138); у Подгорини се као последица губљења иницијалне секвенце *p +* консонант среће лик *сѣшо* (м. *псѣто*), као и у источнобосанској дијалекатској зони (РЕМЕТИЋ 1981: 33, фусн. 21), на источнобосанском терену срећу се и неке геминате као последице потпуне редукције (Brozović 1966: 147).

⁸ Својевремено је П. Ивић истакао да се, заправо, мало зна о старој икавско-јекавској граници у северној Босни, као „и о источној међи јекавског изговора пре почетка снажног ширења јекаваца у доба сеоба” (Ивић 1991: 262). Далибор Брозовић је за ијекавскошћакавски, односно источнобосански дијалекат тврдио да се, уопштено говорећи, простира на подручју међуречја Босне и Дрине као и у долини реке Фојнице, и да, притом, „znatno više ijekavskošćavskog terena prelazi te granice nego što se područja drugih dijalekata uvlače u njih”. Границу овог дијалекта заправо је тешко утврдити јер је сам дијалекат недовољно истражен, као и због тога што је на његов простор дошао велики број досељеника (Brozović 1966: 163). Он наводи и податак да се његова граница удаљава од Дрине на запад уз Саву (Brozović 1966: 169). — Са друге стране, С. Реметић закључује „да је зона незамењеног јата [у Србији] пре великих динарских миграција покривала територију до иза Бајине Баште (према Ужицу)” (РЕМЕТИЋ 1981: 99). У вези са предмиграционим стањем Д. Брозовић је тврдио „da su u zapadnoj i jugozapadnoj Srbiji kao i jugoistočnoj Bosni postojali neobično interesantni tipovi s ijekavskim, ekavskim ili čak i ekavsko-ijekavskim refleksima odnosno tendencijama, a specijalno zanimljive kombinacije osobina morale su postojati na donjem toku Drine blizu ušća u Savu” (Brozović 1963: 53).

на генитив и предлоге који се с њим употребљавају, тако да се не може изводити сигуран закључак о присуству или одсуству посматране појаве.⁹

Као што смо и на почетку рада рекли, наша намера није била да утврдимо ареал посесивности овог типа, већ да, за ову прилику, потврдимо постојање појаве на истраживаном терену. У новије време, ово је један од ређих начина исказивања посесивности у Рађевини, што не искључује могућност да је некада, у прошлости, он био чешћи или доминантнији, као што је то случај у источној Босни, где је ова појава „узела таквог маха да се слободно може говорити ако не о њеном преовладавању, а оно свакако о равноправном статусу са конструкцијом *присвојна заменица + одговарајући њадеж именице*” (РЕМЕТИЋ 2008: 393). То је и разумљиво будући да се ради о карактеристичној локалној црти која није подржана савременим говорним узусима, од стране медија и образовног система, те неминовно долази до њеног даљег потискивања. Ако би се у будућности утврђивало простирање синтаксичке изоглосе ове појаве, реално је очекивати да се терени источне Босне и Рађевине, у вези с тим, споје, али постоји и могућност да то остану два засебна „острва”. Зато би било веома важно проверити на самом терену какво је стање у Подрињу и Азбуковици, областима које се налазе на западу, односно на југозападу, према Дрини. Свакако, да би се ова синтаксичка црта могла подробније испитати, најпре ју је неопходно унети у дијалекатске упитнике који је, засад, не садрже (уп. РЕМЕТИЋ 2008: 393, фуснота 4). На тај би се начин, пре свега, истраживачима скренула пажња на њу, иако је познато да се бројна синтаксичка питања „тешко могу испитивати помоћу упитника на нормалан начин” (ИВИЋ 1960: 103).

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Даничић, Ђуро. *Рјечник из књижевних сјарина српских*, I—III. У Биограду, 1863—1864. Graz, 1962.
- Ивић, Милка. „Систем предлошких конструкција у српскохрватском језику”. *Јужнословенски филолог XXII* (1957/58): 141—166.
- Ивић, Павле. „Миграције балканских Словена у светлости лингвистичке географије”. *Избрани огледи I: О словенским језицима и дијалектима*. Ниш: Просвета, 1991, 239—269.
- Ивић, Павле. „Почетак организованог рада на лингвистичкој географији код нас”. *Наш језик* 10/3—6 (1960): 101—107.
- КАРАЦИЋ, Вук. *Српски рјечник* (1852), Р—Ш. Приредио Јован Кашић. Београд: Просвета, 1986.
- Младеновић, Александар. „Елементи историје српскохрватског језика”. *Opšta enciklopedija Larousse*, том I (1971): 419—426.
- Николић, М. Берислав. „Сремски говор”. *Српски дијалектолошки зборник XIV* (1964): 201—412.
- Николић, М. Берислав. „Мачвански говор”. *Српски дијалектолошки зборник XVI* (1966): 185—314.
- Николић, М. Берислав. „Тршићки говор”. *Српски дијалектолошки зборник XVII* (1968): 367—463.

⁹ Јадар је такође, заједно са Рађевином, био у саставу Босанског пашалука (Стојанчевић 1986: 185).

- НИКОЛИЋ, М. Берислав. „Колубарски говор”. *Српски дијалектолошки зборник XVIII* (1969) 1—7.
- НИКОЛИЋ-СТОЈАНЧЕВИЋ, ВИДОСАВА. *Породица у систему традиционалних и савремених уста-нова у друштвено-обичајном животоу Рађеваца*. Београд, 1989.
- ПАВЛОВИЋ, СЛОБОДАН. *Детерминативни падежи у старосрпској пословнојравној писмености*. Нови Сад: Матица српска, 2006.
- РЕМЕТИЋ, СЛОБОДАН. „О незамењеном јату и икавизмима у говорима северозападне Србије”. *Српски дијалектолошки зборник XXVII* (1981): 7—105.
- РЕМЕТИЋ, СЛОБОДАН. „О посесивној конструкцији у + генитив личне заменице на источно-босанском терену”. *Јужнословенски филолог LXIV* (2008): 391—400.
- РМС — *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I—III, Нови Сад — Загреб: Матица српска — Матица Хрватска, 1967—1969; IV—VI, Нови Сад: Матица српска, 1971—1976.
- РСЈ — *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска, 2007.
- СТЕВАНОВИЋ, МИХАИЛО. *Савремени српскохрватски језик: Граматички системи и књижевнојезичка норма, Синтакса*. Београд, 1969.
- СТЕВАНОВИЋ, МИХАИЛО. „Посесивне форме у српскохрватском језику”. *Годишњак Скойског филозофског факултета IV* (1940): 3—50.
- СТОЈАНЧЕВИЋ, ВЛАДИМИР. „Прошлост Рађеvine од 1804. до 1833. године”. *Рађеvine у прошлости (до 1941. године) I* (1986): 185—226.

*

- БРОЗОВИЋ, DALIBOR. „О реконструкцији предмиграционог мозаика хрватскосрпских дијалеката”. *Filologija 4* (1963): 45—55.
- БРОЗОВИЋ, DALIBOR. „О проблему ијекавскошћакавског (источnobosanskog) дијалекта”. *Хрватски дијалектолошки зборник II* (1966): 119—208.
- РЈА — *Рјечник хрватскога или српскога језика*, I—XXIII. Загреб: Југославенска академија знаности и умјетности, 1880—1976.

Мирьяна Петрович-Савич

ВЫРАЖЕНИЕ ПОСЕССИВНОСТИ В РАДЖЕВИНЫ ПРЕДЛОГОМ
У + РОДИТЕЛЬНЫЙ ПАДЕЖ ЛИЧНОГО МЕСТОИМЕНИЯ

Резюме

В настоящей работе внимание обращено на одну из редких форм выражения посесивности в северозападной Сербии, а именно в Раджеvine. Наряду с обычными формами выражения посесии, в указанной области встречается конструкция у + родительный падеж личного местоимения. Это явление зарегистрировано, на сегодняшний момент, только на территории восточной Боснии, где архаичная синтаксическая черта, о которой идет речь, перенята у боснийцев, носителей старого восточно-боснийского диалекта. В данной работе, наряду с подтверждением этой особенности, предпринята попытка объяснить ее присутствие и с другой стороны реки Дрины, в Раджеvine.

Институт за српски језик САНУ
Београд
Mirjana.Petrovic@isj.sanu.ac.rs

Ana Marić

O ČISTO VIDOVÝCH SLOVESNÝCH PREDPONÁCH V SLOVENČINE A SRBČINE*

V práci sa hovorí o slovesnom vide, zdôrazňuje sa jeho podstata, ukazuje sa na rozdiel medzi nedokonavým a dokonavým vidom, hovorí sa o predponách ako formálnych znakov vidu pri slovesách, rozoberá sa pojem čisto vidových predpôn v štúdiách slovenských a srbských jazykovedcov. Náhľady jednotlivých lingvistov na pojem čisto vidových predpôn nie sú identické, ale sa podstatne ani nelíšia. Čistú gramatickú perfektizáciu predpôn charakterizuje nemožnosť tvorenia sekundárneho imperfektíva. Vyčleňujú sa čisto vidové predpony v slovenčine a srbčine doložené príkladmi. Uvádzajú sa niektoré slovesá s čisto vidovými predponami vo vetách exerpovaných zo slovenských a srbských diel.

Kľúčové slová: slovesá, vid, čisto vidové predpony, slovenčina — srbčina.

Tento príspevok má za cieľ poukázať na rozličné náhľady na pojem čisto vidových predpôn v slovenčine a srbčine.

Slovesný vid (verbálny aspekt) je v slovanských jazykoch jadrom aspektuálnosti charakterizovaný protikladmi nedokonavosťou a dokonavosťou priebehu slovesného deja. Je jednou z funkčno-sémantických kategórií sloves vyjadrenej tak na obsahovom, ako i na výrazovom pláne. V súčasnej aspektológii sa kategória slovesného vidu líši od kategórie spôsobu slovesného deja, ktorý je lexikálnou kategóriou vo výrazovom pláne, kým sa v obsahovom pláne približujú.

Vid ako lexikálno-gramatická kategória úzko súvisí s dejom, ale nezávisí od dĺžky trvania deja (*Morfológia* 1966). Je to kategória platná pre všetky slovesá tak v slovenčine, ako i v srbčine. Všetky slovesá, buď základné alebo odvodené, vyjadrujú určitý druh deja alebo jeho jednotlivé fázy. Slovesá sa na základe vidového protikladu delia na nedokonavé a dokonavé. Nedokonavý vid ako základný člen vidovej dvojice je nepríznakový člen, kým je dokonavý príznakovým členom. Nedokonavý vid je charakterizovaný pojmom *procesuálnosti* a dokonavý zasa pojmom *celistvosti*. Pri procesuálnosti hovoriaci je v strede prebiehajúceho procesu, kým pri celistvosti stojí mimo neho. Dej pri celistvosti — komplexnosti alebo pri dokonavom vide je ohraničený vnútorným

* Rad je nastao u okviru naučnoistraživačkog projekta *Diskursi manjinskih jezika, književnosti i kultura u jugoistočnoj i srednjoj Evropi* koji finansira Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije.

limitom, ktorý treba chápať ako dej dosahujúci svoj cieľ — ako celok. Pri nedokonavom vide je vždy prítomný moment priebehu deja, ktorý smeruje k dosiahnutiu vnútorného limitu, ktorý sa potom prejavuje pri dokonavých slovesách (SEKANINOVÁ 1972; 1980). Dokonavosť — nedokonavosť možno nahradit' pojmami *ohraničenosť* — *neohraničenosť* alebo *opakovanosť* — *neopakovanosť*, pričom sa opakovanosť stotožňuje s nedokonavým dejom (PAULINY—RUŽIČKA—ŠTOLC 1968). Lj. Jonke vid chápe ako gramatickú kategóriu. Kritérium na odlíšenie vidu podľa neho nie je časové trvanie, ale konanie a ukončenie deja ako rozdiel medzi akciou a aktom (1964: 164—165).

Podľa N. Janočkovej „Nejestvuje sloveso, ktoré by nebolo vidovo identifikované“ a kategória vidu je nadstavbová vlastnosť slovesa (2004: 65). Podľa jej výskumov jazykovedci F. Kopečný, Š. Peciar, M. Sokolová a čiastočne E. Sekaninová chápu slovesný vid gramaticky — ako dve formy jednej lexémy, kým ho N. S. Avilovová a J. Furdík chápu z derivatologickej stránky, pre nich sú nedokonavé a dokonavé sloveso dve samostatné lexémy. Keď ide o jadro kategórie slovesného vidu, Janočková vo svojej diplomovej práci prišla k záveru, že opozíciu netvorí dokonavosť — nedokonavosť, ale *rezultatívnosť* — *nerезultatívnosť* (čo je ináč názvom jedného zo spôsobov slovesného deja), pretože všetky slovesá na konci označujú buď rezultatívnosť alebo limitatívnosť. Práve ohraničenie deja je podľa nej charakteristikou dokonavého vidu, ktorého výrazovými prostriedkami sú predpony. Sama prítomnosť rezultatívneho alebo limitatívneho slovesného deja pri predponových slovesách označuje, že je dej častejšie ohraničený na konci (JANOČKOVÁ 2004).

Dej nedokonavých slovies plynie paralelne s reálnym časom, napr.: *čítať* — *čítati*, *ísť* — *íci*, *písať* — *pisati*, *žiť* — *živeti*... a dej nedokonavých slovies je vymedzený, jeho časové plynutie sa v určitom bode pretína, napr.: *prečítať* — *pročítati*, *prísť* — *doći*, *napísať* — *napisati*... (*Morfológia* 1966). Nedokonavý dej sa v literatúre opisuje ako trvajúci, neukončený, a dokonavý ako obmedzený a ukončený. Neohraničenosť deja nedokonavých slovies umožňuje vyjadrenie opakovanosti deja, čiže opakovanosť je tesne spätá s nedokonavosťou deja (Např. *V kuchyni varíme. — U kuhinji kuvamo.*). I. Klajn hovorí, že sú v srbčine nedokonavé slovesá, ktoré vyjadrujú dej, ktorý sa viackrát opakuje „iteratívne“ (Např. *Učenci pišu zadatak. — Pisaću ti svakog dana.*) (2005: 105).

V češtine sa násobené alebo opakovacie slovesá považovali za tretí vid, ktoré na rozdiel od imperfektív nevyjadrujú aktuálny prítomný čas. Podľa F. Kopečného frekventatíva alebo iteratíva nie sú ani perfektíva, ani imperfektíva. Sú to nové lexémy, ktorými sa vyjadruje pravidelnosť a neaktuálnosť. Frekventatíva a iteratíva sa podľa neho významovo líšia v spôsobe opakovanosti (*dělavat*, *nosívat* — *brávat*, *chodívat*) (KOPEČNÝ 1962). M. Sokolová tiež značnú pozornosť venovala frekventatívam alebo iteratívam. Podľa nej tieto slovesá „nemenia vid, tvoria nové lexémy významovo veľmi blízke imperfektívam“. Tvoria sa od imperfektívnych tvarov derivačnými sufixami *-áv-*, *-av-*, *-íav-*, *-iev-*, *-v-*. V Slovenskom národnom korpuse sa ako najfrekventovanejšie iteratíva javia *mávať*, *chodievať*, *spávať*, *hovorievať*, *sedávať*, *robievať*, *jedávať*, *nosievať*, *čakávať*, *bolievať*... (SOKOLOVÁ 2010).

K nedokonavým slovesám sa v slovenčine zaraďuje i skupina tzv. determinovaných a indeterminovaných sloviess, ktoré sa vyskytujú v dvoch nedokonavých podobách. Sú to pohybové slovesá, z ktorých jedna podoba vyjadruje jednorázový určený dej — *ísť, bežať, nieť, viesť*... a druhá viacrázový smerovo neurčený dej — dej, ktorý sa opakuje — *chodiť, behať, nosiť, vodiť*... Napr. vo vete *Idem na fakultu*. vyjadrený je dej, ktorý sa koná v momente prehovoru a usmernený je k fakulte, kým sa vo vete *Chodím na fakultu*. dej opakuje v kontinuite, znamená, že niekto študuje. V srbčine tieto slovesá nemajú rozličné podoby a daný význam možno vyjadriť vetou *Idem na fakultet*. v oboch prípadoch.

Slovesný vid sa v porovnávaných jazykoch kríži s gramatickou kategóriou času, kde sa dokonavý vid ako príznakový vylučuje s nepríznakovým členom času — prítomným časom. Dokonavým slovesom možno vyjadriť iba dej, ktorý nie je aktuálny, ktorý sa už realizoval alebo sa iba má realizovať (minulý alebo budúci čas), nie ten, ktorý prebieha v súčasnosti (prítomný).

Pri základných slovesách nejestvuje formálny príznak, ktorý by ukazoval na vidovú príslušnosť a preto sa vid uvedomuje v priamej súvislosti so zodpovedajúcim dejom. Väčšina základných — neodvodených sloviess sa tak v slovenčine, ako i v srbčine vyskytuje v nedokonavom vide, napr.: *ísť — íći, písať — pisati, robiť — raditi, variť — kuvati, učiť sa — učiti*...

V slovanských jazykoch je prítomná silná tendencia, aby sa slovesá vyskytovali vo vidových pároch, aby pri každom nedokonavom slovese stálo párové dokonavé sloveso. Tak v slovenčine, ako i v srbčine dokonavé slovesá sa od základných nedokonavých obyčajne tvoria pridaním predpony — prefixáciou. Prefixáciou sa slovesá perfektivizujú. Nedokonavé slovesá sa perfektivizáciou menia na dokonavé, kým z dokonavých sloviess možno tvoriť nedokonavé príponami, postupom imperfektivizácie. Podľa Lj. Jonkeho spojením s predponou niektoré imperfektívne slovesá zostávajú imperfektívnymi, kým sa iné menia na perfektívne (*dizati — podizati, skakati — uskakati*). Sú prípady, že sa nedokonavé sloveso s jednou predponou mení na dokonavé, a s inou zostáva nedokonavé, čo závisí od slovesného základu, napr.: *pohvatati, nahvatati, poskakati — prihvatati, zahvatati, preskakati*... (1964: 164—165). Základnou úlohou predpony je meniť slovesá nedokonavého vidu na dokonavé, napr. *pisati — napisati* (TEŽAK—BABIĆ 1966: 102—157).

Predpona je formálnym znakom dokonavého vidu pri odvodzovaní. Je výrazným perfektivizačným činiteľom. Predpona má dve funkcie — lexikálnu a gramatickú. Ako slovtvorný činiteľ vystupuje v lexikálno-sémantickej oblasti a ako perfektivizačný v oblasti lexikálno-gramatickej. Tak v slovenčine, ako i v srbčine predpona je nositeľom slovesného vidu, čo je dôkazom jeho gramatickej funkcie. Spojenie predpony so slovesom neprivádza k zmene gramatickej kategórie — predponové sloveso je aj ďalej slovesom. Najčastejšie sa zmenou predpony mení alebo modifikuje lexikálny význam základného slovesa.

Podľa M. Dokulila predpona vplýva na zmenu lexikálneho významu modifikujúc slovesný dej, zdôrazňujúc určitý konkrétny moment v rámci miesta, smeru, času, fázy, miery... (*řezat — nařezat, uřezat*), ale môže byť i čistým nositeľom perfektivizácie (*holit — oholit, psát — napsát*). Keď predpona stratí lexikálny význam, stáva sa čisto gramatickou. Predpona nezasahuje paradigma-

tiku ani gramatický charakter — výnimkou je iba slovesný vid. Väčšina predpôn vplýva na zmenu nedokonavých sloviess na dokonavé a má zreteľný vidový význam (1962).

Podľa F. Kopečného prefixácia má v prvom rade gramaticko-lexikálnu funkciu pri tvorení dokonavých sloviess s novým alebo posunutým obsahom (*psat — zapsat — zapisovat*). V druhom prípade ide o gramatickú, perfektivizačnú funkciu, pričom vznikajú dokonavé tvary, ku ktorým nemožno tvoriť sekundárne imperfektíva (v češtine nejstávajú tvary *udělavat, napisovat*). Totiž sekundárne (nadpárové) imperfektíva nejstávajú a medzi prvotným bezpredponovým imperfektívom a sekundárnym (predponovým) imperfektívom je úplná synonymita (*chýlit se — schylovat se, budit — probouzet*) (1962).

Nie všetci lingvisti sa rovnako pozerajú na čisto vidové predpony. Nejednen jazykovedec si kladie otázku, či vôbec existujú také predpony, ktoré majú „čisto“ perfektivizačnú funkciu, ktoré nedokonavý vid bezpredponového slovesa menia na dokonavý bez zmeny významu alebo významového odtienku. V slovanských jazykoch sa nevyskytujú špecifické predpony, ktorých funkcia je obmedzená iba na perfektivizáciu nedokonavých sloviess, hoci sú také predpony, ktoré majú veľmi všeobecný až abstraktný význam, a ten im umožňuje, aby plnili čisto vidovú funkciu. Podrobná analýza predpôn ukazuje, že takmer všetky predpony vplývajú na zmenu vidu a vo väčšine prípadov dodávajú slovesám i rozličné sémantické odtienky, pričom každá z predpôn môže vyjadrovať niekoľko rozličných odtienkov. Na základe toho čisto vidová korelácia typu *písať — napísať, šít — ušít, robiť — urobiť... — pisati — napisati, kuvati — skuvati, raditi — uraditi...* zasahuje iba časť lexikálnych významov určitého slovesa tak v slovenčine, ako i v srbčine.

V *Morfológii slovenského jazyka* sa predpony líšia podľa stupňa konkrétnosti, pričom sa tie s minimálnym stupňom konkrétnosti, s najvšeobecnejším významom alebo abstraktné, považujú za čisto vidové predpony. Čisto vidové predponové slovesá sa líšia iba podľa vidu, čo možno sledovať vo vidových dvojiciach s predponami: *s-/z-/zo-* (*chudnúť — schudnúť, ničit — zničit, drať — zodrať, slabnúť — zoslabnúť*), *u-* (*robiť — urobiť, šít — ušít, variť — uvariť*), *na-* (*písať — napísať, hnevať sa — nahnevať sa, zbierať — nazbierať*), *za-* (*volať — zavolať, kývať — zakývať, farbiť — zafarbiť*), *o-* (*červenieť — očervenieť, solit — osolit, testovať — otestovať*), *po-* (*žiadať — požiadať, prosit — poprosit, ďakovať — poďakovať*)... (*Morfológia* 1966: 414). J. Horecký rozlišuje jednočlenný a dvojčlenný model vidových dvojíc. Jednočlenný je pri čisto vidových predponách, kde slovesá majú jeden člen vidovej dvojice — dokonavý protiklad k nedokonavému bezpredponovému slovesu (*kazit — skazit, robiť — urobiť...*). V slovenčine je málo takých príkladov, oveľa častejšie sú predpony, ktoré vedľa perfektivizačnej funkcie majú i určitý lexikálny význam (1957: 144).

Predpony majú čisto vidovú funkciu, keď označujú prirodzený dôsledok deja, ktorý sa kryje s jeho výsledkom a obsahuje význam základného slovesa vo vidových pároch, v ktorých predpona mimo perfektivizačnej funkcie nemá žiadnu lexikálnu hodnotu. Predpona spĺňa základnú funkciu vidového ukazovateľa, keď nespôsobuje žiadnu lexikálnu zmenu slovesného základu. Pri sémantickej analýze predponového slovesa čisto vidová predpona je ukazovateľom

dokonavosti s nulovým lexikálnym významom (SEKANINOVÁ 1972: 195). Podľa E. Sekaninovej čisto vidové predpony sú: *na-*, *pre-*, *za-* (*krmiť* — *nakrmiť*, *písať* — *napísať*, *čítať* — *prečítať*, *balit'* — *zabalit'...*) (1970: 32—33). V srbčine tiež možno uviesť ekvivalenty: *na-*, *pro-*, *za-* (*hraniti* — *nahraniti*, *pisati* — *napisati*, *čitati* — *pročitati*, *pakovati* — *zapakovati...*). Podľa Š. Peciaru čisto vidové predpony sú tie, ktoré okrem gramatickej funkcie — schopnosti vyjadrovať dokonavosť deja, nemajú žiadny lexikálny odtienok a nie sú schopné tvoriť sekundárne imperfektívum, ktorých je v slovenčine veľmi málo (1967: 148). K čistej perfektizácii imperfektívneho základného slovesa môže dôjsť vďaka určitej zhode (synchronizácii) medzi lexikálnym významom a určitou predponou. Určité slovesá môžu spojením s viacerými predponami tvoriť vidové dvojice, napr. *rasti* — *porasti*, *narasti*, *izrasti*, *obrasti...* (GRICKAT 1966—1967: 185—221). Podľa J. Furdíka pri predponovom tvorení čisto vidových foriem popri nemožnosti vytvorenia sekundárnych imperfektív, obmedzená je i možnosť tvorenia ďalších derivátov (slov). Čisto vidové páry sú podľa neho záležitosťou morfolologickej motivácie (2008: 47). Podľa N. Janočkovej pri čisto vidových predponách „si významy prefixu a základového slovesa zodpovedajú“, čiže medzi nimi „dochádza k významovej korešpondencii“ (2004: 67).

Dôležitou charakteristikou predponových slovies je polysémickosť, často s navzájom súvisiacimi významami. S polysémiou je tesne spätá homonymia. Rozdiel medzi nimi sa prejavuje buď v existencii zreteľnej súvislosti medzi významami (polysémia), alebo zastretosťou alebo vzdialenosťou významov (homonymia) (JANOČKOVÁ 2004). Podľa J. Dolníka pre polysémiu je charakteristická sémantická derivácia, tak ako je to pri slovotvornej motivácii. Druhý význam je podľa neho motivovaný prvotným. Tak Dolník, ako i Janočková pri predponových slovesách rozlišujú tri druhy polysémie: reťazovú (každý nasledujúci význam je derivovaný z predchádzajúceho — druhý z prvého), radiálnu (všetky nové významy súvisia s prvým) a kombinovanú (vždy sú prítomné vzťahy medzi významami). Obaja lingvisti hovoria i o *kosémii* ako o jave paralelného výskytu polysémických — vzájomne nezávislých významov (napr. *dorobit'* — 1. *prestát' robit'*, 2. *odatočne urobiť* a 3. *úspešne urobiť*) (DOLNÍK 1989; JANOČKOVÁ 2004).

Slovesná predpona má vo väčšine slovies perfektivizujúcu a lexikálnu sémantickú funkciu. Podstata čisto vidovej funkcie slovesnej predpony je v tom, že si sloveso zachováva formálne prostriedky vidu ako i sémantické a gramatické vlastnosti — zachováva si totožnosť slovesnej lexémy (PECIAR 1968: 221). Ak predpona nepridáva slovesu, s ktorým sa spája nič nové a významovo ho nemodifikuje, mení iba vid, ide o čisto vidovú alebo prázdnu predponu. Totiž čisto vidová predpona neutvára nový význam, ale iba „rozširuje“ sloveso o predponu a pritom ho perfektivizuje. Podľa I. Poldaufa sloveso neurčuje výber predpony, ale predpona svojím významom vplýva na pochopenie významu predponového slovesa (1954: 49—65). J. Ružička tiež operuje pojmom „prázdna“ predpona, kde hovorí, že je to slovesná predpona, ktorá nemení lexikálny význam slovesa, ale vyjadruje dokonavosť slovesného deja: *písať* — *napísať*, *piecť* — *upiecť*, *chváliť* — *pochváliť*. Podľa neho i také slovesné predpony majú svoju úlohu, lebo vyjadrujú dokonavosť, a keďže sa vid

pokladá za gramatickú kategóriu i uvedené predpony majú gramatický význam. Preto tu nejde o prázdne morfémy, ale o morfémy s gramatickým významom, ktoré majú určitý obsah (1963: 3—4). E. Pauliny za vidové dvojice považuje slovesá: *chudnúť* — *schudnúť*, *meškať* — *zmeškať*, *slabnúť* — *oslabnúť*, *šiť* — *ušiť*... a predpony *s-*, *z-*, *o-*, *u-* za čisto vidové (1950: 3). Ak sa pri perfektivizácii nemení význam slovesa (*zapísať* — *zapisovať*, *robiť* — *urobiť*), ani valencia a väzba pri takýchto dvojiciach (*ukradnúť* — *ukradnúť niečo niekomu*), ak od predponového sekundárneho tvaru slovesa, ktorý je členom vidovej dvojice nemožno utvoriť ďalšie imperfektívum (**napisovať*, **urábat'*), ak sa nemení reflexívnosť slovesa (*učiť sa* — *naučiť sa*) ide tu o čisto vidové dvojice (aspektové korelácie). Najčastejšie a najfrekventovanejšia vidotvorné predpony v slovenčine sú *s-*, *z-*, *za-*, potom *na-*, *vy-*, *po-*, *u-*, *o/ob-* a okrajovo i *pre-*, *roz-*, *v-*, *vz-* (*sformalizovať*, *zbelieť*, *zablokovať*; *naučiť*, *vydezinfikovať*, *pochváliť*, *ušiť*, *opýtať sa*...; *prečítať*, *rozdrviť*, *vzbúriť sa*...). Čisto vidové predpony majú oslabenú lexikálnu zložku a možno ich považovať za gramatikalizované (SOKOLOVÁ 2010: 6—21; NIŽNÍKOVÁ — SOKOLOVÁ 1998: 25—26). Autori Brabec — Hraste — Živković majú celkom podobné stanoviská, keď hovoria, že predpony niekedy nemajú význam spôsobu deja, ale majú perfektivizačnú funkciu a vplývajú iba na zmenu vidu, napr.: *na-* (*nakvasiti*, *napisati*...), *o-* (*očistiť*, *osoliti*...), *od-* (*odmjeriti*, *odorati*...), *po-* (*poginuti*, *potražiti*...), *u-* (*uloviti*, *uraditi*...) (1961: 191). Pri limitných slovesách v srbčine, podobne ako i pri čisto vidových slovesách je rovnaká situácia: *jesti* — *pojesti*, *crtati* — *nacrtati*, *liti* — *naliti*, *peći* — *ispeći*, *piti* — *popiti*, *puniti* — *napuniti*, *šiti* — *sašiti*... (BARIĆ et al. 1997: 147—149). Ekvivalentné dvojice sa vyskytujú i v slovenčine: *jest'* — *zjest'*, *kreslit'* — *nakreslit'*, *liat'* — *naliat'*, *piecť* — *upiecť*, *piť* — *vypiť*, *plniť* — *naplniť*, *šiť* — *ušiť*...

Podľa I. Grickat srbčina tiež pozná čisto vidové — gramatické predpony. Sama sa prikláňa k jazykovedcom, podľa ktorých také predpony jestvujú (napr. Poldauf). Podľa nej dôkazom čistej, gramatickej perfektivizácie predponami má tiež byť nemožnosť tvorenia sekundárneho imperfektívneho — tretieho člena, napr. *pisati* — *napisati*, ale nie i *napisivati*. Čisto korelatívny vzťah je iba pri dvojiciach s predponami: *na-* *pisati* — *napisati*, *kvasiti* — *nakvasiti*, *oštriti* — *naoštriti*, *praviti* — *napraviti*, *učiti* — *naučiti*; *is-* *pričati* — *ispričati*, *goreti* — *izgoreti*, *lečiti* — *izlečiti*; *za-* *beležiti* — *zabeležiti*, *klati* — *zaklati*, *pitati* — *zapitati*, *rđati* — *zardati*; *o(b)-* *kladiti se* — *opkladiti se*, *ženiti se* — *oženiti se*, *psovati* — *opsovati*, *ostariti*, *osedeti*, *ogladneti*... Čisto vidové páry podľa I. Grickat predpokladajú „najčistejšie” uplatnenie obsahu vidovej koncepcie. Keď však ide o výskyt čisto vidových predpôn (predpôn ako formovo gramatického činiteľa) srbčinu možno považovať za archaickú. Podľa nej čisto vidové predpony sú výsledkom ďalšieho vývinu predponového významu — úplnej straty pôvodného významu. Predpony iba na konci svojho vývinu nadobúdajú význam čistej perfektivizácie (GRICKAT 1957—1958: 65—128).

Pri analýze slovesných predpôn I. Klajn nehovorí o čisto vidových predponách, ale o predponách, ktoré majú výlučne perfektivizačnú funkciu, napr. *za-* *zapamtiti*, *zapitati*, *zakasniti*, *zabraniti*, *zanutiti*, *zaklati*, *zaspitati*, *zardati*, *začuditi se*, *zainatiti se*...; *iz-* *izraditi*, *izvršiti*, *izgubiti*, *izračunati*, *iskvariti*, *isprljati*, *ispričati*, *izgristi*, *ispeći*... Predpona *iz-* sa najčastejšie vyskytuje i s

cudzími slovami v danom význame: *istestirati, isprogramirati, isfinansirati, izmanipulisati, izmaltretirati, iskalkulisati...* Ďalej sú tu predpony *na-* *nakvasiti, nahraniti, naučiti, naoštriti, napuniti, nasmejati se, našaliti se, namrštití se, naježiti se, nastradati, nazepsti...*; *o-* *otrovati, osuditi, opaziti, očuvati, operati, ozepsti, opsovati...*; *od-* *otpevati, odslužiťi, otkucati, odzvoniti...*; *po-* *popiti, pojesti, poslati, pokositi, pokupiti, pohvaliti, pomiriti, porasti, pokisnuti...*; *pre-* *presuditi, prevariti, preplašiti...*, *pro-* *proliti, prosuti, probuditi, produžiťi, proširiti...*; *s(a)-* *saslušati, spaziti, sačuvati, svršiti, sakriti, skuvati, sačekati, slagati, smračiti se...*; *u-* *uraditi, učiniti, uplašiti, umiriti, uslužiti, ugostiti, upitati, upaliti, ugasiti, umesiti, ugojiti, upecati...* Podľa neho M. Stevanović hovorí, že tu ide o slovesá s významom vykonania deja a S. Babić o slovesá s významom ukončenia deja alebo dosiahnutia cieľa (KLAJN 2002: 239—300).

Doklady: (na-) Národ naučili nie pracovať a bojovať, ale lúpiť a vraždiť. (Bednár) Naučili narod ne da radi i ratuje nego da pljačka i ubija. Vedel najbolje nabrusiti pilu ili sjekiru. Nazlostil sa majster... (Šikula) Pa je umio najbolje nabrusiti pilu ili sjekiru. Nazlostil sa majster... (Šikula) Naljutio se majstor... **(o-)** Jedan drugog obrijali krnjatom stare kose. (Čopić) Prvý raz jeden drugého oholili... Opsovao a malo i jadikovao. (Čopić) Ondro sa chcel oženit'. (Šikula) Andrija se nameravao oženiti... Oklamal nemeckého vojaka. (Bednár) Bogami će njega opljačkati... (Čopić) Teraz okúpte našu Cilku! (Šikula) **(po-)** Jerguš vyskočil, opatrne pochytal vtáčatká. (Ondrejov) Jerguš skoči, pažljivo pokupi ptičice. — Aby sme nezmokli! (Ondrejov) Samo da ne pokisnemo! Poďakovali sa a ošli. (Ondrejov) Što je juče kudío, danas će pohvaliti. (RSHJ) Na dvore pred vihňou pobili sa kováci. (Ondrejov) Pojeo je komad mesa... (Krléža) Zjedol kus mäsa... **(s-/s(a)-z-)** ... skryjú ho, ak je nažive. (Bednár) ...sakriće ga, ako je živ. Skuhala mu je kamilicu. (Desnica) Uvarila mu kamilky. Ona je slomila Barišinu nepopustljivost. (Desnica) ...v rozhodnej chvíli zlomila Barišovu nepoddajnost'. Sedemnašt' chalúp zhorelo. (Bednár) ...odavno bi izgoreli. Mňa doma zmlátili. (Šikula) ...mene su istukli. **(u-)** Ukradol som kaleráb. (Ondrejov) Ukrao sam kelerabu. Žandar se trgne, uplaši. (Marinković) ...u svoj kotao i skuhao kao kokoš. (Marinković) ...ako by t'a dostal do svojho kotla a uvaril ako sliepku. Sám ju ušil... (Ondrejov) ...kao da se uvrijedio što se nismo uplašili. (Marinković) **(za-)** Ubio je ženu.... (Krléža) ...zabil ženu... Posádka a cestujúci zahynuli. (Zelinová) Zapregli su ga i biju ga... (Krléža) Ja sam upamtio ovo. (Božić) Zapamätal som si nasledovné. ...pak su ga ustrijelili. (Krléža) ...potom ho zastrelili. I to je trebalo zabilježiti. (Belinić) **(pre-/pro-)** Štefan prehltoł jedlo. (Ondrejov) Štefan je progutao poslednji zalogaj. Prevari ga vjerna kubura, ne opali. (Čopić) Taj smeh zvuči kao kad neko prospe sitan i tvrd grašak. (Andrić) **(is-)** ...ispričat ću ti jednu pričicu. (Marinković) ...vyrozprávam ti jednu historiku. Tam sa vyliahli z vajíčok. (Ondrejov) Tu su se izlegli... Da mi njega izliječimo... (Čopić) ...ako ho z hlúposti vyliječit'?

Nie všetci slovanskí autori majú rovnaké náhľady na podstatu čisto vidových predpôn. Väčšina z nich hovorí, že opozícia medzi vidovými pármí nie je čisto gramatická, lebo je tu vždy prítomný určitý rozdiel v lexikálnom význame a preto predpony nemožno považovať za formálne ukazovatele vidu. Totiž iba dvojice tvorené sufixáciou treba brať za vidové, a čisto vidové pred-

pony podľa nich nejestvujú. Niekedy závisí od okolia, či predpona vyjadrí dokonavosť. Daná predpona je iba vtedy čisto vidová, keď sa vyskytne v rámci príslušnej dvojice, inokedy môže mať nejaký konkrétny význam. Stáva sa, že sa napr. v srbcine vid niekedy líši iba podľa prízvuku: *pogledati* — *poglédati*, *pregledati* — *preglédati*, *raskidati* — *raskídati*...

Š. Peciar v štúdiu o čisto vidových predponách uvádza stanoviská J. S. Maslova a A. V. Isačenka, ktorí odmietajú teóriu o existencii čisto vidových — prázdnych predpôn, lebo ich nemožno obmedziť iba na prípady, pri ktorých nemožno tvoriť sekundárne imperfektívum. Podľa nich pri slovesách s „čisto vidovou — prázdnu“ predponou možno oveľa častejšie tvoriť sekundárne imperfektíva, než ich uvádzajú slovníky. Obaja autori predponové perfektíva považujú za nové, samostatné slovesné lexémy. Podľa J. S. Maslova prázdne predpony nie sú morfémami vidu, ale podobne ako i všetky iné predpony sú nositeľmi spôsobu slovesného deja s významom rezultatívnosti (PECIAR 1968: 223—225).

Pri analýze predponových sloviess sa ako prvoradá naskoľuje otázka slovesného vidu. Väčšina jazykovedcov chápe slovesný vid gramaticky — ako dve formy jednej lexémy. Predpona v tomto kontexte v oboch jazykoch vystupuje ako výrazný perfektivizačný činiteľ, hoci nie i jediný vidotvorný prostriedok, ani nie jednoznačne čisto vidový ukazovateľ. Z uvedeného vyplýva, že sa predpony, ktoré minimálne vplývajú na zmenu základného významu slovesa v oboch jazykoch považujú za čisto vidové. Väčšina autorov tak slovenských, ako i srbských uznáva vidové predpony.

LITERATÚRA

- BARIĆ, Eugenija, Mijo LONČARIĆ, Dragica MALIĆ, Slavko PAVEŠIĆ, Mirko PETI, Vesna ZEČEVIĆ, Marija ZINKA. *Hrvatska gramatika*. 2. izd. Zagreb: Školska knjiga, 1997.
- BRABEC, Ivan, Mate HRASTE, Sreten ŽIVKOVIĆ. *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*. 4. izd. Zagreb: Školska knjiga, 1961.
- DOKULIL, Miloš. *Tvoření slov v češtině*. 1. *Teorie odvozování slov*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1962.
- DOLNÍK, Juraj. „Mnohovýznamovosť a sémantické odvodzovanie“. *Kultúra slova* 23/10 (1989): 321—329.
- FURDÍK, Juraj. *Teória motivácie v lexikálnej zásobe*. Martin Ološtiak (ed.). Košice: Vydavateľstvo LG, 2008.
- GRICKAT, Irena. „O nekim vidskim osobenostima srpskohrvatskog glagola“. *Južnoslovenski filolog* XXII/1—4 (1957—1958): 65—130.
- GRICKAT, Irena. „Prefiksacija kao sredstvo gramatičke (čiste) perfektizacije“. *Južnoslovenski filolog* XXVII/1—2 (1966—1967): 185—223.
- HORECKÝ, Ján. „O tvorení sloviess predponami“. *Slovenská reč* XX/3 (1957): 141—155.
- JANOČKOVÁ, Nikol. „Slovotvorné a sémantické súvislosti slovesného vidu v slovenčine (K štatútu slovesného vidu v slovenčine)“. *Slovenská reč* 69/2 (2004): 65—84.
- JONKE, Ljudevit. *Književni jezik u teoriji i praksi*. Zagreb: Znanje, 1964.
- KLAJN, Ivan. *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku*. Deo 1, *Slaganje i prefiksacija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Institut za srpski jezik SANU — Novi Sad: Matica srpska, 2002.
- KLAJN, Ivan. *Gramatika srpskog jezika*. 1. izd. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2005.
- KOPEČNÝ, František. *Slovesný vid v češtině*. (Rozpravy československé akademie věd roč. 72, č. 2) Praha: Nakladatelství ČSAV, 1962

- Morfológia slovenského jazyka*. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1966.
- NIŽNÍKOVÁ, Jolana, Miloslava SOKOLOVÁ a kol. *Valenčný slovník slovenských slovies*. 1. vyd. Prešov: Filozofická fakulta v Prešove, Prešovská univerzita, 1998.
- PAULINY, Eugen. „Odvodzovanie slovies podľa slovesného vidu“. *Slovo a tvar* 4/3 (1950): 88—93.
- PAULINY, Eugen, Jozef RUŽIČKA, Jozef ŠTOLC. *Slovenská gramatika*. 5. vyd. Bratislava: SPN, 1968.
- PECIAR, Štefan. „Funkcie slovesnej predpony na- v slovenčine“. *Jazykovedný časopis* XVIII/2 (1967): 138—150.
- PECIAR, Štefan. „K problému čisto vidových predpôn“. *Jazykovedný časopis* XIX/1—2 (1968): 216—230.
- POLDAUF, Ivan. „Spojování s předponami při tvoření dokonavých sloves v češtině“. *Slovo a slovesnost* XV/1 (1954): 49—65.
- RUŽIČKA, Jozef. „Prázdna morféma“. *Jazykovedný časopis* XIV/1 (1963): 3—7.
- SEKANINOVÁ, Ella. „Miesto prefixácie vo vidovom systéme slovenského slovesa“. *Slavica Slovaca* V/1 (1970): 17—33.
- SEKANINOVÁ, Ella. „Nové pohľady na kategóriu slovesného vidu“. *Jazykovedný časopis* XXIII/2 (1972): 192—197.
- SEKANINOVÁ, Ella. *Sémantická analýza predponového slovesa v ruštine a slovenčine*. 1. vyd. Bratislava: Veda, 1980.
- SOKOLOVÁ, Miloslava. „Verbálny aspekt a adaptácia prevzatých slovies v slovenčine“. *Slovo — Tvorba — Dynamickosť*. (2009): 250—264. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra, 2010.
- SOKOLOVÁ, Miloslava. „Verbálny aspekt v slovenčine — bilancia doterajšieho výskumu“. www.pulib.sk/elpub2/FF/Ivanova1/pdf_doc/1.pdf 28. 09. 2010.
- TEŽAK, Stjepko, Stjepan BABIĆ. *Pregled gramatike hrvatskosrpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga, 1966.

Ana Marić

ON PURELY ASPECTUAL VERBAL PREFIXES IN SLOVAK AND SERBIAN

S u m m a r y

The paper discusses verb aspect, emphasizes its essence, indicates the difference between the perfective and imperfective aspects, speaks about prefixes as formal indicators of verb aspect, and analyzes the concept of purely aspectual prefixes in the scientific papers of Slovak and Serbian linguists. The understanding of the concept of purely verbal prefixes is not identical with all linguists, but there are few significant differences. The purely grammatical perfectivization of prefixes is characterized by the impossibility to form a secondary imperfective. The paper singles out purely aspectual prefixes in Slovak and Serbian and offers examples to illustrate the claims. The paper also lists some verbs that contain purely aspectual prefixes, found in sentences excerpted from Slovak and Serbian literary works.

Univerzitet u Novom Sadu
 Filozofski fakultet
 Odsek za slovakistiku
 Novi Sad
anamarić21@gmail.com

Ружица Радојчић

СИСТЕМ ПРЕДЛОШКО-ПАДЕЖНИХ КОНСТРУКЦИЈА СА ЦИЉНИМ ЗНАЧЕЊЕМ У РУСКОМ ЈЕЗИКУ У ПОРЕЂЕЊУ СА СРПСКИМ

Предмет овог рада су предлошко-падежне конструкције за изражавање циљног значења у руском језику у поређењу са српским. У раду ћемо указати на широку примену ових конструкција у оба анализирана језика. Покушали смо да методом конфронтационе анализе систематизујемо конструкције са циљним, као и оне са пратећим значењима и њихов међусобни однос у руском и српском језику. Конструкције са предлозима *для* и *ради* и именском лексемом у генитиву представљају типична језичка средства за изражавање циљног значења у руском језику, док српски језик ово значење изражава генитивом са предлогом *ради*. У српском језику уочава се недовољна диференцираност употребе предлога *због* и *ради* у значењима циља и узрока. Предлог *ради* у српском језику најчешће налази своју примену у циљном, док предлог *због* поред узрочног покрива и циљно значење. Предлошке и беспредлошке конструкције са осталим падежима поред циљног садрже и неко од пратећих значења: узрока, намене, намере, сврхе, простора. У поређењу са српским, руски језик поседује више језичких средстава за прецизно изражавање циљног значења.

Кључне речи: циљ, теличност, предлошко-падежне конструкције, узрок, намена, намера, сврха, функционално-семантичко поље условљености.

1. Увод. Тема коју смо узели у разматрање већ је у више наврата била предмет истраживања како у руској, тако и у српској лингвистичкој литератури. У српској русистици она није у ширем обиму обрађивана и истраживана. Значење циља анализирано је у оквиру синтаксичких и семантичких проучавања, семантике падежа и њихових синтаксичких функција, као и у савременијим граматикама руског језика рађеним по конфронтационом моделу. Стога смо сматрали да она заслужује покушај конфронтационог сагледавања на материјалу руског и српског језика. Циљ овог рада је евидентирање и дескрипција предлошко-падежних конструкција са циљним значењем у руском језику, њихово поређење са аналогним конструкцијама у српском језику, као и систематизација сличности и разлика у употреби ових конструкција у ова два језика. Одлучили смо се за метод конфронтационе (конфронтативне) анализе, са својом компонентом поређења језика оригинала и преводних решења у српском језику. У случајевима када је то било потребно, примењивали смо метод парафразе и трансформације за доказивање циљног, односно

неког од пратећих значења. У анализи полазимо од руског језика, да би се приступило поређењу описаних језичких средстава са њима аналогним у српском језику. Поменута питања разматрамо на материјалу књижевних текстова различитог жанра, у првом реду преводне књижевности, што је представљено делима руских писаца XIX и XX века. Корпус такође подразумева периодичку и електронске корпуре на оба језика. За овакав избор одлучили смо се ради евидентирања и анализе језичких средстава за изражавање циља у различитим функционалним стиливима.

Категорија *целиности* (циља) део је каузалног комплекса, тј. функционално-семантичког поља условљености (руски: функционално-семантичко поле обусловленности) и представља семантичку категорију са комплексним садржајем, што условљава већи број граматичких облика којима се изражава циљно, као и друга пратећа категоријална значења. Термин *целиности* у лингвистичкој литератури на српском језику употребљен је у *Синтакси савременога српског језика* (Пипер и др. 2005: 803—811).

Као што наслов сугерише, ограничићемо се на преглед модела предлошко-падежних конструкција који представљају језички израз циљног значења.

Семантика предлошко-падежне конструкције одређена је предлогом, лексичким значењем именице уз коју он стоји и лексичко-граматичким значењем управне лексеме. Када је реч о циљном значењу, у позицији управне лексеме најчешће се налазе глаголи *крећанња, говоренња*, као и глаголи са значењем *досезања, борбе, интереса, сиремљења*. Осим њих, у овом контексту неизоставно треба поменути и модалне глаголе (*хитети, желети, моћи*), као и девербативне именице са значењем интенционалности. Циљно значење у предлошко-падежним конструкцијама може бити праћено значењима *намене, намере, смерања, сврхе*.¹ О пратећим значењима намере и намене биће још речи у оквиру анализе модела предлошко-падежне конструкције *для + I_{род}*.

Велики број циљних предлошко-падежних конструкција у ексерпираној грађи управо је са именском речи у *генитиву*.

2. МОДЕЛИ ПРЕДЛОШКО-ПАДЕЖНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ СА ГЕНИТИВОМ. У руском језику су за изражавање циљног у употреби следећи модели кон-

¹ Пратеће значење *намене* присутно је у случајевима када улога субјекта у реализацији циљне радње није релевантна, мада у вези са овим значењем не можемо занемарити компоненту свесног субјекта — човека који поседује способност да нечему одреди *намену*. Обично се у тим случајевима истиче *објект* као *средство* за остварење циља. Када је реч о значењу *намере*, њега карактерише *одсуство објекта* који је у функцији остварења циља. Намера најчешће садржи већ унапред планирано, осмишљено реализовање циља. Често је у таквим реченицама оно потенцирано и лексичким средствима, нпр. руски: *намерение, намеревать(ся), план, планировать* и сл. (српски: *намера, намеравајући, план, планирајући*). Постоји и значење *смерања* као врло блиско значењу намере. *Сврха* је често пратилац жеље и намере да се циљ оствари, она је садржана у антиципирању циља као *прећестављеног реализованог жељеног резултата*, а када постоји у свести као изразита оријентација на дефинитивну финалну ситуацију, *сврха* се може схватити као крајњи, највиши циљ, као „циљ циља”. Разлика између *сврхе* и *последнице* огледа се у томе што *сврха* подразумева претпостављену, антиципирану реалност, а *последница* се већ може евидентирати као факт.

струкција: *для* + $I_{\text{род}}$, *ради* + $I_{\text{род}}$ (у препозицији и постпозицији), *заради* + $I_{\text{род}}$ и конструкције са двокомпонентним предлозима: *в знак* + $I_{\text{род}}$, *в интересах* + $I_{\text{род}}$, *в честь* + $I_{\text{род}}$, *во имя* + $I_{\text{род}}$, *в целях* + $I_{\text{род}}$, *с целью* + $I_{\text{род}}$, *в направлении* + $I_{\text{род}}$, *на предмет* + $I_{\text{род}}$.

2.1. МОДЕЛ ПРЕДЛОШКО-ПАДЕЖНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ *для* + $I_{\text{род}}$. Један од типичних синтаксичких модела којима се изражава основно циљно значење у савременом руском језику је *для* + $I_{\text{род}}$. Он се одликује мањим бројем пратећих значења. Једно од њих је значење *намене*, када се уз овај модел налазе именица, придев или партицип (*мешок для мусора*, *удобный для проживания*, *предназначен для перевозок на городских маршрутах*) у позицији управне лексеме (МОЖАЕВА 1977: 236).

У односу на циљно, значење *намене* је доминантније у случају слабије експонираног модалног значења израженог глаголима *желетии* и *хитетии*, као и категоријалног значења аниматности (ПИПЕР и др. 2005: 808). М. Стевановић закључује да се значења *намере* и *намене* често не могу међусобно одвојити, с обзиром на то да је *намера* најчешће у функцији остварења неког циља, те је тако уједно и *намењена* томе циљу (СТЕВАНОВИЋ 1961: 211). Категорија *намене* је, сматра М. Ковачевић, настала из категорије *намере*.² П. Пипер диференцира ова два значења према критеријуму присуства / одсуства функције 'бити у функцији нечега'.³

Постоје случајеви када је модел *для* + $I_{\text{род}}$ синонимичан са акузативним моделом конструкције *за* + $I_{\text{вин}}$, као и када од лексичког конкретизатора зависи алтернативна употреба, односно могућност избора између ова два модела. У руском језику модел конструкције *за* + $I_{\text{вин}}$ употребљава се у случају када семантика управне лексеме упућује на *борбу за нешто*, дакле најчешће уз глаголе: *бороться*, *сражаться*, *биться*, или уз девербативне именице *борьба*, *сражение*, *битва* (*за что*), односно у српском језику уз глаголе: *борити се*, *шћући се*, или уз именице *борба*, *бийка* (*за нешто*). У оба језика управне лексеме које лексички могу конкретизовати значење циља уз овај модел могу бити глагол, лична заменица, именица, девербативна именица, предикатив или у руском језику кратки придев. Њихова семантика може упућивати на *обавезу*, *дужности*, односно радњу која се врши *ради испуњења одређеног циља*.

Често је ова конструкција синонимична са конструкцијом *чтобы* + *инфинитив* у оквиру сложене реченице, нарочито када је управна лексе-

² „Iz navedene se analize namjerno-namjenskog subpolja vidi da je kategorija namjene neraskidivo vezana sa kategorijom namjere, da se namjena na jezičkom planu čak nije ni odvojila od namjere bar što se formi tiče: ona koristi isključivo forme namjere (i to ne sve) čemu je razlog svakako semantički pošto je namjena zapravo *stalna*, *apstrahovana namjera*, odvojena od svog pokretača i prenesena na produkt njegove aktivnosti.” (КОВАЧЕВИЋ 1989: 188).

³ „Значење *намере*, за разлику од значења *намене*, не садржи инструменталну компоненту 'бити у функцији нечега', али има елемент планираног остварења циља. Планирано остварење циља може бити наглашено лексички (употребом речи одговарајућег значења), (...) али може бити истакнуто и употребом предлошких израза у *циљу*, *с циљем* (са генитивом), или употребом лексема одговарајућег значења у облику глаголског прилога (...)” (ПИПЕР и др. 2005: 809).

ма глагол, партицип или девербативна именица. Имајући у виду да глаголске именице, поред синтаксичких особина именица имају и особине глагола, конструкције са њима се често могу трансформисати у сложону реченицу.

Еквивалент овом руском моделу у српском језику најчешће је модел *ради* + N_{gen} , а када је циљно значење праћено значењем *узрока* еквивалент је најчешће модел *због* + N_{gen} . Уколико се конструкцијом *для* + $I_{род}$ у руском језику изражава значење *намене*, српски еквивалент је најчешће модел *за* + N_{acc} . Такође се уместо предлошко-падежне конструкције може употребити и конструкција *да* + *їрезентїї* / *кондиционал*.⁴

Примери који следе илуструју изражавање циља моделом *для* + $I_{род}$ у руском језику:

- (1) Стало быть, устроил он этот спектакль и надушил серой не *для шутки*, а *для демонстрации*. (Чех. Ч., 17)
- (1') Значи да је приредио ову представу и засмрдео ваздух сумпором не *ради шале*, него *да наїправи демонстрацију*. (прев. К. Т. 16)
- (2) Архитектор, статский советник Узелков, приехал в свой родной город, куда он был вызван *для реставрации* кладбищенской церкви. (Чех. Ст. 147)
- (2') Архитекта, државни саветник Узелков, допутовао је у свој родни град, где је био позван *због ресїаурације* гробљанске цркве. (прев. А. Т. 83)
- (3) Прихожу к ней, бывало, *для переговоров*, а она завидит меня и кричит горничной (...) (Чех. Ст. 149)
- (3') Дођем ја тако код ње *да їоразговарам*, а она само што ме спази, поче да виче собарици (...) (прев. А. Т. 85)

У примеру (1) основни циљ изражен је конструкцијом *для демонстрации*, уз претходну негацију претпостављеног циља (*не для шутки*).

⁴ Према се тема овога рада односи на предлошко-падежне конструкције са циљним значењем, на овом месту ћемо рећи неколико речи о зависним структурама са везником *да* у српском језику, дакле о *да-конструкцији*. Скренућемо пажњу на њену употребу са презентом, односно кондиционалом / потенцијалом у циљним зависносложеним реченицама, првенствено због тога што се она среће у српским преводним решењима за руске предлошко-падежне конструкције. У српском језику се *да* + *їрезентїї* употребљава када је реч о формулисаном одређеном циљу у чистом виду, који не подразумева (или не мора подразумевати) факт реализације. Са друге стране, уколико је реч о наглашеном интенционалном моменту у циљној конструкцији, односно ако је наглашена и модална компонента *желетїи*, *намераваїи*, *хїетїи*, тада је најчешће у употреби конструкција *да* + *їопенцијал* (Ивић 1970: 50). Везник *да* у српском језику није прецизно функционално-семантички диференциран. Он налази своју употребу не само у структурно рашчлањивим реченицама којима припадају зависносложене циљне реченице, већ и у структурно нерашчлањивим декларативним реченицама. Поменућемо још да се у литератури на српском језику циљне реченице не посматрају увек као адвербијалне, већ понекад и као тип објекатских у које спадају изричне реченице са везником *да* (Стевановић 1979: 845). Постоје и случајеви када се о објекатској допунској клаузи нерашчлањиве сложене реченице говори у контексту циљног значења. Реч је о декларативним (изричним) реченицама са везником *да*, када у одређеним контекстима зависна предикација реферише о циљној радњи (Ружић 2008: 60–62). Циљна радња је често изражена глаголима кретања, као и глаголима са другом семантиком, а када је реч о везнику *да*, он се у намерној (такође циљној) функцији првобитно појавио са глаголима кретања, да би се касније у истој функцији везивао и уз друге глаголе (Грковић-Мејџор 2004: 197).

Да бисмо доказали циљно значење предлога *для* са именицом *демонстрација* у генитиву, овај пример можемо парафразирати на следећи начин: *‘Стало бытъ, устроил он этот спектакль и надушил серой не с целью шутить, а с целью демонстрировать’*. У датом примеру можемо користити и могућност њене трансформације у адвербијалну реченицу циља, а затим и у конструкцију са циљним значењем: (1) *Стало бытъ, устроил он этот спектакль и надушил серой не чтобы шутить, а чтобы демонстрировать* → (...) *не ради шутки, а ради демонстрации*.

У преводу на српски језик налазимо да је предлог *для* преведен на два начина: предлогом *ради*, који представља једно од основних језичких средстава за изражавање циљног значења, и *да-конструкцијом* са глаголом у *йрезенџу*, којом се такође изражава циљ у српском језику. Парафраза овог примера гласила би: (1') *‘Значи да је йпрередидо ову йредстџаву (...) са циљем да найрави демонстџирацију, а не са циљем да се нашали’*.

Пример (2) показује да је циљно значење праћено узрочним. Уочавамо да *ресџаурација* гробљанске цркве представља покретачки узрок управне радње изражене девербативном именицом *приезд* (српски: *долазак*), али *ресџаурација* цркве уједно представља и циљ управне радње. Са једне стране, овај пример би се могао трансформисати у адвербијалну реченицу циља, на следећи начин: (2) *Архитектор, статский советник Узелков приехал в свой родной город, потому что был вызван, чтобы реставрировать / для того чтобы реставрировать кладбищенскую церковь*. У преводу на српски језик (2') *Државни саветџник Узелков дойџушовао је у свој родни ѓрад јер је био йозван да би ресџаурирао / заџо да би ресџаурирао ѓробљанску цркву*. Парафраза такође доказује да је овде реч о циљном значењу: (2) *‘Статский советник Узелков приехал с целью реставрировать кладбищенскую церковь’*. Парафраза на српском језику гласила би (2') *‘Државни саветџник Узелков дойџушовао је у свој родни ѓрад ради ресџаурације / у циљу ресџаурације ѓробљанске цркве’*.

Ситуацију доласка субјекта-агенса у родни град *йроузроковао* је *йозив* који је изазван *йоџребом ресџаурације* гробљанске цркве, што представља уједно циљ и узрок његовог доласка. Стога се може извршити трансформација ове циљне конструкције у узрочну: (2) *Статский советник Узелков приехал из-за реставрации кладбищенской церкви. Статский советник Узелков приехал потому что его вызвали из-за реставрации кладбищенской церкви*. На српском језику (2') *Државни саветџник Узелков дойџушовао је збоџ ресџаурације ѓробљанске цркве. Државни саветџник Узелков дойџушовао је заџо џџо је био йозван збоџ ресџаурације ѓробљанске цркве*.

Превод овог примера такође указује на повезаност узрочног и циљног значења. Предлог *для* преведен је предлогом *збоџ* којим се у српском језику изражава узрочно значење. Овакво преводно решење могло је бити мотивисано и недовољном издиференцираношћу употребе предлога *збоџ* и *ради* у српском језику у узрочном, односно циљном значењу.

У примеру (3) предлошко-падежна конструкција *для* + *И_{род}* заступљена је у свом примарном циљном значењу. Међутим, при пажљивијој анализи контекста примећујемо да је значење циља такође праћено значењем *узрока*, ако се *моџив* радње агенса (*приходитџ*) посматра са стано-

вишта њене проузрокованости, изражене лексемом *переговори* (*Прихожу к ней, бывало, 'из-за переговоров' / 'по причине переговоров'*).

У наведеном случају ситуација на коју упућује контекст указује на циљно значење у којој један учесник у говорној ситуацији има за циљ поткупљивање и убеђивање другог учесника да преузме туђу кривицу на себе. Из тога закључујемо да се конструкцијом *для переговоров* указује на *циљ* доласка, што са своје стране представља један од услова да се оствари основни циљ, изражен конструкцијом са везником *чтоб*:

Подкупить её, *чтоб* она на себя *вину приняла*, было трудно... ужасно трудно! *Прихожу к ней, бывало, для переговоров, а она завидит меня и кричит горничной*: „Маша, ведь я приказала тебе не принимать подлицов!” Уж я и так, и этак... и письма ей пишу, и нечаянно норовлю встретиться — не берёт! (Чех. Ст. 149)

Било је тешко, страшно тешко навести је на то *да узме* кривицу на себе! *Дођем ја тако код ње да њређоварам, а она само што ме спази, поче да виче собарици*: „Машо, па јесам ли ти наредила да не примаш ниткове!” А ја овако и онако... и писма јој пиши, и удешавај да се као случајно сретнемо — неће да пристане! (прев. А. Т. 85)

Следећи пример (4) илуструје употребу везника *для того чтобы* са негацијом, као и инфинитива циља (матери *помочь; сделаться благодетелем* човечества) у функцији детерминисања истинског циља посредством претходног негирања осталих претпостављених, да би се дошло до саопштавања правог, суштинског циља.

(4) *Не для того, чтобы* матери *помочь*, я убил — вздор! *Не для того* я убил, *чтобы*, получив средства и власть, *сделаться* благодетелем човечества. Вздор! Я просто убил; *для себя* убил, *для себя одного*. (Дост. Пр. и н. 437)

(4') Нисам ја убио *да* мајци *помоћем* — којешта! Нити сам убио *да постојанем добротвор* човечанства пошто добијем средства и власт. Којешта! Ја сам просто — убио: *због себе* сам убио, само *због себе* и *за себе*; а да ли бих ја после постао нечији добротвор (...) (прев. Ј. М. 120)

Конструкције са предлогом *для* преведене су на српски језик конструкцијама са предлогом *због*. За српски језик карактеристична је релативно паралелна употреба модела *ради + N_{gen}* и *због + N_{gen}*, услед одсуства прецизне диференцијације у вези са изражавањем значења циља и узрока. То се може објаснити и чињеницом да циљ представља врсту последице, односно резултата нечега што је проузроковано, изазвано или омогућено неком претходном радњом или ситуацијом. Са једне стране узрок прелази у циљ, а са друге, циљ прелази у узрок, јер управо циљ стимулише на акцију, проузрокујући на тај начин делатност агенса, усмерену на постизање циља. Недовољно издиференцирана употреба конструкција *ради + N_{gen}* и *због + N_{gen}* карактеристична је и за поједине дијалекте, као и за језик неких писаца са српскохрватског говорног подручја. У говорима југозападних и централних крајева често се у *узрочном* значењу, уместо *због + N_{gen}*, појављује конструкција *ради + N_{gen}*. Код Вука

Карацића, у језику народне књижевности, код Његоша и других писаца такође се појављује предлог *ради* у узрочном значењу. Дефинишући значења узрока и циља, М. Стевановић не сматра да је предлог *ради* добио узрочно значење, већ да се „оно са овим само помешало” (СТЕВАНОВИЋ 1939: 140—141). У том смислу, циљ се не одређује само као финални реализовани жељени резултат, већ и као узрочник покренуте активности која доводи до његове реализације, те има антериорни и постериорни карактер (СТЕВАНОВИЋ 1939: 140—141).⁵ И поред сличности између значења узрока и циља, евидентно је да су то ипак различите категорије чија се диференцираност осећа у српском језику, независно од регионалне употребе предлога *ради* у једном или другом значењу. М. Стевановић сугерише да се предлог *због* ипак треба употребљавати у *узрочном* значењу, а да предлог *ради* има значење циља, тј. „марења за оно што се казује именом у генитиву”, стога закључује „(...) да је узрок једно, а циљ друго; разлика између њих, и поред истакнуте сродности, велика је. Њу, не може се сумњати, осећа у језику огромна већина народа, а значајан број писаца наших правилно схвата и реченичним обликом доследно обележава ову разлику. (...) Ова врло важна логичка, и психолошка и естетска потреба стила постићи ће се само добром употребом предлога.” (СТЕВАНОВИЋ 1939: 150). Предлози *због* и *ради* налазе се у субпољу узрочно-циљне интерференције, како наводи М. Ковачевић, који категорије циља и узрока сматра веома блиским, а циљ карактерише као „усложњени узрок” (КОВАЧЕВИЋ 1988: 210). Такође, П. Пипер констатује чињеницу да значења узрока и циља често могу бити блиска, што утиче на то да се модел *ради* + N_{gen} може схватити и као средство за изражавање узрочног значења, без већих сметњи по комуникативни аспект исказа.⁶ Такође и К. Фелешко сматра да су значења циља и узрока често веома блиска по својој природи, те да се често комбинују на тај начин што циљ обично бива мотивисан узроком који покреће агенса на постизање постављеног циља (ФЕЛЕШКО 1995: 137). Са друге стране, Т. Маретић наводи предлог *ради* (*ћоради*, *заради*) као језичко средство за изражавање значења *узрока* (МАРЕТИЋ 1963: 576).

Навешћемо два примера са предлогом *ради* у циљном значењу, да бисмо илустровали и његову правилну употребу у српском језику.

(5) Кажемо кратко да идемо у болницу *ради* *ћорођаја*. (Дол. Ел. к. срп.)

⁵ Сагледавајући карактеристике међусобног односа узрока и циља, М. Стевановић сматра: „Док узрок покреће радњу, циљ треба да буде још и њен резултат, последица радње, као год што је радња последица каквог узрока. Зато се, мислим, с доста оправдања може тврдити да су главна значења ових предлога супротна. Али, с друге стране, узрок и циљ се свде на једно; они су и један и други покретачи радње, иако узрок условљава радњу, а циљ је само оправдава. Жеља за остварењем циља је у ствари узрок, јер она покреће радњу, а ту жељу опет изазива и ствара циљ; (...) Тако узрок и циљ, мада су њихова места на супротним странама (...), налазе додира на једној кружној линији.”

⁶ „Због блискости циљног и узрочног значења нису ретки случајеви када се иста конструкција може схватити и као циљна и као узрочна, при чему избор интерпретације не изазива практично никакве неспоразуме у комуникацији.” (ПИПЕР и др. 2005: 806).

када се лексемама са оваквом семантиком указује на жељени резултат предузете радње усмерене према објекту циља који је, са своје стране, нежељен за субјекта-агенса. У ексцерпираној грађи на руском језику евидентирали смо пример са лексемама *зло*, *страдание*, *несчастье*, који ћемо ради илустрације навести.

(7) Господь не мог нас создать *ради зла, ради страдания, ради несчастья*. Его *цель* — это благо для всех, для каждой человеческой души. (Зап.)

Електронски корпус српског језика нуди четири примера са предлогом *ради* и именском лексемом *уништићења*. Наводимо један од њих, као илустрацију.

(9) (...) екипа за противдиверзиону заштиту пронашла је мину за ручни бацач кинеске производње, која је однета са лица места *ради уништићења*. (Пол. 2001. Ел. к. срп.)

Пример који следи показује категоријално значење узрока које садржи телична конструкција са предлогом *ради*.

(10) По објективному мнению, чуть ли не главной проблемой молодежи является поиск работы, причём не столько *ради денег*, сколько *ради самореализации*. (Рекл. 2000 Ел. к. рус.)

(10') Објективно гледано, готово главни проблем за омладину представља тражење посла, притом не толико *ради новца*, колико *ради самореализације*. (прев. Р. Р.)

Позицију управног члана у наведеном примеру (10) има девербативна именица *поиск* чија семантика упућује на акцију којом је агенс мотивисан за остварење циља израженог моделом *ради* + *I_{род}* као детерминаторима реченичке предикације. Овде се уочава извесно укрштање значења узрока и циља, пошто наведени циљ представља уједно и *узрок* акције агенса. Истовремено, циљ који је изражен синтагмом *деньги и сопственная реализация* такође проузрокује акцију агенса (*поиск работы*), што ћемо покушати да докажемо трансформацијом циљне конструкције у узрочну: (10) *По објективному мнению, чуть ли не главной проблемой молодежи является поиск работы, причём не столько из-за денег, сколько из-за самореализации.*

У преводу на српски језик определили смо се за предлог *ради* са генитивом, мада би се без неспоразума у комуникацији могло употребити и друго преводно решење — предлог *због*: (10') *Објективно гледано, готово главни проблем за омладину представља тражење посла, притом не толико због новца, колико због самореализације.*

Пример (11) представља једну од дефиниција предлога *ради* и његовог циљног значења, са становишта психологије. Циљно значење доминира на нивоу семантике читаве реченице, чији садржај упућује на дефинисање појма 'циљ'.

(11) Очевидно, что слово „*ради*” (*зачем, для какой цели*) легко интерпретируется путем привлечения понятия „мотив”: человек действует *ради реализации* мотива — *овладения предметом потребности, удовлетворения устремлений*. (Псих. смыс. Ел. к. рус.)

(11') Очигледно је да се реч „*ради*” (*зашто, ради каквог циља*) лако интерпретира када позовемо у помоћ појам „мотив”: човек чини нешто *ради реализације* мотива — *овладавања предметом своје потребе, задовољавања жељњи*. (прев. Р. Р.)

У руском језику употреба ове конструкције карактеристична је готово за све функционалне стилове, а среће се и у фразеологизмима са предлогом *ради* у постпозицији, као што су *Христа ради, Бога ради, шутки ради, смеха ради, скуки ради*, затим уз личне заменице (*меня ради, тебя ради* и сл.). Такође је заступљена у стилу лепе књижевности, нарочито у делима писца XIX века, као и у публицистичком стилу.

(12) Узелков пошагал из угла в угол, подумал и решил, *скуки ради*, повидаваться с Шапкиным. (Чех. Ст. 148)

(12') Узелков прошета од једног угла до другога, размисли и одлучи да се, *због досаде* види са Шапкином. (прев. А. Т. 84)

(13) Клонировать известных людей *из любопытства* или *пользы ради* я бы не стал. (Клон. Ел. к. рус.)

(13') Ја нисам за клонирање познатих људи *из радозналости* или *користи ради*. (прев. Р. Р.)

Пример (12') као преводно решење има предлог *због*, што може указивати како на доминантно узрочно значење, тако и на недовољну раздвојеност употребе предлога *због* и *ради* у српском језику, о чему је већ било речи. Девербативна именица у генитиву (*скука*, срп. *досада*) може се схватити и као узрок радње (*виђење са Шайкином*), док са друге стране, из парафразе српског превода ове реченице можемо закључити да она у основи има *циљно* значење, што наводи на закључак да је предлог *због* као преводно решење последица поменуте недовољне раздвојености употребе ова два предлога у српском језику, или је мотивисан ширим контекстом Чеховљеве приповетке: *Узелков прошећа од једног угла до другога, размисли и одлучи да се 'у циљу разбијања досаде' / 'у циљу раззоподе' види са Шайкином*. У овом примеру конструкција *скуки ради* заправо значи '*ради тога чтобы не было скучно*', те би се прецизније могло рећи '*развлечения ради*', јер је циљ у овој ситуацији одређен намером да се *прекраћи време и да се разоноди*.

У овом случају преводно решење не ствара недоумице на нивоу семантике реченице. У српском језику се може употребити и модел *из + N_{gen}* (*из досаде*), као језичко средство за изражавање узрочног значења, што упућује на то да је *досада* заправо *проузроковала* дефинисање циља од стране агенса који је имао потребу да се разоноди. Стога би превод могао да гласи: (12') *Узелков прошећа од једног угла до другога, размисли и одлучи да се из досаде види са Шайкином*.

У примеру (13) циљно значење конструкције *пользы ради* стоји напоредо са моделом *из + I_{род}* којим се у руском језику изражава значење *узрока*. Везник *или* између ове две конструкције упућује на могуће одвајање узрочног значења од циљног. У српском језику такође је могућа употреба предлога *ради* у постпозицији у односу на именицу *корисћ*, што илуструје превод овог примера.

У савременом српском књижевном језику предлог *ради* у постпозицији сматра се одликом архаичности, употребљава се најчешће у експресивно-стилски маркираним исказима, првенствено у конструкцијама са личним и присвојним заменицама (*мене ради, тебе ради, наше среће ради*), односно у изразу *примера ради*, као и у фразеологизмима овога типа.

У свечаном стилу модел *ради + I_{род}* може се заменити конструкцијом *во имя + I_{род}*, нарочито у случајевима када управни глагол има значење ризиковања или жртвовања (*рисковать, жертвоваться, сражаться, умирать, погибнуть, отдаваться* и сл.), а значење именске лексеме у генитиву упућује на узвишени или идеални циљ (*жизнь, свобода, человек, люди, счастье, отечество, родина, правда, истина, спасение, благородие, победа*, синтагма *осуществление мечты* и сл.). У колоквијалном стилу модел *ради + I_{род}* синонимичан је са моделом *для + I_{род}*, осим у случајевима када *ради + I_{род}* има изражено пратеће значење узрока.

2.3. МОДЕЛ ПРЕДЛОШКО-ПАДЕЖНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ *ЗАРАДИ + I_{род}*. Предлог *заради* одлика је разговорног стила и третира се као дијалектизам.

(14) Киря был отъявленным бабником и *заради удовольствия* мог любую поганку учинить. (Пл. стр. Ел. к. рус.)

(14') Кирја је био непоправљиви женскарош и *зарад своџа задовољства* могао је да учини свакојаку гадост. (прев. Р. Р.)

У преводу овог примера употребљен је предлог *зарад* као српски еквивалент. Он се одликује архаичном употребом, а без промена у значењу могао би се употребити и предлог *ради*. У том случају променила би се стилска обојеност исказа.

2.4. ОСТАЛЕ ТЕЛИЧНЕ ПРЕДЛОШКО-ПАДЕЖНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ СА ГЕНИТИВОМ. Циљно значење се у руском језику изражава и секундарним предлозима са именском речи у генитиву (*Русская грамматика АН СССР 1980(а): 439, §2709*). Ови двокомпонентни деноминативни предлози изведени су од предлошко-падежних конструкција са акузативом, инструменталом, локативом: *в знак, в честь, во имя, во избежание, на предмет, с целью, в направлении, в целях, в интересах* (*Русская грамматика АН СССР 1980(б): 707, §1656*).⁷ Облике: *в защиту, во избежание, в избавление, в оправдание, в подтверждение, в доказательство, в предотвращение* неки аутори тумаче као акузативне предлошко-падежне конструкције, по

⁷ Према *Руској граматици АН СССР* овакви предлози су секундарни, изведени (*непервообразные предлоги*). Међу њима су предлози *в честь, во имя, во избежание, на предмет, с целью, в направлении, в целях* и сл. који се сврставају у групу деноминативних саставних (двокомпонентних) предлога (*отмыённые составные предлоги*).

моделу *в + И_{вин}* (МОЖАЕВА 1977: 241—255).⁸ У *Rusko-hrvatskom rječniku* под одредницом *йрѣдмѣй* (на *йрѣдмѣй*) налазимо еквиваленте: *ради*, у *циљу*, уз напомену да она представља одлику административног функционалног стила (РОЛЈАНЕС 1973: 848). Речник Ожегова под одредницом *йрѣдмѣй* (на *йрѣдмѣй*) даје следеће тумачење: „предлог — *1. с род. пад. употр. при указании на цель действия; для чего-л., с целью чего-л.*” (ОЖЕГОВ 1999: 580). Навешћемо неколико примера са предлозима овога типа.

(15) А как быть с малышом, который **в знак протеста** забрался на дерево (...). (Экр Ел. к. рус.)

(15') А шта ћемо са малишаном који се **у знак йроћесѣа** узвѣрао на дрво (...). (прев. Р. Р.)

Парафразама примера покушаћемо да докажемо значење циља изражено овим средствима. (15) *А как быть с малышом, который 'в целях протеста' / 'ради протеста' забрался на дерево (...).* (15') *А щѣа ћемо са малишаном који се 'у циљу йроћесѣа' / 'ради йроћесѣа' узвѣрао на дрво (...).*

Предлог *в интересах* потиче од именице *инѣрес* која има компоненту циљног значења — *циљ* као жељени резултат најчешће је у *инѣресу* лица које га поставља.

(16) Что касается региональных аспектов военно-политического курса Соединённых Штатов, то в них также отражается стремление Вашингтона использовать благоприятный для себя исторический период **в интересах укрепления** своих политических, торгово-экономических и военно-стратегических позиций в мире. (Зар. в. обоз. Ел. к. рус.)

(16') Што се тиче регионалних аспеката војно-политичке оријентације Сједињених Држава, и у томе се огледа тежња Вашингтона да искористи по себи повољан историјски период, **у инѣресу јачања** својих йолиѣичких, йрѣговинско-економских и војно-сѣрајѣшких йозиѣја у свету. (прев. Р. Р.)

Парафраза нам пружа доказ да је овде реч о циљу без пратећих значења: (16) (...) *стремление Вашингтона использовать благоприятный для себя исторический период 'в целях укрепления' своих политических, торгово-экономических и военно-стратегических позиций в мире.* (16') (...) *йѣжња Вашингѣона да искорисѣи йовољан йо себе исѣоријски йериод, 'у циљу јачања' својих йолиѣичких, йрѣговинско-економских и војно-сѣрајѣшких йозиѣја у свету.*

На овом месту ћемо ради илустрације навести још неколико примера са неким од поменутих двокомпонентних деноминативних предлога са генитивом, којима је изражено циљно значење. У циљу економисања простором овога пута не наводимо примере за све побројане предлоге.

⁸ Ово се такође односи и на конструкције: *во имя + генитив*, *в целях + генитив*, *в интересах + генитив*, *с целью + инфинитив*, *в(о) + акузатив + генитив*, *в(о) + акузатив + датив*, *за + инструментал*, *к + датив*, *по + датив*.

(17) Нельзя торговать своей душой и телом **во имя материальной выгоды**, милочка, мы-то были о тебе совершенно другого мнения. (Даш. Ел. к. рус.)

(17') Не сме се трговати својом душом и телом **у име материјалне користи**, драга моја, ми смо некако имали сасвим другачије мишљење о теби. (прев. Р. Р.)

(18) **Во избежание несчастного случая** не оставляйте малыша одного в ванне — посидите рядышком и заодно проследите, чтобы не погружался в воду по самые плечи: верхняя часть грудной клетки и область сердца должны оставаться над поверхностью. (И. Ков. Ел. к. рус.)

(18') **Да бисте избегли несрећни случај**, не остављајте малишана самог у кади — поседите поред њега и уједно пазите да се не потапа у воду изнад рамена: горњи део грудног коша и област око срца морају остати изнад површине. (прев. Р. Р.)

(19) Борис Бункин считает, что **в целях скорейшего обновления зенитного ракетного оружия** в условиях реформирования Вооружённых сил необходимо форсировать (...) (В. к. о. Ел. к. рус.)

(19') Борис Бункин сматра да је **у циљу што брже обновљања прошивавионског ракетног оружја** у условима реформисања Оружаних снага неопходно форсирати (...) (прев. Р. Р.)

(20) В соответствии с пожеланиями этих потребителей **с целью повышения** производительности и снижения себестоимости горных работ коллектив (...) и сегодня работает над повышением технического уровня и надежности выпускаемых машин. (БелАз Ел. к. рус.)

(20') У складу са жељама ових потрошача, **у циљу повећања** продуктивности и снижења цене коштања рударских радова колектив (...) и данас ради на повећању техничког нивоа и поузданости машина које производи. (прев. Р. Р.)

Циљно значење модела *во имя* + *И_{род}* јасно се види из парафразе: (17) *Нельзя торговать своей душой и телом 'в целях материальной выгоды'*. (17') (...) *Не сме се трговати својом душом и телом 'у циљу материјалне користи'*. (...). Српски језик поседује еквивалент руском предлогу *во имя*, те се у оваквим случајевима најчешће користи преводно решење *у име* + *N_{gen}*. У примеру (18) предлог *во избежание* указује на упозорење *у циљу избегавања* неповолне ситуације или околности. У савременом српском језику не постоји адекватан предлог који би био еквивалентан руском предлогу *во избежание*. У својству преводног решења употребљава се најчешће *да-конструкција*. Осим ње, еквиваленти су такође *конструкција у циљу* + *И_{gen}*, (*У циљу избегавања несрећног случаја*), *с циљем да* + *ипрезент* (*С циљем да се избегне несрећни случај*) или модел конструкције *ради* + *N_{gen}* (*ради избегавања несрећног случаја*). У примерима (19) и (20) предлози *в целях* и *с целью* садрже лексичко средство за изражавање циља, именицу *цель* (српски: *циљ*), што и потврђује њено циљно значење.

Модел са предлозима *в целях*, *с целью* (српски: *у циљу* + *N_{gen}*, *с циљем* + *да* + *ипрезент*) у оба језика су стилски маркирани као одлика административног, научног и публицистичког стила, а срећу се и у оквиру друштвено-политичке или стручне терминологије.

Када је реч о генитивским предлошко-падежним конструкцијама, закључујемо да модели *ради* + $I_{\text{род}}$ и *для* + $I_{\text{род}}$ у руском језику представљају типична средства за изражавање циљног значења, са мањим бројем пратећих. У српском језику то је модел *ради* + $N_{\text{ген}}$, који у не малој мери остварује паралелну функцију са моделом *због* + $N_{\text{ген}}$ због колебљиве употребе ова два предлога у циљном и узрочном значењу, као и због честог преклапања телично и каузално детерминисане семантике. Руски предлог *заради* и српски *зарад* налазе своју примену претежно у стилски маркираним исказима. Приближно подједнако су у оба језика заступљени модели конструкција: *в знак* + $I_{\text{род}}$, *в интересах* + $I_{\text{род}}$, *в честь* + $I_{\text{род}}$, *во имя* + $I_{\text{род}}$, *в целях* + $I_{\text{род}}$, *с целью* + $I_{\text{род}}$, *в направлении* + $I_{\text{род}}$, *на предмет* + $I_{\text{род}}$. Овим руским моделима одговарају следећи модели у српском језику: *у знак* + $N_{\text{ген}}$, *у интересу* + $N_{\text{ген}}$, *у часи* + $N_{\text{ген}}$, *у име* + $N_{\text{ген}}$, *у циљу* + $N_{\text{ген}}$, *с циљем да* + \bar{p} резентив, *у правцу* + $N_{\text{ген}}$. Конструкцијама са предлозима *в защиту*, *во избежание*, *в оправдание*, *в подтверждение*, *в доказательство*, *в предотвращение* и именском речи у генитиву у српском језику најчешће одговарају зависносложена реченица или модел конструкције *у циљу* + $N_{\text{ген}}$. Модел *у заштити* + $N_{\text{ген}}$, идентичан је са руским моделом *в защиту* + $I_{\text{род}}$.

3. ПРЕДЛОШКО-ПАДЕЖНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ СА ДАТИВОМ. Датив одликује карактеристика *директивности*, што указује на објекат према коме је усмерена глаголска радња и на могућу усмереност према неком циљу.

У савременом руском језику циљно значење се изражава дативом са предлозима *к* и *по*. У случају када се у позицији управне лексеме налазе глаголи са значењем противљења (нпр. *сопротивляться*), односно именице *оппор*, *удар* циљно значење се може изразити и беспредлошким дативом. У ранијим стадијумима развоја руског језика беспредлошким дативом се изражавало циљно значење (Милинковић 1988: 146). Предлошко-падежне конструкције са дативом у савременом руском језику нешто су ређе него генитивске, што се сматра последицом све ређе употребе конструкције $\kappa(o) + I_{\text{дат}}$ крајем XVIII — почетком XIX века, када почиње експанзија конструкције *для* + $I_{\text{род}}$ у овом значењу.

У моделима $\kappa + I_{\text{дат}}$ и *по* + $I_{\text{дат}}$ именском речи у дативу именује се *циљ* радње изражене глаголом или глаголском именицом, као и просторна усмереност ка циљу.

3.1. МОДЕЛ ПРЕДЛОШКО-ПАДЕЖНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ $\kappa(o) + I_{\text{дат}}$. Модел $\kappa(o) + I_{\text{дат}}$ подразумева управну лексему којом је изражена свесна акција субјекта-агенса (најчешће глаголима: *стремиться*, *тянуться*, *рваться*, *призвать* / *призывать*, *пригласить* / *приглашать*, *(под-)готовить(-ся)*, *собираться*, *подарить*, *привести*, *сказать* и сл.), док је зависном лексемом у дативу изражен *циљ* (такође *мотив* или *намера*). Ако управна лексема припада групи глагола кретања (*идти* / *ходить*, *ехать* / *ездить*, *бежать* / *бегать*, *приблизиться* / *приближаться* и сл.), уз значење циља присутно је значење *проспора*. Када је управна лексема именица или придев, конструкција $\kappa(o) + I_{\text{дат}}$ често има значење *намене* (материал к совещанию, набор к пасхе, готов к экзамену) и тада је најчешће синонимична са кон-

струкцијом *для* + $I_{\text{род}}$. Са глаголима *подготовиться, призывать, приглашать* најчешће се употребљава конструкција са предлогом *к(о)*. Конструкција $к(о) + I_{\text{дат}}$ синонимична је и са конструкцијом *чтобы* + инфинитив (*подготовить* статью *к печати* → *подготовить* статью *для печати* → *подготовить* статью *чтобы напечатать* её). У српском језику пратеће значење *намене* изражава се најчешће акузативним моделом конструкције *за* + N_{acc} (*материјал за саставак, спремити се за исцртавање / за полагање исцртава, припремити чланак за штампу / за штампање*).

Наводимо неколико примера са моделом $к(о) + I_{\text{дат}}$ у руском језику, са преводним решењима које нуди српски језик.

(21) Я давно уже не могу доказать себе, что долг всякого живущего — стремиться к долголетию. (Недв. Ел. к. рус.)

(21') Одавно већ не могу себи да докажем да је обавеза сваког живог човека да тежи ка дугољивости. (прев. Р. Р.)

У примеру (21) модел $к(о) + I_{\text{дат}}$ изражава кретање до крајњег исхода, жељеног резултата, односно финалне тачке према којој је усмерена радња. Овде се *долголетие* (српски: *дугољивост*) може схватити као *циљ* коме треба тежити.

У преводу на српски језик употребљен је такође модел $к(a) + I_{\text{дат}}$. Напоменућемо да се у српском језику у функцији рекцијске допуне глаголу *тежити* налази именска реч у дативу који може бити предлошки или беспредлошки (*тежити нечему* или *тежити ка нечему*).

У следећем примеру исказан је адлативни однос, а *циљ* је овде, поред конструкције са дативом, изражен и моделом *в* + $I_{\text{вин}}$ који означава правац и унапред одређени циљ кретања.

(22) Вчера начал собираться к Вам в Яту, (...). (М. Г.)

(22') Јуче сам почео да се спремам к Вама у Јалу, (...). (прев. Р. Р.)

Конструкција *к Вам* преведена је на српски језик идентичним моделом $к + I_{\text{дат}}$, средством које означава усмереност ка циљу. У овом случају може се говорити о доминантном *просторном* значењу.

Како показују наведени примери, у својству еквивалената руском моделу $к(о) + I_{\text{дат}}$ у српском језику најчешће су у употреби модели $к(a) + N_{\text{дат}}$ и *за* + N_{acc} када је реч о пратећем значењу *намене*.

3.2. МОДЕЛ ПРЕДЛОШКО-ПАДЕЖНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ *по* + $I_{\text{дат}}$. Циљна значења изражена конструкцијама са предлогом *по* и зависном лексемом у *датову* често су праћена значењем *узрока* или *намене*. Када је реч о овом моделу у руском језику, лексеме у дативу семантички се најчешће ограничавају на именице типа *дело, работа, служба, обязанность, задание, ремонт* као и *спасение, проверка*, нпр. (23) Он поехал в командировку по делам, (*по работе*) → поехать в командировку потому что есть какие-то дела → поехать в командировку, чтобы выполнить какие-то дела → поехать в командировку, с целью закончить дела.

Најчешће су ове конструкције синонимичне са моделом *ради* + $I_{ген}$ (нпр. *ради дел, ради работы*). У примеру (23) успешно обављен *јосао* представља *циљ* поласка на службени пут, а жељено *остварење циља* представља његов *узрок*. У овом случају моделу *по* + $I_{дат}$ може бити синонимичан модел *за* + $I_{твор}$ (*за делами, за своими делами*).

Када је у именском изразу именица *дело* (српски: *јосао*), моделу руске конструкције *по* + $I_{дат}$ најчешће одговара беспредлошки инструментал у српском језику. Ради илустрације дајемо један пример из нашег корпуса.

(24) Корреспонденты (...) в утренние часы встали около Триумфальной арки на Кутузовском проспекте, по которому московские чиновники (...) спешат **по делам** в столицу: (...) (Арг. и фак. Ел. к. рус.)

(24') Новинари су се (...) у јутарњим часовима сместили код Тријумфалне капије на Кутузовском проспекту, којим московски чиновници (...) **јослом** журе у престоницу (...) (прев. Р. Р.)

Модел предлошко-падежне конструкције *по* + $I_{дат}$ не спада у типична језичка средства за изражавање теличног значења у руском језику. Овај модел се ређе среће без пратећих значења *узрока, јовода* и *намене*.

У српском језику еквиваленти моделу *по* + $I_{дат}$ могу бити модели *за* + N_{acc} и \emptyset + N_{ins} .⁹

3.3. ИЗРАЖАВАЊЕ ЦИЉА ДАТИВОМ БЕЗ ПРЕДЛОГА. Беспредлошки датив у циљном значењу употребљава се уз глаголе кретања који изражавају приближавање (руски: *пойти/поехать, прийти/доехать, направиться* и сл.; српски: *ићи, доћи, ујућићи се, кренући* и сл.). Такође се глаголима и девербативним именицама са значењем *јројивљења* може изразити *циљ* према коме је усмерена радња (руски: *сопротивляться, противиться, дать / давать отпор* и сл.; српски: *усјројивийи се, јројивийи се, сујројистивљайи се, јружйији / јружйији ојјор* и сл.). Рекцијску допуну у дативу без предлога захтева глагол који је носилац предикативности у случају када он нема самостално лексичко значење, а именица у дативу сигнализира постојање циља.

У српском језику беспредлошки датив се у циљном значењу такође употребљава после глагола кретања, нпр. *ићи докјору, ујућићи се своје друју* и сл. Усмереност ка објекту који представља *циљ кретања* указује на примарно *јросјорно* значење ових конструкција како у српском, тако и у руском језику. У наведеним конструкцијама именица у дативу сигнализира *циљ*, ради чијег постизања је предузета радња, нпр. *ићи докјору у циљу конјроле своја здравља* и сл. Беспредлошки датив такође стоји уз глаголе противљења, нпр. *усјројивийи се нејравди, сујројистивљайи се лажји, јружйији ојјор нејријайељу* и сл. У ситуацијама са примарним значењем *намене* еквиваленти у српском језику најчешће су модели \emptyset + N_{dat} и *за* + N_{acc} .

⁹ Поменућемо и моделе *в дар* + $I_{дат}$, *в угоду* + $I_{дат}$, *в пользу* + $I_{дат}$, *в ущерб* + $I_{дат}$, као језичка средства за изражавање циљног значења у руском језику, што на овом месту неће бити предмет наше анализе.

4. ТЕЛИЧНЕ ПРЕДЛОШКО-ПАДЕЖНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ СА АКУЗАТИВОМ. Изражавање циљног значења предлошко-падежним конструкцијама са акузативом у руском језику није довољно диференцирано у односу на остала значења која карактеришу овај падеж у оквиру конструкција са предлозима. Циљно значење акузативних предлошко-падежних конструкција праћено је значењем *намене*, *узрока* (често *повода*) и *просјора*.

За акузатив је карактеристична директивност, у чему се огледа његова сличност са директивним дативом. Акузатив без предлога је падеж директног објекта, те тако схваћен објекат може бити и *циљ* радње субјекта. Постепено су конструкције са предлозима и именским речима у акузативу потиснуле ово циљно значење акузатива без предлога.

У руском језику теличне конструкције са акузативом имају форму $v(o) + I_{вин}$, *на* + $I_{вин}$, *за* + $I_{вин}$ и *по* + $I_{вин}$. Оне се у теличном значењу срећу ређе од конструкција са генитивом, а уочава се и њихова неуједначена употреба, нарочито када је реч о моделима *за* + $I_{вин}$ и *по* + $I_{вин}$. Модел $v(o) + I_{вин}$ има и пратеће значење *просјорне локализације*, када значење циља означава *место* или *циљ правца кретања* кроз неки простор, усмереност ка циљу као крајњој тачки у простору. Нпр. *билеты в театр*. Просторно-циљно значење може бити изражено двома узастопним акузативним конструкцијама.

(25) Пойти *в гости на чашку кофе*. (куда? — в гости; с какой целью? — на чашку кофе / чтобы выпить чашку кофе).

(25') Поћи *у гости на шољицу кафе*. (куда? — у госте; с каким циљем? — на шољицу кафе / да би се попила шољица кафе).

Модел $v(o) + I_{вин}$ подразумева и одређени број девербативних именица: *избежание*, *избавление*, *оправдание*, *подтверждение*, *доказательство*, *защита*, *наказание*, *награда*, *утешение*, *польза*, *ущерб*, *угода*, *дар*, *память*, *предотвращение* и сл. Често се акузативна конструкција са предлогом $v(o)$ и овим именицама појављује у форми предлога са генитивом (*во избежание*, *во избавление*, *в оправдание*, *в подтверждение*, *в доказательство*, *в защиту*, *в наказание*).

Циљно значење конструкција са предлозима *в* и *на* може бити праћено значењем *намене*, а такође може означавати и правац кретања, уједно и циљ који се додатно прецизира следећом конструкцијом са предлогом *на* и *акузативом*, као у примеру (26), у коме *на дорогу* указује на то чему је намењен новац, а уједно и на путовање као *кретање са неким циљем*. Такође, узимање новца је мотивисано циљем — путовањем:

(26) Ежели нужно, возьми у меня денег на дорогу. (Чех. В. с.);

(26') Ако ти треба узми од мене новаца за њуџ. (превод К. Т.)

(27) Вот вам рубль на троих. (Чех. Ч.);

(27') Ево вам рубља за троје. (прев. Р. Р.)

У српском језику модел *за + N_{acc}* типично је средство за изражавање *намене*, док у руском језику у оквиру овог значења има периферни статус.

У српском језику циљно значење се такође изражава акузативом са предлозима *у, на, за, њо*. Ове конструкције су синонимичне са интенционалним клаузама *да + њрезенїи / кондиционал*, односно *са циљем да + њрезенїи* и *у циљу + ѓениїиив* (Арсенијевић 2003: 194).¹⁰

4.1. Предлошко-падежне конструкције *в(о) + И_{вин}*. Моделом *в(о) + И_{вин}* изражава се *циљно-њресїорно* значење када именска лексема у акузативу указује на *месїио* ка коме је усмерена радња агенса, односно *њравац* кретања према циљу, нпр. *Дети ходят / идут в школу*.

У примеру (28) за субјекта-покретача циљне радње и за субјекта-извршиоца те радње објекат је заједнички.

(28) Отдать часы *в ремонт* → сдать часы, чтобы отремонтировать те же часы

(28') Однети сат *на њоїравку* → дати сатї, да би се поправио тај исти сатї

Основна циљна радња која се врши ради постизања коначног циља (*отремонтировать часы*) изражена је глаголом *отдать*. Уочавамо и значења *намере* и *намене*. Намера субјекта је да однесе сат на поправку друге субјекту који треба да буде извршилац циљне радње (*ремонтїи*), док је сат, као објекат, *намењен* поправци. Парафразом можемо доказати циљно и наменско значење ове конструкције уз управни глагол *отдать*: (28) *Отдать часы 'в целях их ремонта'*; *Отдать часы 'в намерении отремонтировать их'*; *Отдать часы в ремонт* → часы *предназначены* для ремонта. (28') *Однети сатї 'у циљу његове њоїравке'*; *Однети сатї 'с намером да се он њоїрави'*; *Однети сатї на њоїравку* → сатї је *намењен* за њоїравку / *намењен* њоїравци.

Управни глагол одређује и семантика именске лексеме у акузативу која је у функцији допуне управног глагола, а истовремено њена семантика детерминише циљ који је постављен од стране субјекта. Поменута ситуација изражена је у примерима (29–31) са глаголима *принести, брать, сда(ва)ть*:

¹⁰ Н. Арсенијевић врши класификацију циљних акузативних конструкција по критеријуму степена укључености *агенса* и *објекїа* у реализацију циља, што условљава њихово обележје *комїлейностїи* или *парцијалностїи*. Маркираност агенса и објекта према овом обележју често је обрнуто пропорционална. У вези са овим обележјима, могу се разликовати „циљно-објекатско” и „циљно-наменско” значење. Прво је карактеристично за конструкције са комплетним учешћем објекта управне радње, док се друго односи на конструкције које указују на везу са глаголом (носиоцем управне радње) и са његовим објектом. Према критеријуму *аниматїностїи* Н. Арсенијевић разликује циљне акузативне конструкције са управним лексемама које означавају појмове *неживе* и *живе* природе. У конструкцијама са појмовима *неживе* природе управне лексеме могу означавати: прибор, оруђе, инструменте, гардеробу, прехранбене производе, друштвене манифестације (нпр. *конференција за новинаре*), док се конструкције са појмовима *живе* природе тичу именица *nomina professionis* (нпр. *лекар за кожне болесїи*) (Арсенијевић 2003).

(29) — А у нас човек может проносить одну пару все четыре сезона (...), потом принести её **в ремонт** и пожаловаться: „Всего один год носил!” (Кеп. Ел. к. рус.)

(29') — А код нас човек може да износи један пар све четири сезоне (...), па да га затим донесе **на поправку** и да се пожали: „Само годину дана сам носио!” (прев. Р. Р.)

(30) (...) а често вообще отказывались брать технику в ремонт. (Милл. Ел. к. рус.)

(30') (...) а често су и потпуно одбијали да узимају технику на поправку. (превод Р. Р.)

(31) Одна моя знакомая как-то сдала обувь в ремонт, а потом несколько дней не могла её забрать: бежит с работы со всех ног **в мастерскую**, а та уже закрыта. Обидно! (Усл. Ел. к. рус.)

(31') Једна моја познаница је тако једном однела обућу на поправку, а онда неколико дана није могла да је подигне: као без душе трчи с посла у радњу, а она већ затворена. Баш незгодно! (прев. Р. Р.)

Пример (31) садржи две предлошко-падежне конструкције са *акузативом* које имају *циљно-проситорно* значење, где је глагол *бежать* истовремено аблативни (*бежит с работы*) и адлативни локализатор (куда? — *в мастерскую*).

У свим наведеним примерима модел *в + I_{вин}* преведен је на српски језик моделом *на + N_{acc}*, осим адлативне: *в мастерскую*.

Модел *в + I_{вин}* са именицом *угода* (*в угоду*), нпр. ‘сделать что-либо **в угоду** чему-либо / кому-либо’ у српском језику има еквивалент *за + N_{acc}*, односно *ради + N_{gen}* — ‘направити нешто за нечије *задовољство*; (...) *ради* нечијег задовољства’ (МОЖАЕВА 1977: 250).

4.2. МОДЕЛ ПРЕДЛОШКО-ПАДЕЖНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ *НА + I_{вин}*. Акузативом са предлогом *на* у руском језику изражава се пре свега *циљно-наменски* однос, а нешто ређе и *циљно-узрочно* значење.

(32) Просто часто **на ремонт** закрывается. (Туал. Ел. к. рус.)

(32') Једноставно, често је затворено због поправке. (прев. Р. Р.)

Конструкција *на ремонт* указује на *узрок* којим је мотивисана управна радња, а истовремено има и функцију циљног детерминатора. Превод на српски језик упућује на узрочно значење употребом узрочног предлога *због*, док би се за циљно значење могао употребити предлог *ради*: (32') *Једноставно, често је затворено ради поправке*.

У примеру (33) уочавамо комбинована значења *циља* и *намене*, пошто је издвојени новац намењен за реновирање школе. У српском језику у овој ситуацији употребљава се модел *за + N_{acc}*, којим се изражава значење *намене*.

(33) **На ремонт** школе выделено 65 тыс. долларов. (Веч. М. Ел. к. рус.)

(33') *За реновирање* школе издвојено је 65 хиљада долара. (прев. Р. Р.)

4.3. МОДЕЛ ПРЕДЛОШКО-ПАДЕЖНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ *за* + $I_{вин}$. Акузатив са предлогом *за* изражава *циљно-наменски* однос. У овом значењу наведени модел конструкције чешће се употребљава у српском језику, док је за руски језик типичан модел *для* + $I_{род}$.

Пример (34) и његов превод на српски језик илуструје употребу модела *за* + $I_{вин}$ у циљном значењу, где ‘светла будућност’ представља виши циљ.

(34) Они жизни свои клали — *за светлое будущее*. (Вас. Ш. Ел. к. рус.)

(34') Они су своје животе полагали — *за светлу будућност*. (прев. Р. Р.)

Наведени пример потврђује да се у оба језика *циљно-наменско* значење изражава идентичним средством: предлогом *за* са именском речи у *акузативу*.

Напоменућемо само да је модел *за* + $I_{вин}$ у овом и сличним примерима синонимичан моделу *во имя* + $I_{род}$ (*Они жизни свои клали — во имя светлого будущего*).

4.4. МОДЕЛ ПРЕДЛОШКО-ПАДЕЖНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ *по* + $I_{вин}$. Модел *по* + $I_{вин}$ у савременом руском језику сматра се архаичним и има дијалекатски карактер, мада се понекад среће и у савременом колоквијалном стилу. Најчешће је синонимичан са моделом *за* + $I_{твор}$ (*‘за хлебом’* и *‘за водой’*).

(35) (...) когда брёл он с санками *по хлеб* да *по воду*. (Окт. Ел. к. рус.)

(35') (...) када се он на санкама вукао *по хлеб* и *по воду*. (прев. Р. Р.)

У српском језику такође је у употреби модел *по* + N_{acc} , који указује на циљ чије је остварење мотивисано *добивањем* или *стицањем*.

Констатовали смо да се у оба језика конструкцијама са акузативом често изражава *циљно-наменски* однос. Такође, изражава се и просторно-циљно значење управљености према циљу, уз глаголе кретања (нпр. руски: пойти *в гости*, српски: поћи у *госће*). Ова значења се у оба језика изражавају моделима: *в* + $I_{вин}$, *на* + $I_{вин}$, *за* + $I_{вин}$, *по* + $I_{вин}$ (српски: у + N_{acc} , *на* + N_{acc} , *за* + N_{acc} , *по* + N_{acc}), уз напомену да руској циљно-наменској конструкцији *на* + $I_{вин}$ најчешће одговара српска конструкција *за* + N_{acc} , као и *због* + N_{acc} и *ради* + N_{acc} , када је реч о ситуацијама у којима доминира циљно (ређе узрочно) значење.

5. ПРЕДЛОШКО-ПАДЕЖНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ СА ИНСТРУМЕНТАЛОМ. Функције инструментала у руском, као и у српском језику, односе се на семантички субјекат и на семантичку допуну (најчешће у декомпонованом предикату). Поред осталих значења инструментала у руском и српском језику, овај падеж може имати и циљно значење којим се реченична предикација детерминише у односу на *циљни* или *иницијални* аспект.

У руском језику значење *циља* или *намере* изражава се моделима *за* + $I_{твор}$ и *с* + $I_{твор}$. У српском језику ова значења изражавају се предло-

шким инструменталом у случају када се у именском делу конструкције налазе лексеме *циљ*, односно *намера*, (*са циљем*, *са намером*), као и када се уз глаголе кретања налази именица *йосао* у облику беспредлошког инструментала. У последњем случају облик *йослом* најчешћи је еквивалент руској конструкцији *по делам*, односно *за делом*. Пример (36') указује на употребу прилога *йословно* у овој функцији у српском језику.

(36) Николай приходит обыкновенно ко мне по праздникам как будто *за делом* (...) (Ч. Ск. и.)

(36') Николај долази к мени обично о празницима, као *йословно* (...) (превод Ј. М., 256)

5.1. МОДЕЛ ПРЕДЛОШКО-ПАДЕЖНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ *ЗА* + *И*_{ивор}. Овим моделом у руском језику се најчешће изражава циљно-објекатско значење, уз глаголе: *обратиться*, *послать*, *стоять*, *ходить*, *пойти*, *прийти*, *поехать*, *отправиться*, *послать*, као и са девербативним именицама: *поездка*, *поход*, *обращение*, *погоня*, *охота* и сл. Именска реч у инструменталу представља објекат који означава циљ радње представљене глаголом кретања. Често се овај модел конструкције употребљава у значењу циља који је представљен као предмет *куйовине*, *набавке*, *испоруке*, *добивања*, односно *стицања* или *йоседовања*. У том случају ова конструкција је синонимична са моделом *по* + *И*_{вин}, која је у руском језику, као што је већ речено, маркирана као дијалектизам, или као карактеристика разговорног стила. Примери из ексцерпираних грађа такође потврђују да је циљно значење које је изражено моделом *за* + *И*_{ивор} често праћено *йоспирним*, с обзиром на његову честу употребу уз глаголе који значе премештање субјекта у простору, нпр.

(37) Я ходила *за хлебом* в магазин и радовалась (...) (И. Г. Ел. к. рус.)

(37') *Ишла сам йо хлеб* у радњу и радовала се (...) (превод Р. Р.)

Субјект предикације у примеру (37) предузима радњу која је изражена глаголом кретања, у циљу набавке одређеног објекта, израженог именицом *хлеб*, што представља *циљ*, као предмет *куйовине*, *набавке*. У руском језику ова конструкција може бити синонимична са инфинитивним конструкцијама или са зависносложеном реченицом са везником *чтобы* (Я ходила в магазин *купить хлеб*. / Я ходила в магазин *чтобы купить хлеб*).

Моделу *за* + *И*_{ивор} еквивалентан је модел *йо* + *N*_{acc} у српском језику, као и конструкција *да* + *йрезентӣ* / *йошеницијал* / *кондиционал*: (37) *Ишла сам у радњу да куйим хлеб*. (37') *Ишла сам у радњу да бих куйила хлеб*.

У примеру (38) објекат у инструменталу представља циљ радње изражене девербативном именицом *охота*. Овде је реч о неколико међусобно повезаних циљева. Акција (*лов*) се покреће и организује са *циљем* да се дође до објекта радње (веверица), који је уједно и циљ (мета), што даље има за циљ *разоноду*, *забаву* (руски: *развлечение*).

(38) Вторым народным зрелищем была охота за белкой — классическое развлечение горожан. (Шал. Бел., 230)

(38') Друго народно весеље било је лов на веверицу — класична забава грађана. (прев. Р. П., 214)

У српском језику девербативна именица *лов* захтева објекат у *акузативу* са предлогом *на*, стога је српски еквивалент у овом контексту модел *на* + N_{acc} .

У примеру (39) циљ се састоји у добијању. Предикација је изражена глаголом кретања *поехать*.

(39) Может, нужно просто поехать в город за помощью. (Ю. Домб. Ел. к. рус.)

(39') Можда треба једноставно поћи у град ѿо ѿмоћ. (превод Р. Р.)

Еквиваленти у српском језику зависе од рекцијске допуне: глагол кретања у овом контексту, уз именицу *ѿмоћ*, захтева предлошки *акузатив* са предлогом *ѿо*.

5.2. МОДЕЛ ПРЕДЛОШКО-ПАДЕЖНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ $c + I_{\text{твор}}$. Модел $c + I_{\text{твор}}$ ређе се употребљава у циљном значењу. Најчешће се у позицији управног глагола налази глагол кретања. Именска реч у инструменталу указује на *циљ* или *намеру* којима је праћена предикација. Употребљава се, као и модел *за* + $I_{\text{твор}}$ са глаголима кретања *идти* / *ходить*, *пойти*, *прийти*, *ехать* / *поехать*, са глаголом који означава приближавање циљу *прибыть*, глаголом са значењем места, односно присуствовања *находиться*, као и са девербативним именицама које значе приближавање циљној тачки: *приезд*, *прибытие*, *приход*.

Пример (40) илуструје употребу конструкције *с визитом* која представља одлику друштвено-политичке, дипломатске и административне терминологије. Уобичајено се употребљава са глаголима *находиться*, *приехать*, *отправиться*, *прибыть*. Као илустрацију ширег корпуса на руском језику, издвајамо један пример.

(40) В октябре 2002 года *с визитом* на Украине находился Предстоятель Польской Православной Церкви Блаженнейший Митрополит Варшавский и всей Польши Савва. (Моск. патр. Ел. к. рус.)

(40') Октобра 2002. године у ѿосейѿи Украјини био је Поглавар Пољске православне цркве, Блажени Митрополит Варшавски и целе Пољске, Сава. (прев. Р. Р.)

На српски језик овакве конструкције са глаголом *находиться* превод се моделом $y + N_{loc}$. Када у руском језику конструкција *с визитом* стоји са глаголима кретања *приехать*, *отправиться*, *прибыть* чији циљ одређује наведена конструкција, у српском језику као преводно решење користи се модел $y + N_{acc}$ (руски: *приехать*, *отправиться*, *прибыть с визитом*; српски: *Доћи*, *оѿиуѿоваѿи*, *сѿићи у ѿосейѿу*).

У примеру (41) конструкција са предлошким инструменталом детерминисана је глаголом кретања *поспешити* и дативом правца. Агенс је на предузимање радње подстакнут *циљем* који је садржан у конструкцији *с поздравлениями*.

(41) Тронутые их видом, мы поспешили к ним с поздравлениями и затем, встав в сторонке, смотрели, как они выступают. (Наш савр. Ел. к. рус.)

(41') Дирнути њиховим изгледом, пожурили смо према њима да им честииџамо, а затим смо стали са стране и гледали како они наступају. (прев. Р. Р.)

Када је реч о моделу $c + N_{ins}$ у српском језику, њиме се изражава *циљ доласка* — 'доћи са циљем да се искрено *честииџа* / са циљем да се *искажу* најлепше *жеље*' и односи се на изразе: доћи са искреним честиткама / са најлепшим жељама (руски: прийти с искренними поздравлениями / с наилучшими пожеланиями).

Најчешће предлошко-падежне конструкције са инструменталом којима се у руском језику изражава циљна семантика јесу *за + I_{авор}* и *с + I_{авор}*. У српском језику њима су еквивалентне конструкције: *за + N_{acc}*, *на + N_{acc}*, *по + N_{acc}*, односно *у + N_{acc}*, *с + N_{ins}*, као и зависноскожена адвербијална реченица циља.

6. ПРЕДЛОШКО-ПАДЕЖНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ СА ЛОКАТИВОМ. У локативу са предлогом *в* најчешће се налазе девербативне именице *намерение*, *стремление*, *борьба* и сл. Управну глаголску лексему најчешће представљају глаголи типа *сплотиться*, *объединиться* и сл. Ове предлошко-падежне конструкције са локативом обично се допуњују конструкцијама *за + I_{вин}*.

Девербативна именица у локативу са предлозима *у* и *на* у српском језику може изражавати *циљ*, *сврху* или *намеру* (Пипер и др. 2005: 297).¹¹ Управни глаголи најчешће, као и у руском језику, имају значење које указује на удруживање снага у интересу постизања неког циља, нпр. *удружии се*, *ујединии се* и сл.

6.1. МОДЕЛ ПРЕДЛОШКО-ПАДЕЖНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ *в + I_{пред}*. Неколико примера из нашег корпуса потврђује употребу модела *в + I_{пред}* у циљном значењу, мада морамо напоменути да смо их у корпусу ређе евидентирали у односу на остале теличне конструкције. Из корпуса смо издвојили један пример у циљу илустрације употребе предлога *в* са локативом у руском језику за изражавање циљног значења.

(42) Они сплотились в борьбе за свои права.

(42') Удружили су се у борби за своја љрава.

Циљ је овде садржан у конструкцији са предлошким акузативом: *за свои права* (српски: *за своја љрава*), као и у конструкцији *в борьбе* (српски: *у борби*), тако да у овом примеру постоје два циља која следе један

¹¹ Интенционални (намерни) локатив.

за другим. Први се односи на глагол реченичне предикације и упућује на циљ предузете радње од стране агенса, док се други циљ односи на конструкцију *в борьбе*: (42) Они сплотились, чтобы бороться за свои права. → Они сплотились чтобы бороться в целях осуществления своих прав. (42') Ујединили су се да би се борили за своја њправа → Ујединили су се да би се борили у циљу остварења својих права.

У српском језику еквивалент овом моделу је модел $y + N_{loc}$.¹² Када је реч о моделу $v + I_{пред}$, примери из корпуса потврђују да се он ређе употребљава у циљном значењу, како у руском тако и у српском језику. Грађа нам потврђује да се локативом ређе изражава циљно значење у оба језика, оно је најчешће комбиновано са неким другим значењима, а изражава се конструкцијом $v + I_{пред}$, што одговара српској конструкцији $y + N_{loc}$.

7. Закључак. У основним цртама навешћемо закључке и резултате нашег истраживања. Анализа је вршена на материјалу руског и српског језика, применом принципа карактеристичних за конфронтациони и функционално-граматички модел истраживања. У случајевима када је било потребно доказати значење циља у чистом виду, односно паралелно постојање циљног и неког другог значења као што су *узрок, намера, намена, сврха*, користили смо методе парафразе и трансформације. Анализа је подразумевала покушај евидентирања теличних значења у руском и српском језику на нивоу предлошко-падежних конструкција. Анализирајући предлошко-падежне конструкције са циљним значењем констатовали смо њихову условљеност лексичким значењем и синтаксичким могућностима именских лексема од којих у великој мери зависи значење циљне конструкције. На нивоу предлошко-падежних конструкција такође смо евидентирали сличности и разлике између руског и српског језика на плану могућности изражавања циљног значења. Конструкције са предлогом *ради* и именском речи у *женишви* у руском језику представљају средство којим се изражава циљ, док се у српском језику огледа недовољна диференцираност употребе предлога *ради* и *због* у овом значењу. Предлог *због* карактерише *узрочно* значење, док предлог *ради* у српском језику покрива оба ова значења, уз напомену да је његова употреба фреквентнија у *циљним* конструкцијама. Предлог *зарад* који у српском језику носи одлику разговорног стила и регионалне употребе маркиран је првенствено циљним значењем, а у нашој грађи нисмо евидентирали његово евентуално узрочно значење. Приликом превођења на српски језик специфичност имају модели руских предлошко-падежних конструкција *ради + I_{род}* и *для + I_{род}*. Прва због већ поменуте недовољно разлучене употребе предлога *због* и *ради* у српском језику, док се код друге специфичност састоји у томе што изражава *циљно-наменски* однос, стога за њу у српском језику постоје два еквивалента: *за + N_{acc}* и *ради + N_{gen}*. Приближно подједнако су у оба језика заступљене конструкције са сложеним

¹² Конструкцијом *в память + о + I_{предл}* такође се може изразити циљно значење у руском језику, што у српском језику одговара конструкцији *у знак сећања + на + N_{acc}*.

предлозима: *в знак* + $I_{\text{род}}$, *в интересах* + $I_{\text{род}}$, *в честь* + $I_{\text{род}}$, *во имя* + $I_{\text{род}}$, *в целях* + $I_{\text{род}}$, *с целью* + $I_{\text{род}}$, *в направлении* + $I_{\text{род}}$, *на предмет* + $I_{\text{род}}$. Овим руским моделима одговарају следећи модели у српском језику: *у знак* + $N_{\text{ген}}$, *у интересу* + $N_{\text{ген}}$, *у часи* + $N_{\text{ген}}$, *у име* + $N_{\text{ген}}$, *у циљу* + $N_{\text{ген}}$, *у правцу* + $N_{\text{ген}}$. Конструкцијама са двокомпонентним предлозима *в защиту*, *во избежание*, *в оправдание*, *в подтверждение*, *в доказательство*, *в предотвращение* и именском речи у генитиву, у српском језику одговарају различити еквиваленти. Најчешће је то зависноскожена реченица или модел конструкције *у циљу* + $N_{\text{ген}}$. Модел у *защити* + $N_{\text{ген}}$ налази у српском језику своју употребу у циљном значењу, идентично са руским моделом *в защити* + $I_{\text{род}}$.

Када је реч о конструкцијама са дативом анализирали смо моделе $\kappa(o)$ + $I_{\text{дат}}$ и *по* + $I_{\text{дат}}$. Установили смо да је у српском језику циљно значење такође покривено овим предлошко-падежним моделима ($\kappa(a)$ + $N_{\text{дат}}$ и *по* + $N_{\text{дат}}$). Специфичност конструкције *по* + $I_{\text{дат}}$ састоји се у њеној лексичкој ограничениости у случају када се у именском делу налази именица *посао* (руски: *работа, дело*). За руски језик карактеристична је употреба конструкције *по работе*, док је у српском језику у употреби облик настао адвербијализовањем беспредлошког инструментала, модел ϕ + $N_{\text{инст}}$ (*послом*, односно *неким послом*), а њено значење је узрочно-циљно.

Конструкције са *акузативом* илуструју стање да се у оба језика оваквим типом конструкција често изражава циљно-наменски однос. Такође, изражава се просторно-циљно значење усмерености према циљу, уз глаголе кретања (нпр. руски: *пойти в гости*, српски: *поћи у гостије*). Ова значења се у оба језика изражавају моделима: *в* + $I_{\text{вин}}$, *на* + $I_{\text{вин}}$, *за* + $I_{\text{вин}}$, *по* + $I_{\text{вин}}$ (српски: *у* + $N_{\text{акс}}$, *на* + $N_{\text{акс}}$, *за* + $N_{\text{акс}}$, *по* + $N_{\text{акс}}$).

Циљно значење се у руском језику изражава и конструкцијама са инструменталом *за* + $I_{\text{инвор}}$ и *с* + $I_{\text{инвор}}$. У руском језику њима су еквивалентне конструкције: *за* + $N_{\text{акс}}$, *на* + $N_{\text{акс}}$, *по* + $N_{\text{акс}}$, односно *у* + $N_{\text{акс}}$, *с* + $N_{\text{инс}}$ као и зависноскожена адвербијална реченица циља.

Локативом се ређе изражава циљно значење и оно је најчешће комбиновано са неким другим значењима, а изражава се конструкцијом *в* + $I_{\text{предл}}$, што одговара српској конструкцији *у* + $N_{\text{лок}}$.

Констатовали смо да руски језик поседује више језичких средстава којима се прецизније изражава примарно циљно значење, у односу на српски.

ИЗВОРИ

- Воробьева, Ирина. „Силовая застройка: пора сопротивляться.” *Новая газета*.
<http://2004.novayagazeta.ru/nomer/2004/46n/n46n-s49.shtml> 20. 02. 2009.
- Гоголь, Н. В. *Мёртвые души*. Москва: Детская литература, 1971.
- Гридасова, Мария. „Чтобы услуги не заставляли ждать.” *Газета Севастополь*.
<http://gazeta.sebastopol.ua/2003/31/usluga.shtml> 20. 02. 2009.
- Достоевский, Фёдор Михайлович. *Преступление и наказание*.
http://az.lib.ru/d/dostoewskij_f_m/text_0060.shtml 15. 02. 2009.
- Достоевски, Ф. М. *Злочин и казна*. Превео Милосав Бабовић. Београд: Рад, 1983.

- Електронски корпус руског језика. <http://www.ruscorpora.ru>
 Електронски корпус српског језика. <http://www.korpus.matf.bg.ac.yu>
 МЕНЬ, Александр. *Заповеди блаженства (Евангелие от Матфея 5.3–13)*.
<http://www.bible-center.ru/book/sermon/commandmentbliss> 02. 05. 2010.
 ОЖЕГОВ, С. И., Н. Ю. ШВЕДОВА. Толковый словарь русского языка. 4-е издание, дополненное. Москва: РАН, 1999.
 ПЛАТОНОВ, А. П. *Чевенгур*. Рига: Лиесма, 1989.
 ПЛАТОНОВ, А. П. *Чевенгур*. Прево Миливоје Јовановић. Београд: Нолит, 1984.
 ЧЕХОВ, А. П. *Избранное*. Ленинград: Ленинздат, 1982.
 ЧЕХОВ, А. П. *Собрание сочинений в восьми томах*. Москва: Правда, 1970.
 ЧЕХОВ, А. П. *Чайка. Вишнёвый сад*. Москва: Советская Россия, 1981.
 ЧЕХОВ, А. П. *Вишњик*. Прево Кирил Тарановски. Загреб: Епоха — Београд: Унион, 1967.
 ЧЕХОВ, А. П. *Гaleb, Три сестре*. Прево Кирил Тарановски. Београд: Рад, 1964.
 ЧЕХОВ, А. П. *Сабрана дела у дванаест књига*. Београд: Нолит, 1981.
 ШАЛАМОВ, Варлам Тихонович. *Воскрешение ливенницы*. Paris: YMCA-PRESS, 1985.
 ШАЛАМОВ, Варлам Тихонович. *Четвёрта Волода*. Превела Ружица Петровић. Београд: БИГЗ, 1987.
 POLJANEC, R. F., S. M. MADATOVA—POLJANEC. *Rusko-hrvatski rječnik*. Zagreb: Školska knjiga, 1973.

СКРАЋЕНИЦЕ

- Дост. Пр. и н. — Ф. М. Достоевский. *Преступление и наказание*
 Ел. к. рус. — Национальный корпус русского языка: <http://www.ruscorpora.ru>
 Ел. к. срп. — електронски корпус српског језика
 Зап. — МЕНЬ, Александр. *Заповеди блаженства (Евангелие от Матфея 5.3–13)*.
<http://www.bible-center.ru/book/sermon/commandmentbliss>
 М. Г. — М. Горький, *Письма (1889–1906)*.
 М. дш — Н. В. Гоголь, *Мёртвые души*.
 Плат. Чев. — А. Платонов, *Чевенгур*.
 прев. А. Т. — превод Александра Терзића
 прев. К. Т. — превод Кирила Тарановског
 прев. Ј. М. — превод Јована Максимовића
 прев. М. Јан. — превод Мирославе Јанковић
 прев. М. Ј. — превод Миливоја Јовановића
 прев. Р. П. — превод Ружице Петровић
 прев. Р. Р. — превод Ружице Радојчић
 Чехов, В. с. — А. П. Чехов, *Вишнёвый сад*.
 Чех. Ст. — А. П. Чехов, *Старость*.
 Чех. Ч. — А. П. Чехов, *Чайка*.
 Ч. Ск. и. — А. П. Чехов, *Скучная история*.
 Усл. — ВОРОБЬЕВА, Ирина. *Силовая застройка: пора сопротивляться*.
<http://2004.novayagazeta.ru/nomer/2004/46n/n46n-s49.shtml>
 Шал. Бел. — В. Т. Шаламов, *Белка*.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- АРСЕНИЈЕВИЋ, Нада. „Акузатив с предлогом у савременом српском језику”. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* XLVI/1 (2003): 107–265.
 АРСЕНИЈЕВИЋ, Нада. „Акузатив с предлогом у савременом српском језику”. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* XLVI/2 (2003): 53–217.
 ГРКОВИЋ-МЕЏОР, Јасмина. „Развој хипотактичког да у старосрпском језику”. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* XLVII/1–2 (2004): 185–205.
 ИВИЋ, Милка. „О употреби глаголских времена у зависној реченици: презент у реченици с везником да”. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* XIII/1 (1970): 43–54.

- Ивич, Милка. „О маркированности предиката придаточных предложений по признаку мобильности”. *Исследования по славянскому языкознанию* / Сборник в честь шестидесятилетия профессора С. Б. Бернштейна (Отв. ред. Е. В. Чешко). Москва: Наука, 1971, 158—161.
- Милинковић, Љубо. *Датив у савременом руском и српскохрватском језику (конфронитивна анализа)*. Београд: Научна књига, 1988.
- МОЖАЕВА, В. О. *Выражение обстоятельственных отношений в русском языке. Конструкции со значением места, времени, причины и цели действия*. Москва, 1977.
- ПИПЕР Предраг, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. *Синтакса савременога српског језика: прости реченица*. У редакцији Милке Ивић. Београд — Нови Сад: Институт за српски језик САНУ — Београдска књига — Матица српска, 2005.
- Ружић, Владислава. *Доунске реченице у савременом српском језику* / Посебан отисак из Зборника Матице српске за филологију и лингвистику XLIX/1—2 (2006): 123—216; 105—266 /. Нови Сад: Матица српска, 2008.
- Русская грамматика* (Гл. ред. Н. Ю. Шведова). Москва: Наука (Институт русского языка АН СССР), 1980(а).
- Русская грамматика*, (Гл. ред. Н. Ю. Шведова). Москва: Наука (Институт русского языка АН СССР), 1980(б).
- СТАНКОВИЋ Богољуб. „Асиндетске реченице у руском језику и њихови српскохрватски еквиваленти”. *Јужнословенски филолоџ* XLIII (1987): 65—82.
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило. „Употреба и значење предлога *због* и *ради*”. *Наш језик* VI/3 (1939): 139—150.
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило. *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевноречничка норма)*, књ. II: Синтакса. 3. изд. Београд: Научна књига, 1979.
- ФЕЛЕШКО, Казимјеж. *Значења и синтакса српскохрватског генијива*. Београд: — Нови Сад: Вукова задужбина — Орфелин — Матица српска, 1995.
- ЯЩЕНКО, Т. А. „Предлог *ради* в аспекте лингвоконцептологии”. *Сборник тезисов*. III Международнiй конгресс исследователей русского языка „Русский язык: исторические судьбы и современность”. Москва, 2007. <http://www.philol.msu.ru/~rlc2007/pdf/10.pdf>. 10. 04. 2009.

*

- KOVAČEVIĆ, Miloš. *Uzročno semantičko polje*. Sarajevo: Svjetlost, 1988.
- MARETIĆ, Tomo. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. 3. nepromijenjeno izdanje. Zagreb: Matica hrvatska, 1963.

Ружица Радојичић

СИСТЕМА ПРЕДЛОЖНО-ПАДЕЖНЫХ КОНСТРУКЦИЈА С ЦЕЛЕВЫМ ЗНАЧЕНИЕМ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ В СОПОСТАВЛЕНИИ С СЕРБСКИМ

Резюме

Среди языковых средств для выражения целевых отношений в русском языке важное место принадлежит падежно-предложным конструкциям. В этом отношении наиболее типичными для выражения целевых значений в русском языке являются падежно-предложные конструкции с предлогами *для* и *ради* в сочетании с формой родительного падежа. Предлог *для* в некоторых случаях с именами определенных классов имеет оттенок значения предназначения. В сербском языке проявляется параллельное и недостаточно дифференцированное употребление предлогов *ради* и *због* с родительным падежом в целевом и причинном значениях, при более частом употреблении предлога *ради* для обозначения цели, что с одной стороны подчёркивает близость этих двух значений, а с другой свидетельствует о наличии значения причины в самой семантике цели. Как неотъемлемая часть функционально-семантического поля обусловленности, цель находится в семантической связи со значением причины. Конструкции с остальными падежами включают и дру-

гие сопровождающие значения: предназначения, намерения, причины, а также пространственного значения. В конструкциях с дательным и винительным падежами проявляется значение пространственной направленности к объекту цели, с тем что модели конструкций *na + I_{вин}* в русском и *za + N_{acc}* в сербском языке имеют сопровождающее значение предназначения. В сопоставлении со сербским языком, русский язык обладает языковыми средствами, более чётко выражающими первичное целевое значение.

Војна академија
Београд
rudbrudr@gmail.com

Душан Стаменковић

ПРИДЕВСКЕ ПОРЕДБЕ С НАЗИВИМА ЖИВОТИЊА У ЕНГЛЕСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ*

Рад представља покушај да се испитају системске сличности и разлике између енглеског и српског језика у погледу значења, дистрибуције и употребе трочланих придевских поредби са називима животиња. Састоји се од два већа сегмента: (1) теоријског увода, који садржи напомене о циљевима и методологији рада, појму поредбе и карактеристикама поредби са називима животиња и (2) анализе паралелног корпуса, састављеног од речничких и употребних примера поредби. Први део анализе укључује примере у којима се поредбе јављају на обе контрастивне стране, односно примере код којих срећемо потпуну или парцијалну кореспонденцију. Након анализе оваквих примера, рад представља постојећа и нуди нека нова преводна решења у случајевима у којима, услед непостојања формалних кореспондената, трагамо за функцијско-комуникативним еквивалентом.

Кључне речи: енглески језик, српски језик, лингвистика, семантика, контрастивна лексикологија, поредбе, називи животиња, метафоризација, превођење.

1. Увод. У оквиру првог дела рада биће речи о циљевима овог истраживања, као и о његовој методологији, са посебним освртом на то који би могли да буду његови доприноси и каква би могла да буде његова примена.

1.1. Циљеви истраживања. Основни циљ овог рада је испитивање системске сличности енглеског и српског језика у погледу придевских поредби са називима животиња. Он је покушај да се испита постојање системских, *формалних кореспондената*¹ и да се истраже врсте контрастивних односа у смислу анализирања значењске и формалне једнакости међу поредбама у ова два језика. Рад такође садржи и значењску анализу појединих поредби, која је посебно важна у оним случајевима када услед постојања лексичке празнине, уместо за формалним кореспонден-

* Рад је настао у оквиру докторских академских студија језика и књижевности на Филозофском факултету у Новом Саду, у склопу предмета *Контрастивна лексикологија*, под менторством проф. др Твртка Прћића. Део овог рада представљен је на *Другом научном скупу младих филолога* на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, 6. марта 2010. године.

¹ Код Р. Ђорђевић се формалној кореспонденцији придаје и значењска (Ђорђевић 2004: 58).

тима, трагамо за *функцијско-комуникативним еквивалентом* (термини према ПРЋИЋ 2005: 170—171).² L1 у овом раду је енглески, док је L2 српски језик. Структурна анализа поредби ће изостати из овог рада, јер је он у потпуности ограничен на само две структуре у ова два језика:

L1: (именица + глагол *to be*) + *as* + придев + *as* + именица

L2: (именица + глагол *биџи*) + придев + *као* + именица

Именица пре глагола *биџи* у српском, односно *be* у енглеском језику, означаваће се као елемент А, придев као елемент Б, док ће друга именица бити означена као елемент В. Овакво обележавање компонента се разликује од оног у студијама у којима се обраћа пажња на структуру поредби. Рецимо, у номенклатури коју срећемо код Ж. Финк-Арсовски (2002), елемент који је овде означен као А се и не помиње, елемент Б је означен као А, а елемент В као С, док је поредбена копула означена као В. Како се у овом раду не помињу различите поредбене копуле, оне нису ни означене као посебан елемент. Л. Липка за објашњење процеса метафоризације користи управо поредбу — *his face was as white as a sheet* — он *his face* обележава са X, *sheet* са Y, а *white* Z. Елемент Z он назива *основом* (енг. *ground*) *метафоре* (ЛІРКА 1992: 122—123). Системски однос начинско-поредбеног везника *као* из српског језика са поредбеном конструкцијом која садржи удвојени прилог *as* (*as...as*) у енглеском језику исти је код свих поредби у корпусу — један према један, а однос постоји само у случају да на обе стране имамо одговарајућу поредбену конструкцију. Елемент Б, односно придев (уз адекватне модификације интензитета његовог значења), уједно представља и *tertium comparationis* у овом раду. Рад припада контрастивној лексикологији у ширем смислу, јер је због природе поредби лексикологија у овом раду проширена фразеологијом. Већина језичких ентитета који се у овом раду испитују спада у фразеологизме — идиоме, фраземе или устаљене конструкције (према ДРАГИЋЕВИЋ 2007: 24). Улога фразеологије у овом раду је знатно умањена чињеницом да структура поредби неће бити разматрана. Ово контрастирање се може обележити и као примењено, јер нуди одређена решења за могуће проблеме у превођењу. Налажење што већег броја преводних решења намеће се као још један циљ овог рада.

1.2. МЕТОД ИСТРАЖИВАЊА. Метод истраживања у овом раду ће преважно бити анализа паралелног, углавном речничког корпуса. Постављање паралела омогућава бољи увид у системске односе, а онда када таквих паралела нема, тражиће се најближи значењски еквивалент. Поређење појединих поредби, а поготову испитивање њихове мотивације, мора да обухвати и неке елементе културе и друштва, пре свега због тога што је велики број поредби из корпуса заснован на стереотипима везаним за животиње у различитим културним контекстима и језичким заједницама, а са чврстим упориштем у нечему што поједини аутори нази-

² Код В. Ивира налазимо још и термин *преводни еквивалент* (IVIR 1981: 51—52). Р. Борђевић еквиваленцију дефинише као приближну једнакост значења (БОРЂЕВИЋ 2004: 57—63, 159).

вају „народним” знањем или теоријама (детаљније о овој врсти знања у FILLMORE 1982. и LAKOFF 1987). Ради се о врсти знања које разликујемо од енциклопедијског знања, што значи да су елементи научних сазнања често из њега искључени, па се у поредбама неретко јављају и односи који су супротстављени науци (нпр. *лењ као ѿрућ* или *as bald as a coot*).

2. ПОРЕДБЕ СА НАЗИВИМА ЖИВОТИЊА. Други део најпре дефинише поредбе и одређује њихову функцију, а затим се детаљније бави поредбама са називима животиња, њиховим везама са когнитивном лингвистиком, као и приступом у овом раду.

2.1. ПОРЕДБЕ. Поредба се најчешће дефинише као израз којим се, углавном употребом копула (*as* и *like* у енглеском и *као* у српском) пореде два појма. Према *Речнику Маџице српске*, поредба је „фигура у којој се ради јаче изразитости упоређује нешто непознато или мање познато с нечим познатијим, компарација” (РМС, IV: 724). За разлику од метафоре, коју Кјапе, Кенеди и Смиковски (Chiappe, Kennedy, Smykowski) сматрају тврдњом о категорији, поредбе су тврдње о сличности (СНАРРЕ—КЕННЕДИ 2001; СНАРРЕ—КЕННЕДИ—СМУКОВСКИ 2003). Имајући ову разлику на уму, говорник бира форму на основу броја својстава циља која се приписују извору — поредба се најчешће користи за мањи број особина, односно за једноставно пресликавање (нпр. у примени поредбе *мали као мрав*, само се једна особина мрава пресликава на елемент А), док је метафора много систематичнија, користи се за већи број особина, а пресликавање је много сложеније и свеобухватније (рецимо, у употреби метафоре *љубав је рат*, више елемената рата се пресликава на домен љубави). Поред диференцијације између поредби и метафора, потребно је направити и разлику између поредби и директних поређења — за разлику од поредби и метафора, директна поређења су симетрична — *А је као Б* најчешће је симетрично са *Б је као А* (нпр. *она је као њена мајка* значи и *њена мајка је као она*, што није случај у поредбама) (детаљније у ИВАНДЕКИЋ 2009: 29—31). Поред дескриптивног значења, поредбе обично садрже и одређени ниво стилског, експресивног и (позитивног или негативног) конотативног асоцијативног значења и о овоме се увек мора водити рачуна приликом превођења.

2.2. МОТИВАЦИЈА, ИДИОМАТИЗАЦИЈА И ПОРЕКЛО. Поредбе које се описују у овом раду, према класификацији Бредина (BREDIN 1998) и Пјерини (PIERINI 2002), спадају у *устиљене*, односно *конвенционализоване* поредбе. Њих разликујемо од *креативних* поредби, односно оних поредби које нпр. књижевници стварају у својим делима — само понеке од креативних поредби достигну довољан ниво конвенционализације и уђу у речнике (у зависности од тога како их језичка заједница прихвати). У великој већини примера поредби са животињама, њихова улога је превасходно та да, коришћењем конвенционализоване слике о елементу В, интензивирају значење придева који се користи као елемент Б, а таква промена је најчешће усмерена ка додатном истицању особине коју придев иначе описује. Оно што се може употребити за истицање особине може

бити како дијагностичко, тако и недијагностичко својство лексеме која означава животињу (нпр. *мршав као глиста*, где је истакнуто дијагностичко својство — издужени изглед тела глисте и *бистар као њелица*, где је истакнуто недијагностичко својство, наметнуто од стране људи).

Везе између животиња и особина које срећемо у поредбама су у одређеном броју случајева очигледне и повезане са објективним стањем ствари. Најчешће се ту ради о чињеници да једна животињска врста у односу на друге има израженије неко својство (нпр. као у поредбама *јак³ као коњ* или *бик*, *брз као зец* или *as slippery as an eel*). Такве особине се путем ове врсте поредби најчешће користе да означе неке особине људи, предмета или места, кроз процес повезивања елемената А и Б, у зависности од контекста. Наравно, поређење између животињских врста и њихових особина у овим случајевима је релативно и често фокусирано на животињске врсте са којима је човек од давнина имао контакт. С друге стране, у великом броју случајева се срећемо са поредбама у којима недијагностичка својства играју веома важну улогу — у овим случајевима се на људе преносе претпостављене особине животиња (ПРЋИЋ 2008: 53—54). Код ових поредби у фокусу су и домаће и дивље животиње (као у поредбама *невин као јађење*, *храбар као лав* и *as solemn as an owl*). Врста мотивације која лежи иза антропоморфних процеса који су довели до стварања поредби је разнолика. Понекад је она објективна, понекад релативно објективна, а понекад плод људске маште или веровања — у сва три случаја она може бити повезана са могућношћу да придевима опишемо врсте животиња или (понекад наметнутих елемената) животињског понашања и то пренесемо на људе. Овде се, наравно, истиче сличност, па се ради о мотивацији везаној за метафоризацију у повезивању елемента Б са елементом В. У случају повезивања елемената А и Б, мотивација зависи од контекста и самим тим није стална.

Поред сличности, где главну улогу игра метафоризација, мотивацију за поредбе можемо наћи и у метонимији⁴ и иронији, као и у алитераацији и асонанци (пример за иронију може да буде *as fast as a snail*, а за алитераацију *as frisky as a ferret*) (ОМАЗИЋ 2002: 103, према ИВАНДЕКИЋ 2009: 34). У зависности од мотивације можемо одредити и степен семантичке *идиоматизације* поредби. Код поредби са животињама које су засноване на метафори, губљење значења појединачних чланова поредбе („декрементација” према ПРЋИЋ 2008: 100, односно „десемантизација” према FINK-ARSOVSKI 2002: 7) је много ређе (у поредбама као што су *брз као зец* и *as slow as a snail*, животиња задржава своје дијагностичке особине, а наглашена обележја су најчешће интерна, тј. предвидљива). У свим осталим случајевима, ниво декрементације је знатно виши (у поредбама *лукав као лисица* и *as crazy as a bedbug* наглашено је недијагностичко, често екстерно, непредвидљиво, односно наметнуто својство животиње). У овим поредбама, животињске врсте постају само средство

³ У већини примера у овом раду биће коришћен мушки род придева.

⁴ Метонимична мотивација код ове врсте поредби није могућа, јер онда више не би било речи о животињама.

изражавања наметнутих особина. Ове особине намеће човек, најчешће кроз процес приповедања. Уколико се значење поредбе не може извести из значења њених конституената, онда можемо рећи да је та поредба прошла кроз процес идиоматизације (нпр. *лажљив као њас*) (према LIPKA 1992: 96).

Историјско и географско порекло поредби је такође различито и веома често непознато. Неки од стереотипа везаних за особине одређених животиња потичу још из разних древних списа — прича из древног Египта, грчких басни, Библије и других извора, а начини њиховог настајања су разноврсни и повезани са развојем култура и друштва (OSWALD 1995: 135—141). Сличност у одређеном броју поредби индоевропских језика говори у прилог претпоставци да неке поредбе имају заједничке језичке и културне корене. До разлика у постојању (или непостојању) и интерпретацијама поредби много чешће долази када су у питању дивље животиње, а пре свега због другачије структуре фауне у различитим пределима и разноликих ставова разних традиција према животињама око њих. Према истраживању Ј. Ракусан, која је испитивала заступљеност различитих врста животиња у метафорама и поредбама у енглеском, чешком, немачком и руском, најзаступљеније животиње у овој врсти исказа у чешком су домаће животиње, док се, рецимо, у енглеском, у истој мери као домаће животиње појављују и дивље птице (RAKUSAN 2004: 173). Што се српског језика тиче, у поредбама (када је реч о оним поредбама које нису резултат језичког контакта) најчешће срећемо оне животиње са којима су овдашњи људи били у контакту, а те животиње су најчешће домаће. Чињеница да готово у свим језицима имамо поредбе са животињама говори о сличности људског размишљања када је реч о овој врсти изражавања особина.

2.3. ПОРЕДБЕ СА СТАНОВИШТА КОГНИТИВНЕ ЛИНГВИСТИКЕ. Поредбе са називима животиња можемо сагледати из перспективе когнитивне лингвистике, а пре свега *теорије концептуалне метафоре* и *теорије концептуалног сјајања*. Када је у питању теорија концептуалне метафоре, употребу поредби са називима животиња можемо повезати са метафором ЧОВЕК ЈЕ ЖИВОТИЊА. Када је реч о другој, најбитнијој, идиоматизованој компоненти метафоре, ту врло често можемо (парадоксално) наићи на супротну метафору ЖИВОТИЊА ЈЕ ЧОВЕК, имајући у виду антропоморфна својства појединих поредби (нпр. *сиромашан као црквени миш*, *лукав као лисица* или *as wise as an owl*). У погледу теорије концептуалних спојева, поједине поредбе, а пре свега оне проистекле из басни, можемо схватити као производ концептуалног спајања животињског света и света људи (нпр. *лењ као џруи*; *шврдоглав као мазга* или *as brave as a lion*).

2.4. ПРИСТУП. Овај рад се ограничава на истраживање трочланих поредби придевског типа (према класификацији ИВАНДЕКИЋ 2009: 44—53). Са полазиштем у придевима, који су *tertium comparationis* у овом раду, класификација се врши према постојању, а затим непостојању формалног кореспондента у L2 за поредбе у L1, а потом и обрнуто, у циљу постизања макар делимичне двосмерности овог контрастирања. У

случају да постоји лексичка празнина у једном од језика (која се према Т. Прћићу (2004: 170—171) јавља као последица појмовне празнине), тражиће се оптимални лексички или синтаксички функцијско-комуникативни еквивалент у другом језику и испитивати у којој мери он покрива значење дате поредбе.

3. АНАЛИЗА КОРПУСА. Трећи део овог рада, након описа корпуса, пружа његову анализу подељену у више сегмената.

3.1. Корпус. Корпус се састоји из речничких и употребних примера поредби са називима животиња класификованих према елементу Б. Ради се о 55 таквих ставки у енглеском језику и 42 ставке у српском језику, при чему ставке на обе стране понекад садрже више могућих елемената В (у неколико случајева су и елементи Б груписани на основу сличности).

Означавање контрастивних односа се врши на основу (1) постојања потпуне кореспонденције (обрасци који почињу са ‘а’), (2) постојања делимичне кореспонденције (обрасци који почињу са ‘б’ (назив животиње на обе стране) и ‘в’ (назив животиње на једној страни) и (3) постојања еквиваленције (обрасци који почињу са ‘г’). Друго слово у називима образаца има улогу да разграничи подврсте у оквиру једног обрасца, по различитим основама, које су објашњене у наслову сваког сегмента.

3.2. КОНТРАСТИВНИ ОБРАЗАЦ ‘АА’

Опис: Контрастивни образац ‘аа’ означава њојшуну формалну и значењску кореспонденцију.

Потпуна формална и значењска кореспонденција јавља се у 9 придевских конструкција (16,4% енглеског дела корпуса, 21,4% српског дела корпуса). У неколико случајева је и системски однос између L1 и L2 1:1, што значи да у оба језика имамо само по једну поредбу која изражава дато својство:

(1) as innocent as a <i>lamb</i>	невин као <i>јаџње</i>
(2) as lowly as a <i>worm</i>	бедан као <i>црв</i>
(3) as slippery as an <i>eel</i>	љигав као <i>јеџуља</i>

У примеру (1) порекло поредбе у оба језика је највероватније библијско, док је у друга два случаја оно везано за физичка својства животиња — у примеру (2) ради се о објективној особини коже *јеџуља*, док се у примеру (3) величина *црва* (односно недостатак исте) и начин његовог (подземног) живота поистовећује са бедом, односно недостатком материјалних или моралних вредности; овде се ради о потпуно наметнутим својствима. Када је реч о поредбама из примера (2) и (3), постоји могућност да је њихова појава у српском језику резултат језичког контакта са енглеским језиком, нарочито када је пример (2) у питању. *Јеџуља* је као животињска врста заступљенија у енглеској култури.

Код осталих примера из ове групе долази до мањих, често семантички занемарљивих варијација, због тога што се ради о варирању између јединица које имају веома висок степен синонимије:

(4) as bold/brave as a <i>lion</i>	храбар као <i>лав</i>
(5) as cunning/sly as a <i>fox</i> ; as smart as a <i>fox</i>	лукав као <i>лисица</i> ; препреден као <i>лија</i>
(6) as dirty as a <i>hog/pig</i>	прљав као <i>свиња</i>
(7) as faithful as a/the <i>dog</i>	веран као <i>џас</i>
(8) as slow as a <i>snail/tortoise</i>	спор као <i>џуж/корњача</i>
(9) as stubborn/obstinate as a <i>mule</i>	тврдоглав као <i>мазга</i>

Када говоримо о пореклу ових поредби у оба језика, у примерима (6) и (8) наглашавају се мање или више објективне особине животиња — прљавост *свиња*, проистекла из навике ове животињске врсте да се ваља у блату и спорост *џужева* и *корњача* — која је, наравно, релативна и више условљена начином њиховог кретања, које људском оку делује успорено. Пример (7) се такође може сматрати прилично објективном поредбом, имајући у виду приврженост већине врста *џаса* својим власницима — верност се у повезивању елемента А са елементима Б и В може семантички проширити (због постојања различитих врста верности), али се то не може повезати са првобитном мотивацијом (дошло је до делимичне идиоматизације израза, ако, рецимо, говоримо о верности жене мужу). У примерима (4), (5) и (9) највероватније се ради о поредбама које су мотивисане баснама или причама, с тим што се у првом од њих (4) храброст може поистоветити са импозантним физичким изгледом *лава*, а у последњем (9) са мањом послушношћу *маџарца* у поређењу са другим животињским врстама (нпр. *коњем* или *џсом*). Када је реч о варијацијама, оне се у примерима (4) и (9) огледају у томе што у L1 имамо двојаку употребу придева — *bold* и *brave*, као и *stubborn* и *obstinate*. У оба случаја нема значајнијих семантичких разлика међу придевима. У примеру (5) ситуација је мало другачија — у питању су по три блиска придева у оба језика, који се групишу према сличности на следећи начин — *cunning* и *sly* чине преводни пар са придевима *лукав* и *џрејреден*, док *smart* у овој поредби пре значи више *џрејреден* него *лукав*. У српском постоји и хипокористичка, пејоративна варијација — *лија* — која, чини се, додаје снажнију негативну конотацију овој поредби. У примеру (8) у оба језика имамо две исте животиње, при чему је употреба поредбе са именицом *џуж* заступљенија од оне у којој имамо *корњачу*. Варијација у L1 у примеру (6) *hog* и *pig* доноси малу разлику у интензитету, при чему је прва поредба јача, због веће „грубости” речи *hog*, а (7) коришћење неодређеног или одређеног члана уз именицу *dog* не уноси разлику у значење поредбе. И поред постојања варијација које смо видели, ова група поредби представља сегмент датог контрастирања у којем су поредбе у два језика најсличније.

3.3. КОНТРАСТИВНИ ОБРАЗАЦ ‘АБ’

Ојис: Контирастивни образац ‘аб’ означава џојџуну формалну и значењску коресјонденцију уз џостојање додџјних моџућности.

Овај контрастивни образац може се применити на укупно 12 примера из корпуса (21,8% енглеске стране корпуса и 28,6% српске стране корпуса). Он садржи поредбе код којих постоји потпуна формална и

значењска кореспонденција, али у једном од два језика који се пореде постоје и друге поредбе са истим елементом Б, али различитим елементом В. Оне су значајније од варијација из сегмента 3.1., јер укључују животињске врсте и друге појмове који се јављају у само једном од језика и то као додатни значењски, али не и потпуни формални кореспонденти (додатни с обзиром на однос 1:1, који међу овим поредбама постоји).

Поредбе из ове групације могу се поделити у више подгрупа — прва од њих обухвата поредбе код којих само у L1 постоје додатне могућности:

(10) as free as a <i>bird/air/the wind/breeze</i>	слободан као <i>иџица</i> (на грани)
(11) as poor as a church <i>mouse/Lazarus</i>	сиромашан као црквени <i>миш</i>
(12) as timid as a <i>mouse/rabbit</i>	плашљив као <i>зец</i>

У примеру (10) формалне кореспонденте налазимо у поредбама које слободу повезују са *иџицом*, као прототипом летећег бића са слободом кретања, с тим што се у српском она често налази у облику *иџица на ѓрани*, највероватније да би се разликовала од птица затворених у кавезу. Поред поредбе са *иџицом*, у енглеском налазимо и три поредбе везане за *ваздух*, *ветар* и *иоветарац* (енг. *air*, *wind* и *breeze*⁵) — природне појаве које се у овом случају повезују са немогућношћу успостављања контроле над њима и слободом кретања. Иако ове поредбе не постоје у српском, оне су прилично разумљиве, а разумљив би био и њихов буквални превод. Међутим, први избор при превођењу све четири енглеске поредбе на српски би свакако била поредба *слободан као иџица на ѓрани*, јер је то једина устаљена поредба са придевом *слободан* у српском језику.

У примеру (11) и у L1 и у L2 срећемо појам *црквени миш*, стереотипну синтагму, која се у англистичкој литератури најчешће сматра творевином Луиса Керола (WORDNET), док нам његова појава у српском указује да овај стереотип има можда и старије корене, тј. да води порекло из неких ранијих прича. Ово делује логично поготову онда када видимо да у српском постоји и супротна, овог пута глаголска поредба — *уживајти као црквени миш* —, заснована на идеји да је у цркви увек било довољно хране. У овом примеру се у L1 уместо синтагме *church mouse* јавља и именица *Lazarus* (срп. *Лазар*), која има очигледну библијску референцу, нижу учесталост употребе, а њен буквални превод на српски би био тешко препознатљив обичном говорнику. Због овога би адекватан превод за ову поредбу била поредба која већ постоји у српском језику (као формални кореспондент) или синтагме какве су *иуки сиромаш* или *без иребијене иаре*, а у зависности од контекста (као преводни еквиваленти). Ове две синтагме су добар преводни еквивалент јер, као и поредбе, поседују одређени степен идиоматизације и имају одређена експресивна конотативна асоцијативна обележја. Пример (12) садржи поредбе објективно повезане са својствима животиња које се у њима јављају — у енглеском се као симболи плашљивости користе *миш* и (не-

⁵ Овде се може додати и да се именица *breeze* метафоризује и као глагол значи 'летети', а овај глагол је, као што смо видели, повезан са слободом.

што ређе) *zei*, док је у српском у употреби једино поредба са зецом. *As timid as a mouse* се преводи постојећом поредбом у српском, иако би дословни превод био разумљив просечном говорнику.

Друга подгрупа у оквиру овог сегмента јесу поредбе код којих само у L2 постоје додатне могућности:

- (13) *as big as an elephant* велик као слон/киџ
 (14) *as fat as a pig* дебео ка свиња/бумбар

У примерима (13) и (14) ради се о објективним особинама животиња које се у поредбама истичу. Ако погледамо пример (13), можемо претпоставити да су у српском језику поредбе које укључују *слона* и *киџа* новијег порекла у поређењу са поредбама у примеру (14), а овакав закључак се намеће као последица претпоставке да су много извеснија искуства везана за животиње које су веома дуго биле део свакодневног искуства народа (*свиња* и *бумбар*). Када су у питању поредбе са *киџом* и *слоном*, веома је могуће да су оне резултат језичког контакта (у овом случају не нужно са енглеским језиком). Превођење на енглески би било најбоље извести употребом постојеће поредбе (иако је могуће да би обе непостојеће поредбе, поготову она са *киџом*, биле разумљиве говорнику енглеског).

Трећа подгрупа обухвата примере код којих и у L1 и у L2 постоје додатне могућности:

- (15) *as busy/industrious as a bee/beaver* вредан као њчела/мрав
 (16) *as gentle/meek as a lamb;* питом/кротак/умиљат као јагње;
 as gentle as a dove мекан као памук; благ као мелем
 (17) *as hungry as a bear (Am.)* гладан као вук/курјак/џас
 /wolf/hunter (Br.)
 (18) *as mad as a hornet/wet hen/* бесан као рис; љут као сџрџљен/
 March hare/hatter зоља/пушка/паприка
 (19) *as proud/vain as a* поносна као џауница; (шепурити
 peacock/peafowl/Lucifer се као џаун); надувен као жаба;
 уображен као џуран
 (20) *as strong as an ox/horse* јак као бик/коњ/земља; издржљив
 као коњ
 (21/26) *as silly as a goose;* глупа као џуска;
 as stupid as an owl глуп као волина
 as dull as a fish глуп као ноћ/ђускија/клада/
 цепаница/точак

У примеру (15) све три животињске врсте се објективно повезују са вредноћом, тј. марљивошћу, али су поредбе условљене разликама у култури, а разлике у култури вероватно у великој мери узроковане другачијим саставом фауне. *Даброви* (енг. *beavers*) се много чешће помињу у англо-америчкој култури, па су самим тим део једне од две поредбе у енглеском. Уједно, ову поредбу можемо да сматрамо мање разумљивом у случају дословног превода, па се зато она преводи једном од две постојеће поредбе у српском. Поређење ове две поредбе одликује и то што се

јавља разлика у елементу Б — значење придева *busy* није потпуно једнако значењу придева *вредан*, већ се њихова значења само преклапају — *вредан* има специфичније, уже значење, па би требало водити рачуна о контексту приликом превођења. У случају да их изолујемо, ова два придева би била у односу који Р. Ђорђевић назива *парцијална еквиваленција* (Ђорђевић 2004: 56), али су поредбе којима они припадају због великог степена сличности и због структуре рада сврстане у овај сегмент, иако би, строго гледано, ове поредбе могли да сврстамо и у парцијално, а не потпуно кореспондентне поредбе. И поред ових разлика, буквално преведена поредба са *мравом* би вероватно била разумљива говорнику енглеског, али се такво превођење не препоручује. Пример (16) на обе стране садржи поредбу са *јагњетом*, која је делом мотивисана објективним својствима животиње, а делом његовом улогом у хришћанским симболима. Занимљиво је да на страни L2 ни у једној поредби немамо придев *нежан*, који би по значењу био најближи придеву *gentle*, нарочито у поредби која ову особину везује за *голуба* (енг. *dove*). Због тога би ова поредба требало да се преведе неком од постојећих поредби у српском (иако би све постојеће поредбе, осим оне са *мелемом*, биле разумљиве говорницима оба језика, имајући у виду да су њихова значења предвидљива). У овом пару, сваки од придева се може односити како на физичка својства елемента А, тако и на његове црте личности. У примеру (17) срећемо поредбу *as hungry as a hunter* (која не садржи назив животиње, али је са таквим поредбама повезана), чија је употреба ограничена на британски енглески и у великој мери је непрозирна и везана за културу, па би њен буквални превод био потпуно неразумљив. Остале животиње се традиционално повезују са глађу, али се приликом превођења мора водити рачуна о постојању поредбе у датом језику. У примеру (18) налазимо два елемента Б — *бесан* и *љуш* на страни L2, које у L1 покрива само један елемент Б — *mad*. Када је елемент В у питању, у L1 *March hare* и *(mad) hatter* су, као производ конвенционализације ликова Луиса Керола, у потпуности везана за англо-америчку културу. Исто тако, *јушка* у L2 је специфична за културу из које потиче и, уз поменуте две поредбе из L1, била би потпуно неразумљива у случају дословног превода. Овај пример се може повезати и са примером (22) *as crazy as a bedbug*, односно *луд као ситруја*, паром поредби такође ограничених на друштва у којима су настале. Следеће по нивоу прозирности су поредбе које садрже *мокру кокошку* (енг. *wet hen*) и *риса* — оне се могу разумети у случају буквалног превода (који се не препоручује), док *ситрљен* (енг. *hornet*) у L1 и *зоља* и *ситрљен* у L2 задају много мање проблема, с обзиром на то да ове поредбе представљају кореспонденте. Поредба која као други елемент има *јајрику* неразумљива је у дословном преводу, јер се заснива на метафоризацији придева *љуш*. У примеру (19) централна животиња је *јаун* (и *јауница*) — раскошни изглед ове животињске врсте у обе културе се процесом наметања повезао са шепурењем, а самим тим и поносом (који је сувише сложена категорија да би представљао својство животиње) — L1 има варијанте за оба пола, док L2 придевску поредбу има само за женски род (мушки род се јавља само у поредби гла-

голског типа). На страни L1 имамо и поредбу библијског порекла, са *Луцифером*, које нема у српском, а и у енглеском је мање коришћена од поредбе са *јауном* — значење ове поредбе само по себи јесте прозирно, али би њен дословни превод на српски довео до језичке конструкције која би звучала веома неприродно (чак и када бисмо уместо именице *Луцифер* употребили именицу *Баво*), па је према томе ову поредбу најбоље превести неком од српских поредби које садрже назив животиње. Сличан је случај и са *жабом* у српском — она се због метафоричког значења придева *надувен* повезује са сличним својствима личности које срећемо у поредби са пауном, што није случај у енглеском. Поредба са *ћураном* има нешто већи степен прозирности, донекле је повезана са придевом *надувен*, а не постоји у енглеском и њен дословни превод је неприхватљив, нарочито имајући у виду да је ова именица (енг. *turkey-cock*) део једне друге поредбе у енглеском. Последњи пример из ове подгрупе (20) садржи два пара поредби које представљају пуне формалне и значењске кореспонденте — *as strong as an ox* или *horse* у L1 и *јак као бик* или *коњ* у L2. Уз то, у L2 наилазимо на поредбу *јак као земља*, која је у великој мери непрозирна, па би њен дословни превод био и неразумљив и неприхватљив. У L2 имамо и варијацију у погледу елемента Б — *издржљив као коњ*, која је слична, али не и иста као одговарајућа поредба у L1 — превођење ове поредбе поредбом *as strong as a horse* би било разумљиво, јер остали изрази не би имали исти степен идиоматизације, нити би имали исту врсту емотивне обојености и конотативних и експресивних асоцијативних обележја. У обједињеним примерима (21) и (26), на страни L1 имамо три животиње — *сову* (енг. *owl*), која се парадоксално у другим поредбама повезује и са мудрошћу и свечаношћу, тако да је мотивација за ову метафоризацију неразумљива, *гуску* (енг. *goose*), коју налазимо и у L2, и *рибу* (енг. *fish*), највероватније због изгледа рибље главе (контура која би се у људском свету повезала са мањком интелигенције) и традиционалних веза риба са ћутљивошћу. Поред те животињске врсте, у L2 још срећемо и аугментатив именице *во* (*волина*), *ноћ* и *шочак*. Гуска је у оба језика ограничена на поредбе у којима је елемент А женског рода, док се за мушки род користи поредба са волином. У српском такође постоје и поредбе *злуј као ноћ* и *злуј као шочак*, које су везане за културу, а њихово значење је непрозирно, што им дословни превод чини неразумљивим. Нешто виши степен прозирности има поменута поредба са совом, али је и она тешко разумљива у дословном преводу. Поредба са волином је значењски предвидљива и прозирна, али се преводи постојећом поредбом у енглеском, и то оном са совом, јер је, као што је речено, и у енглеском поредба која садржи назив гуске у великој мери ограничена на употребу са именицама женског рода као елементом А.

3.4. КОНТРАСТИВНИ ОБРАЗАЦ 'БА'

Опис: Контрастивни образац 'ба' означава постојање значењске кореспонденције, али не и постојеће формалне, при чему су у L1 и L2 засићене различите животиње.

У овом, као и у наредна четири сегмента рада, налазе се они парови поредби чији однос можемо назвати *парцијалном кореспонденцијом*.⁶ У овом односу су биле и многе поредбе из претходног сегмента овог рада, али је код сваког примера постојао бар по један пар код којег смо сретали потпуну кореспонденцију. Кореспонденција је у овим случајевима парцијална јер не постоји довољна формална сличност у елементу В. У овом и у наредном сегменту то се дешава због тога што се ради о различитим животињским врстама. У групи у којој нема додатних могућности налазимо само два примера (3,6% енглеског дела корпуса, 4,8% српског дела корпуса):

- (23) as lazy as a pig лењ као *пиг*
 (24) as quiet as a mouse миран као *бувица*

У све четири поредбе из примера (23) и (24) ради се о поредбама везаним објективним својствима животиња, али са великом улогом људске интерпретације — *миш* (енг. *mouse*) и *бувица* су сувише мали да би били бучни, трут има мање сложену улогу у поређењу са пчелом, а *свиња* (енг. *pig*) делује тромо и лењо због своје дебљине. Ове особине су условиле да људи поменутих врстама животиња припишу својства која налазимо у поредбама, чиме се само изражавање ових својстава појачава. Ови примери су уједно и преводни еквиваленти, иако би све поредбе, изузев можда оне у којој се *свиња* повезује са *лењошћу*, биле разумљиве у дословном преводу. Разлог због чега прва поредба из примера (23) не би била толико разумљива у дословном преводу не налази се у њеној непрозирности, већ у чињеници да се свиња у српском језику више везује за друга својства (прљавост и дебљину).

3.5. КОНТРАСТИВНИ ОБРАЗАЦ ‘ВА’

Опис: Контрастивни образац ‘ва’ обележава њојојање значењске кореспонденције, али не и њојојуне формалне, с њим њио је само у изразу у L1 назив живојиње.

Код контрастивног обрасца ‘ва’ само у поредби на енглеском налазимо назив животиње, док у српском такође постоји поредба, али није везана ни за једну животињску врсту. Видећемо да се код оваквих примера у великој мери ради о поредбама разумљивим само у оквиру култура у којима су настале. Овај контрастивни образац можемо да применимо на три примера, односно шест поредби (3,6% енглеског дела корпуса, 4,8% српског дела корпуса):

- (21) as crazy as a bedbug луд као струја
 (25) as naked as a jaybird го као пиштољ

У првом примеру (21), о којем је већ било речи, у L1 се хаотично кретање *сјенице* (енг. *bedbug*) повезује са лудилом, док се у L1 јавља *струја*, која такође има везе са неуређеним кретањем и могућношћу да

⁶ Са донекле различитим значењем, овај термин срећемо код Р. Ђорђевић (2004: 60).

поремети моторне функције и функције мозга (у случају струјног удара). Дословни превод поредбе из L1 би деловао веома чудно, јер се у L2 *сџеница* јавља у другој поредби (*досадан као сџеница*), а поредба са струјом је веома непрозирна и била би неразумљива говорнику енглеског у случају дословног превода. Због овога се препоручује превођење сваке од поредби оном која већ постоји у другом језику. У примеру (25) на страни L1 срећемо поредбу са *крејом*, односно *сојком* (енг. *jaybird*), која се у L2 не повезује са нагошћу. Мотивисаност ове поредбе у L1 највероватније се налази у чињеници да је предњи део тела ове птице прекривен танким паперјем, које има боју сличну боји коже. Поредба у L2 уместо креје садржи *пиштољ* и ту налазимо знатно необичнију поредбу, која је највероватније настала због тога што је пиштољ сав од метала, нема ништа на себи и видимо га само онда када је „свучен”, односно ван футроле. Поредбу из L1 можемо превести и поредбом која због своје структуре није део корпуса у овом раду — ради се о поредби *до као од мајке рођен*, која такође садржи довољно изражена конотативна асоцијативна обележја. Обе поредбе су потпуно непрозирне и дословни превод би био апсолутно неприхватљив.

3.6. КОНТРАСТИВНИ ОБРАЗАЦ ‘ВБ’

Опис: Контрастивни образац ‘вб’ обележава њошњање значењске корелације, али не и њошуне формалне, њри чему само у изразу у L1 има назива живошње, а њошје и додашне могућности.

У овом сегменту се срећемо са истом ситуацијом као и у претходном, с тим што овде налазимо и неке додатне могућности на једној од две контрастиране стране. Контрастивни образац ‘вб’ може се применити на један пример (1,8% енглеског дела корпуса, 2,4% српског дела корпуса):

(27) as wise as an owl/Solomon мудар као Соломон

Пример (27) на страни L1 садржи поредбу са *совом* (енг. *owl*), животињом која се повезује са (антропоморфизованим) озбиљним изгледом и памећу, нарочито због својих крупних очију.⁷ Поред ове, ту је и поредба са Соломоном, трећим краљем Израела, из Библије познатом по мудрости. Ова поредба постоји и у српском језику, али је ретко коришћена и одређеном делу популације тешко разумљива. Као алтернативу овој поредби, Ж. Ковачевић предлаже „веома паметан” и „мудрац” (Ковачевић 1997, II: 757), од којих друга садржи слаба, а прва никаква асоцијативна обележја у погледу експресије, стила и конотација. За ову поредбу би био прихватљив случај у којем би као превод биле понуђене неке од поредби које постоје у свакодневном животу, иако нису довољно често коришћене; оне су, међутим, много ближе просечном говору: *мудар као Ганди*, *мудар као књиџа* и *мудар као Бог*. И дословни превод поредбе вероватно би био разумљив једном делу говорника српског, али се не препоручује.

⁷ Цртежи сове врло често садрже и наочаре, што додатно говори о томе да се ова врста птице повезује са интелектом.

3.7. КОНТРАСТИВНИ ОБРАЗАЦ ‘ВВ’

Опис: *Контрастивни образац ‘вв’ означава њојојање значењске коре-сјонденције, али не и њојојуне формалне, а само у изразу у L2 њојоји назив животиње.*

У оквиру контрастивног обрасца ‘вв’ само у поредби у L2 налазимо назив животиње, док у L1 такође постоји поредба, али није везана ни за једну животињску врсту. Овај контрастивни образац можемо да применимо на пет примера (9,1% енглеског дела корпуса, 11,9% српског дела корпуса):

(28) as boring as wet weekend in Wigan/watching paint dry	досадан као <i>сјеница</i>
(29) as bright as a button	бистар као <i>јчелица</i>
(30) as grey as time	сед као <i>овца</i>
(31) as silent as the grave/tomb	ћуљив као <i>риба</i>
(32) as ugly as sin	ружан као <i>јас/светски рат/лопов/гроб</i>

У примеру (28) у L2 срећемо поредбу са *сјеницом*, која је, као што смо видели у L1, употребљена у поредби везаној за лудост. Због овога је немогуће дословно превођење ове поредбе. Мотивација да се *сјеница* повеже са досадношћу је, можемо да претпоставимо, у вези са чињеницом да она изазива и психичку и физичку иритацију при кретању по људској кожи, а само психичку иритацију онда када извире из пукотина на зиду и креће се по зидовима. На страни L1 налазимо поредбе које су уско повезане са културом. Прва од њих — *досадан као кишни викенд у Вигану* (енг. *as boring as wet weekend in Wigan*) — веома је локализована, узрокована алитерацијом и тешко разумљива у, рецимо, Сједињеним Америчким Државама, што значи да је потпуно непрозирна. Друга — *досадно као када гледаш како се фарба суши* (енг. *as boring as watching paint dry*) — знатно је прозирнија, описује бесмислену и досадну активност, па је разумљива у дословном преводу, који се не препоручује ни у једном случају, а нарочито не у оном у коме је елемент А поредбе неко биће (јер у српском постоји одговарајућа поредба са *сјеницом*). Уколико је тај први поредбени елемент нека радња, потребно је пронаћи ново решење, које не мора нужно бити поредба (нпр. *бескрајно* или *невероватно досадно*). У примеру (29) срећемо две поредбе које представљају готово идеалан преводни пар — основни разлог за ову тврдњу је тај што се обе поредбе могу употребити и са својим основним значењем, али и са дозом додатних конотативних обележја, који се огледају у присуству одређене дозе ироније. Поредба у L1 као елемент Б има *дугме* (енг. *button*), а поредба у L2 *јчелу*, и то њену деминутивну форму — *јчелица*. Док се сјај дугмета повезује са његовим физичким својствима, бистрост, тј. памет пчеле је наметнуто својство, а највероватније узроковано тиме што је пчела схваћена као марљива и за човека корисна животиња. Дословни превод је код ове две поредбе потпуно неприхватљив. Овде би требало још и напоменути да у српском срећемо и поредбу *бистар као боза*, која је иронична и самим тим супротна поредби са *јчелицом*. И у наредном примеру (30) долазимо до пара поредби које имају потпуно различит поредбени елемент Б, али се потпуно уклапају када је њихово превођење у

питању, што искључује могућност дословног превода и елиминише потребу за стварањем нових. Мотивација у L2 је прилично једноставна — седа боја се повезује са бојом вуне која покрива тело *оваца*, док је у L2 мотивација нешто сложенија и повезана са пролазношћу и годинама. Иако су две поредбе у примеру (31) обједињене, оне заправо нису преводни пар, јер имају различиту употребну вредност. Ова разлика се огледа у ограничењу употребе у зависности од тога да ли је елемент А биће (поредба из L2 је предвиђена за овакву употребу) или локација (за овакву употребу је предвиђена поредба из L1). Енглеску придевску поредбу *as silent as the grave* или *tomb* могуће је превести конструкцијом '(на локацији а) је *тихо* као у *џробу*', док је српску поредбу *ћућљив као риба* могуће превести енглеском поредбом коју смо претходно разматрали у оквиру примера (24) — *as quiet as a mouse*. У последњем примеру примене овог обрасца, примеру (32), наилазимо на још један добар преводни пар — у L1 се ружноћа увећава поређењем са именицом *џрех* (енг. *sin*), док је у L2 она везана за животињску врсту коју смо претходно везали за верност — *џсом*. Именица *џас* (енг. *dog*) се и у неформалном енглеском користи да означи непривлачну жену, и то српску поредбу чини разумљивом енглеским говорницима у случају дословног превода, али у енглеском она није део поредбе, па се ова поредба из српског најбоље преводи постојећом поредбом у енглеском, а исто важи и у другом смеру. Остале могућности приликом превођења на српски су и *ружан као свејски рай*, *лојов* или *џроб*, поредбе које су такође одређене културом језичке заједнице.

3.8. КОНТРАСТИВНИ ОБРАЗАЦ 'ВГ'

Ојис: Контрастивни образац 'вг' означава џосџојање значењске коресџонденције, али не и џоџџуне формалне, док је само у изразу у L2 назив живоџиње, а џосџоје и додаџне моџућности.

И у оквиру овог контрастивног обрасца, само у поредби у L2 имамо назив животиње, док у L1 постоји поредба, али у њој нема животињске врсте. За разлику од претходног контрастивног обрасца, у оквиру овога имамо додатне могућности. У овом сегменту се срећемо са два примера (3,6% енглеског дела корпуса, 4,8% српског дела корпуса):

(33) <i>as small as a wand</i>	мали као <i>мрав/миџ</i>
(34) <i>as skinny as a rake</i>	мршав као <i>џлиста</i> ;
мршав/дугачак као мотка/притка

У примеру (33) L1 се за појачавање интензитета придева *мали* (енг. *small*) користи именица *џџаџ* или *џџаџџџ* (енг. *wand*), највероватније повезана са значењем које има у својој најчешћој употреби — магични штапић (који је обично мали), а у L2 се користе чак две именице које означавају животињске врсте — *мрав* и *миџ*. Док је поредба у L1 делимично непрозирна, обе поредбе у L2 су потпуно прозирне, јер се односе на објективна физичка својства ових животињских врста (у поређењу са другим животињским врстама). Као и у већини претходних случајева, препоручује се коришћење само постојећих поредби при превођењу са једног језика на други. У примеру (34) налазимо одличан преводни пар,

иако се ради о два различита елемента Б — у L1 мршавост се повезује са *џрабуљом* (енг. *rake*), а ова поредба је блиска поредби коју можемо да нађемо у колоквијалном српском — *мршав* или *дуљачак као мошкa* (или *џришкa*). Уз то се у L2 мршавост везује и за *џлисџу*, *џрану* и *чачкалицу*. Све ове поредбе везане су за објективна физичка својства елемената В и као такве су веома прозирне, али се ипак препоручује превођење постојећим поредбама.

3.9. КОНТРАСТИВНИ ОБРАЗАЦ ‘ГА’: НУЛТИ ОДНОС А

Опис: *Контрастивни образац ‘га’ означава нулти однос а — у L1 не постоји ни значењски ни формални кореспондент за поредбу у L2.*

Наредна два сегмента садрже поредбе које одговарају обрасцима у којима се системски однос између два језика обележава као нулти, јер у једном од два језика нема системског кореспондента за поредбу из другог. У контрастивном обрасцу ‘га’ у L1 нема кореспондента за поредбу у L2. Оваквих примера има три (7,1% српског дела корпуса):

(35) смрдљив као *јарац* (36) лажљив као *џас* (37) брз као *зец/муња*

Иако се у оба језика може пронаћи „формула” за превођење готово свих поредби које немају кореспондента, тј. за изналагање преводног еквивалента, мора се ипак ићи корак даље. Имајући у виду основну функцију поредби са животињама, а то је додатно истицање особине коју придев иначе описује, формула би била следећа:

(а) Превођење поредбе са L1 на L2 врши се синтагмом (која долази након А + глагол *биџи*): *веома* или *врло* (у неким случајевима *сџрашно*, *џошџуно*, *џрешерано* или *неверовајџно*) + придев

(б) Превођење поредбе са L2 на L1 врши се синтагмом (која долази након А + глагол *то бе*): *very* (у неким случајевима *extremely*, *enormously*, *exceptionally* и сл.) + придев

Међутим, ниједна од ових формула као резултат не даје преводни еквивалент који има довољно изражена експресивна и конотативна асоцијативна обележја карактеристична за поредбе уопште. Због овога ће се, кроз анализу мотивације постојећих поредби и где год је то могуће, тражити довољно добар преводни еквивалент, било у форми поредбе или у некој другој форми.

Пример (35) као пандан смрдљивости истиче *јарца*, домаћу животињу која заиста одаје, у најмању руку, чудан мирис. Како у енглеском нема одговарајуће поредбе, а *very* или *extremely stinky* или *smelly* (срп. *веома* или *сџрашно смрдљив*) не носе довољно негативних конотација, ову поредбу можемо превести конструкцијом *as smelly as dirty socks*, која је иначе део наслова популарне дечје књиге *My Dog is As Smelly As Dirty Socks: And Other Funny Family Portraits* аутора Хенока Пивена. Пример (36) доноси поредбу која би се у неформалном контексту могла превести синтагмама *a lying bastard* (срп. *лажљиво коџиле*) или *such a liar*, а у формалнијим контекстима се морамо задовољити резултатом формуле уз измену елемента В — *extremely dishonest* (срп. *неверовајџно неискрен*). У

примеру (37) имамо поредбу која је довољно прозирна и довољно везана за објективна својства животињске врсте да је њен дословни превод сасвим адекватан преводни еквивалент у случају у којем немамо поредбу на другој страни. Дакле, *as fast as a hare*⁸ (срп. *брз као зец*) можда је и најбоље решење. Још једно могуће решење је *as fast as a rocket* (срп. *брз као ракета*), поредба са *ракетом* као можда и најбржим људским конструктом. За поредбу са *муњом* било би најпогодније искористити поредбу са ракетом.

3.10. КОНТРАСТИВНИ ОБРАЗАЦ 'ГБ': НУЛТИ ОДНОС Б

Опис: *Контрастивни образац 'гб' означава нулти однос б — у L2 не постоји ни значењски ни формални кореспондент за поредбу у L1.*

У највећем сегменту овог рада, делу који испитује контрастивни образац 'гб', има укупно 17 примера (30,9% енглеског дела корпуса). У оквиру овог контрастивног обрасца испитују се поредбе из L1 које немају системски кореспондент у L2, а поступак тражења функцијско-комуникативног, односно преводног еквивалента исти је као и у претходном сегменту овог рада.

(38) as agile as a <i>monkey</i>	(39) as bald as a <i>coot</i>
(40) as blind as a <i>bat/kittens/mole</i>	(41) as dead as a/the <i>dodo/mutton/doornail</i>
(42) as fast as a <i>snail</i>	(43) as frisky as a <i>ferret</i>
(44) as greedy as a <i>pig</i>	(45) as happy/(gay) as a <i>lark</i>
(46) as hoarse as a <i>crow</i>	(47) as lively as a <i>cricket</i>
(48) as nervous as a <i>cat/kitten</i>	(49) as red as a <i>turkey-cock</i>
(50) as sick as a <i>dog/parrot/pig</i>	(51) as solemn as an <i>owl</i>
(52) as sour as a <i>crab</i>	(53) as tall as a <i>giraffe</i>
(54) as weak as a <i>kitten</i>	

У поредби у примеру (38) као симбол окретности, односно гипкости користи се *мајмун* (енг. *monkey*), који заиста поседује објективна својства која га повезују са овом особином. Ова животиња у српском има другачије конотације, јер се често користи у погрдном смислу, па дословни превод не би био препоручљив. Због тога, адекватни преводни еквиваленти могу да буду поредбе *окрећан као миш* или *гибак као џума*. У примеру (39) наилазимо на поредбу којом се ћелавост интензивира уз помоћ *црне лиске* (енг. *coot*), врсте птица која има белу тачку на глави, а та тачка подсећа на ћелу. Превођење ове поредбе на српски могло би се извршити конверзијом придева *ћелав* у именицу *ћелавица*, која има одређену дозу потребних конотација. Међутим, она је ограничена на мушки род елемента А. Због овога се може покушати превод ове поредбе поредбама *ћелав као лопта*, *глобус* или *кугла*. Слична је ситуација и у примеру (40), где се слепило у енглеском појачава коришћењем назива *слепи миш* (енг. *bat*), *мачића* (енг. *kittens*) и *кривице* (енг. *mole*). У српском, употреба придева *ћорав* уместо *слеи* већ је довољно „поетична” и покрива велики део негативних конотативних асоцијативних обележја која ен-

⁸ *Hare* је боље решење од именице *rabbit*, јер означава дивљег зеца, који је бржи, док *rabbit* означава питомог, тј. домаћег зеца.

глеске поредбе носе, а у друштвено прихватљивој употреби ова поредба се односи на метафоричку, тј. менталну а не физичку кратковидост. Ж. Ковачевић (1997, I: 150) као еквиваленте предлаже „веома кратковид, слабовид и ћора”. Пример (41) је веома чудан, јер у њему видимо да у енглеском постоје чак три поредбе којима се интензивира стање смрти, које иначе нема нивое интензитета — поредбе као елемент В имају изумрлу врсту птице, птицу *dodo* (енг. *dodo*), затим енглески назив за *овче-џину* (енг. *mutton*) и *ексер са великом главом* (енг. *doornail*). Мотивација у прва два случаја је очигледна — ради се о мртвим стварима, при чему у првом случају улогу игра и алитерација, док је у трећем случају алитерација вероватно главни фактор мотивације. Како у српском немамо адекватних и устаљених фраза које би могле да служе као преводни еквиваленти, можда је у превођењу најбоље искористити предлог Ж. Ковачевића — „дефинитивно мртав” (Ковачевић 1997, I: 335). Следећи пример (42) садржи једину потпуно ироничну поредбу у овом сегменту, уједно и поредбу која је сушта супротност оној у примеру (37). Ова поредба спаја брзину са *џужем* (енг. *snail*), једном од најспоријих животиња. Имајући у виду непостојање сличног израза у српском, дословни превод ове поредбе — *брз као џуж* — био би сасвим прихватљив, а његова иронија довољно разумљива говорницима српског. Пример (43) енергичност, тј. живахност повезује са *врейном* (енг. *ferret*), животињом сличном *ласици*. И поред објективне живахности ове животињске врсте, ова поредба је макар делимично условљена алитерацијом са гласом ф (*as frisky as a ferret*). Како је ова животињска врста мало позната просечном говорнику српског, у превођењу се препоручује коришћење поредбе са неком познатијом животињском врстом, нпр. *живахан као ласица* или *веверица*. Исти преводни еквиваленти могу се употребити и код превођења поредбе из примера (47), који живахност повезује са *цврчком* (енг. *cricket*). У примеру (44) грамзивост се повезује са *свињом* (енг. *pig*), због прождрљивости коју људи приписују овој животињској врсти сваштоједа. Значење ове поредбе је у великој мери прозирно и у дословном преводу — *прождрљив као свиња* — па се овакво превођење чини прихватљивим. Поредба у примеру (45) *безбрижност*, *срећу* и *раздраганост* повезује са *шевом* (енг. *lark*), врстом птице која се у англо-америчкој култури везује за ова стања. У српском би дословни превод био тешко разумљив, па се препоручује употреба еквивалената које нуди Ж. Ковачевић — „весео” и „безбрижан” (Ковачевић 1997, I: 506), а као можда прецизније решење, најпре у погледу конотација, намеће се поредба *безбрижан као дејше*. У поредби у примеру (46) *џромуклост* се повезује са гласом *вране* (енг. *crow*), који заиста људском уху звучи промукло. Дословно превођење ове поредбе било би делимично прихватљиво, због универзалности поредбе, али би уместо поредбе *џромукао као врана* у српском боље звучале поредбе *џромукао као сврака* или *џромукао као чавка*, јер су називи ових птица делимично ономатопејични, баш као и енглеска реч *crow*. Поред тога, можемо употребити и конструкцију *џромукао као да има џмирџлу* (или *сџакло*) у *џрлу*. Пример (48) као симболе нервозе истиче *мачку* (енг. *cat*) и *маче* (енг. *kitten*). У српском језику еквиваленте можемо наћи у два колоквијална израза — *нервозан као кер* и *нервозан као рис у кавезу*,

као и у поредби која има другачију структуру од већине до сада поменутих (придевска је, али има више од три члана) — *нервозан као да има лејшуре у сјомаку*. У примеру (49) се у L1 црвена боја повезује са *ћураном* (енг. *turkey-cock*) због боје његове главе. Као што смо видели, у српском се за *ћурана* везује друга поредба, а могући преводни еквиваленти за енглеску поредбу јесу *црвен као рак*, *јајрика*, *цвекла*, *булка* или *крв*. Пример (50) садржи три поредбе са два различита значења — док *as sick as a dog* или *pig* значи ‘веома болестан’, *as sick as a parrot* значи ‘веома разочаран’. Мотивација у све три поредбе је чврсто везана за културне корене, па је значење ових поредби непрозирно. Ж. Ковачевић (1997, II: 479) поредбу *as sick as a dog* преводи као „разболети се” и „имати мучнину”. Ради постизања нешто јачег значења, можемо употребити синтагме *мршав болестан* или *начистио болестан*. Као еквивалент за поредбу са *јајагајем* (енг. *parrot*) можемо употребити синтагму *пошћуно разочаран* или придев *безнадежан*. За поредбу из примера (51), која *сову* (енг. *owl*) повезује са свечаношћу можемо употребити једино решење из формуле — *веома свечан*. Синтагма *мршав озбиљан* би била применљива само на неке случајеве. У примеру (52) је поредба у којој се *краба* (енг. *crab*) повезује са киселошћу — ова поредба је културно ограничена и повезана је са салатом од *краба* или *крабама* у маринату, које су нашој култури мало познате. Због овога се као алтернатива дословном преводу намећу поредбе *кисео као лимун*, *красјавац* или *сирће*. Поредба у примеру (53), у којој се жирафа (енг. *giraffe*) повезује са висином, потпуно је прозирна и разумљива у дословном преводу, па се он и намеће као логично решење — *висок као жирафа*, а још нека решења су *висок као јаблан* или *шйола*, али код њих се мора водити рачуна о томе да ове две поредбе имају позитивније конотације у поређењу са оном са *жирафом*. У последњем примеру у овом сегменту (54) слабост се везује за *маче* (енг. *kitten*). Ова поредба није довољно прозирна да би њен дословни превод био употребљив у српском, па се због тога као могућа решења предлажу именица *слабић* за елементе А мушког рода и придев *слабашна* за елементе А женског рода.

4. Закључци. Закључци се могу поделити на саме резултате анализе, као и на њихову могућу примену.

4.1. РЕЗУЛТАТИ АНАЛИЗЕ. На основу анализе корпуса може се закључити да је системска сличност између енглеског и српског језика у погледу дистрибуције, употребе и значења придевских поредби са називима животиња на високом нивоу. Ова тврдња се не заснива на постојању великог броја потпуно истих (формално и значењски кореспондентних) поредби у оба језика, већ на чињеници да је преводивост поредбених израза овог типа веома велика — у скоро 70% енглеских поредби и скоро 93% српских поредби на супротној страни имамо одговарајућу поредбу, односно поредбу са истим или сличним значењем. Чак је и у великој већини случајева где смо се сретали са нултим односом (где на једној од две стране нисмо имали поредбу) било могуће наћи довољно „природан” и семантички и структурно прихватљив функцијско-комуникатив-

ни, преводни еквивалент, без обзира на то да ли се радило о дословном преводу, стварању нове поредбе или проналажењу неке друге конструкције која би покрила лексичку празнину у једном од језика.

4.2. ПРИМЕНА РЕЗУЛТАТА АНАЛИЗЕ. Резултати анализе могу се употребити у превођењу текстова са једног језика на други, с обзиром на чињеницу да постојећи речници, бар када су у питању поредбе, често не пружају довољно прецизна преводна решења. Слична анализа би се могла применити и на остале типове поредби (и у структурном и у садржинском смислу), а коначни циљ подухвата би могло бити стварање енглеско-српског и српско-енглеског речника поредби, имајући у виду две чињенице: (1) да би укључивање свих врсти поредби пружило довољно велики корпус за стварање речника и (2) да поредбе нису у довољној мери обрађене ни у једном постојећем енглеско-српском или српско-енглеском речнику.

ИЗВОРИ

- БЕНСОН, МОРТОН. *Српскохрватско-енглески речник* (електронско издање). Београд: Прокон, 1997.
- ИВАНДЕКИЋ, АНА. „Поредбе у енглеском језику: Структурни и садржински аспекти”. Необјављени дипломски рад, Нови Сад: Филозофски факултет, 2009.
- КОВАЧЕВИЋ, ЖИВОРАД. *Енглеско-српски фразеолошки речник*. I и II том. Београд: Филип Вишњић, 1997.
- КОВАЧЕВИЋ, ЖИВОРАД. *Српско-енглески фразеолошки речник*. Београд: Филип Вишњић, 2002.
- МИЛОСАВЉЕВИЋ БОШКО И МАРГОТ ВИЛИЈАМС-МИЛОСАВЉЕВИЋ. *Српско-енглески речник идиома* (треће издање). Београд: Српска књижевна задруга, 1995.
- РМС — Речник српскохрватскога књижевног језика, I—VI. Нови Сад: Матица српска — Загреб: Матица хрватска, 1967.
- ЋОСИЋ, ПАВЛЕ. *Српски за странеце — Приручник за лекторе и студенте српског као страног језика*. Познањ: ВН УАМ, 2005.

*

- COWIE A. P., R. MACKIN, I. R. MCCAIG. *Oxford Dictionary of Current Idiomatic English*. Oxford: Oxford University Press, 1985.
- ENGLISH DAILY. <http://www.englishdaily626.com> 10. 12. 2009.
- HARPER, Douglas. *Online Etymology Dictionary*, 2001. <http://www.etymonline.com> 10. 12. 2009.
- SEIDL, Jennifer and W. MCMORDIE. *English Idioms*. Fifth edition. Oxford: Oxford University Press, 1988.
- THE PHRASE FINDER. <http://www.phrases.org.uk> 10. 12. 2009.
- WALTER, Elizabeth. *Cambridge Idioms Dictionary*. 2nd Edition (online). Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- WORDNET. Princeton: Princeton University. <http://wordnet.princeton.edu> 10. 12. 2009.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- ДРАГИЋЕВИЋ, РАЈНА. *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике, 2007.
- ЂОРЂЕВИЋ, РАДИЛА. *Увод у контрастирање језика* (шесто издање). Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2004.
- ИВАНДЕКИЋ, АНА. „Поредбе у енглеском језику: структурни и садржински аспекти”. необјављени дипломски рад. Нови Сад: Филозофски факултет, 2009.
- ПРЂИЋ, ТВРТКО. *Енглески у српском*. Нови Сад: ИТП „Змај”, 2005.
- ПРЂИЋ, ТВРТКО. *Семантика и прагматика речи* (друго, допуњено издање). Нови Сад: ИТП „Змај”, 2008.

*

- BREDIN, Hugh. „Comparisons and Similes”. *Lingua* 105 (1998): 67—78.
- CHIAPPE, Dan L., John M. KENNEDY. „Literal Bases for Metaphor and Simile”. *Metaphor and Symbol* 16/3—4 (2001): 249—276.
- CHIAPPE, Dan L., John M. KENNEDY, Tim SMYKOWSKI. „Reversibility, Aptness, and the Conventionality of Metaphors and Similes”. *Metaphor and Symbol* 18/2 (2003): 85—105.
- FILLMORE, Charles. „Frame semantics”. *Linguistics in the Morning Calm*: 111—137. Seoul: Han-shin Publishing Co., 1982.
- FINK-ARSOVSKI, Željka. *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Zagreb: Filozofski fakultet, 2002.
- IVIR, Vladimir. „Formal Correspondence vs. Translation Equivalence Revisited”. *Poetics Today* 2/4 (1981): 51—59.
- LAKOFF, George. *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind*. Chicago: University of Chicago Press, 1987.
- LIPKA, Leonhard. *An Outline of English Lexicology*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1992.
- OMAZIĆ, Marija. „O poredbenom frazemu u engleskom i hrvatskom jeziku”. *Jezikoslovlje* 3/1—2 (2002): 99—129.
- OSWALD, Lori Jo. „Heroes and victims: The stereotyping of animal characters in children’s realistic animal fiction”. *Children’s Literature in Education* 26/2 (1995): 135—148.
- PIERINI, Patrizia. „Simile in English: From Description to Translation”. *Círculo de lingüística aplicada a la comunicación* 29 (2002): 21—43.
- RAKUSAN, Jaromira. „Cultural Diversity in Crossing the Boundaries Between Human and Animal in Language — Germanic and Slavic Similes and Metaphors”. *Collegium Antropologicum* 28, S1 (2004): 171—181.

Dušan Stamenković

ADJECTIVAL ANIMAL SIMILES IN ENGLISH AND SERBIAN

Summary

This paper is an attempt to discover systemic similarities and differences between English and Serbian in regard to the distribution, meaning and use of adjectival similes containing animal names. It consists of two larger segments — the first segment represents a brief theoretical introduction dealing with the goals and the methods applied in the paper, as well as the term of simile and with the characteristics of the similes that contain animal names as one of their elements; the second segment of the paper is the analysis of the parallel (English-Serbian) contrastive corpus composed of various similes found in dictionaries and everyday use. The first part of the analysis deals with the examples which contain similes linked by means of full or partial formal and semantic correspondence, i.e. those examples where we find similes in both languages. The second part of the analysis is focused on the examples which do not have a formal correspondent in the other language, i.e. those examples where we look for translation equivalents (as known as functional-communicative equivalents). In these cases, the paper presents the existing solutions (as found in dictionaries) and offers some new ideas of how to translate particular similes from one language into another.

Универзитет у Нишу
 Филозофски факултет
 Департман за англистику
 Ниш
 dstamenkovic@filfak.ni.ac.rs
 dukiss@gmail.com

Jelisaveta Šafranj

RETORIČKA ANALIZA LIDA POSLOVNE VESTI NA KORPUSU *FINANCIAL TIMES**

Na korpusu 150 poslovnih vesti objavljenih u elektronskom izdanju *Financial Times* proučavana je retorička organizacija lida poslovne vesti. Analiza tekstova zasnovana je na Teoriji retoričke strukture — *Rhetorical Structure Theory* (MANN—THOMPSON 1988), koja polazi od činjenice da koherentan tekst ima svoju unutrašnju strukturu, i da se ona konvencionalno može opisati diskursnim, tj. retoričkim odnosima koji procenjuju semantičke i funkcionalne odnose povezanih tekstualnih celina. U fokusu interesovanja su distribucija i realizacija retoričkih relacija u novinarskom žanru i ovakvom tipu teksta. Rezultati retoričke analize nalaze primenu u različitim oblastima istraživanja, npr. kompjuterskoj lingvistici, istraživanju diskursne strukture različitih jezika i njihovom poređenju u cilju pronalaženja određenih univerzalnih obrazaca, dijalogu i multimedijima, analizi diskursa, retoričkim žanrovima i nastavi pisanja.

Ključne reči: retorički odnosi, hijerarhijsko diskursno stablo, lid poslovne vesti.

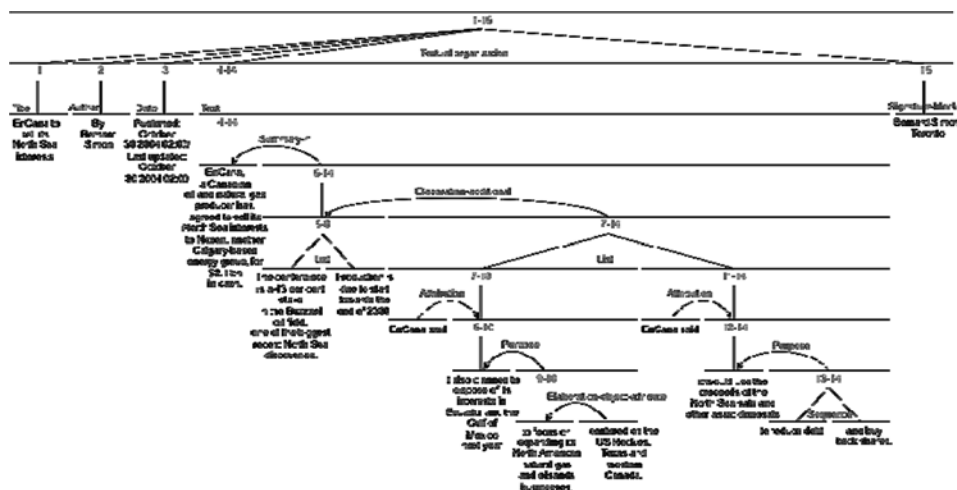
1. TEORIJA RETORIČKE STRUKTURE. Zasnivajući se na definisanju kohezivnih veza unutar teksta, Teorija retoričke strukture — *Rhetorical Structure Theory* (MANN—THOMPSON 1988), kao deskriptivna lingvistička teorija, kroz kohezivne relacije daje uvid u strukturu pisanog teksta. Koncept kohezivnih relacija unutar teksta široko je prihvaćen, i primenjen je u ovoj analizi. U osnovi objašnjenja kohezivnih relacija je tekstualna organizacija, a hijerarhijska struktura teksta uspostavljena je tako što svaki deo teksta ima svoju ulogu u odnosu na drugi deo teksta. Diskursna struktura teksta predstavljena je diskursnim hijerarhijskim stablom. Ilustracija 1. predstavlja hijerarhijsko retoričko stablo najkraće vesti korpusa *Financial Times*.

Hijerarhijsko stablo gradi se na osnovu sledećih pravila:

1. Listovi retoričkog stabla odgovaraju minimalnim diskursnim celinama koje se nazivaju *elementarne diskursne jedinice* (EDJ)

Određivanje elementarnih diskursnih jedinica teksta (*elementary discourse units*) je veoma složen zadatak s obzirom na to da granice između semantičke, sintaksičke i retoričke informacije nisu uvek jasno određene. Umetnute rečeni-

* Tekst predstavlja prerađeni deo doktorske disertacije *Retorička struktura u diskursu engleskog poslovnog jezika*, odbranjene na Filološkom fakultetu u Beogradu, 2008 godine. Na korisnim primedbama i predlozima autorka zahvaljuje prof. dr Vesni Polovini i prof. dr Predragu Novakov.

Ilustracija 1. Hijerarhijsko retoričko stablo teksta 68, korpusa *Financial Times*

ce i klauze mogu stvoriti zabunu, a ukoliko ih izostavimo retorička informacija ostaje nepotpuna i nedorečena.¹ Definisanje diskursnih jedinica teksta urađeno je prema dosadašnjem iskustvu anotacije teksta i analize, u skladu sa Teorijom retoričke strukture, kao i na osnovu detaljnog uputstva za segmentaciju diskursa i građenje hijerarhijskog stabla diskursne strukture (CARLSON—MARCU 2001), istraživanju Gizele Redeker (2005) i Maite Taboada (2006). Takođe smo koristili i *Gramatiku engleskog jezika* (ĐORĐEVIĆ 2002) jer ona predstavlja uspeli pokušaj spajanja deskriptivnog i funkcionalnog pristupa, a ujedno i njihovu sintezu. Osim toga koristili smo i univerzitetsku gramatiku Kverka (QUIRK et al. 1985).

U ovoj analizi pod pojmom elementarne diskursne jedinice podrazumevamo klauzu. U odnosu na glagol u rečenici, klauze prepoznajemo kao: finitne, nefinitne i klauze bez glagola.

Jedan od ciljeva analize bilo je nalaženje najboljeg načina za postizanje što veće granularnosti teksta, odnosno da elementarne diskursne jedinice koje predstavljaju nukleus i satelit neke relacije čine jasne i precizne minimalne celine teksta. U toku segmentacije teksta zbog toga smo nailazili na probleme, pa smo morali da izvršimo određena odstupanja od osnovnog pravila — da je EDJ klauza, i tako smo preciznije definisali osnovne diskursne segmente. Osim toga određeni kompromisi su učinjeni i u cilju postizanja konzistentnosti analize celog korpusa, prilikom čega smo nastojali da primenimo neka iskustva analitičara korpusa *Wall Street Journal* koji je dostupan na Linguistics Data Consortium veb-stranici.

¹ Radovi na tom polju istraživanja su mnogobrojni i smatramo da je Danijel Marku sa svojim saradnicima u istraživanjima otišao najdalje, uradivši 1999. godine uputstvo za segmentaciju diskursa engleskog jezika i građenje hijerarhijskog stabla diskursne strukture. Dve godine kasnije unose se određene korekcije i još preciznije se definišu elementarne diskursne jedinice sa doradeanim uputstvom za segmentaciju diskursa engleskog jezika.

2. Unutrašnji čvorovi retoričkog stabla odgovaraju susednim diskursnim celinama.

Hijerarhijska struktura stabla zasniva se na određivanju tekstualnih celina (*text spans*) nazvanih nukleusima i satelitima. Razlika između nukleusa (*nucleus*) i satelita (*satellite*) retoričke relacije potvrđuje činjenicu da neki semantički sadržaji imaju značajniju ulogu u odnosu na druge. Pošto se svaki semantički sadržaj može povezati sa drugim, pomoću jedne retoričke relacije, svaki sadržaj je ili nukleus ili satelit.

Retoričke relacije spajaju susedne diskursne celine počevši od najmanjih, preko većih, do najvećih diskursnih jedinica. Hijerarhijsko retoričko stablo gradili smo na osnovu tri konvencije koje određuje Teorija retoričke strukture:

- a) strukturna šema ne određuje redosled nukleusa i satelita u tekstu na koji se ona primenjuje, odnosno nukleus ne mora uvek biti ispred satelita ili obratno (*unordered spans*);
- b) za višerelacijske šeme sve individualne relacije su opcione, ali mora se uspostaviti najmanje jedna retorička relacija (*optional relations*);
- c) retorička relacija koja je deo strukturne šeme može se pojaviti više puta u toj strukturi (*repeated relations*).

Prema ovoj teoriji retoričke strukture, kanonička analiza teksta, koja pretpostavlja primenu strukturne šeme (*Schema application*), odnosno građenje hijerarhijskog stabla, ispunjava sledeća pravila, koja smo takođe primenili u analizi:

- a) Potpunost (*completeness*):

Jedna sveobuhvatna šema ili koren (*root*) povezuje čitav tekst.

- b) Povezanost (*connectedness*):

Osim korena, svaka tekstualna celina u analizi je ili elementarna diskursna jedinica ili veća diskursna jedinica, kao sastavni deo prethodnog nivoa retoričkog stabla.

- c) Jedinstvenost (*uniqueness*):

Svako uspostavljanje strukturne šeme (*Schema application*) podrazumeva uspostavljanje različitih retoričkih relacija i prema tome je svaki tekst jedinstven za sebe.

- d) Susedstvo (*adjacency*):

Uspostavljanjem retoričkih relacija prilikom građenja hijerarhijskog retoričkog stabla, svaki put dodajemo novu relaciju na prethodnu, odnosno povezuje susedne diskursne jedinice.

3. Svaki diskursni čvor karakteriše njegova nuklearnost.

Razlika između nukleusa (N) i satelita (S) utvrđuje se empirijskim posmatranjem po kojem ono što je važnije za predstavljanje piščevog cilja kazuje nukleus. Pored toga, misao iskazana u nukleusu je sama po sebi razumljiva i samostalna, što znači da je u retoričkom odnosu nezavisna, dok se misaoni iskaz satelita u potpunosti ne može spoznati bez nukleusa. Postoje dva testa pro-

vere koje primenjujemo prilikom određivanja diskursnih jedinica u funkciji nukleusa ili satelita: test brisanja (*Deletion Test*) i test zamene (*Replacement Test*).

4. Svaki diskursni čvor karakteriše retorička relacija.

Retoričke relacije mogu biti mononuklearne (*mononuclear rhetorical relations*) i višenuklearne relacije (*multinuclear rhetorical relations*).

Definicije retoričkih relacija se određuju na osnovu pet elementa:

- a) ograničenja nukleusa (*constraints on the Nucleus*);
- b) ograničenja satelita (*constraints on the Satellite*);
- c) ograničenja u kombinaciji nukleusa i satelita (*constraints on the combination of Nucleus and Satellite*);
- d) efekat (*the effect*);
- e) mesto efekta (*locus of effect*).

U toku analize, retoričke relacije posmatrane su i definisane iz aspekta pisca i čitaoca.

Skup definisanih retoričkih odnosa u ovoj teoriji je otvoren skup relacija. Prilikom uspostavljanja relacija pod pojmom nukleusa ili satelita podrazumevamo situacije predstavljene u nukleusu ili satelitu.² Pored veznika i konektora, retoričku relaciju nagoveštava glagolski način (*mood*) — imperativ, konjunktiv, kondicional i modalni glagoli, glagolsko vreme (*tense*), glagolski vid (*aspect*) — perfektni (svršeni) i progresivni (trajni). Retoričku relaciju nagoveštavaju i druge strukturne karakteristike, poput susednih iskaza (*adjacency pairs*) u dijalogu. Međutim, ona nije uvek nagoveštena eksplicitno, već se često na osnovu konteksta zaključuje o kojoj je relaciji reč ili se to čini na osnovu poznavanja stvarnosti.

S obzirom na to da ne postoji relacija koja se uvek može uočiti na osnovu konteksta, ova osobina *izvođenja* relacije nije sastavni deo same relacije, već nešto što zavisi od čitave komunikacione situacije, koja uključuje i čitaovo predznanje. Ovi elementi variraju od teksta do teksta.

Lista od 24 retoričke relacije koju su prvobitno predložili autori teorije (MANN—THOMPSON 1988) kasnije je proširena. Kako i danas ova teorija nalazi svoju primenu u kompjuterskoj lingvistici, Danijel Marku i Lin Karlson su na osnovu svojih istraživanja predložili skup od 78 relacija koje se mogu lakše prilagoditi kompjuterskoj upotrebi, a istovremeno adekvatno ilustruju psihološku realnost (CARLSON—MARCUS 2001).

Markuov skup relacija u svojoj osnovi ne odstupa od 24 originalne relacije, već ih samo proširuje u cilju detaljnije i jasnije analize i grupiše u 16 skupova-kategorija koji imaju slično retoričko značenje (CARLSON—MARCUS 2001). Pored ovih 16 skupova retoričkih relacija Marku i Karlson uvode *umetnutu diskursnu jedinicu* (*Embedded relation*) i dve nove pseudoretoričke relacije:

² Sama reč situacija podrazumeva širok pojam koji obuhvata verovanja (*beliefs*), radnje (*actions*) bilo da su realizovane ili ne, želju (*desire*) za radnjom, kao i odobravanje (*approval*) drugog lica da se radnja izvrši. Slično tome, pozitivni stav (*positive regard*) je širok pojam koji obuhvata verovanja, odobravanje ideja, želju za delanjem, i odobravanje drugog lica da se radnja izvrši, s tim da je u svakom slučaju iskazan pozitivan stav. Pozitivni stav, verovanje (zajedno sa svim srodnim terminima), kao i uverljivost, termini su u gradaciji, a ne binarnom odnosu.

ista diskursna jedinica (Same-Unit) i tekstualna organizacija (Textual Organization).

2. ORGANIZACIJA LIDA VESTI. Glava vesti ili lid, prema engleskoj reči *to lead* ‘voditi’, deo je ukupne vesti. U našem novinarstvu ona je dobila naziv *glava*, a ne *uvod*, što bi bilo tačnije na osnovu engleskog značenja. Lid / glava predstavlja jedan elemenat u retoričkoj strukturi oblikovanja poslovne vesti. Ona obavezuje da se u vrh vesti, odmah na početku, postavi najvažnija činjenica o događaju ili situaciji koja se obrađuje, ili da odgovor na jedno od pitanja koje ističe najvažniji element činjenice u vesti.

Savremeno novinarstvo ne može se zamisliti bez upotrebe pravila glave vesti. To pravilo je postalo princip našeg vremena, kao što je ranije bio običaj da se najvažniji događaj, suština događaja, daje na kraju vesti. Pojedini teoretičari novinarstva pravilo glave vesti nazivaju i *principom opadajućeg značaja činjenica* ili *principom obrnute piramide*.³ Svi tekstovi korpusa su komponovani po sistemu obrnute piramide, što znači da se činjenice u vesti ređaju po njihovom značaju, a ne hronologijom kojom su se u događaju, pojavi ili problemu dešavale. Najvažniji podaci su stavljeni u prvi, početni deo vesti. U drugom delu vesti mesto dobijaju fakta koja su po značaju druga. Podacima koji su po važnosti treći pripada treće mesto, i tako redom, sve do poslednjeg pasusa vesti, do njenog samog kraja, gde se nalazi najmanje značajna činjenica među odabranim važnim činjenicama. Ovakva gradacija ređanja činjenica, prema njihovom značaju, upravo je i učinila da takva kompozicija vesti dobije ime po obrnutoj piramidi. U vestima se ide od prvog ka poslednjem podatku, pri čemu njihova važnost stalno opada. Grafički prikazano, početak je po značaju „najširi”, što se predstavlja postoljem piramide koju, u tu svrhu, moramo okrenuti, dok je kraj vesti po važnosti najuži, što se označava vrhom piramide, koji je sada dole.

Odgovarajući zahtevu novinarskog neposrednog „uvođenja” u srž događaja, kao početak većine informativnih tekstova, lid vesti ne dopušta okolišanje pa tako odmah odgovara na pet najznačajnijih pitanja — ko, šta, gde, kada, zašto. Lid svake vesti korpusa je efektan i koncizan. On sadrži mali broj reči (u proseku jednu ili dve složene rečenice) i rezimira događaj na najbolji mogući način. Često je to opis okolnosti događaja ili prethodnih dešavanja vezanih za događaj. Međutim, sam događaj ne zahteva mnogo takvih informacija.⁴

³ Smatra se da je princip obrnute piramide, zajedno sa glavom vesti nastao verovatno u vreme američkog građanskog rata (1861—1865) kao posledica nepotpunog odnosno delimičnog informisanja sa ratišta. Ratni dopisnici lokalnih novina, koji su u svom poslu tada prvi put počeli da se koriste telegrafijom, živeli su u stalnom strahu da njihovi izveštaji neće biti preneti u potpunosti, jer su ratna dejstva izazivala učestale prekide na vezama, pa bi mnoge redakcije posle dugih, raspričanih uvoda, ostale bez podataka o glavnim tokovima borbi, čak bez vesti o konačnom ishodu akcija i bitaka. Urednici su tada našli rešenje: od reportera bi tražili glavne podatke na samom početku teksta, pa tek onda opise priprema, uslova, kretanja, a ukoliko na kraju ima mesta i za atmosferu pre bitke, žive pojedinosti iz vojnih logora i naselja uz frontove. U literaturi se prva vest po principu lida navodi ubistvo američkog predsednika Linkolna: *Washington, Friday, April 14, 1865 — The President was shot in theater tonight, and perhaps mortally wounded*. Sa gledišta današnjeg savremenog novinarstva, ova vest je u stvari *fleš*, jer nema odgovor na sva najvažnija pitanja.

⁴ Retorička organizacija tekstova korpusa sažeto je predstavljena u ŠAFRANJ 2008b.

Po semantičkom svojstvu, lid predstavlja sažetak samog teksta, pa se prema tome uspostavlja retorička odnosno kohezivna relacija — *sažimanje* između glave vesti i ostalog teksta. Ova retorička relacija sadrži diskursnu jedinicu satelit, koja sažima informaciju predstavljenu u nukleusu i koja je lid. Naglasak je na situaciji predstavljenoj u nukleusu odnosno samom tekstu vesti. Veličina sažetka odnosno satelita je manja od veličine nukleusa.

Kao što smo rekli, osnovno svojstvo svakog lida vesti je konciznost, što znači sažetost, jezgrovitost, zbijenost i preglednost određene informacije. To se postiže prvenstveno uspostavljanjem retoričkih relacija *atribucija*, *okolnost*, *dokaz*, *elaboracija* i *procena* između klauzi ili rečenica lida vesti. Ovo su najfrekventnije relacije u lidu, a u isto vreme i relacije kojima se postiže krajnja sažetost i kratkoća u opisivanju. Pored navedenih relacija, u lidu vesti analizovanog korpusa evidentirane su još 23 relacije što čini ukupno 28 retoričkih relacija koje su distribuirane na sledeći način:

Tabela 1. Distribucija retoričkih relacija u lidu vesti

Retorička relacija	ukupan broj
<i>atribucija</i>	42
a) <i>atribucija</i>	36
b) <i>umetnuta atribucija</i>	6
<i>okolnost</i>	36
<i>dokaz</i>	32
<i>elaboracija—objekat—atribut</i>	23
a) <i>elaboracija—objekat—atribut</i>	19
b) <i>umetnuta elaboracija—objekat—atribut</i>	4
<i>vremenski posle</i>	22
<i>elaboracija—dodatna</i>	20
a) <i>elaboracija—dodatna</i>	15
b) <i>umetnuta elaboracija—dodatna</i>	5
<i>procena</i>	15
<i>lista</i>	15
<i>prethodna informacija</i>	15
<i>svrha</i>	12
<i>ista diskursna jedinica</i>	10
<i>istovremeno</i>	10
<i>nevoljni rezultat</i>	9
<i>posledica</i>	9
<i>argumentovano objašnjenje</i>	8
<i>sredstvo</i>	6
<i>niz</i>	5
<i>koncesija</i>	5
<i>poređenje</i>	5
<i>voljni rezultat</i>	5
<i>antiteza</i>	4
<i>kontrast</i>	4
<i>vremenski ranije</i>	2
<i>uslov</i>	2
<i>umetnuta elaboracija—skup—član</i>	1

Analizom je utvrđeno da u korpusu ima:

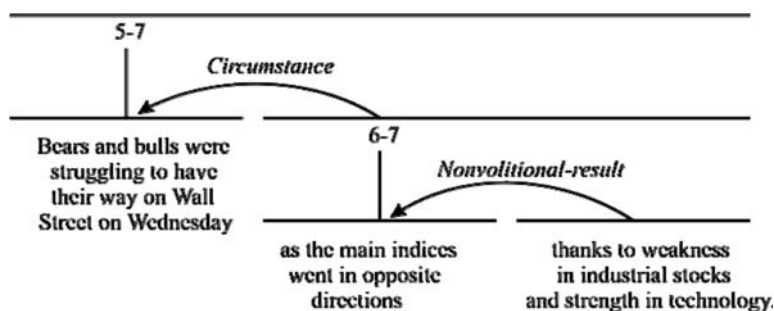
a) 13 lida vesti bez retoričkih relacija

4

EnCana, a Canadian oil and natural gas producer, has agreed to sell its North Sea interests to Nexen, another Calgary-based energy group, for \$2.1bn in cash.

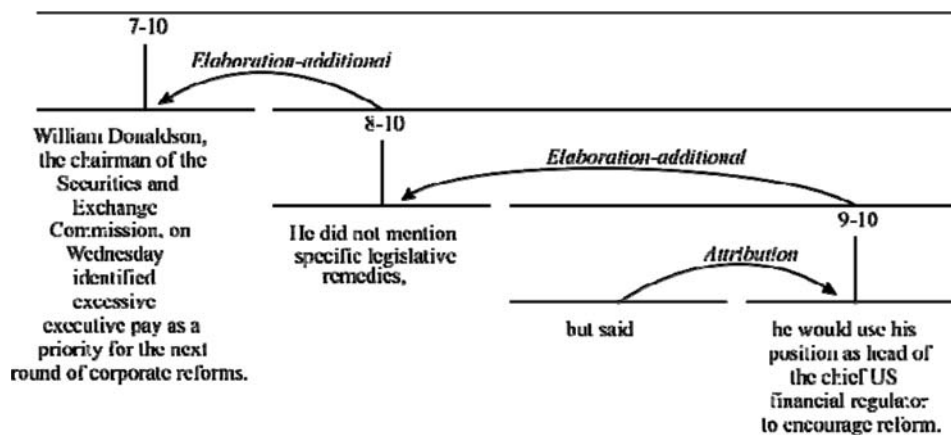
Ilustracija 2. Lid teksta 68, EDJ 4

b) 94 lida u kojima su retoričke relacije uspostavljene između klauzi

Ilustracija 3. Lid teksta 41, EDU 5—7

c) 43 lida u kojima su retoričke relacije uspostavljene između rečenica

Ilustracija 4. Lid teksta 149, EDU 7—10

3. RETORIČKA RELACIJA *ATRIBUCIJA* U LIDU POSLOVNE VESTI. Na osnovu dobijenih rezultata istraživanja može se zaključiti da je *atribucija* najzastupljenija retorička relacija u lidu poslovne vesti. U cilju skraćivanja informacije u lidu vesti (pri čemu se ništa suštinsko ne izostavlja) kada se autor poziva na izjavu određene ličnosti koja zbog ograničenog prostora treba da dâ kratko, ekonomično, ali kompletno saopštenje poslovne novosti,⁵ koristi se veliki broj direktnih ili indirektnih citata. Preciziranje izvora informacije je karakteristično ukoliko se relacija *atribucija* nalazi u lidu. Tada je izvor informacije imenovana osoba koja je u samom fokusu interesovanja ili je značajna za sam splet okolnosti ili događaj koji se kasnije opisuje.

Retorička relacija *atribucija* je predmetna relacija koja povezuje i predstavlja delove osnovne ideje teksta. Ova relacija uvodi se među diskursne jedinice upravnog i neupravnog govora (*Reported Speech*). Satelit je izvor atribucije, a on je klauza koja sadrži glagol uvodne rečenice ili frazu koja počinje predlogom *according to*. Nukleus obuhvata ono što je saopšteno u upravnom govoru i on je uvek posebna diskursna jedinica. Ova relacija se takođe uspostavlja i sa kognitivnim predikatima kojima se iskazuju osećanja, misli, nada, itd.

Postoje i dva uslova koji moraju biti ispunjena prilikom uspostavljanja ove relacije, a to su uslovi da:

1. Postoji eksplicitni izvor atribucije. Ukoliko klauza, odnosno uvodna rečenica koja sadrži upravni glagol, ne navodi izvor atribucije ili on ne može biti identifikovan u rečenici ili kontekstu — relacija se ne uspostavlja i čitav iskaz se tretira kao jedna diskursna jedinica. Ovo se dešava u pasivnim rečenicama kao što su *it is said...*, *it is added...*

2. Zavisna klauza ne sme biti infinitivni komplement. U slučajevima kada to ona ipak jeste iskaz tretiramo kao jednu diskursnu jedinicu. Na primer:

[Based on an extensive trial called Madit,]²² [Guidant asked Medicare to expand its policy on]²³ [when it would pay for an implantable cardiac defibrillator]²⁴ [— a small pacemaker-style device that can shock the heart back into rhythm.]²⁵

Tekst 52 korpusa *Financial Times*-a, EDJ 22—25

EDJ 22 i EDJ 23 uspostavljaju retoričku relaciju *prethodna informacija*. EDJ 24 i EDJ 25 uspostavljaju retoričku relaciju *elaboracija—objekat—atribut*. Diskursna jedinica 22—23 i diskursna jedinica 24—25 uspostavljaju retoričku relaciju *okolnost*.

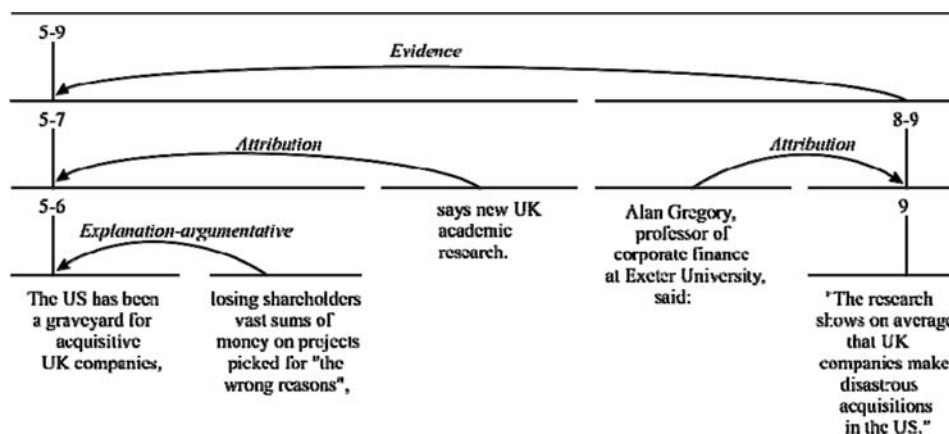
Ova relacija je i izuzetak od osnovnog pravila da se klauzalni komplement glagola ne tretira kao osnovna diskursna jedinica. Glagoli atribucije koji se javljaju u lidu analiziranog korpusa su: *say, tell, state, report, announce*.

Citati za čitaoce predstavljaju ključne aktere događaja ili činjenice, a pri tome izjave se daju kao:

Direktni citati koji uključuju dobro formulisane, slikovite i značajne rečenice koje prenose autentične izjave pojedinca i u funkciji su informacije. Oni se takođe koriste za dodatnu informaciju koja treba da predstavi problem iz

⁵ O tipovima *atribucije* u tekstovima korpusa *Financial Times* vidi ŠAFRANJ 2008a.

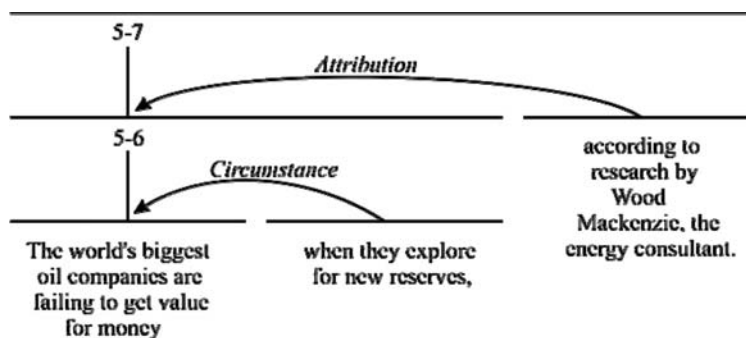
posebnog ugla ili doprinese kredibilitetu cele priče. U lidu su direktni citati retki. Na primer:

Ilustracija 5. Lid teksta 4, EDJ 5—9

Osim toga, u EDJ 6 postoji i *delimični citat* kojim se citira samo jedan deo rečenice. Veći deo izjave prenosi se izmenjenim jezikom, ali ne i smislom, a pri tome se zadržavaju karakteristični delovi originalnih rečenica. Delimični citati, kao i direktni citati malo su zastupljeni u lidu.

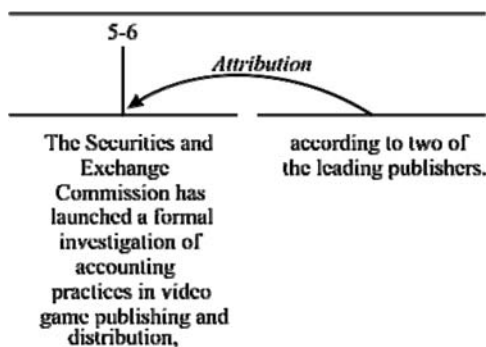
Indirektni ili parafrazirani citati preovladavaju u analiziranim lidovima i skoro uvek imenuju izvor informacije. Na primer:

Ilustracija 6. Lid teksta 2, EDJ 5—7

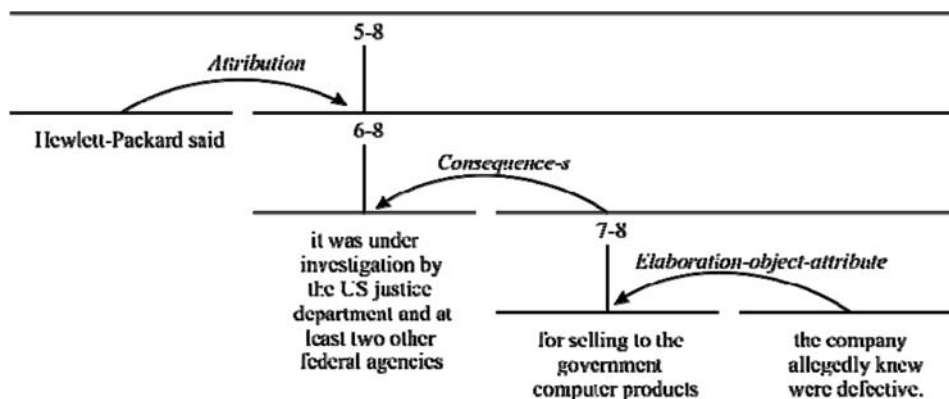
Citati se koriste u različitim situacijama i imaju svoju namenu. Oni su karakteristika lida na sledeći način:

1. Jedan indirektni odnosno parafrazirni citat čini lid ili glavu vesti, što se može ilustrovati sledećim primerom:

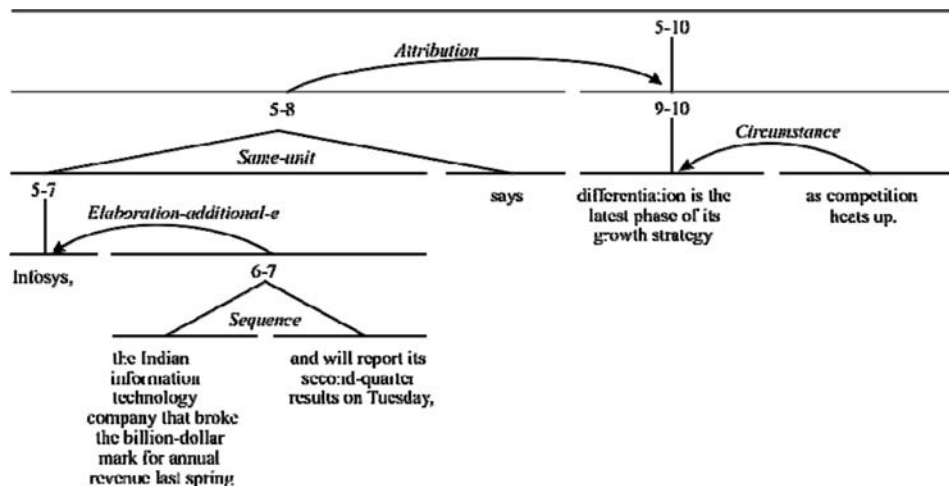
Ilustracija 7. Retorička relacija *atribucija* u lidu teksta 108, EDJ 5—6

2. Izvor citata u tekstovima korpusa nije uvek pojedinac — to može biti i kompanija, sindikat, grupa, upravni odbor, vlada, ministarstvo ili nešto tome slično. Na primer:

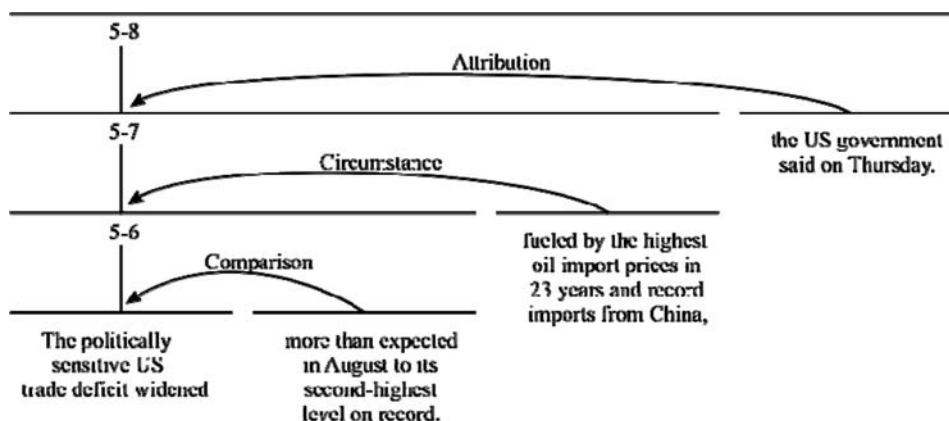
Ilustracija 8. Retorička relacija *atribucija* u lidu teksta 47, EDJ 4—8

3. Uvodna rečenica citata ponekad ima umetnutu retoričku relaciju kojom se bliže određuje i opisuje izvor informacije, odnosno pojedinac, kompanija ili grupa, i tada se navodi njegovo ime, funkcija, pripadnost ili se bliže karakteriše određenom informacijom. Na primer:

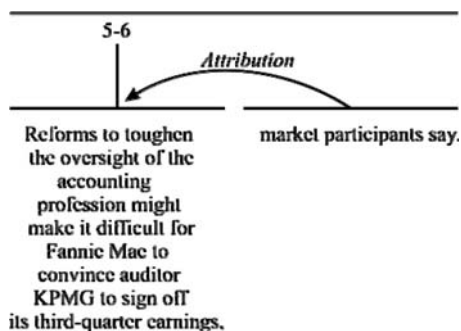
Ilustracija 9. Retorička relacija *atribucija* u lidu teksta 8, EDJ 5—10

4. Izjava komisije, stručnog tela kao i stavovi institucija ili vlade su zvanični i navode se indirektnim citatima. Na primer:

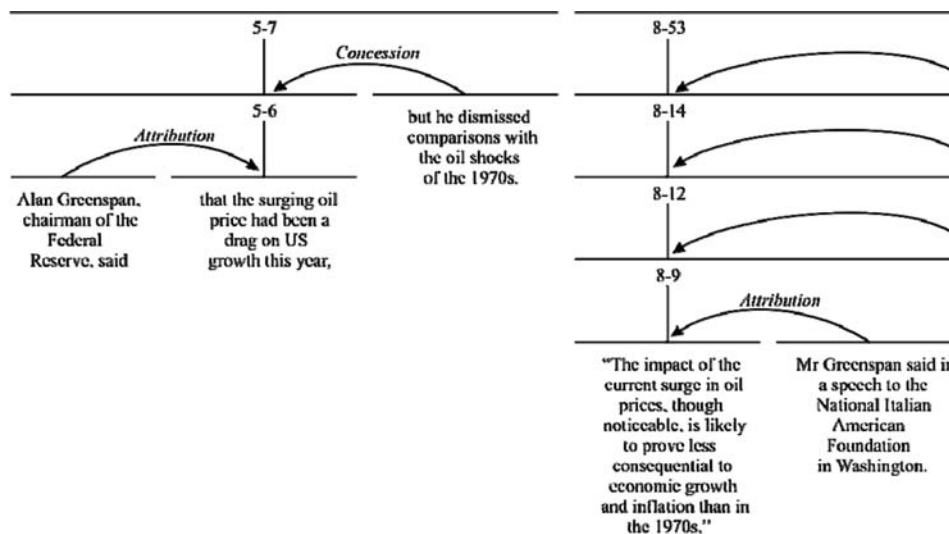
Ilustracija 10. Retorička relacija *atribucija* u lidu teksta 55, EDJ 5—8

5. Imenovanje izvora citata upućuje čitaoca na informaciju, međutim, svaka informacija ne zahteva imenovanje izvora. Autor polazi od pretpostavke da je reč o pouzdanom izvoru, pojedincu ili državnom organu koji je dao informaciju.

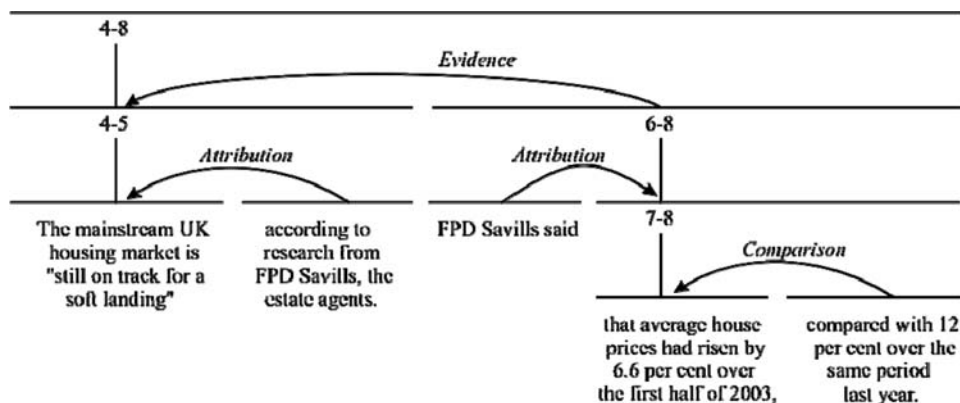
Ilustracija 11. Retorička relacija *atribucija* u lidu teksta 65, EDJ 5—6

6. Ukoliko je u središtu poslovne vesti pojedinac, njegovo mišljenje ili stav, tada se u lidu navodi njegovo ime i funkcija u indirektnom ili parafrazirajućem citatu da bi se odmah u sledećem pasusu, prvom koji dolazi nakon lida, upotrebio direktni citat te iste osobe. Na primer:

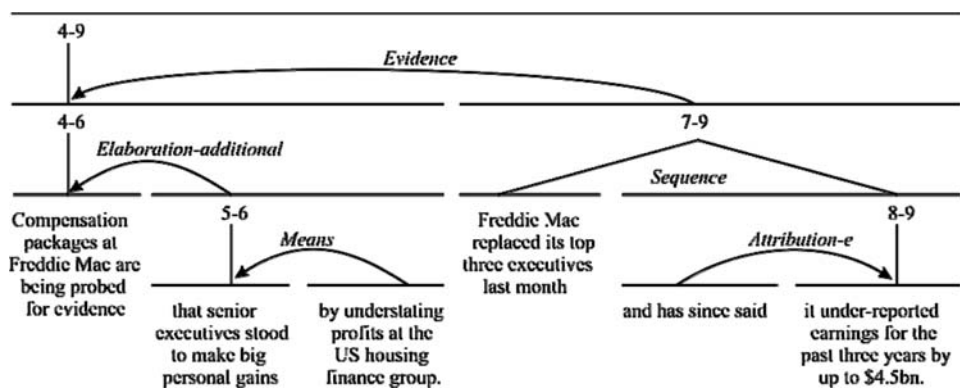
Ilustracija 12. Retorička relacija *atribucija* u lidu teksta 74, EDJ 5—9

7. Delimični citat se bliže objašnjava parafraziranim citatom:

Ilustracija 13. Retorička relacija *atribucija* u lиду teksta 144, EDJ 4—8

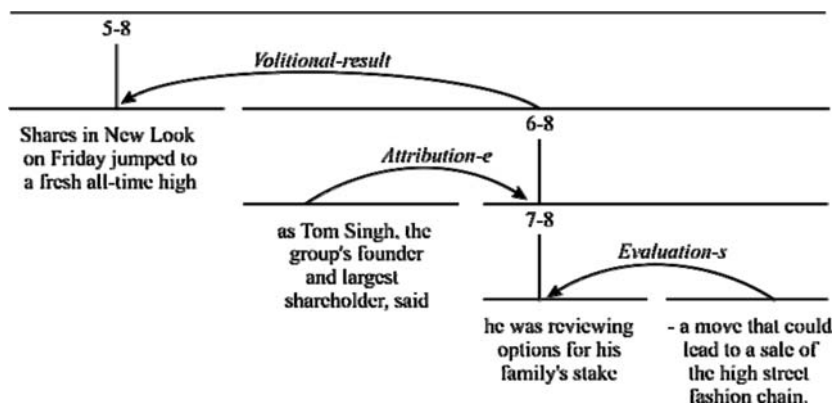
8. *Umetnuta atribucija*⁶ je takođe česta u lиду kada umetnuta diskursna jedinica uspostavlja retoričku relaciju *atribucije* sa drugom diskursnom jedinicom, a pri tome su i nukleus i satelit listovi retoričkog stabla. Na primer:

Ilustracija 14. Retorička relacija *umetnuta atribucija* u lиду teksta 109, EDJ 4—9

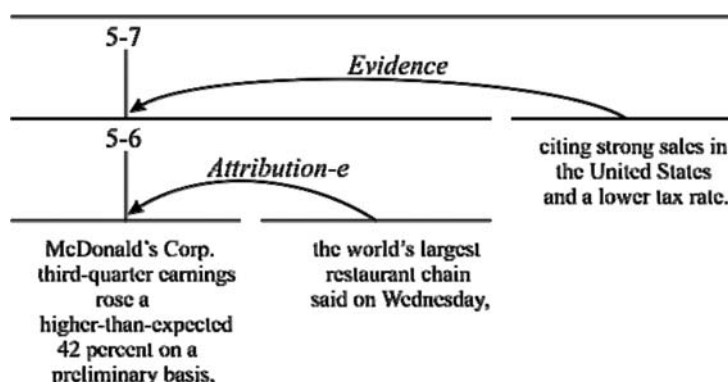
9. U sledećem primeru *umetnute atribucije* nukleus relacije je izdanak, a satelit list retoričkog stabla:

⁶ Unutar jedne retoričke relacije javlja se druga relacija, i u cilju preciznije segmentacije teksta i određivanja hijerarhijskog stabla definiše se kao umetnuta retorička relacija (*Embedded relation*). Umetnuta retoričku relaciju uspostavlja umetnuta diskursna jedinica koju karakterišu dve osobine, a to je da ona prekida elementarnu diskursnu jedinicu (EDJ) i modifikuje deo EDJ, ali ne i celu EDJ.

Ilustracija 15. Retorička relacija *umetnuta atribucija* u lidu teksta 89, EDJ 5—8

10. Izvor informacije se takođe bliže i detaljnije opisuje umetnutom retoričkom relacijom *atribucija*,⁷ kao u sledećem primeru:

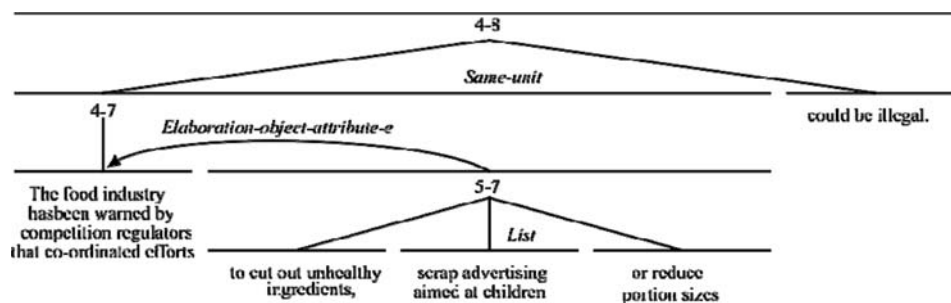
Ilustracija 16. Retorička relacija *umetnuta atribucija* u lidu teksta 24, EDJ 5—7

⁷ Marku i Karlson definišu sledeće tipove umetnutih diskursnih jedinica:

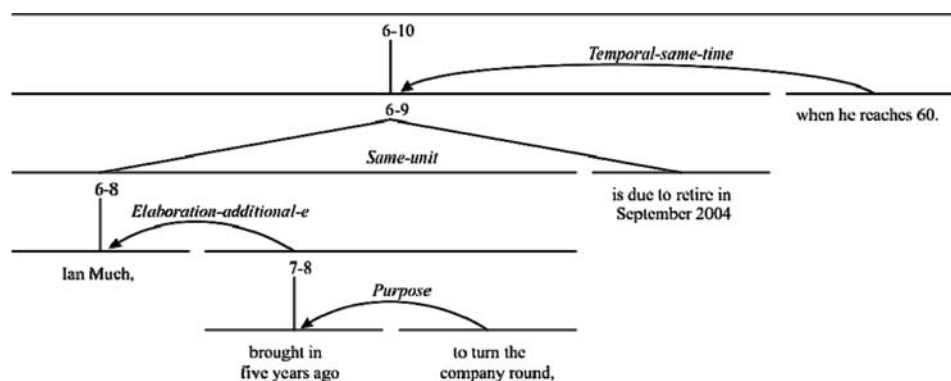
1. Modifikatorske restriktivne relativne klauze sa finitnim glagolom. Ove umetnute relativne klauze se ponašaju kao adjektivali, modifikatori antecedenta, nominala glavne klauze. Na primer:
[The candidate] [*who best meets these requirements*] [will obtain the place.]
2. Modifikatorske nerestriktivne relativne klauze sa finitnim glagolom. Nerestriktivne relativne klauze nisu modifikatori vezani za antecedent već se na antecedent nadovezuju kao jedna parentetična informacija i uvodi se isključivo sa Wh-relativnim zamenicama. Za razliku od restriktivnih klauzi, nerestriktivne klauze se odvajaju od antecedenta zarezima koji pokazuju da je reč o uzgrednoj informaciji, na primer:
[The audience,] [*which had at first been indifferent*,] [became more and more interested].
3. Apozitivne klauze sa finitnim glagolom, na primer:
[The fact] [*that he wrote a letter to her*] [suggests that he knew her.]
4. Modifikatorske nefinitne klauze koje uključuju tri tipa klauzi sa prezent participom, past participom ili infinitivom, na primer:
[The person] [*writing reports*] [is my colleague.]

S obzirom na to da se retorička relacija *atribucija* uspostavlja unutar rečenica upravnog i neupravnog govora, lidovi vesti obiluju parafrazom odnosno interpretiranim citatima. Indirektni citati su najbrojniji i koriste se za faktičke izjave. U većini slučajeva se navodi izvor citata, međutim, ponekad se u lidu navodi samo funkcija, a ime osobe daje se u narednom pasusu. S obzirom na to da je činjenica temelj informacije, sama informacija u lidu je protumačena činjenica ili više činjenica koje su objašnjenjem postale jasnije.

4. PRINCIP SAŽIMANJA U LIDU POSLOVNE VESTI. Pravilo sažimanja ima za cilj da skрати i poboljša iskaz tako da se sa manje reči kaže isto. To se u lidu vesti ovog korpusa ponekad ostvaruje uspostavljanjem pseudorelacije *ista diskursna jedinica* da bi relacijama u njenom sastavu ostvarili veću preciznost iskaza, a da sažetost i jednostavnost ne idu na uštrb jasnoće.

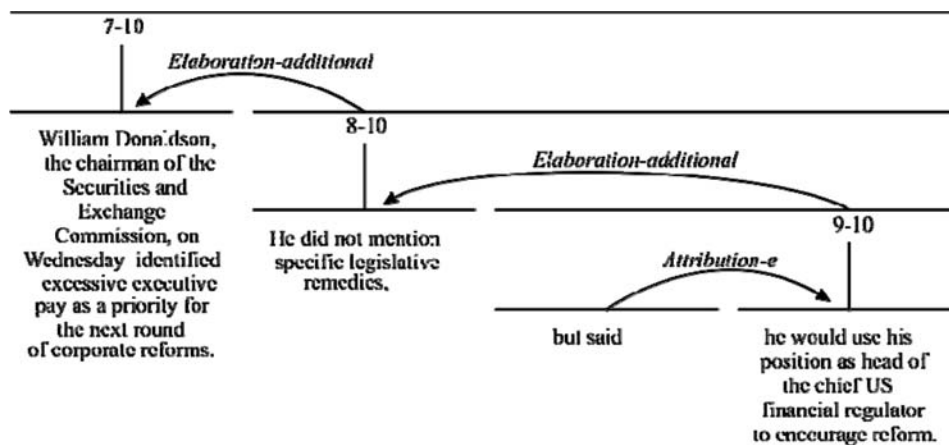
Ilustracija 17. *Ista diskursna jedinica* u lidu teksta 12, EDJ 4—8

Ilustracija 18. *Ista diskursna jedinica* u lidu teksta 77, EDJ 6—10

U prethodna dva primera *umetnuta elaboracija—dodatna* i *umetnuta elaboracija—objekat—atribut* efektno doprinose jasnom i konciznom izlaganju, što potvrđuje i sledeći primer *elaboracije—dodatne*.

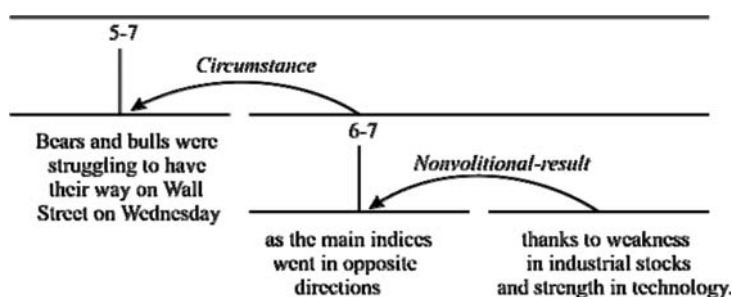
5. Umetnute diskursne jedinice su ponekad deo upravnog i neupravnog govora, na primer: [‘I will go’,] [John says,] [‘to the end of the world.’] [To improve,] [he said,] [there needs to be a catalyst to drive stocks higher.]

Ilustracija 19. *Elaboracija—dodatna* u lиду teksta 149, EDJ 7—10

Prilikom elaboracije osnovne informacije koja se ostvaruje istoimenom retoričkom relacijom svi dokazi se podjednako uvažavaju. Osnovna karakteristika *elaboracije—dodatne* i *elaboracije—objekat—atribut* jeste da satelit relacije daje dodatnu informaciju ili detalj o situaciji predstavljenoj u nukleusu. Vest se sastoji od podataka o određenoj činjenici, i informacije o nečijem mišljenju i stavu koja omogućuje formiranje nove informacije, u odnosu na ono za šta je iskustvom ustanovljeno da postoji ili da se događa, da je nastalo ili se dogodilo. Svaki novi podatak može da bude i povod za novu misao ili istraživanje. Elaboracija ili obrada tih podataka počinje građenjem manjih misaonih celina koje se potom povezuju u veće.

Sažimanje se postiže i pomoću relacije *okolnost*, koja se uglavnom uvek uspostavlja unutar složene rečenice, i pruža autoru mogućnost da se izrazi ekonomično, zgusnuto, a bogato smislom i činjenicama. Na primer:

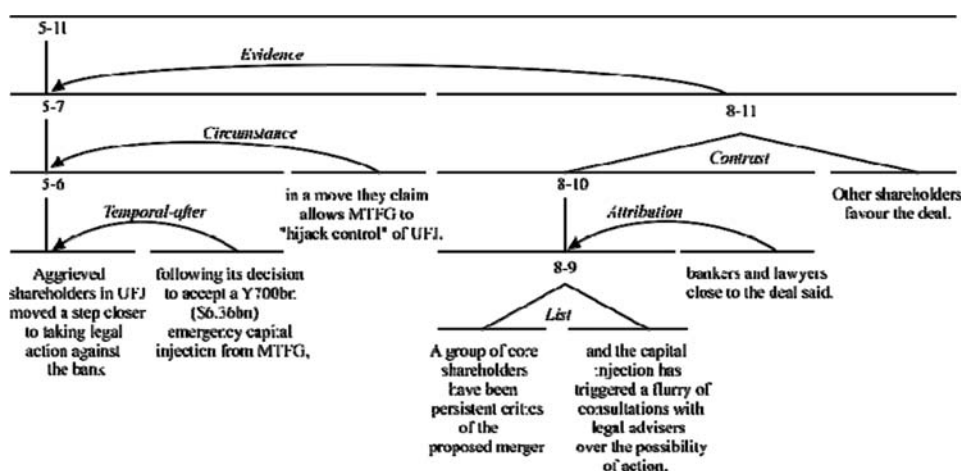
Ilustracija 20. Retorička relacija *okolnost* i *nevoljni rezultat* u lиду teksta 41, EDJ 5—7

U retoričkoj relaciji *okolnost* situacija predstavljena u satelitu obezbeđuje kontekst u okviru koga se interpretira situacija u nukleusu. Po definiciji, satelit nije uzrok, razlog ili motiv situacije predstavljene u nukleusu, s obzirom na to da su namere pisca i čitaoca irelevantne u odnosu na predstavljene situacije. Ova relacija se uspostavlja u slučaju kada se radnje u satelitu i nukleusu deša-

vaju istovremeno. Za relaciju *okolnost*, suprotno od *prethodne informacije*, nukleus i satelit se odnose na istu situaciju.

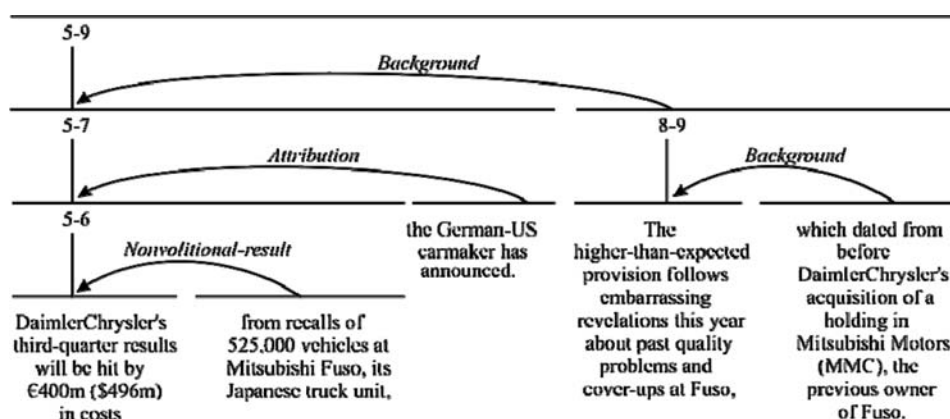
Relaciju *okolnost* često prate retoričke, kohezivne relacije *dokaz*, *lista*, *vremenski ranije ili vremenski posle* kako bi se uspešno odgovorilo na tri osnovna pitanja (*ko*, *šta*, *gde*) i identifikovali akteri, predmet i mesto događaja ili karakteristika i lokacija pojava ili događaja.

Produblјivanje informacije se postiže tumačenjem uzroka, razloga ili okolnosti, koje se prvo uvode na najvišim nivoima retoričkog stabla — u ovom primeru relacijom *kontrast* — i čime se upućuje na suštinu.

Ilustracija 21. Retorička relacija *okolnost* u lidu teksta 7, EDJ 5—11

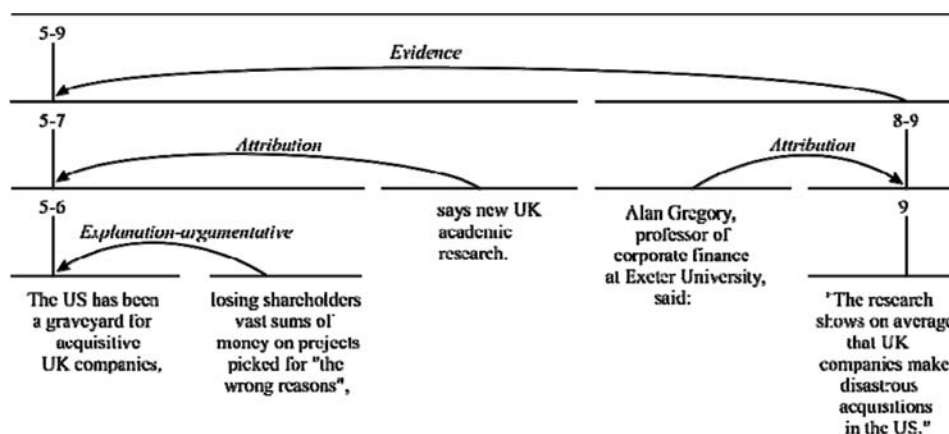
Suština i poreklo problema o kojima se piše takođe se uvode relacijama *prethodna informacija* i *nevoljni rezultat*, bilo da se radi o relacijama između klauzi ili celih rečenica što možemo videti u sledećem primeru:

Ilustracija 22. Retorička relacija *prethodna informacija* i *nevoljni rezultat* u lidu teksta 11, EDJ 5—9

Često se dešava da jedna pojava prethodi nekoj drugoj, a da ipak nije njen uzrok. Zato se smatra da za sâm pojam uzroka nije potrebno da jedna pojava ili događaj prethode drugom, jer se u tom slučaju uvode relacije *niz* ili *vremenski ranije*. Značajno je da je to pojava koja svojim dejstvom izaziva neku drugu pojavu. Međutim, to dejstvo je ponekad uzajamno, pa tako posledica, odnosno rezultat, nekada deluje na uzrok i menja ga. U tom slučaju se uvodi retorička relacija *rezultat*.

Budući da objašnjenje novih činjenica i otkrivanje nove povezanosti zavisu od istinitosti tvrdjenja koje se prihvata ili opovrgava na osnovu dokaza, uvođenje istoimene retoričke relacije potvrđuje informaciju, na primer:

Ilustracija 23. Retoričke relacije *dokaz* i *argumentovano objašnjenje* u lidu teksta 4, EDJ 5—9

Dokaz je karakteristična retorička relacija u lidu u kojoj se situacijom predstavljenu u satelitu obezbeđuje dokaz ili opravdanje za situaciju predstavljenu u nukleusu. Često se ova relacija odnosi na radnje ili situacije koje su nezavisne od volje i želje subjekta. Dokaz je podatak na kome se bazira sud ili zaključak i koji predstavlja pisac ili subjekat teksta da bi uverio čitaoca da je u pravu. Satelit ove retoričke relacije povećava šanse da čitalac prihvati informaciju predstavljenu u nukleusu. Relacija *dokaz* uvodi se u glavi vesti kada postoji činjenica (ili više njih) kojima se potvrđuje ili opovrgava istinitost nekog stava, tvrdjenja, zaključka, ali i ocene događaja, pojave, situacije ili razloga. Sam termin dokaz nalazi se u osnovi istoimene diskursne relacije između dva tekstualna segmenta. On takođe postoji u objašnjenju termina argument, kojim se pak pomoću primera dokazuje sopstveni stav na osnovu prethodno izloženog stanja stvari. Ukoliko su tvrdjenje ili predstavljena situacija potpuno jasni, tada se ne izvode dokazi.

5. ZAKLJUČAK. Rezultati istraživanja pokazuju da svi tekstovi korpusa imaju lid i da on prvenstveno odgovara zahtevu novinarskog neposrednog uvođenja u srž događaja. Lid ne dopušta okolišanje, pa odmah odgovora na najznačajnija pitanja — ko, šta, gde, kada i zašto. Po semantičkom svojstvu on predstavlja sažetak samog teksta, pa se prema tome u svakoj vesti korpusa uspostavlja retorička relacija *sažimanje* između glave vesti i ostalog teksta. Ova

retorička relacija sadrži diskursnu jedinicu — satelit, koja je lid vesti i koja sažima informaciju predstavljenu u nukleusu. Naglasak je na situaciji predstavljenoj u samom tekstu vesti. Veličina sažetka odnosno satelita manja je od veličine nukleusa.

Analizom je takođe utvrđeno da u korpusu ima 13 lida bez retoričkih relacija (11%), 94 lida u kojima su retoričke relacije uspostavljene između klauzi (62%) i 43 lida u kojima su retoričke relacije uspostavljene između rečenica (27%).

U lidu vesti analiziranog korpusa utvrđeno je 28 retoričkih relacija. Najčešća relacija je *atribucija*, koja se javlja 42 puta (13%), i ona se uvodi glagolima: *say, tell, state, report* i *announce*. Citati za čitaoce predstavljaju ključne aktere događaja ili činjenice, a pri tome izjave su date kao:

a) *Direktni citati* koji uključuju dobro formulisane, slikovite i značajne rečenice koje prenose autentične izjave pojedinca i u funkciji su informacije. Oni se takođe koriste za dodatnu informaciju koja treba da predstavi problem iz posebnog ugla ili doprinese kredibilitetu cele priče. U lidu su direktni citati retki.

b) *Delimični citati* kojima se citira samo jedan deo rečenice i koji su takođe malo zastupljeni u lidu.

c) *Indirektni ili parafrazirani citati* koji preovladavaju u analiziranim lidovima, i njima se uglavnom uvek imenuje izvor informacije.

Citati se koriste u različitim situacijama i imaju svoju namenu. Jedan indirektni odnosno parafrazirani citat može da čini ceo lid ili glavu vesti, a izvor citata u tekstovima korpusa nije uvek pojedinac već to može biti kompanija, sindikat, grupa ili tome slično. Uvodna rečenica citata ponekad ima umetnutu retoričku relaciju *ista diskursna jedinica* kojom se bliže određuje i opisuje izvor informacije. *Umetnuta atribucija* je takođe česta u lidu, u slučajevima kada umetnuta diskursna jedinica uspostavlja retoričku relaciju *atribucija* sa drugom diskursnom jedinicom, a pri čemu su i nukleus i satelit listovi retoričkog stabla.

Konciznost — termin antičke retorike za krajnju sažetost i kratkoću u izlaganju, osnovno je obeležje analiziranih lidova. U njima je najzastupljenija retorička relacija *atribucije*. Princip sažimanja u lidu poslovne vesti ostvaruje se takođe i uvođenjem retoričkih relacija: *okolnost* (11%), *dokaz* (10%), *elaboracija—objekat—atribut* (7%), *elaboracija—dodatna* (6%) i *procena* (5%), koje se uspostavljaju između klauzi ili rečenica lida.

CITIRANA LITERATURA

- CARLSON, Lynn, Daniel MARCU. *Instructions for Manually Annotating the Discours Structures of Texts*, 1999. <http://comp.ling.utexas.edu/discor/manual.pdf>
- CARLSON, Lynn, Daniel MARCU. *Discourse Tagging Manual*, 2001. <http://www.isi.edu/~marcu/discourse/tagging-ref-manua%201.pdf>.
- CARLSON, Lynn, Daniel MARCU, Mary Ellen OKUROWSKI. *RST Discourse Treebank [Corpus]*. Philadelphia, PA: Linguistic Data Consortium, 2002.
- CARLSON, Lynn, Daniel MARCU, Mary Ellen OKUROWSKI. "Building a discourse tagged corpus in the framework of Rhetorical Structure Theory". J. van Kuppevelt, R. Smith (eds.). *Current and New Directions in Discourse and Dialogue*. Berlin: Springer, 2003: 85—112.

- DORDEVIĆ, Radmila. *Gramatika engleskog jezika*. Beograd, Univerzitet u Beogradu — Filološki fakultet, 2002.
- HALLIDAY, Michael Alexander KIRKWOOD, Ruqayia HASAN. *Cohesion in English*. London: Longman, 1976.
- HOBBS, Jerry R. *On the Coherence and Structure of Discourse*. Technical Report CSLI-85-37, Center for the Study of Language and Information, Stanford University, 1985.
- KNOTT, A. *A Data-Driven Methodology for Motivating a Set of Coherence Relations* [PhD. Dissertation]. University of Edinburgh: Department of Artificial Intelligence, 1996.
- MANN, W., S. THOMPSON. "Rhetorical Structure Theory: Toward a Functional Theory of Text Organization". *Text* 8/3 (1988): 243—281.
- MANN, W., C. MATTHIESSEN, S. THOMPSON. *Rhetorical Structure Theory and text analysis. Technical Report RR/89/242*. Marina del Rey: Information Sciences Institute, 1989.
- MARCU, D. *The Theory and Practice of Discourse Parsing and Summarization*. Cambridge Massachusetts: A Bradford Book, 2000.
- QUIRK, R., S. GREENBAUM, G. LEECH, J. SVARTVIK. *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London — New York: Longman, 1985.
- REDEKER, G. "Coherence and structure in text and discourse". William Black, Harry Bunt (eds.). *Abduction, Belief and Context in Dialogue. Studies in Computational Pragmatics*. Amsterdam: Benjamins, 2000, 233—263.
- RST-DT. *RST Discourse Tree Bank. Linguistic Data Consortium*. <http://www ldc.upenn.edu/Catalog/CatalogEntry.jsp?catalogId=LDC2002T07> 05. 03. 2002.
- SANDERS, T., W. SPOOREN. "Discourse and text structure". D. Geeraerts, H. Cuykens (eds.). *Handbook of Cognitive Linguistics*, Oxford: Oxford University Press, 2006, 194—231.
- SCHIFFRIN, D. *Discourse Markers*. Cambridge: CUP, 1994.
- ŠAFRANJ, Jelisaveta. "Types of Attribution Relation in the Financial Times Corpus". K. Rasulić, I. Trbojević-Milošević (eds.). *English Language and Literature Studies: Structures Across Cultures (ELLSSAC) Proceedings*. Belgrade: Faculty of Philology, 2008a, 537—551.
- ŠAFRANJ, Jelisaveta. "Rhetorical Organisation of Business English Newspaper Articles". J. Vučo, A. Ignjačević (eds.). *FLLAS International Conference: LANGUAGE FOR SPECIFIC PURPOSES — Theory and Practice*. Belgrade: University of Belgrade, 2008b, 238—249.
- TABOADA, Maite. "Discourse markers as signals (or not) of rhetorical relations". *Journal of Pragmatics* 38/4 (2006): 567—592.

Jelisaveta Šafranj

RHETORICAL ORGANISATION OF THE LEAD OF BUSINESS NEWS ARTICLES
BASED ON A CORPUS FROM *THE FINANCIAL TIMES*

Summary

Rhetorical organisation of the lead of business news articles has been investigated using a corpus of 150 on-line business news articles published in *The Financial Times* newspaper. The text analysis required building a discourse-tagged corpus in the framework of Rhetorical Structure Theory (Mann and Thompson, 1988) which addresses the notion of text coherence through text relations, conventionally described by rhetorical relations that establish semantic and functional relations between adjacent text spans. The analysis showed the distribution of rhetorical relations and stated the most frequent relations in the lead that characterize the journalistic genre.

The results obtained could be applied in different areas of research such as computational linguistics, or cross-linguistic studies with the goal of making cross-linguistic comparisons and generalizations, in dialogue and multimedia, discourse analysis, argumentation and writing.

Univerzitet u Novom Sadu
Fakultet tehničkih nauka
Novi Sad
savetas@uns.ac.rs

СКУП ПОСВЕЋЕН ЕТНОЛИНГВИСТИЦИ,
ОНОМАСТИЦИ И ЕТИМОЛОГИЈИ

Међународна научна конференција „Етнолингвистика. Ономастика. Етимологија”, одржана је у Јекатеринбургу (Русија) од 8. до 12. септембра 2009, у организацији Института за руски језик РАН „В. В. Виноградов”, Института за славистику РАН и Уралског државног универзитета „А. М. Горки” (односно Катедре за славистику његовог Филолошког факултета) као и под покровитељством Етнолингвистичке комисије при Међународном славистичком комитету.

Конференција је окупила деведесетак (од преко стотину пријављених) учесника из целе Русије и иностранства — Аустрије, Белгије, Белорусије, Летоније, Пољске, САД, Србије, Чешке, Финске.

У оквиру свечаног отварања конференције, након обраћања проректора за научна питања Уралског универзитета проф. Алексеја Олеговича Иванова, председника организационог комитета Елене Љвовне Березович и управника катедре за руски језик и општу лингвистику Марије Едуардовне Рут, уводно предавање на тему мансијске топонимије као историјског и етнографског феномена одржао је почасни професор Уралског државног универзитета Александар Константинович Матвејев.

Током три радна дана рад конференције одвијао се на три колосека који су у основи одговарали лингвистичким гранама наведеним у њеном наслову. Оне су често различито комбиноване приликом формирања одговарајућих секција, што је било условљено пре свега интердисциплинарним профилом већине реферата.

Ономастичкој тематици у ужем смислу биле су посвећене три сесије. У првој преподневној сесији на програму су били реферати о личним именима у асоцијативно-вербалној мрежи (Н. В. Василјева), о структури, узајамној вези компонената, денотативним и конотативним аспектима ономастичке семантике руских антропонима (В. И. Супрун), о библијским антропонимима у пословицама (О. Е. Фролова), о германским позајмљеницама у топонимији Заволочја (А. Л. Шилов). У поподневној сесији првог дана изложени су радови о начинима настанка незваничних имена градова (М. В. Ахметова, Е. В. Кулешов), о статистичкој анализи незваничне топонимије (В. И. Беликов), о проблемима давања личних имена у књижевном делу (М. В. Голомидова), о лексичкој реконструкцији на основу историјске антропонимије (И. А. Кюршунова), о географским именима Алтаја на картама из 16—19. века (О. Т. Молчано-

ва), о неким општим проблемима ономастичке лексикографије (М. Э. Рут), о типологији историјских урбанонима — на материјалу из старог Новгорода и старе Москве (Т. П. Соколова). На поподневној сесији последњег дана прочитани су реферати о проблемима етимологизације презимена стариначког становништва Ханги-Мансијске аутономне области (Т. Н. Дмитријева), о ономастичком карикирању (И. В. Крюкова), о вепским картама у топонимском атласу Карелије (И. И. Муллонен), о прагматичким моделима личних имена у рекламама (Т. П. Романова), о различитом приступу проучавању ономастике књижевног дела са становишта науке о језику и науке о књижевности (А. А. Фомин), о Евроазији и економији у огледалу ономастике (Е. Hoffman), о лику Св. Петра у украјинским коледарским песмама (А. В. Юдин).

Још три секције посвећене су ономастичкој тематици комбинованој са другим сродним дисциплинама. У оквиру секције „Ономастичка и дијалекатска лексикографија и лексикологија” саопштени су реферати о називима одеће у пермским говорима као извору етнокултурних информација (Ю. В. Зверева), о типологији ономастичких речника (Н. М. Ивашова), о регионалној специфичности фразеологије (Е. С. Коган), о лексикографском опису језерске хидронимије Белозерја — речник и електронска база података (А. А. Макарова), о топонимији као материјалу за реконструкцију апелативне лексике (А. В. Приображенский), о методолошким принципима рада над речником микротопонима Моравске и Шлезације (L. Šižmarová), о речнику микротопонима Моравске и Шлезације — теоријски и интерпретациони аспект (М. Šipková), о дијалекатским етимолошким речницима као изворима за проучавање регионалне културе — на материјалу историјско-етимолошког речника руских говора Алтаја (Л. И. Шелепова).

У оквиру секције „Историјско-културолошки аспекти ономастике” изложени су радови о енглеским топонимима са хришћанским асоцијацијама (В. В. Алпатов), о семантичкој реконструкцији хрононимских деривата (О. В. Атрошенко), о типологији географских назива у пословној преписци 14—15. века (Е. Н. Иванова), о застарелим географским терминима у топонимији Средњег Урала (Е. Э. Иванова), о личним именима у речнику руских народних говора (Е. В. Колосько), о презименима у Вологди у прошлости и данас (Н. В. Комлева), о етнонимима као предмету етнолингвистике — на материјалу етнонимије пермске области (Т. А. Сироткина), о језичкој слици и варирању личног имена (Л. А. Феоктистова).

У оквиру секције „Име у тексту и социјуму” прочитани су радови о „ваназбучним” графичким средствима у савременој руској ономастици — на материјалу надимака и имена у рекламама (С. О. Горјев, Е. Д. Пестерева), о појавама трансференције и интерференције у топонимијском систему Источног Забајкаља (Р. Г. Жамсаранова), о „дисконимима” и „мелонимима” у „хеви метал” музици — ономасиолошки аспект (Д. В. Пьянкова), о башкирским антропонимима некад и сад (З. М. Раемгужина), о називима рејона и микрорејона у системима урбанонима провинцијских градова (Р. В. Разумов), о репертоару номинационих модела у

ергонимији два руска града (О. С. Смирнова), о особеностима именована јувелирских брендова (Т. Г. Федотовских), о ономастикону у монголским романима — етнолингвистички аспект (С. В. Шойбонова).

Етнолингвистика и етимологија биле су заједнички заступљене у двама секцијама (у укупно четири сесије), а свака од њих понаособ комбинована је и са другим гранама — етимологија са контактологијом а етнолингвистика са лексиком и фразеологијом, односно са социоллингвистиком и географијом културе. У оквиру трију сесија секције „Етнолингвистика и етимологија” прво су након свечаног отварања изложени уводни реферати о искуствима дијалекатске етимологије (Ж. Ж. Варбот), о топонимији древне Скитије (А. Лома), о етноконфесионалној лингвистици (С. Е. Никитина), о стереотипу и слици света (С. М. Толстая). На подневном заседању на програму су били радови о етнолингвистичким алузијама у белоруском етимолошком речнику (М. П. Антропаў), о номинацији, аутономиницији и вредновању различитих конфесија у народној култури (О. В. Белова), о неким називима свадбе код Словена (А. В. Гура), о принципима номинације песама у руској народној традицији (О. А. Пашина), о етнолингвистичким аспектима терминологије рачунања у старобелоруском језику (Е. Н. Руденко), о новим етимологијама из сфере прибалтичко-финско-словенских језичких контаката (Ј. Saarikivi), о словенској етно- и глотогенези у представама православних Словена на прагу новог века — на материјалу славеносрпских „Хроника” Ђурђа Бранковића (А. Kretschmer), о Вацлаву Махеку као оснивачу брњанске етимолошке школе (И. Janušková). Последњег дана саопштени су реферати о називима за „спрат” у словенским језицима (Ј. Влајић-Поповић), о слици света садржаној у тестаментима са територије Белорусије писаним на пољском језику (А. А. Кожинова), о семантичком развоју **kož-* и **skor-* из етнолингвистичке перспективе (И. А. Седакова, Е. Л. Березович), о терминима горења у контексту културе ране земљорадње (Л. В. Куркина), о новом животу старе лексике — лексика из Оште у речнику Куликовског (С. А. Мызников), о народној демонологији Закарпатја са етнолингвистичког аспекта (А. А. Плотникова), о семантичкој мотивацији — на материјалу словенских придева (М. Jakubowicz).

У оквиру секције „Словенска етимологија и етнолингвистика” изложени су реферати о терминологији обраде конопље — пример речи *īa-brstīnīe* (М. Бјелетић), о руској лексеми *ад* у поређењу са другим језицима (Е. Л. Березович), о лику Богородице у словенској фитонимији и етноботаници (В. Б. Колосова), о симболици инсеката у народној медицини код Словена (Ј. А. Кривошапова), о специфичности функционисања модела савијања у лексичко-семантичком пољу „снага, здравље / слабост, болест” (С. А. Мельникова), о особеностима семантичке организације словенских гнезда **debel-*, **tǎlst-*, **grub-* (К. В. Пьянкова), о називима месеца у грчком народном језику: корен *φεγγάω-/φεγγ-* (О. В. Чёха), о концептима „половина” и „један и по” у руској и пољској слици света (Е. В. Шабалина).

У оквиру секције „Етимологија и контактологија” прочитани су радови о руским дијалекатским фразеологизмима *дожить до токи*, *до-*

жить до тюпы (О. В. Мищенко), о етимологији северноруске лексеме *поча* (Н. В. Кабинина), о етимологији топонима *Кармак* (Н. В. Лабунец), о топоформанту *-ngVI-nkV* у топонимији Карелије (Д. В. Кузьмин), о методолошким проблемима третирања позајмљеница из турских језика у етимолошким речницима словенских језика (С. Петровић), о етимологисању сложеница угро-финског порекла у руском језику (О. А. Теуш), о критеријумима за разграничавање циганских позајмљеница у руском језику — на примеру изведеница од корена (*p*)ром- „Циганин” (В. В. Шаповал), о примени семантичке типологије у процесу етимологисања позајмљеница — на примеру лексеме *фарабат* (О. Г. Щитова).

У оквиру секције „Лексика и фразеологија у огледалу етнолингвистике” саопштени су реферати о орнитолошком коду у „језику” уст-цилемске народне културе (Т. Н. Бунчук), о одразу обредне концептуалне семантике у кључним речима фолклорног текста (Ю. Н. Ильина), о имену човека у огледалу метајезичке рефлексije носилаца дијалекта (Е. Д. Казакова), о означавању предака у архангелским говорима — на примеру назива *дедки-прадедки* (И. Б. Качинская), о идентификацији имена митолошког лика (К. А. Климова), о ситуацији угошћавања у језичкој слици света (Т. В. Леонтјева), о етностереотипима у новогрчком фолклору (С. А. Сиднева), о социјалној симболици одеће у светлу руске језичке традиције (А. В. Тихомирова).

У оквиру секције „Етносоциolingвистика и географија културе” изложени су радови о лексици из сфере исхране којом се карактерише имовно стање човека (А. А. Едалина), о женским покривалима за главу на Руском Северу са етнолингвистичког аспекта (О. Н. Крылова), о забранама код старовераца Латгалије (Е. Е. Королева), о особеностима номиновања предмета према облику (Ю. В. Пинжакова), о слици границе у совјетским патриотским песмама 30-их година XX века (Е. В. Попова), о магијској лексици у руским говорима пермске области (И. И. Русинова), о говорном портрету старовераца млађе генерације у Орегону (Т. Б. Юмсунова), о формирању регионалног етничког модела — на материјалу Средњег Прииртишја (А. А. Юнаковская).

Велика је заслуга организатора скупа што је учеснике дочекао већ одштампан зборник са преко стотину резимеа, на 320 страна. Из објективних разлога, интегралне верзије свих поднетих реферата неће се наћи на једном месту. Домаћини су у могућности да у оквиру редовне едиције јекатеринбуршког часописа *Вопросы ономастики* штампају ономастичке радове, док су аутори етимолошких радова позвани да их објаве у московском часопису *Этимология*.

Посебно треба истаћи да организација овог великог скупа не би била тако успешна да у њу није био укључен вредни подмладак Катедре за руски језик и општу лингвистику Филолошког факултета Уралског државног универзитета чији су асистенти поднели највећи терет припреме зборника резимеа и комуникације са многобројним гостима, али и врло успешно учествовали у конференцији са запаженим рефератима.

На крају треба рећи да су љубазни домаћини све осмислили тако да се и поред згуснутог радног дела нађе времена и за предак, током којег

су гости могли ближе да се упознају са локалном историјом и фолклором: не само да су конференцију организовали у пријатном амбијенту одмаралишта „Зеленый мыс” на обали језера Таватуј — захваљујући чему су гости имали прилику да чак двапут пређу чувену линију која дели Европу од Азије — већ су уприличили и полудневни излет на коме су се учесници сусрели са лепотама Средњег Урала — са градом Невјанском, селима Таволги и Бињги и предивном природом. Због овакве разноврсности програма и топлог гостопримства које се осећало на сваком кораку, ова ће конференција свима остати у најлепшој успомени.

P.S.

Нажалост, пошто је ова хроника већ била написана, примили смо тужну вест да је професор Александар Константинович Матвејев преминуо 10. октобра 2010. године. Овај доајен јекатеринбуршке лингвистике, дописни члан Руске академије наука, заслужни научник Руске федерације, оставио је иза себе огромно дело како у педагошком тако и у научном раду. Осим личног ауторства десетак књига и више стотина чланака из области историје руског језика, ономастике, етимологије, угро-финских студија, био је оснивач једне од најактивнијих топономастичких експедиција у Русији и прве образовно-научне топономастичке лабораторије чији су резултати надалеко прославили уралску ономастичку школу. Поврх свега, проф. Матвејев је био главни уредник више истакнутих лингвистичких часописа: *Известия Уральского университета*, *Вопросы ономастики*, *Русская диалектная этимология*, *Финно-угорское наследие в русском языке*. Његовим одласком руска наука изгубила је једног од својих водећих истраживача, чије ће дело остати трајно у њу уграђено.

Марта Бјелејић, Јасна Влајић-Појовић

Институт за српски језик САНУ
Етимолошки одсек
Београд
marta.bjeletic@isj.sanu.ac.rs
jasna.vlajic@isj.sanu.ac.rs

Radoslav Večerka. *Staroslověnština v kontextu slovanských jazyků*.
Olomouc — Praha: Univerzita Palackého v Olomouci —
Nakladatelství Euroslavica, 2006, 273 стр.*

Недавно нас је обрадовала још једна књига из пера Радослава Вечерке, једног од најугледнијих слависта данашњице, врсног палеослависте и старословенисте, знаног по бројним студијама и прилозима, посебно из области старословенске синтаксе. Неуморни професор Вечерка посветио је ову монографију приказу старословенског у контексту словенских језика.

Књига се, поред Увода (*Předmluva*, 9) састоји из два сегмента, унутар којих налазимо мање целине: *Slovanské jazyky*: I. *Praslovanština a její místo mezi jazyky světa* (11—70), II. *Od praslovanštiny k současným slovanským jazykům* (71—86); *Staroslověnština*: I. *Kulturněhistorický úvod* (87—112), II. *Grafika, fonetika, fonologie* (113—138), III. *Morfologie* (139—195), IV. *Syntax* (197—231), V. *Lexikologie* (233—247). Опремљена је и списком скраћеница (248—251), као и богатом литературом (252—273), груписаном тематски и жанровски, а библиографске јединице наведене су хронолошким редом објављивања.

У првом делу приказује се место прасловенског међу језицима света, са прегледом индоевропске породице језика и предочавањем могућих дубљих генетских веза у оквиру ностратичке групе, али уз напомену да ностратичка хипотеза није у савременој лингвистици још увек општеприхваћена. Даље се илуструје подела индоевропских језика на кентум и сатем групу, те указује на знане везе прасловенског језика са иранском, германском и балтском скупином. Посебна пажња посвећена је балто-словенским односима, при чему се износе главне претпоставке о узроцима блискости две индоевропске подгрупе и даје преглед њихових заједничких одлика: губљење аспирације, развој слоготворних сонаната, замена *tt (dt) > st*, одређене одлике прозодијског развоја, стапање аблатива и генитива, развој сложене придевске деκлинације, генитив објекта уз негирани глагол, развој инфинитива, уз то и поједине лексичке изоглосе које их спајају. Пажњу привлачи и хронологизација језичких слојева, у сагласју са хипотезом А. Ерхарта и А. Лампрехта, на *зајадноиндоевројски* (3000—1500. пре н.е.), *йрабалтски* (1500—700/500. пре н.е.), *йро-*

* Овај прилог представља део рада у оквиру пројекта *Историја српског језика* (148008) који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

*ī*ословенски, тј. рани прасловенски (700. пре н.е. — 300/400. н.е.) и *ī*расловенски (300/400 — приближно 1000. н.е.), у оквиру којег се издваја „касни прасловенски” (800—1000. н.е.). Указивањем на дату периодизацију прасловенски је осликан као језик у процесу, за разлику од неретко генералне слике у којој се ова важна чињеница занемарује.

Прасловенском језику посвећен је посебан одељак, најпре гласовним променама, које су дате сукцесивно, према наведеној хронологизацији, од исходишног система, преко раног прасловенског, потом обликованог два главним тенденцијама: законом отвореног слога и унутар-слоговним синхармонизмом, до његове касне епохе. Представљен је и прозодијски систем (што се, додајмо, често изоставља у прегледним упоредним граматицама словенских језика), а у оквиру тога развој квантитета, нагласка, неоакута и др. Приказане су и главне одлике морфолошког, лексичког и, ваља нагласити, синтаксичког система прасловенског. У овом сегменту нашао је места и преглед старих диференцијалних особина међу прасловенским дијалектима.

Развој се даље прати од прасловенског ка словенским језицима, уз сагледавање унутрашњих карактеристика ових језика на фонолошкој, граматичкој и лексичкој равни. Први део књиге завршава се класификацијом словенских језика са генетско-ареалног, типолошког и социолингвистичког становишта.

Други део студије бави се старословенским језиком. Ту најпре налазимо културноисторијски увод који обухвата постанак првог књижевног језика Словена, преглед старословенских споменика од IX до XI века, постанак првог словенског писма и његов развој, етапе у развоју језика, од „солунског старословенског” до редакцијских варијанти. Дотакнуто је и питање самог појма старословенски језик, где се с правом наводи да он собом обухвата различите хронолошке равни, међу којима је „ћирило-методијевски језик”, који у недостатку писаних сведочанстава можемо тек реконструкцијом успоставити, најдубља.

Радослав Вечерка детаљно затим износи репертоар старословенских графема (и у глагољници и у ћирилицы), њихову фонетску вредност, порекло старословенских фонема и развој примарног система, те његов потоњи лик у канонским споменицима. У опсежном представљању фонолошког система непрестано се води рачуна о поменутих хронолошким слојевима, који се манифестују и у разлици између глагољских и ћирилских рукописа. Аутор скреће пажњу и на низ у старословенским граматицама ређе обрађиваних проблема, који свакако завређују посебну пажњу, рецимо, на статус фонеме *j* или на (хипотетичко) постојање палатала *t'* и *d'* у „солунском старословенском”, чији су рефлекси у споменицима великоморавске провинијенције *c'* и *dz'*, а у „бугарско-македонском” типу *št'* и *žd'*.

Књига обухвата и исцрпан преглед старословенских деклинационих образаца, при чему је уз сваку табелу назначен однос дате промене према одговарајућој прасловенској, односно наведено је да ли дата деклинација репрезентује прасловенски тип или се у њој рефлектује и даљи, јужнословенски развој (нпр. *-отъ* у инструменталу једнине **o* промене,

према севернословенском *-ьтъ*), а корисни коментари дају и слику развоја у потоњој историји словенских језика — чиме такође монографија с правом носи наслов који јој је дат. Глаголске категорије су описане детаљно и инструктивно, а за сваку од њих укратко се даје функција и значење.

Посебан сегмент посвећен је старословенској синтакси, за коју је, како је напоменуто, Радослав Вечерка данас водећи стручњак. Као и у својим ранијим студијама, он издваја два основна слоја старословенске синтаксе: аутохони словенски и књишке неологизме, настале под утицајем грчког језика, уз даље разврставање на посебне поткатегорије. Синтаксички преглед полази од основних реченичних структура (просте и сложене реченице, те њеног паратактичког и хипотактичког устројавања), с прегледом посебних типова (према модалности, типу предиката и др.), а посебно се истражује и питање реда речи.

Старословенска лексика анализирана је у засебном поглављу. Аутор најпре представља лексичке слојеве у старословенским споменицима, уз приказ главних, из прасловенског наслеђених типова творбе (префиксације и суфиксације). Незаобилазан сегмент је, наравно, и дејство страних језика на речнички састав старословенског језика, те његови разноврсни видови: транспозиција, тј. семантичка адаптација словенских речи према грчким узорима, творбени калкови, позајмљенице, те хибридне творбе. Осим утицаја грчког језика, као доминантног, приказани су и утицаји других система: латинског (уз издвајање романских балканизама и моравских латинизама), горњовисоконемачког, јеврејског (грчким посредством) и протобугарског. Такође су наведене и основне лексичке промене до којих је временом долазило, што се огледа у разликама између старијих глагољских и млађих ћирилских текстова.

Књига *Staroslověština v kontextu slovanských jazyků* Радослава Вечерке је у кругу студија које се баве питањима старословенског језика по много чему јединствена. У њој је инструктивно и прегледно приказан систем најстаријег књижевног језика Словена на свим језичким нивоима, те културне и историјске прилике у којима је он настао и развијао се у различитим словенским срединама. Но оно што је издваја јесте слика старословенског у континуитету словенског развоја, од балто-словенске епохе ка савременим словенским језицима, заснована на најновијим научним сазнањима у палеославистици. У том смислу, ова монографија је спој старословенистичких студија и упоредне граматике словенских језика, и као таква незаобилазно штиво за свакога ко се датом проблематиком бави.

Јасмина Грковић-Мејџор

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику
Нови Сад
jgrkovicns@sbb.rs

ТРИ НОВЕ КЊИГЕ РАНКА БУГАРСКОГ

Дана 10. марта 2010. године, на Филозофском факултету у Новом Саду представљене су три нове књиге проф. др Ранка Бугарског, објављене током 2009. године. На представљању, које је водио проф. др Милорад Радовановић, дописни члан САНУ, говорили су асист. мр Миливој Алановић, о књизи *Европа у језику*, доц. др Сабина Халупка-Решетар, о другом издању књиге *Нова лица језика. Социолингвистичке теме*, и проф. др Твртко Прћић, о књизи *Селективна социолингвистичка библиографија СФРЈ / СРЈ—СЦГ / Србија 1967—2007*. Следе проширене верзије приказа ових књига, редом којим су били изговорени.

(1) *Европа у језику*. Београд: Библиотека ХХ век, Књижара Круг, 2009, 246 стр.

Најновија књига Ранка Бугарског садржи текстове социолингвистичке проблематике настале у последње три године, од којих највећи број није раније објављен, о чему на крају књиге детаљно говори Библиографска белешка. Ова књига, с друге стране, може се сматрати наставком трију раније објављених ауторових књига у оквиру исте едиције, а то су *Лица језика. Социолингвистичке теме* (2001), *Нова лица језика. Социолингвистичке теме* (2002, друго издање 2009) и *Језик и култура* (2005).

У књизи *Европа у језику* издвајају се три тематска круга: (а) језичка стварност, (б) језичка политика и (в) теоријска и примењена језичка истраживања, сагледана кроз призму глобалних, регионалних или локалних, те друштвених, социјалних и индивидуалних манифестација. Што се тиче структурне организације, књига се састоји из три дела. Први део је општије природе и односи се на европску језичку ситуацију у пракси, те на формулисање и функционисање заједничке европске политике. Други део у целости се бави нашим језиком и нашом језичком ситуацијом и политиком, док трећи део књиге представља продужетак библиографије југословенске социолингвистике, у наставцима штампане у ранијим књигама, овога пута за период 2005—2008, укупно 220 јединица, са још 36 за период 2002—2004.

Како је већ речено, први део је у основи посвећен језичкој стварности Европе коју, сазнајемо из првога поглавља, *Европска језичка политика између разноликости и глобализације*, обележавају, из перспективе односа међу језицима, две супротстављене тенденције: глобализација и регионализација. Док је непосредни ефекат глобализације, између осталог, и лингвистички експанзионизам, пре свега енглеског језика, достигнуте европске културне вредности у великој мери зависе од успеха промоције и подршке моделу интерактивних односа међу језицима. У том смислу, Р. Бугарски полази од преиспитивања односа између европских језика

кроз новију историју. Док је превазиђени модуларни модел подразумевао коегзистенцију аутономних језика, експанзивни је био израз надмоћи великих језика, при чему се данас у првом реду мисли на енглески, као на симбол глобализације, ‘лингвистичке тираније’, те ‘лингвицида’ над малим језицима (стр. 18). Данас се афирмише један аутентично европски модел, онај интерактивни, који подразумева сарадњу говорника на начелно равноправним основама, што Европу промовише као комплексан и интерактиван комуникацијски простор. У основи суморни, ефекти глобализације предвиђају свеопшту унификацију и, ма како то парадоксално звучало, наглашава Бугарски, њен нузеефекат јесте језичка диверсификација на обе стране, омогућена губљењем јасних граница међу језицима услед сталних миграција становништва, те, с друге стране, измештањем саме комуникације у виртуелни свет (нпр. интернет).

Премда су и национални језици без интернационалног статуса угрожени слабљењем европске националне државе, ефекти глобализације се посебно одражавају на регионалне и локалне језике. Тако се, на пример, дешава да имигрантски или тзв. кућни језици стекну бројчану преоћу у односу на оне локалне или мањинске (нпр. Швајцарска: романш — турски; Ирска: ирски — пољски). С друге стране, велики језици, данас енглески као симбол модерног живота, додају се малим и прелазе пут од матерњег до другог, страног или одомаћеног, те званичног или радног језика, што повратно генерише њихову диверсификацију или полицентричност. Тако глобални енглески језик прелази пут од *Globish*-а, *Globalish*-а или *Globalese*-а, па све до *Eurospeak*-а, у апокалиптичним представама срљајући у дезинтеграцију и рачвајући се у читаву породицу, попут латинског.

Без обзира на коначан исход глобализације, њен тренутни ефекат јесте вишејезичност као ‘нови светски лингвистички поредак’ (стр. 18). То практично значи да глобализација подстиче учење других језика, чиме је за многе људе и сам билингвизам увелико превазиђен модел. Концепт мултилингвизма и мултикултуралности, као темељ европске језичке политике, може се сматрати европском тековином, која је, примећује аутор, усмерена и на обуздавање надирања енглеског језика и англофоне, посебно америчке, културе. У том светлу треба посматрати и формулисани европску језичку политику, која се манифестује на три равни: (а) образовној, која подразумева обавезно учење барем два страна језика — модел М (матерњи) + 2, чиме је модел *English-only* смењен данас актуелним моделом *English-plus*; (б) правно-административној, која предвиђа да су сви званични језици чланица ЕУ и службени и радни, чиме им припада симболичка функција, што као последицу има велике трошкове превођења (данас је потребно 506 преводилачких парова), мада су, заправо, само три језика радна — енглески, француски и немачки; (в) заштитној, која се тиче заштите мањинских језика према Повељи о заштити мањинских и регионалних језика.

Друго поглавље првога дела, *Европска повеља о регионалним или мањинским језицима*, посвећено је заштити мањинских заједница и њихо-

вих језика, при чему се аутор посебно осврће на значај Европске повеље о мањинским или регионалним језицима, усвојене 1992. године у Савету Европе, којом се штите угрожени језици и унапређују институционални механизми за продужену употребу тих језика. Сама Повеља садржи два нормативна дела која дефинишу обавезе држава чланица ЕУ. Након навођења саме структуре Повеље, те процедура њене примене, Р. Бугарски се посебно осврће на проблеме које она не регулише или чак генерише.

Проблеми Повеље су следећи: (а) не предвиђа критеријуме за разликовање језика од дијалекта (нпр. проблем језика сами и његових удаљених дијалеката у Скандинавији, или немачког у Швајцарској као архаичног дијалекта); (б) не предвиђа постојање два различита назива за исти језик (нпр. каталонски или валенсијски у Шпанији); (в) не предвиђа промене правног статуса већинских језика и превођење у мањинске; (г) искључује имигрантске језике. Овим проблемима треба придодати и оне психолошке, правно-финансијске и кадровске. Проблеми психолошке природе односе се на устезање говорника мањинских језика да их у односима са државом и користе, нарочито ако их слабије познају. Проблеми правно-финансијске природе односе се на ситуације где државе нису у стању да обезбеде неопходне услове да се усвојено законодавство и примени (недостатак кадрова, новца и сл.), или где државе према процентуалној заступљености неке заједнице условљавају примену заштитних мера предвиђених Повељом (нпр. у Хрватској и Србији). Без обзира на то, наглашава Бугарски, несумњиви ефекат њене примене јесте: (а) пораст опште јавне свести о језичком наслеђу; (б) признавање статуса језика (нпр. мијенкели у Шведској и квен у Норвешкој); (в) ревитализација језика (нпр. келтских језика, корнволског и манског). Тако је Повеља унапредила свест припадника мањина о њиховим правима, а, с друге стране, подстакла државне органе да испуне своје обавезе.

Треће поглавље првога дела, *Шта нам значи енглески језик*, посвећено је утврђивању значаја енглеског језика за међународну комуникацију. Без обзира на то што се за свега једну четвртину, али ону утицајнију и моћнију, светског становништва може везати знање енглеског језика, аутор своју пажњу усмерава на ону половину од овога броја којој је енглески језик страни. Парадоксалним се, само наизглед, чини, тврди Р. Бугарски, да у времену промоције вишејезичности енглески доживљава свој успон, не зато што то желе његови изворни говорници, него зато што је то у интересу оних којима је он други или страни језик. На тај начин енглески језик постаје наш заједнички, чиме је симбол неког новог, модернијег живота. Тако, закључује Бугарски, ако знамо само један страни језик, добро би било да је то енглески, а ако их је више, међу њима треба да је и енглески. Стога је питање 'кварења' језика, те 'страног нагласка' мање важно из перспективе потребе и могућности да се споразумемо. То се посебно односи на 'евроенглески', тј. енглески у европским институцијама, који је развио нека своја обележја у речнику и терминологији и тиме постао универзално средство за разумевање његових неизворних корисника.

Четврто поглавље првога дела, *Теоријске основе урбане дијалектологије*, посвећено је промоцији изучавања градског говора и његових варијетета. Бугарски подсећа да се урбана или социјална дијалектологија почела развијати почев од двадесетих и тридесетих година 20. века у оквиру Прашке лингвистичке школе, а да се код нас М. Ивић здушно залагала за померање фокуса истраживања са сеоског на градски говор, где се иначе стандард и ствара. Ова битна промена је значила увођење, уз хоризонталну, или територијалну, димензију, и оне вертикалне, тј. социјалне, како би се могле добити прецизније информације о дистрибуцији појединих језичких манифестација. То значи да више није довољан одговор на питање *ко* како говори, већ и *коме*, односно *када*, чиме урбана дијалектологија представља битну допуну традиционалној руралној.

Како наводи Бугарски, на путу урбане дијалектологије нашла су се два проблема — један идеолошки и други методолошки. Онај идеолошки се тиче напуштања матрице по којој се добар језик може наћи само на селу, те да је идеални испитаник „неписмена старица са здравим зубима” (стр. 83). С тим у вези стоји и онај методолошки проблем који пред сваког истраживача поставља огроман задатак, а то је прикупљање обимних корпуса спонтаних говорених дискурса, добијених од великог броја испитаника, различитих по свом друштвеном, економском, образовном и другом статусу. Тако се поставља питање технике и касније обраде свих добијених података. Овако схваћена дијалектологија мења свој лик и постаје граном социалингвистике. У том контексту аутор се осврће на теоријска и методолошка истраживања Вилијама Лабова, која се у најкраћем могу свести на следеће: (а) прави предмет лингвистике уопште треба да буде језик обичних људи који се њиме служе у свакодневной интеракцији у широком спектру ситуација; (б) употреба језика је увек варијабилна и зависи од саговорника, говорне ситуације и друштвеног контекста; (в) варијације су пробабилистичке и тиме статистички одредиве; (г) синхронијске варијације повезане су са дијахронијским променама у структури и употреби језика, тако да су варијације један од главних узрока промена.

У општем духу претходних напомена, аутор се осврће на проучавања говора Новог Сада наводећи неке теме као занимљиве за истраживање, а то су: (а) утврдити да ли Срби, Хрвати, Црногорци, Бошњаци и др. на исти или различит начин употребљавају овај језик; (б) установити каква је дистрибуција изговора и писама; (в) утврдити разлике између ‘елитне’ и ‘народске’ језичке продукције и сл.; (г) пратити различите варијабле идући по нивоима језичке структуре.

Посебан део у оквиру овога поглавља чини део у ком аутор разматра типове језичких варијетета, од дијалеката, преко вернакулара све до социолеката и идиолеката. Овим се појмовима, по природи ствари, супротставља појам стандардног језика, за који аутор тврди да није толико образац колико мерило. Штавише, Бугарски у закључним разматрањима наводи да се треба „ослободити наслеђених пуристичких стереотипа о добром и лошем језику, те нормативистичких предрасуда о правилном и

неправилном у језику”, јер језик само „може бити употребљен добро или лоше с обзиром на конкретну ситуацију” (стр. 99).

Пето поглавље првог дела, *Пола века лингвистике: рефлексије о једној годишњици*, у помало личном тону, представља ауторов осврт на педесетогодишњицу двеју књига — *Синтаксичких структура* Ноама Чомског и *Лингвистике кроз културу* Роберта Ладоа, обе објављене 1957, које, свака на свој начин, симболизују две доминантне тенденције у проучавању језика. Прва је заслужна за афирмацију синтаксе, а друга примењених лингвистичких истраживања, чиме су отвориле пут за повезивање теоријских и примењених истраживања језика. Како наводи аутор, књига Ноама Чомског установила је трансформационо-генеративну граматику, афирмисала ригидни формализам и покренула ланац крупних догађаја у теоријској лингвистици, док је књига Роберта Ладоа означила почетак на емпиријском раду на језицима као изразима културе, мотивисаном потребама изграђивања методологије наставе страних језика путем контрастивне анализе, анализе грешака, језичких текстова и сродних техника, чиме је учврстила темеље примењене лингвистике. У том духу и сам Бугарски у наставку поглавља, полазећи од кључних речи у насловима ових књига, расправља о повезаности лингвистике, синтаксе, културе и структуре, симболички сублимираној у појму ‘генеративни структурализам’, при чему наглашава да је концепт структуре кључна лингвистичка идеја 20. века и да заслужује поновну афирмацију.

Други део књиге посвећен је домаћој језичкој ситуацији, при чему аутор у првом поглављу, *О старом језику и новим језицима*, разматра судбину српскохрватског језика и његових наследника. Према њему, кроз призму полицентричности и диверсификације може се донекле посматрати и однос српскохрватског језика према српском, хрватском и бошњачком (када је писан овај прилог, црногорски је био тек у најави). Док се први, као ‘стари’, одржава као лингвистичко-комуникацијска категорија, они други, будући ‘нови’, имају политичко-симболички статус. Посматрајући их, међутим, кроз јединство делова и целине, аутор наводи да нити је онај први стари, нити су ови други нови, посебно српски и хрватски. Тако, закључује „да је српскохрватски данас један лингвистички језик у обличју трију политичких језика” (стр. 123).

Друго поглавље другог дела, *Језичка политика и језичка стварност у Србији после 1990. године*, посвећено је језичкој стварности и језичкој политици у Србији, за коју Р. Бугарски каже да, нажалост, са много мање успеха сагледава језичке прилике у Србији. Док европска језичка политика одражава и усмерава језички развој, наша је искривљује у правцу опадајуће адекватности кроз чланове Устава из 1974, 1990. и 2006, и то у погледу употребе српског језика и његових двају изговора, те употребе писама. Према се српски језик, у односу на хрватски и бошњачки, није променио у поређењу са предратним стањем, када је реч о језичкој пракси у Србији, посебно на политичкој сцени, аутор се осврће на питање језичке (не)културе коју обележава промоција говора мржње, при чему се посебно бави питањем статуса и употребе ћирилице, те злоупотребом тога питања у популистичке сврхе. У светлу еволутивних тенден-

ција у језику треба тражити узроке ауторовог интересовања за жаргон, за који каже да је језик у малом (стр. 146), у ком се лакше уочавају и прате појаве у језику мимо ‘будног ока’ стандарда. О актуелности теме, те потреби систематског научног проучавања сведоче три чланка у којима аутор даје списак жаргонизама, суфиксâ и сливеница, те продуктивних творбених модела.

Први тематски круг овог блока, *Како се рађају суфикси: грамаџикализација у српском жаргону*, посвећен је суфиксално грађеним именичким жаргонизмима. Тако, уз неке продуктивне суфиксе *-ус* (*чобус*), *-ос* (*кримос*), *-ензи* (*кркензи*), Бугарски наводи жаргонизоване суфиксе са ‘стандардно’ другачијим или нестандартним акценатским ликом: *-анџи* (*завиџланџи*), *-иџка* (*суйериџка*), *-оџка* (*наџаљоџка*), и закључује да су стилске варијације између стандарда и жаргона или унутар самог жаргона „подложне пуној лексикализацији, понекад путем семантичких опозиција” (стр. 153).

Друга два прилога у овом низу, *Жаргон као чинилац модернизације српског језика* и *Нови улов жаргонизама и сливеница*, подржавају ауторову идеју о жаргону као чиниоцу модернизације српског језика. У том смислу, Бугарски наводи и објашњава најкарактеристичније, стране и домаће, жаргонизоване или жаргонске суфиксе типа *-инџ* (*лисџинџ*), *-ер* (*дрџер*), *-ос* (*наркос*) и *-ка* (*ћорка*), дајући попис новозабележених жаргонизама, разврстаних према суфиксима у 64 типа. Уз њих, наводи и продуктивне творбене моделе сливеница, њих пет, у зависности од тога који се делови речи сливају: (а) *коњобус*; (б) *врџоломија*; (в) *лубендиња*; (г) *кредар*; (д) *НИСмо* (на продају). Попис сливеница чини 191 јединица, којих са раније прикупљеним има око 660.

Сасвим у складу са тематским оквиром, на самом крају другог дела књиге налази се интервју Р. Бугарског са новинаром *Времена*, *Говор мржње и ћуџња мржње*, у ком, осврћући се на језичку културу носилаца највиших политичких функција у домену јавне употребе језика, закључује: „Овакво понашање ме наводи да као пандан говору мржње понудим појам ћуџња мржње, у значењу мржње која се исказује речитим ћутањем у тренуцима када је до бола јасно да би се нешто морало изустити, да би се нека екстремна неподопштина морала осудити” (стр. 215).

Трећи део књиге, *Селективна библиографија социолингвистике 2005—2008*, представља попис библиографских јединица из социолингвистике за годишта 2005—2008. На самом почетку, међутим, аутор даје списак јединица за период 2002—2004, које су објављене након закључивања ауторове претходне књиге, тако да их је овде укупно 256.

Све у свему, најновија књига Ранка Бугарског, *Евроџа у језику*, природан је и очекиван наставак његових ранијих истраживања у којима указује на органску везу између језика и језикâ, с једне стране, и свих друштвених манифестација и кретања, с друге, не само на локалном или регионалном, већ на ширем, европском или глобалном плану. У том смислу, књига не представља само незаобилазан социолингвистички приручник и драгоцен извор мноштва корисних података, већ нам нуди и својеврсни минимални језички програм. Као резултат свог личног виђе-

ња европских језичких прилика, аутор нам је понудио седам препорука, које је могуће сублимирати у следеће: „обогаћивати своју личност и своју околину отварањем према другом и друкчијем, уместо што би се од тога зазирало као од нечег туђинског и опасног” (стр. 55).

Миливој Алановић

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику
Нови Сад
malanovic@ptt.rs

(2) *Нова лица језика. Социолингвистичке шеме*. Друго издање.
Београд: Библиотека XX век, Књижара Круг, 2009, 262 стр.

Књига *Нова лица језика*, с поднасловом *Социолингвистичке шеме*, појавила се 2009. године у свом другом издању. Како сам аутор у Предговору напомиње, у ово издање нису унете никакве измене у односу на прво издање из 2002. године, а теме којима се ова књига бави остају једнако актуелне и занимљиве као и пре седам година. Надовезујући се тематски на претходно објављену књигу *Лица језика. Социолингвистичке шеме* (2001), ова књига садржи шеснаест поглавља, подељених у три целине.

Први, најобимнији део књиге обухвата пет прилога из области језика и идентитета. То су: *Етничитет и национализам у језику*, *Језик и границе на југословенском тлу*, *Језичке политике у државама наследницама бивше Југославије*, *Пребројавање језика на Балкану: необична аритметика српскохрватског* и *Ресандардизација српскохрватског у светлу социолингвистичке теорије*. Из наслова ових текстова јасно је да се у њима аутор бави дефинисањем етничитета и национализма, њиховог међусобног односа и утицаја на језик, нарочито имајући у виду да језик није неопходан нити незаменљив као темељ етничитета, стога се ни етнички идентитет не мора нужно повезивати само с једним језиком; на пример, етничитет Рома „остаје очуван без обзира на језике и дијалекте којима се служи овај типично двојезични или вишејезични живаљ” (стр. 50), док случај кастиљанског и латиноамеричког шпанског може послужити као илустрација чињенице да се етничка и национална посебност може „на језичком плану изразити и очувати и кроз властити варијетет неког заједничког језика” (стр. 54), али да је и те како важан и често најважнији терен за испољавање националистичких порива, иако улога језика (и) овде варира од неопходног кључног елемента, преко важног додатног састојка, па све до слабо заступљеног потенцијалног чиниоца.

Још једна значајна тема која се у овом делу књиге обрађује јесте место које је у променљивим околностима припадало језику као средству симболичког обележавања граница на територији некадашње СФРЈ и, у ретроспекцији, уочава се „како је језик, који сам по себи није био међу важнијим изворима дисхармоније, ипак на одређен начин утро пут”

(стр. 104) распаду федералне државе 1991—1992. године. Овај распад утицао је и на промену језичке политике (или чак језичких политика, како аутор умесно примећује) у њеним некада саставним деловима, а сада независним државама, у којима је конструисање сопственог етнонационалног и језичког идентитета без разлике подразумевало и негативну дефиницију у склопу позитивног одређења. Овде се још разматра и положај језика у уставима држава наследница СФРЈ и питање спољних и унутрашњих језичких граница, и истиче проблематика пребројавања језика, као и варијетета неког језика, будући да ова питања подразумевају комбинацију лингвистичких и друштвених разматрања, при чему ова друга обично претежу над оним првим. Овај део књиге аутор закључује текстом о (политички мотивисаној) конструкцији српскохрватског језика између краја 19. и средине 20. века, његовој деконструкцији између 1965. и 1995. године, те реконструкцији у данашње време, и то у виду засебних националних стандарда: као српски, хрватски, босански и црногорски (при чему је потоњи сада већ политички и уставно потпуно независан од српског).

Други део књиге, под насловом *О разним лицима језика*, представља избор из текстова написаних и интервјуа датих у току 2001. и 2002. године, изузев последњег прилога, који се овде први пут објављује. Оно што повезује ова поглавља јесте данашњи српски језик, махом у свом ружнијем облику. Након расправе о значењу вишејезичности, у поглављу *Значење вишејезичности и вишекултурности у европској Години језика*, и то на три плана — планетарном, социјеталном и индивидуалном, те вишекултурности, као емпиријске појавности обележја неке средине (што, како Бугарски истиче, није исто што и мултикултуралност, као општа оријентација која негује то својство), аутор анализира међусобни однос ових двају кључних појмова и пита се да ли један нужно иде с другим. Закључак до којег долази јесте да „вишејезичност и вишекултурност природно иду руку под руку, да је то одвајкада преовлађујућа реалност човековог света — иако повремено потискивана, па и негирана, од стране моћних једнојезичних нација и идеологија” (стр. 168). Романтичарски и националистички идеал ‘светог тројства’ језика, нације и државе преиспитује се у наредном прилогу, *Трагом ‘светог тројства’: језик, нација, држава*, где се истиче да је у питању само уврежени стереотип, као створен за потребе продужене националистичке демагогије и политичке манипулације, а да у стварном животу ствари изгледају сасвим другачије — чињеница је да су се кроз историју језичке, етничке и политичке границе ретко кад преклапале. И мада је језик вероватно најважнија појединачна компонента засебног етничитета, па многе (мање) нације говоре само једним језиком који је само њихов (нпр. Мађари, Албанци, Јапанци, итд.), постоји много случајева да се једна нација служи већим бројем језика (нпр. Белгијанци фламанским и француским, Канађани енглеским и француским, итд.) или да један језик служи већем броју нација (као што су енглески, шпански, француски).

Међуоднос језика и нације, каже Бугарски, ваља посматрати на три нивоа: идеолошки, језик и нација јесу повезани, јер је језик често поли-

тизован у контексту тзв. националног питања неке заједнице; историјски, језик и нација су делимично повезани, јер су се многе нације конституисале заједно са својим језицима (иако постоји и мноштво примера неподударања ових развојних тенденција); теоријски, међутим, језик и нација нису повезани, јер нити језик дефинише захтев да се њиме служи само једна нација, нити је коришћење неког језика услов одређења нације. Сетимо се само ситуације у СФРЈ, где је већина етнонационалних конституената говорила једним језиком. Данас, бивши југословенски народи сви имају своју државу и свој језик, што је свакако резултат индустријског етничког национализма који се јавио наместо пређашњег 'пролетерског интернационализма'.

У наредна два текста, *С којим језиком у XXI век* и *Суновратић љубави мржње*, интервјуа пренетих из *Blic Newsa* и *Булевара*, истиче се позитивна тенденција пост-петоктобарских дешавања. Наиме, смена власти донела је и драстично смањену употребу вербалног насиља. Но, то што је страдала култура јавног вербалног општења никако не значи да је и граматичка структура језика патила за време претходног режима — жаргонизација је показатељ, или бар весник, шире демократизације друштва, тврди аутор. Овде се говори и о статусу српскохрватског језика, који, како Р. Бугарски умесно примећује, и даље постоји на лингвистичко-комуникацијској равни, иако на оној политичко-симболичкој данас говоримо о српском, хрватском и босанском (а сад и црногорском). Разлике међу овим језицима у великој су мери у домену речника, који је најподложнији ванјезичким утицајима, али срж језика остаје изван домаћаја политичара и идеолога. Мада се у следећа три поглавља, *Повраћац љубави мржње*, *Говор нове власти* и *Вербална љубави*, примећује да је говор мржње након петоктобарских дешавања истиснут на медијске маргине, забрињава то што марта 2003. године аутор већ примећује злослутне тонове из редова политичке власти, иако не дириговано већ у виду спонтаних испада појединаца и група (услед поновног пораста национализма). Истовремено, овакви испади сведоче о искривљеном схватању демократије као стања у коме свако без последица може да говори шта му падне на памет. И може, јер одсуство одговорности за јавну реч омогућава сејачима мржње да прођу некажњено. Нова власт такође манипулише речима, и то првенствено заменом теза, што Бугарски подробно и илуструје у тексту под насловом *Говор нове власти*. На пример, „кад је поводом пребијања уредно пријављене и мирне геј параде у Београду постављено питање зашто полиција није адекватно заштитила те грађане од насиља организованих банди 'нормалних Срба', без устезања нам је речено да жртве тог дивљања нису ништа боље ни заслужиле. Сам шеф полиције је уместо одговора изашао у јавност са оценом да наша средина још није сазрела за такве манифестације” (стр. 204).

Последња три поглавља другог дела књиге, *Две речи у једној: лексичке скривалице*, *Откривамо нове скривалице* и *Нови примери жаргонизације*, у којима се говори о једном новом, социолингвистички мотивисаном процесу творбе речи, сливању, те о неким жаргонизованим наставцима, представљају изузетно занимљиво штиво не само морфолозима већ и

свима онима који желе да буду обавештени о развоју лексике данашњег српског језика. Бугарски не само да је приметио и забележио — и у овој књизи, али и у књигама *Лица језика. Социолингвистичке теме* (2001) и *Жаргон. Лингвистичка студија* (2003, друго издање 2006) — овај нови творбени процес, који до пре петнаестак година готово није постојао у српском језику, већ је дао и основне структурне моделе и поделио их по подручјима у којима се најчешће јављају. Будући да се ради о маштовитим речима чији је циљ да привуку пажњу, не чуди податак да су се оне прво појавиле у називима дечјих установа, емисија и игара (*школигорица, школимџијада, жвазбука*), у називима новинских рубрика (*шахоризми, шаланџологија, афокризам*), у политички обојеним речима (*демокраштура, НАТОкрашција, Слобинашор*), у нешто специфичнијим именима изведеним из личних и географских имена (*дафиментшална* (болест), *Нишвил, Чаушвиц*), у називима популарних састајалишта младих (*Jazzavac*), у називима комерцијалних производа (*брзи мазалес, биљолада, Хуџомбон*), у шаљивим називима популарних аутомобила (*варборђини, шкодилак, фиџуар*) и у три области јавне употребе језика где се ове творевине најчешће могу срести: у називима емисија на радију и телевизији (*Џезоари, Рокуменџи, Стрејшковицин, НИНосаурус*), у рекламама (*Фрикомбинуџије!, осФЕСТи се!, ПОПУСТОловина, СИМПОнија*) и у слоганима, графитима и другим политичким порукама с протеста ((како да се) *одСЛОБОдимо, најДОСаднији избори, ДОСманлије*).

Осим сливеница, аутор бележи и нове примере 14 наставака (помињаних и коментарисаних у ранијим радовима) који карактеришу језичке игре и жаргон: *-њак* (*друшџвењак*), *-џија* и *-ић*, суфиксе својствене сфери наркоманије (*џиродонџија, амфић*), *-аш* (*бандераш*), *-џека* (*биљоџека*), *-ос* (*џиџребос*), *-уша*, суфикс који је типичан за јела и пића (*крмељавуша*), а погрдно и за жене (*блајхуша*), затим *-ана* (*џржана*), *-ишка* типичан за омладински жаргон (*џљуџишка*), *-џијада* (*џрабанџијада*), итд. И као да ово све није доста, у српски језик улази (или је већ ушао?) и енглески суфикс *-инџ*, додуше не толико у творби жаргонизама колико у смислу нагомилавања на одређен начин грађених позајмљеница у појединим сегментима лексикона. Тако, поред *миџинџа, џаркинџа* и *џренинџа* сада имамо овакве речи понављено у области спорта (*рафџинџ*), привреде и пословања (*кеџеринџ*), технологије и комуникација (*роминџ*), повремених и забавних активности (*касџинџ*), моде и козметике (*сџајлинџ*), саобраћаја (*вејџинџ*), итд.

Трећи део књиге чине библиографски прилози, као наставак библиографије југословенске социолингвистике, са 66 јединица, објављених највећим делом 2000. и 2001. године. Овај попис публикација од велике је користи свима који се баве социолингвистиком, али и сродним дисциплинама, јер на једном месту нуди целокупну тематску библиографију објављену у току ове две године, па се у том смислу ова књига делом може сматрати и библиографским приручником.

На основу свега реченог, књига *Нова лица језика. Социолингвистичке теме* представља веома значајан допринос проучавању језика гледаног кроз призму друштва, а, због пријемчивог стила којим њен аутор,

Ранко Бугарски, пише, ова студија сасвим сигурно чини занимљиво штиво не само лингвистима него и онима којима изучавање језика није ужа струка.

Сабина Халујка-Решетар

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за англистику
Нови Сад
halupka.resetar@ff.uns.ac.rs

(3) *Селективна социолингвистичка библиографија
СФРЈ / СРЈ—СЦГ / Србија 1967—2007.*

Београд: Народна библиотека Србије, 2009, 124 стр.

Поред речника, наизглед најнезахвалније књиге за приказивање јесу библиографије, јер у њима нема уобичајених поглавља, одељака, расправа, објашњења, примера и осталог што би се могло представити, описати и критички сагледати. Уместо свега тога, у библиографијама централно место заузимају презимена и имена аутора, и наслови њихових дела, при чему су и једни и други разврстани по неком принципу. У оваквим књигама, више од свих, има убедљиво највише ликова, а задатак приказивача састоји се у томе да открије оно што је делима тих ликова заједничко, те да представи, опише и критички сагледа њихове улоге, заслуге, али и међуодносе, онако како то из организације саме библиографије и пратећег материјала може да ишчита.

Нит која у *Селективној социолингвистичкој библиографији СФРЈ / СРЈ—СЦГ / Србија 1967—2007* повезује све укључене радове јесте област социолингвистике, под којом Ранко Бугарски, као њен творац и дугогодишњи састављач, подразумева две испреpletене целине: прва би се могла назвати социолингвистиком у ужем смислу и обухватала би „све што је несумњиво социолингвистичке садржине” (стр. 8), тј. све оне друштвено условљене појаве које се систематски испољавају у језику или путем језика и отуда подлежу научном истраживању и описивању, од којих се посебно истичу следеће: дијалекти, двојезичност, језичка култура, језичка политика, језичке промене, језички контакти, језички варијетети, језик и држава, језик и друштво, језик и идентитет, језик и идеологија, језик и култура, језик и нација, језик и пол/род, језик и политика, планирање језика, раслојавање језика, стандардизација, стандардни језик, ставови према језику, жаргон (уп. Предметни регистар). Друга целина чинила би социолингвистику у ширем смислу, „са макар неком видљивијом компонентом те [= несумњиво социолингвистичке] врсте” (стр. 8), у чијем би се обухвату налазиле теме из доминантно других области лингвистике, које се посредно или периферно могу довести у везу с предметима интересовања социолингвистике у ужем смислу, као што су адаптација страних имена, језик рекламе, језик у медијима, лажни пријатељи, настава језика, неологизми, позајмљивање, псовке, сли-

венице, стране речи, терминологија, транскрипција, учтивост (уп. Предметни регистар). Наравно, имајући у виду снажну међуусловљеност и не баш лаку раздвојивост ужег и ширег поимања ове дисциплине, кључна реч ‘социолингвистичка’ у наслову *Библиографије* својом довољном општошћу лепо премошћује и спаја оба њена аспекта.

Почечи ове библиографије сежу у 1985. годину, када њен аутор постаје стални југословенски дописник Библиографије европске социолингвистике, која излази као додатак Нимајеровог годишњака *Sociolinguistica: Internationales Jahrbuch für Europäische Soziolinguistik*, тј. *Sociolinguistica: Међународни годишњак за европску социолингвистику* (стр. 7–8). У својим годишњим списковима Р. Бугарски је до 1991. године библиографски обрађивао релевантне радове из СФРЈ (II део), потом од 1992. до 2006. радове из Савезне Републике Југославије те Србије и Црне Горе (III део), да би се од 2007. године усредредио на радове из Србије (IV део); период пре званичног почетка рада на овом пројекту, од 1967. до 1984, представљен је, како каже састављач (стр. 8), „изразито селективно” (I део). Сегменти овог текста објављивани су и раније, у *Зборнику Мајице српске за филологију и лингвистику* (XLI/2, 1998), као и у ауторовим књигама *Лица језика* (2001), *Нова лица језика* (2002, друго издање 2009), *Језик и култура* (2005) и *Европа у језику* (2009). Са задовољством се може констатовати како се предана библиографска делатност Р. Бугарског наставља и данас, на радовима који су се појавили током 2008. године и који су обрађени у склопу његове најновије књиге *Европа у језику* (2009), приказане у првом делу овог прилога.

Радови који су уврштени у *Библиографију* бирани су на следећи начин: прво, наравно, они које су домаћи аутори (из СФРЈ, СРЈ—СЦГ и Србије, у складу с поменутом периодизацијом) објавили у својој земљи, док су делимично заступљени радови домаћих аутора штампани у иностранству и радови страних аутора штампани код нас; нису укључивани радови страних аутора који се баве нашим социолингвистичким темама, а објављени су у иностранству (стр. 7). Надаље, према упутствима уредника Библиографије европске социолингвистике, првобитно су били уношени само штампани и оригинални (тј. непреведени) радови у часописима и зборницима, дужине најмање седам страна, као и монографске публикације, што значи да необјављене дисертације и реферати, те прикази и новински чланци нису били узимани у обзир. Но, садашња библиографија знатније је проширена, уз остало, речницима, најважнијим преведеним књигама и понеким новинским текстом (стр. 8), тако да коначна *Селективна социолингвистичка библиографија* садржи укупно 935 нумерисаних јединица, које је написало, самостално или у коауторству, неких 380 аутора.

Организација самог пописа врло је једноставна и прегледна: у оквиру посебних библиографских записа, за сваку од посматраних година типично се наводе, абecedним редоследом презимена аутора и писмом на којем је дата јединица штампана, следећи подаци, према врсти рада: на почетку увек презиме и пуно име аутора, па онда (1) за чланке у часописима — наслов, назив и број часописа, и опсег страна, (2) за чланке

у зборницима — наслов, назив зборника, град и издавач, и опсег страна, и (3) за књиге — наслов, град и издавач. Иако спада у категорију неанотираних, ова библиографија „код једног броја крајње неодређених наслова” (стр. 8) додаје општу назнаку теме, у косим заградама. Поред овог помоћног средства, *Библиографија* је опремљена још неким, која је чине још потпунијом, кориснијом и предусретљивијом према кориснику. Ради се о пратећем материјалу — оном испред централног дела, који чине Предговор, с важним подацима о настанку и развоју ове библиографије (који су више пута употребљени и у овом приказу), и Скраћенице серијских публикација, те оном иза централног дела, који чине Регистар имена, Предметни регистар и Регистар наслова серијских публикација, при чему се у сваком од њих бројевима упућује на конкретне радове везане за дати регистар. Захваљујући оваквој апаратури омогућено је претраживање *Библиографије* на више начина: преко одређене године, преко одређеног аутора, преко одређеног аутора у одређеној години, преко одређене шире или уже тематске области и преко одређеног часописа, док се суптилнијим претраживањем може утврдити које су социолингвистичке теме привукле највише пажње домаћих аутора, који су се све аутори бавили социолингвистичким темама и, не на последњем месту, колика је била социолингвистички оријентисана продукција појединих аутора у појединим годинама или збирно.

На крају, намећу се и два питања: који је циљ *Библиографије* и која је њена циљна публика. Како Бугарски скромно објашњава у Предговору, „њен основни задатак више је практичне природе: да омогући кориснику брз увид у генералну слику подручја и раздобља на које се односи” (стр. 9). Међутим, домети ове библиографије далеко надилазе овако постављен циљ, будући да, прво, својом свеобухватношћу и репрезентативношћу, пружа заокружену слику о дешавањима на домаћој социолингвистичкој сцени (или тачније, домаћим социолингвистичким сценама) у распону од читаве четири деценије, која се настављају и данас, након овде закључне 2007. године; и друго, својом тематском разврстаношћу, она пружа драгоцен извор библиографских информација свим садашњим и будућим истраживачима у области социолингвистике и, посредно, лингвистике уопште — студентима основних, дипломских и докторских студија, као и њиховим професорима и менторима, које овде чека обиман, исцрпан и прецизан преглед чланака и књига, понекад њима и непознатих, за чије би им самостално проналажење било потребно врло много времена.

То врло много времена утрошио је, на добробит целокупне академске заједнице на овим просторима, Ранко Бугарски, творац и дугогодишњи састављач *Селективне социолингвистичке библиографије СФРЈ / СРЈ—СЦГ / Србија 1967—2007*, која представља јединствен библиографски подухват не само у нашој средини. Због свог изузетног општекултурног значаја, било би веома корисно размотрити могућност да се ова библиографија претвори у електронски облик, претражив по различитим параметрима, и постави на интернет (можда на сајт Народне библиотеке Србије, њеног издавача), где би бесплатно била доступна свима заинте-

ресованима. Поред знатно шире доступности и целовитије претраживости, тиме би умногоме било олакшано и њено допуњавање новим библиографским јединицама, које њен неуморни и истрајни аутор готово свакодневно дописује. А уколико би се овој додале и електронске верзије осталих обимних домаћих лингвистичких библиографија, које се редовно објављују у *Јужнословенском филологу*, *Нашем језику* и другим публикацијама, и, зашто да не, неких нових библиографија које ће тек настати, наша — и не само наша — наука о језику добила би обједињен, савремен и актуелан библиографски ресурс с вишеструком применљивошћу у научноистраживачком раду не само домаћих, него и страних лингвиста.

Терџко Прџић

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за англистику
Нови Сад
tprcic@eunet.rs

UDC 81'1:929 Ћипић D. (082)

Зборник Инстџиџиџа за срџски језик САНУ I
(Посвећено др Драгу Ђупићу поводом 75-годишњице живота).
Београд: Институт за српски језик САНУ, 2008, 663 стр.

Зборник инстџиџиџа за срџски језик САНУ I, који је објављен крајем 2008. године, посвећен је др Драгу Ђупићу поводом 75-годишњице живота и вишедеценијског рада.

Зборник сачињава 57 радова реномираних лингвиста, који су те радове написали по позиву, а позиви су, као што је и уобичајено, били упућени лингвистима од научноистраживачког искуства и угледа, што је била и гаранција квалитета њихових радова.

У *Зборнику* након краће *Биографије*, следи *Библиографија*, а потом радови писани на српском, руском и пољском језику поређани по азбучном реду презимена аутора.

Проблемску разноврсност радова у *Зборнику* показују већ наслови радова, а имена аутора и наслови њихових радова јесу: Нада Арсенијевић, *Семантичко-синтаксичке карактеристике глагола јести*; Марта Бјелетић, *Ни сеџан ни савјеџан*, Недељко Богдановић, *Антропологијска лексика у Речнику џовора Загарача Драга и Жељка Ђупића*; Маринко Божовић, *Инфинитив, аорисџ и имперфекџ у џоибарским џоворима*; Драга Бојовић, *О суџласнику х у џовору Поџарја*; Жарко Бошњаковић, Данка Урошевић, *Падеџи у функцији џемџоралноџ деџтерминаџора инклузивноџ џиџа у џовору Смедеревскоџ Подунавља*; Вељко Брборић, *Надимџи за жене у једном делу Херцеџовине*; Милета Букумирић, *Акцентџ џрилоџа у џоворима северне Меџохије*; Славко Вукомановић, *О именицама муџкоџ рода на*

-а; Владимир Гутков, *Русский филолог Петр Лавровский о сербском языке и югославянах*; Милан Драгичевић, *О акценцима глаголских облика у говору Срба Лапачког њоља*; Радмила Жугић, *Еквиваленци темпоралног беспредлошког адвербалног зенишва у говору јабланичког краја (стање у осталим призренско-тимочким говорима и њихов ушницај на косовско-ресавске говоре)*; Валентина Зенчук, *Варијативни синтаксички облици као предмет за сагледавање из угла нормативистике*; Милка Ивић, *О једној специфичној придевској употреби*; Пер Јакобсен, *У изрази за идеалном формом: о језичком јуризму у Европи*; Јелена Јовановић, *Колокација — са лингвистичког и стилског гледишта посматрана*; Миодраг Јовановић, *Последице додира и прелиштања различитих акценатских система у црногорским говорима*; Милош Ковачевић, *Експресивне синтагме са суперлативним значењем*; Ана Кречмер, *О контрастивном процесу у лингвистичким изражавањима*; Александар Лома, *Загарачко ушка 'змија' и с.-х. б(ј)елоушка 'Natrix natrix'*; Władysław Lubaś, *Polityka językowa niektórych krajów słowiańskich wobec dialektów*; Милош Луковић, *Историјски оквир образовања говора источнохерцеговачког дијалекта на подручју Мораче и Роваца*; Јордана Марковић, *Прозодијски систем(и) призренско-тимочких говора*; Софија Милорадовић, *Незайажена минијатура дијалекатске лексикографије*; Радивоје Младеновић, *Показне заменице на југозападу Косова и Метохије*; Драгана Мршевић-Радовић, *О ушницају жаргонске лексике на стандардну фразеологију*; Милош Окука, *Зетско-рашки дијалект српског језика*; Бранислав Остојић, *Творбена структура дробњачких топонима и њихова семантичка идентификација*; Ђорђе Оташевић, *Придеви и прилози с негативним префиксом дис-*; Звездана Павловић, *Семантички сродни термини који су ушницали на формирање онима, у првом реду оронима, и њихова географија*; Слободан Павловић, *Просторне метафоре у старосрпском квалификативном јадежном систему*; Драгољуб Петровић, *Снежана Гудурић, Неоакуш на северном подножју Рудника*; Снежана Петровић, *О шурцизмима гаваз / каваз, голсуз / колсуз, зумрија / кумрија*; Асим Пецо, *Прилог промјени мушких личних имена тата Марко и Мирко*; Мато Пижурица, *Прилог географији и етимологији речи: остулина, сијерма, вијерма*; Предраг Пипер, *О нормативној лингвистичкој термину*; Јованка Радић, *Пароним — од логичког до лингвистичког термина*; Милорад Радовановић, *Које су улоге језика човеку најважније?*; Милица Радовић-Тешић, *Пива и Тара у нашој речничкој литератури*; Никола Рамић, *Акцентна именичких замјеница у говору Боџаца*; Радојка Цицмил-Реметић, Слободан Реметић, *Из хидронимије Пивске планине*; Герхард и Светлана Ресел, *Етнографски елементи у романима Милована Данојлића*; Стана Ристић, *Речи са негацијом у дијалекатском Речнику Загараца*; Владислава Ружић, *Синтаксички сјојевци с изразима тата рачунаји на то / с тим*; Радоје Симић, *Теоријска разматрања о реченици*; Андреј Собољев, *Из названий молочных продуктов в пиперском говоре*; Живојин Станојчић, *О уобличавању књижевног језика*; Димитрије Стефановић, *Нешто о језику библијских цитаата у аутобиографији свештеника Петра Римског (1800—1874)*; Рада Стијовић, *Употреба инфинитива у данашњем говору Бјелогавлића*; Јелица Стојановић, *Судбина инструментала без предлога за означавање просторних одно-*

са у историји српског језика (уз поређење са ситуацијом у осталим словенским језицима); Срето Танасић, *Стандардизација језика као социолингвистичка појреба*; Богдан Терзић, *Драго Ђупић као проучавалац језичке културе*; Светлана Толстой, *Серб. варован, варовати и их семантичке коррелјате*; Љубисав Ђирић, *Неке лексичке и грамаиичке појединости у иројском варошком говору*; Егон Фекете, *Суйстандард у стандарду*; Милосав Чаркић, *Упојреба грамаиичких катјегорија времена у српској ејској народној поезији*; Милан Шипка, *Поријекло и значење хоронима Срјска*.

Главне области научног занимања др Драга Ђупића јесу српска дијалектологија (у којој је стекао и највећу научну афирмацију), ономастика, историја језика и савремени српски језик. У оквиру широке области савременог српског језика научна интересовања овог лингвисте знатним делом обухватала су питања нормативне лингвистике и језичке и говорне културе. Управо о тим интересовањима говори рад Б. Терзића *Драго Ђупић као проучавалац језичке културе*. Циљ рада јесте да у општим цртама прикаже деловање Драга Ђупића везано за језичку културу и стандардизацију српског језика. У обимном стваралачком опусу овог лингвисте значајно место заузимају радови различитог обима и профила посвећени питањима српске језичке културе и нормативистике. Обим и квалитет научно-стручне продукције Драга Ђупића у овим областима чине га поузданим тумачем језичких појава у наведеној сфери, чији резултати представљају значајан допринос друштвеној комуникацији.

Пошто би појединачно приказивање свих радова штампаних у *Зборнику* заузело много простора, издвојићемо само неке од њих. Избор је пао на оне радове који се на различите начине баве језичком културом. Будући да је Драго Ђупић и данас међу нашим најагилнијим посланицима на пословима подизања нивоа језичког образовања и неговања језичке културе, важно је истаћи радове из *Зборника* њему посвећеног, који се баве овим важним областима савременог стандардног српског језика.

Валентина Зенчук у раду *Варијативни синтаксички облици као предмет за сагледавање из уља нормативистике* показује како се повлачење словенског генитива из употребе у савременом српском језику одражава на норму. Појава повлачења словенског генитива из употребе карактеристична је за језик средстава масовног информисања, међутим јавља се и у другим функционалним стилевима савременог српског језика. Ова појава, како је и анализа показала, условљена је једним од фактора семантичке, синтаксичке или стилске природе или њиховим збиром, у зависности од конкретног случаја.

У раду Пера Јакобсена *У појрази за идеалном формом: о језичком пуризму у Европи* разматра се проблем језичког пуризма као појаве која је карактеристична за различите европске народе у различитим временима. Пуризам (као тежња за апсолутном језичком чистотом) представља важан елемент на пољу језичке културе једног народа. Јакобсен показује разне врсте и аспекте овог културног језичког феномена узимајући за пример пуризам у неколико европских језика: исландском, норвешком, данском, италијанском, немачком и хрватском.

Чланак Предрага Пипера *О нормативној лингвистици* има за предмет неке од кључних елемената дискурса нормативне лингвистике: комуникативне улоге „кодификатора”, „едукатора” и „реализатора”, као и квалификаторе оцене степена нормативне исправности исказа, однос између нормативне, проскриптивне и проспективне лингвистике. Овај рад значајан је пре свега зато што указује на правац у коме треба да се даље развија српска језичка култура. Аутор усмерава на оне области које нису (довољно) истражене стварајући тиме перспективе развоја српске језичке културе.

Срето Танасић у раду *Стандардизација језика као социолингвистичка појављива* разматра савремену социолингвистичку ситуацију у Црној Гори. Аутор оцењује оправданост идеја о изградњи посебног стандардног језика или о преименовању и преправкама стандардног српског језика. С обзиром на то да пројекат стварања новог стандардног језика у Црној Гори нема ни државну ни лингвистичку оправданост, што је у раду и показано, аутор упозорава на то да је погрешно улазити у реализацију таквог пројекта. Стварање новог стандардног језика — црногорског, нанело би непроцењиву штету Црној Гори, њеном јединству а посебно њеној култури.

Егон Фекете у раду *Суштински стандард у стандарду* анализира однос супстандардних (колоквијалних) лексичких јединица на супрот стандардних (стандардизованих) речи које се јављају и употребљавају у савременом српском језику. Аутор инсистира на што јаснијем дефинисању жаргона у склопу општег лексичког фонда као и јаснијем разграничавању речи које припадају жаргону или сленгу од оних које припадају стандардном српском језику.

Посматрано у целини, у радовима које доноси *Зборник институција за српски језик САНУ I* поред проблемске присутна је и теоријско-методолошка разноврсност. Примењени су различити методи, старији и новији, али увек такви који су обезбедили успешност анализе и поузданост закључака.

Зборник Институција за српски језик САНУ I по проблемској и теоријско-методолошкој разноврсности, актуелности и научном доприносу српској и словенској лингвистици представља изузетно значајну књигу. Издавање *Зборника* значајно је и због тога што је тиме започета нова едиција у издавачкој делатности Института за српски језик Српске академије наука и уметности.

Марина Николић

Институт за српски језик САНУ
Београд
marina.nikolic@isj.sanu.ac.rs

Првослав Радић. *Койаонички говор. Етнографски и културолошки преглед*. Београд: Српска академија наука и уметности, Етнографски институт, Посебна издања, књ. 70, уредник Драгана Радојичић, 2010, 365 стр.*

Књига *Койаонички говор* састоји се из дванаест целина: I *Увод* (11—23), II *Поглед на койаоничку област* (24—38), III *Основне одлике койаоничког говора* (39—143), IV *Стање на койаоничким ободима* (144—180), V *Койаонички говор и суседни дијалекти* (181—204), VI *Койаонички говор између архаизама и иновација* (205—220), VII *О етно-лингвистичким суштинским и културолошким слојевима* (221—238), VIII *Койаоник у културолошком огледалу српског народа* (239—286), IX *Дијалекатски текстови* (287—327), X *Закључак* (328—337), XI *Литература, извори, скраћенице* (338—356) и резиме на енглеском језику: XII *The Kopaonik speech — Ethnogeographical and cultural approaches* (357—361). На почетку је дат *Предговор* (9), а на крају *Индекс цитираних аутора* (362—365).

Аутор је као сарадник Одбора за дијалектологију САНУ копаоничку област први пут посетио 1987. године, и као резултат те посете настала је студија о говору села Мрче.¹ Овај податак говори у прилог томе да је монографија која се пред нама налази резултат ауторовог вишегодишњег интересовања за копаоничку област. Сам аутор на једном месту каже да од те прве посете овој области нису престајала његова интересовања за Копаоник и његову околину.

У *Уводу* аутор говори о Копаонику (копаоничкој области) кроз историју почев од преднемањичке Србије до данашњих дана, као и о истражености испитиване области у општијем смислу. Напомиње да су историографски подаци успели наметнути „предоцбу” о мешовитом карактеру ове дијалекатске зоне. Каснија лингвистичка истраживања, која нису ни тежила ка целовитој истражености, показала су да већи део копаоничке области припада косовско-ресавском дијалекту и то да ова област, ипак, није у тој мери неуједначена као што су то показивала прва етномиграциона и етнографска истраживања.

У нашој дијалектолошкој науци је уобичајено да се на почетку рада дају подаци о испитиваној области. Првослав Радић је то и учинио у поглављу *Поглед на койаоничку област* (24—38), где је дат преглед *Койаоника кроз векове* (24—29) и *Етничка и етномиграциона скица (XIX и XX век)* (29—38).

Трећа целина монографије коју приказујемо насловљена је *Основне одлике койаоничког говора* (39—143). У овом делу, што је и очекивано за

* Прилог је настао у оквиру рада на пројекту *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора* (148001) који у целини финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

¹ Првослав Радић. „Цртице о говору села Мрче у куршумлијском крају”. *Српски дијалектолошки зборник XXXVI* (1990): 1—74.

дијалектологију, аутор се бавио питањима *Акцентиа* (39—56), *Фонетике* (56—70), *Морфологије* (71—80), *Синтаксе* (80—87), *Творбе речи* (88—103), *Лексикологије и фразеологије* (103—139) и *Разведености копаоничког дијалекта* (139—143).

Испитивани говор карактерише троакцентски систем са два силазна акцента и дугоузлазним акцентом, уз добро посведочене трагове метатонијског акута. Овде су стабилне преакцентатске дужине у случајевима када није дошло до померања акцента на претходни слог. Питању акута аутор монографије је посветио десетак страна. Мноштво примера, који иначе не мањају у овој монографији, потврђују ове и остале запажене појаве.

У дијалектолошким монографијама лексикологија је често, неправедно, заостављена, што у овом случају није реч. Првослав Радић је у својој монографији дао и речник са око осам стотина лексема чија су значења, углавном, дијалекатски обележена у односу на књижевни језик. Лексика се може издвојити као особеност копаоничке области, која уједно и најбоље сведочи о културолошкој посебности испитиване територије. Аутор је дао и кратку лексичко-семантичку анализу забележене лексике, што је од вишеструке користи.

Четврта целина, *Стање на копаоничким ободима* (144—180), подељена је на *Северни и североисточни крај* (146—156), *Источни крај* (156—163), *Југоисточни и јужни крај* (163—172) и *Западни крај* (172—174). У свакој од ових целина, осим последње, аутор се бавио акцентом, фонетиком, морфологијом, синтаксом и творбом речи. На крају је, као и у претходном поглављу, дата *Разведеност на копаоничким ободима* (174—180).

Када је у питању дијалекатска структура копаоничке области, пре свега њени периферни делови, приметни су утицаји два суседна дијалекта, једног из правца запада и другог из правца југоистока. Томе је аутор посветио пето поглавље, *Копанонички говор и суседни дијалекти* (181—204).

Поглавље *Копанонички говор између архаизама и иновација* (205—220) подељено је на две целине: *Копанонички архаизми* (205—209) и *Ка језичким иновацијама* (209—220). Иако је, у лингвистичком смислу, понекад врло тешко разграничити архаичне појаве од иновација, природа копаоничке области одредила јој је улогу неке врсте острва на српској етнографској и дијалектолошкој карти. То јој је и омогућило да сачува извештан број архаичних црта, које се у другим говорима овог типа не јављају, или се јављају у ограниченијем обиму.

У целини *О етно-лингвистичким суседностима и културолошким слојевима* (221—238) насловљене потцелине су: *Из словенских старина* (221—226) и *На путу миксологије* (226—238). Пратећи „словенске старине” (метод упоредне анализе језичких чињеница у дијалекту и одабраним писаним споменицима), Првослав Радић закључује да не може бити сумње у то да су „стари српски културолошки слојеви оставили своје јасне трагове у копаоничком крају”. Архаичност копаоничке области потврђују како бројни граматички и лексички архаизми, тако и богата слојевитост у недовољно испитаној ономастици овога краја. У другој цели-

ни овога поглавља аутор покушава да проникне у још увек недовољно познат удео других балканских народа и њихових језика, при чему се ослања и на новије научне податке о траговима других, претежно сточарских народа. На лексичком се плану указују остаци махом балканско-романског супстратског слоја, препознатљиви и у другим балканским језицима, и то посебно у сточарској терминологији. Трагови овог језичког порекла препознају се и у копаоничкој топономастици и антропониимији, где су сачувана сведочанства и о другим наносима ширеним у прошлости овим делом Балкана.

Поглавље *Копаноник у културолошком огледалу српског народа* (239—286) има поднаслов: *Језик о народном животињу* (238—265) и *Трагом народне поезије* (265—286). Према ауторовим речима, стара средњовековна етничка и културна обележја српског народа овога краја сачувана су захваљујући „анонимности” у којој се одвијао тамошњи народни живот. У оквиру другог поднаслова се, поред осталог, даје и занимљива анализа разнородних фолклорних творевина, где је своје место нашао и један етномузиколошки обрађен запис.

Дијалекатски текстови (287—327) јесу девета целина ове монографије. Текстови су разврстани по тематици и илуструју сваки испитивани пункт. Аутор напомиње да је дијалекатским текстовима посветио посебну пажњу, али је из концепцијских разлога у овој монографији пренесен тек незнатан део обрађеног материјала. Несумњиво је да ће објављивање тих дијалекатских записа бити вредно како за лингвистичка, тако и за етнографско-културолошка истраживања.

Из приказане структуре може се видети да ова монографија није замишљена као дијалектолошка студија у уобичајеном смислу, што на једном месту и сам аутор напомиње. Њен циљ није био да детаљно представи различите језичке нивое (акцент, фонетика, морфологија, синтакса итд.), већ је тежила да „синтетички изнесе основне језичке особине које обједињују један говорни тип и трага за типовима језичке варијантности и слојевитости у светлу етнографске и етномиграционе структуре ове области”. Наше мишљење је да је аутор и успео у својој намери. Првослав Радић је копаонички говор, који припада косовско-ресавском дијалекту, сагледао кроз ужу и ширу копаоничку област, укључујући у то више питања — основне изоглосе, дијалекатску разведеност, утицај суседних дијалеката, дијалекат и миграције, питање етно-лингвистичког супстрата и друго.

Мирјана Петровић-Савић

Институт за српски језик САНУ
Београд
Mirjana.Petrovic@isj.sanu.ac.rs

Станислав Станковић. *Границе призренско-тимочких говора у власотиначком крају*. (Монографије 5).
Београд: Институт за српски језик САНУ, 2008, 247 стр.

Књига *Границе призренско-тимочких говора у власотиначком крају* резултат је вишегодишњих ауторових истраживања на подручју власотиначке околине за потребе израде магистарске тезе *Границе зајлањскога говора у власотиначком крају*.¹ Књига садржи поглавља: I *Власотиначки крај и његови говори, из лингвистичке географије, о истраживању* (13–54), II *Призренско-тимочки говори у власотиначком крају* (57–118), III *Дијалекатски текстови* (121–161), IV *Литература* (165–185). Поглављима претходи *Реч на почетку*. Резиме рада преведен је на више језика: руски (187–195), немачки (198–207), француски (208–218) и енглески (219–229). Након резимеа следи попис пунктова и скраћеница, *Пунктови, њихове и остале скраћенице* (231–232), *Сјисак карата и табела* (233–234), *Предметни реџистар* (235–239), *Реџистар географских имена* (240–243) и *Реџистар личних имена* (244–246). На завршним страницама књиге налази се и белешка *О аутору*.

На почетку првог поглавља, говорећи *О географији, становништву и историји власотиначкога краја*, аутор на основу антропогеографских проучавања, и с потпуним списком истраживаних насеља, идентификује подручје истраживања и упућује читаоца на простор средњег и доњег слива реке Власине. На основу етнолошке и историографске литературе износи податке о пореклу и структури становништва, као и најважније историјске чињенице о испитиваном подручју. Дobar увид у просторно ситуирање власотиначког краја пружају три приложене (географске) карте: Карта 1: *Власотиначки крај на маји југоисточних области Републике Србије*; Карта 2: *Власотиначки крај и суседне области*; Карта 3: *Власотиначки крај*.

Након исцрпног прегледа антропогеографских, историографских и етнолошких чињеница о власотиначком крају, С. Станковић, у виду добро конципираног прегледног синтетичког чланка, даје детаљан увид у *Дијалектологику проучавања призренско-тимочких говора у власотиначком крају и суседним областима*. Да је скратио пут и одмах пошао од релативно коначних класификација говора призренско-тимочке зоне, лишио би нас корисних информација на основу којих чврсто стоје његова каснија закључивања. Уз то, да је ишао пречицом, и онда када не би изгубио на уверљивости, били би неправедно превиђени несумњиво заслужни испитивачи ових говора, међу којима је било и великих имена (попут А. Белића) и аматера ентузијаста. Међу првим лингвистима који су се интересовали за ове говоре био је Бура Даничић. Најпре је тражио

¹ Рад је одбрањен на Филолошком факултету у Београду 2002. године пред комисијом у саставу: проф. др Радоје Симић, проф. др Милорад Дешић, проф. др Недељко Богдановић.

информације (од П. Матковића и М. Ђ. Милићевића) о акценту села из околине Врања, Лесковца, Ниша, Пирота и Прокупља, да би исте (1880) године посетио лужнички, власински, грделички и лесковачки крај и само Власотинце. (Претпостављам да о Даничићу данас у филолошкој науци има довољно података, укључујући и библиографске, што значи да је сувишно реинтерпретирати Војиновића формулацијом: „Колико је данас познато, Ђ. Даничић није оставио значајније дијалектолошке трагове о говорима ових предела.” В. стр. 24) Први важан корак учинио је Олаф Брох (1903), а потом А. Белић (1905. и 1911). И Белић и каснији проучаваоци (нпр. П. Ивић и Н. Богдановић), којих је у последњих петнаестак година било много, Брохово сналажење, будући да је у питању странац, уз то и први истраживач овог говорног подручја, оцењују безмало задивљујућим, што никако не значи да су његови многи налази без мањкавости. Станковић о свим овим истраживањима, укључујући и етнолингвистичка и ономастичка, даје довољно поузданих информација; при томе он се не устеже ни од њихове оцене. Иза кратког закључка (насловљеног *Реч на крају*) следе две карте (4 и 5): *Просирирање говорних тийова у власотиначком крају према О. Броху и Просирирање ПТГ [призренско-тимочких говора] у власотиначком крају према А. Белићу*. Добро је поступио што је за матрицу обеју карата узео ону са својим убележеним пунктовима. Доказ је то и сигурности у распоред изоглоса на испитиваном подручју.

Део истог поглавља *Из лингвистичке географије и о овоме истраживању* (37—54) опет је садржајан, али готово целим првим делом превише уџбеничког карактера и поиздалека у односу на конкретну тему (дат је историјат и стање лингвогеографских истраживања у нас и у Европи), будући да је (како сам аутор каже) „Предмет и циљ овога истраживања [...] инвентар и пружање главних разликовних маркера лужничкога, запаљскога и јужноморавскога говорног типа и прецизирање њихових ивичних линија на власотиначком терену.” (стр. 49). У другом делу, насловљеном *О овоме дијалектолошком (и лингвогеографском) истраживању*, показује Станковић добро познавање методологије и технике лингвогеографских истраживања. Једина замерка тичала би се донекле нејасних разлога (за мање упућене) зашто је издвојио и врло исцрпно представио три истраживачка (запаљска) пункта — Златићево, Рамни Дел и Долњи Присјан. За њих је везао (под овим поднасловом) кратак завршни осврт и конкретну језичку анализу у поглављу које следи (стр. 61—75). Читалац ће најпре претпоставити да су за остало подручје из ранијих истраживања поуздани релевантни подаци.

Призренско-тимочки говори у власотиначком крају наслов је другог и централног поглавља књиге (стр. 57—118), с поднасловима: *О призренско-тимочкој дијалектској области* (кратко и прегледно аутор наводи архаизме и иновације у овој зони, наравно идући за Ивићем и Белићем), *Неке карактеристике запаљскога говора на власотиначком земљишту* (овај део садржи доста ауторове теренске грађе, зналачки интерпретирани у релацијама са ранијим истраживањима; сигурност и добру обавештеност о овом говору показује двама завршним освртима — *Из дисфе-*

ренцијалне *поддијалекатске лексике* и *Мали реџистар зајлањских речи*), *Просијрање дисинктивних особина призренско-шимочких говора у власо-иначком говору* (најпре у виду четири табеле диференцијалних особина лужничких, заплањских и јужноморавских говора — фонетских, акценатских, морфолошких и лексичких, а потом, према истим нивоима, у виду 25 карата, беспрекорних у сваком погледу), *Ареал призренско-шимочких говора у данашњем Власоинцу* (сажет осврт којим се залази и у проблем урбане дијалектологије, који је, смело, и картографски представљен) и *Границе призренско-шимочких говора у власоиначком крају*. Овај завршни део у ствари је закључак, дат јасно, сигурно и сажето, поткрепљен два табелама (*Распоред диференцијалних призренско-шимочких јојава у власоиначком крају по јунктовима* и *Распоред јунктова према припадности говорним типовима*), уз напомену да прва није једноставна за читање и разумевање), да би се на крају завршио одличном картом, насловљеном: *Просијрање ПТГ у власоиначком крају према најновијему истраживању*.

Дијалекатски текстови су увек (наравно и у овој књизи) драгоцени, и то не само као потврда основаности изабраног аспекта истраживања; *Литература*, обимом и избором доказ је изванредне упућености у струку; обимни резимеи на четири језика, са по два приложеним картама (прва према Белићу, а друга према ауторовим истраживањима), потврда су уверења да су говори ове зоне и даље атрактивна лингвистичка тема.

Напред изложеним је показано да се ради о вредном прилогу савременој српској дијалектолошкој науци. Уз све навођене врлине (и понеку замерку), посебно треба поздравити напор да се са екстензивних описа пређе, када је то год могуће, на синтетичне описе.

Драгана Радовановић

Институт за српски језик САНУ
Београд
sarialuka@eunet.rs

UDC 811.163.41'282'342(497.113 Novi Sad)(082)

Жарко Бошњаковић (ур.). *Говор Новог Сада*, свеска 1:
Фонетске особине. Нови Сад: Филозофски факултет,
Одсек за српски језик и лингвистику, 2009, 348 стр.*

Пројекат *Говор Новог Сада* реализује се од 2006. године на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду, у оквиру научног програма Покрајинског секретаријата за науку и технолошки развој. Као ре-

* Прилог је настао у оквиру рада на пројекту *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора* (148001) који у целини финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

зултат рада бројног тима истраживача, под руководством Вере Васић, појавила се и прва свеска, посвећена фонетским особинама говора Новог Сада, која је организована на следећи начин: *Предговор* (7–10), I одељак — *Теоријско-методолошке њосћавке* (11–76), II одељак — *Теренска и експериментална исћраживања* (77–338) и резиме на енглеском језику — *The Speech of Novi Sad Volume 1: Phonetic Characteristics (Summary)* (339–348).

У *Предговору* се наводе следећи разлози за отпочињање рада на овом пројекту:

1. нејезички и нелингвистички — који нам говоре да је „овај зборник радова о говору Новог Сада један облик правдања поверења и враћања дуга граду и факултету, као и Покрајинском секретаријату за науку и технолошки развој, који је финансирао пројекат *Говор Новоћ Сада*” (7);

2. културно-историјски — који сведоче о томе да је Нови Сад, као вишенационалан, вишејезичан и мултиконфесионалан град, током три века свога постојања, са динамичним демографским и привредним развојем знатно „утицао на језичке варијетете српског језика и идиолекте говорника који су се у њега досељавали, у њему школовали и радили, што је довољан разлог за опис говора/говорâ који се у њему говори/говоре” (8);

3. лингвистички — који нас обавештавају о досадашњем слабом интересовању за истраживања градских говора, која су „на српскохрватском језичком подручју била углавном усмерена на говоре на нештокавском дијалекатском подручју (Сплит, Загреб), а на подручју штокавских екавских говора на јужне говоре (Ниш, Пирот, Лесковац, Параћин, Власотинце)” (8), док су говори са истом дијалекатском основицом као и стандардна новоштокавщина (Београд, Бечеј) били ређе проучавани.

У оквиру овог истраживања говора Новог Сада највише пажње било је посвећено акценту, односно његовом преношењу на проклитику, послеекцентским дужинама, квантитету вокала у зависности од акцента, акценту морфолошких категорија и статусу финалних вокалских група, консонантском систему, статусу фонеме *x* и артикулационим особинама фрикатива, као и икавизмима у говору Новог Сада, као једној од типичних особина шумадијско-војвођанског дијалекта.

У првом поглављу налазе се три рада. Први од њих је рад Ранка Бугарског „Теоријске основе урбане дијалектологије” (13–30), у којем се износе основни подаци о настанку урбане/социјалне дијалектологије (дисциплине која је комплементарна традиционалној руралној дијалектологији) како у свету, тако и у бившој Југославији. Затим се говори о социолингвистичком усмерењу урбане дијалектологије с посебним освртом на истраживања Вилијама Лабова, која се базирају на увођењу дистинкције између реалног времена (*real time*) и привидног времена (*apparent time*) (20). Предлажу се неке могуће теме, које би биле интересантне за проучавање говора Новог Сада, наводе се типови језичких варијетета и на самом крају износе ставови које би требало да познају сви они који се баве урбаном дијалектологијом или се спремају за то. Следи рад Љуби-

ше Рајића „Градски говори” (31—46), у којем се најпре износи критички преглед основних приступа истраживању градских говора, а они су: квантитативне и квалитативне методе, стабилност друштвене групе, посматрање споља и изнутра, избор и састав узорка, диглосивне и вишејезичне заједнице. Затим се говори о варијаблама (класна припадност, пола, пол, узраст, друштвена покретљивост, регион, образовање и личност), о временској димензији (стварно и привидно време) и о односу између система и употребе. На крају овог поглавља је рад Жарка Бошњаковића „Испитивања градских говора у Србији” (47—76). У овом раду аутор се критички осврће на досадашња истраживања градских говора у Србији и то с обзиром на подручја истраживања и њихово дијалекатско окружење, време истраживања и ауторе који су се тиме бавили. Исто тако, аутор скреће пажњу на методолошке проблеме истраживања (утврђивање корпуса и његову дескрипцију) и феномене истраживања. Овај рад је посебно значајан јер се на крају наводи библиографија свих досадашњих радова посвећених овој области и, како сам аутор наводи, „свака допуна ове библиографије биће значајан и користан допринос комплетирању библиографије урбане дијалектологије на српскохрватском језичком простору” (48).

У оквиру другог поглавља налази се 14 радова који се, с обзиром на предмет истраживања, могу сврстати у две групе: а) радови у којима су се аутори бавили прозодијским одликама говора Новог Сада и б) радови у којима су се аутори бавили фонетским одликама говора Новог Сада.

Према овој класификацији у првој групи нашло би се следећих девет радова:

1. Жарко Бошњаковић, „Преношење акцената на проклитику у говору Новог Сада” (79—109). Аутор анализира преношење акцената на проклитику у идиолектима аутохтоних Новосађана, с обзиром на следеће критеријуме: пол, узраст, образовање и занимање. Пажња је усмерена на нециљане промене (промене испод нивоа свесног), које су објашњене језичким и нејезичким факторима. Резултати истраживања представљени су помоћу дијаграма, а подаци о информаторима табеларно.

2. Исидора Бјелаковић и Маја Марковић, „Послеакценатска дужина у говору Новог Сада” (110—128). У раду су прво регистроване граматичке категорије и одређен број именичких суфикса у којима се чува послеакценатска дужина у говору Новог Сада, а потом је извршена акустичка анализа вокала под неакцентованим квантитетом у изговору 13 испитаника из Новог Сада. Добијени резултати приказани су графички.

3. Гордана Драгин, „Дистрибуција послеакценатских дужина у језику медија” (129—140). Ауторка прати степен очуваности квантитета вокала после акцентованог слога у говору 24 новинара-спикера из 8 радијских и телевизијских станица у Новом Саду, настојећи да утврди какав је однос прихваћене норме у савременом стандардном српском језику (посматрајући само послеакценатски квантитет) и стања у говору новосадских медија.

4. Маја Марковић и Исидора Бјелаковић, „Квантитет дугих посттоничних вокала у говору Новог Сада” (141—147). У раду је експеримен-

талним фонетским методама извршено мерење трајања дугих послеакцентских вокала у изговору 10 испитаника из Новог Сада. На основу добијених вредности одређене су и просечне вредности за сваког испитаника и за укупну испитану популацију. Резултати су показали да трајање вокала зависи од квалитета вокала. На крају је извршено поређење добијених резултата са резултатима ранијих истраживања.

5. Маја Марковић и Исидора Бјелаковић, „Квантитет наглашених вокала у говору Новог Сада” (148—158). И у овом раду се, као и у претходном, експерименталним фонетским методама мери трајање, али овог пута наглашених вокала у изговору 10 испитаника из Новог Сада. Резултати су показали да трајање вокала зависи од квалитета вокала, док односи између дугих и кратких нису константни, него зависе од природе вокала.

6. Дејан Средојевић, „Експериментално-фонетско испитивање краткоузлазног акцента у новосадском говору — тонска компонента” (159—191). Анализирано је 769 примера 79 речи са краткоузлазним акцентом на прими, које су биле у иницијалном, медијалном и финалном реченичном положају. Утврђене су опште карактеристике тонског кретања на акцентованом вокалу и однос између краја акцентованог вокала и почетка вокала у постакцентском слогу.

7. Маја Стокин, „Прозодијске особине морфолошких категорија у говору старог Новог Сада” (192—214). Предмет овог рада јесте прозодијска анализа морфолошких категорија у говору најстаријих делова Новог Сада (Салајке, Подбаре и Роткварије), спроведена на основу аудитивних записа спонтаног говора два испитаника из ових делова града. Добијена грађа је упоређена са Даничићевом грађом из *Српских акцената* и са резултатима ранијих прозодијских истраживања говора места Каћ, Госпођинци и Жабал у околини Новог Сада.

8. Дејан Средојевић, „Акцент именица у језику водитеља-спикера новосадских телевизијских станица” (215—234). Аутор анализира акценат именица у језику водитеља-спикера информативних емисија новосадских телевизијских станица. Резултати истраживања показују које алтернативе савремени језик и даље чува и како изгледа процес упрошћавања сложеног система акценатских група.

9. Милан Ајџановић и Миливој Алановић, „Прозодијске одлике придевских видских парова у говору Новог Сада” (235—245). Аутори су настојали да утврде правилности у дистрибуцији придевских видских парова и то у контексту слабљења системске морфологизације видске категорије. Корпус за истраживање добијен је анкетирањем студената Филозофског факултета у Новом Саду, као и старијих представника урбаног говора Новог Сада.

Другој групи припада следећих пет радова:

1. Жарко Бошњаковић и Данка Урошевић, „Финалне вокалске групе *-ao*, *-eo*, *-yo* у говору Новог Сада” (246—267). У раду се анализира дистрибуција финалних вокалских група (*-ao*, *-eo* и *-yo*) у говору различитих генерација Новосађана у зависности од типа говорне ситуације,

психолошких, социјалних и језичких фактора, с циљем да се утврди степен актуелности сажимања финалних вокалских група глагола у говору Новог Сада.

2. Жарко Бошњаковић, „Фонема /x/ у говору Новог Сада” (268—286). У раду се анализира дистрибуција фонеме /x/ у идиолектима Новосађана. Грађа је прикупљена двојачко: помоћу интервјуа у различитим деловима Новог Сада и преслушавањем радијских и телевизијских емисија, док се приликом избора информатора водило рачуна о следећим факторима: природним (пол и узраст), друштвеним (образовање, занимање, однос према испитанику итд.) и језичким (артикулација, статус фонеме и позиција). Резултати истраживања представљени су у табелама.

3. Снежана Гудурић, „Прилог проучавању говора Новог Сада: струјни сугласници [ж] и [ш]” (287—296). Ауторка се бави акустичком природом палаталних струјних сугласника [ж] и [ш] у говору Новог Сада и своје резултате пореди са резултатима истраживања природе струјних сугласника у стандардном језику. Такође, како ауторка наводи, овај рад је и својеврстан предлог за анализу акустичке природе сливених гласова у говору Новог Сада. Рад обилује спектралним сликама гласова, односно гласовних низова.

4. Гордана Штрбац, „Икавизми шумадијско-војвођанског типа у говору Новог Сада” (297—309). У раду су анализирани икавизми шумадијско-војвођанског типа у говору становника Новог Сада, с циљем да се утврди како на њихову дистрибуцију утичу: порекло, узраст, образовање, интересовање, тема о којој се говори и контекст у којем се излаже.

5. Жарко Бошњаковић и Драгана Радовановић, „Фонетске варијације у говору избеглица у Новом Саду” (310—338). Рад се може сврстати у ову групу јер се бави фонетским варијацијама, али не у говору Новосађана, него колониста и избеглица из Босне и Херцеговине и Хрватске, који су нашли своје уточиште у Новом Саду, и то с обзиром на следеће факторе: природне (пол и узраст), психолошке (ставови појединца и средине) и социолошке (род, образовање, занимање), као и густину социјалних мрежа остварених у средини живљења (град, село). Тенденције промена у говору избеглица приказане су у табелама.

На крају — треба похвалити велики труд и залагање свих сарадника на овом пројекту, на челу са Вером Васић. Ова књига, настала у години јубилеја (школске 2009/10. године навршило се 55 година од оснивања Филозофског факултета у Новом Саду и исто толико од оснивања студijske групе за српски језик и књижевност) посебно је значајна. Она представља велики допринос развоју урбане дијалектологије на српском језичком простору, као и подстицај за даља истраживања ове врсте.

Бранкица Марковић

Институт за српски језик САНУ
Београд
brankicam@gmail.com

УПУТСТВО ЗА ПРИПРЕМУ РУКОПИСА ЗА ШТАМПУ

Часопис *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* објављује оригиналне радове, научну критику, хронику и библиографију из области филолошких и лингвистичких проучавања. Радови који су већ објављени или понуђени за објављивање у некој другој публикацији не могу бити прихваћени за објављивање у *Зборнику Матице српске за филологију и лингвистику*. Ако је рад био изложен на научном скупу у виду усменог саопштења, податак о томе треба да буде наведен у посебној напомени при дну прве странице чланка.

Језици рада су српски језик, остали словенски језици, енглески, немачки и француски. За радове на српском језику примењује се *Правилник српског језика* Митра Пешикана, Јована Јерковића и Мата Пижурице (Нови Сад: Матица српска, 2010).

1. ПРЕДАЈА РУКОПИСА

Рад послати одштампан на адресу: Уредништво *Зборника Матице српске за филологију и лингвистику*, Матица српска, Улица Матице српске 1, 21 000 Нови Сад, Србија. Електронску верзију рукописа у Word формату (на CD-у или електронском поштом) послати на адресу: jdjuki@maticasrpska.org.rs с назнаком да се ради о рукопису за *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. У електронској верзији не наводити податке о аутору, већ их дати у тексту електронске поруке (назив и седиште установе у којој је аутор запослен, електронска адреса аутора). Ако је аутора више, за свакога навести тражене податке. Штампана верзија рукописа може бити замењена електронском верзијом у .pdf формату. Рукописи се не враћају ауторима.

Рокови за предају радова су 1. април (за прву свеску) и 1. септембар (за другу свеску).

2. ПРОЦЕС РЕЦЕНЗИРАЊА

Радове рецензирају два квалификована рецензента. У року од месец дана од пријема рукописа аутори ће бити обавештени о томе да ли је рад прихваћен за објављивање и да ли је потребно извршити корекције према препорукама рецензената. Поступак рецензирања је анониман у оба смера.

3. ЕЛЕМЕНТИ РАДА (обавезан редослед):

а) име и презиме аутора: у студијама и чланцима изнад наслова уз леву маргину, у приказима испод текста уз леву маргину, курзивом; на-

зив и број пројекта/програма у оквиру којег је чланак настао наводи се у подбелешци, везаној звездицом за наслов рада;

б) наслов рада: верзалом, центриран;

в) сажетак: 100—150 речи, на језику основног текста, без ознаке *Сажељак*; лева маргина увучена 1,5 cm у односу на основни текст;

г) *Кључне речи*: до 10, на језику основног текста; лева маргина увучена 1,5 cm у односу на основни текст; италики;

д) основни текст;

ђ) **ИЗВОРИ И ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА**: малим верзалом („small caps”); центрирано;

е) резиме садржи: име аутора уз леву маргину, наслов рада (малим верзалом, центрирано), испод наслова **Резиме** (центрирано и спационирано), текст резимеа; уколико је рад на словенском језику, резиме треба да буде на енглеском, немачком или француском; уколико је рад на енглеском, немачком или француском, резиме је на српском језику; ако аутор није у могућности да обезбеди резиме на одговарајућем језику, треба да га напише на језику рада, а Уредништво ће обезбедити превод.

ж) назив и адреса установе у којој је аутор запослен и електронска адреса аутора, уз леву маргину; називи сложених организација треба да одражавају хијерархију њихове структуре, један испод другог.

4. ФОРМАТ

а) стандардни: А4; маргине 2,5 cm;

б) фонт: Times New Roman; друге фонтове употребљене у тексту послати као посебан фајл; за црквенословенски текст користити фонт Монах (аутори га могу добити обраћањем на електронску адресу jdjukic@maticasrpska.org.rs);

в) величина слова: основни текст 12 pt, а сажетак, кључне речи, подножне напомене, извори, цитирана литература, резиме, назив и адреса установе и електронска адреса аутора 10 pt;

г) размак између редова: 1,5;

д) напомене: у дну стране (footnotes, а не endnotes), искључиво аргументативне; први ред увучен 1,5 cm у односу на основни текст; линија раздвајања од основног текста: 18 mm;

ђ) за наглашавање се користи *италики* (не **болд**);

е) наслови појединих сегмената рада дају се малим верзалом, увучени за 1,5 cm и интегрисани у почетне параграфе; пожељно је да буду нумерисани (1, 1.1, 1.2, 1.2.1. итд.).

5. ЦИТИРАНЕ ФОРМЕ

а) наслови посебних публикација који се помињу у раду штампају се италиком;

б) цитати се дају под двоструким знацима навода (у раду на српском „...”, у радовима на другим језицима у складу с одговарајућим правописом), а цитат унутар цитата под једноструким знацима навода (‘...’);

пожељно је цитирање према изворном тексту (оригиналу); уколико се цитира преведени рад, у одговарајућој напомени навести библиографске податке о оригиналу; доследно се придржавати једног од наведених начина цитирања;

в) краћи цитати (2—3 реда) дају се унутар текста, дужи цитати се издвајају из основног текста (увучени), са извором цитата датим на крају;

г) пример се наводи италиком, а његов превод под једноструким знацима навода ('...').

6. ЦИТИРАЊЕ РЕФЕРЕНЦИ ИНТЕГРИШЕ СЕ У ТЕКСТ, НА СЛЕДЕЋИ НАЧИН:

а) упућивање на студију у целини: (ГрицкАТ 1975);

б) упућивање на одређену страну студије: (Вечерка 1961: 59—60);

в) упућивање на одређено издање исте студије: (Радовановић 1986²: 66);

г) упућивање на студије истог аутора из исте године: (Бугарски 1986а: 55), (Бугарски 1986б: 110);

д) упућивање на студију два аутора: (Гамкрелидзе—Иванов 1984: 320—364);

ђ) студије истог аутора наводе се хронолошким редом: (HALLÉ 1959; 1962);

е) уколико библиографски извор има више од два аутора, у парентези се наводи презиме првог аутора, док се презимена осталих аутора замењују скраћеницом и др./et al.;

ж) страна имена се у тексту на српском језику транскрибују; у парентези се наводе у оригиналној графици;

з) ако је из контекста јасно који је аутор цитиран, у парентези није потребно наводити његово презиме, нпр.

Ради се, очигледно, о социолингвистичким параметрима комуникације, које детаљно разматра и образлаже М. Радовановић (1986: 67—69).

и) ако се упућује на радове двају или више аутора, податке о сваком следећем раду одвојити тачком и запетом, нпр. (Белић 1958; Стевановић 1968);

ј) рукописи се цитирају према фолијацији (нпр. 2а—3б), а не према пагинацији, изузев у случајевима кад је рукопис пагиниран.

7. ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Најпре се наводе азбучним редом аутора радови објављени ћирилицом, а затим абecedним редом презимена аутора радови објављени латиницом; сви редови осим првог увучени су за 1,5 cm употребом тзв. „висећег” параграфа; у радовима на енглеском, француском и немачком референце ћирилицом се транслитерују латиницом; презиме аутора дати малим верзалом.

Литература се наводи на следећи начин:

а) књига (један аутор):

ГРИЦКАТ, Ирена. *Студије из историје српскохрватског језика*. Београд: Народна библиотека Србије, 1975.

б) књига (више аутора):

RADDEN, Günter, René DIRVEN. *Cognitive English Grammar (Cognitive Linguistics in Practice 2)*. Amsterdam — Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2007.

в) рад у часопису:

НАНН, Adelaide. Verbal Nouns and Adjectives in Some Ancient Languages. *Language* 42/2 (1966): 378—398.

г) рад у зборнику радова:

ПИПЕР, Предраг. О когнитивнолингвистичким и сродно усмереним проучавањима српског језика. Предраг Пипер (ур.). *Когнитивнолингвистичка проучавања српског језика*. Београд: САНУ, 2006, 9—46.

д) речник:

ESJS: *Etymologický slovník jazyka staroslověnského* (red. Eva Havlová), 1—. Praha: Academia, 1989—.

ђ) фототипско издање:

ИВИЋ, Милка. *Значења српскохрватског инструменџала и њихов развој (синтаксичко-семантичка студија)*. Београд, 1954. Београд: Српска академија наука и уметности — Београдска књига — Институт за српски језик САНУ, 2005.

е) рукописна грађа:

НИКОЛИЋ, Јован. *Песарица*. Темишвар: Архив САНУ у Београду, сигн. 8552/264/5, 1780—1783.

ж) публикација доступна on-line:

VELTMAN, K. H. *Augmented Books, Knowledge and Culture*. <<http://www.isoc.org/inet2000/cdproceedings/6d/6d.>> 02. 02. 2002.

СПИСАК РЕЦЕНЗЕНАТА ЗА КЊИГУ LIII
ЗБОРНИКА МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

- доц. др Миливој Алановић, Универзитет у Новом Саду,
Филозофски факултет
- проф. др ЕДИТА Андрић, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет
- проф. др НАДА Арсенијевић, Универзитет у Новом Саду,
Филозофски факултет
- проф. др ТИЈАНА АШИЋ, Универзитет у Крагујевцу, Филолошко-уметнички
факултет
- проф. др ЖАРКО Бошњаковић, Универзитет у Новом Саду,
Филозофски факултет
- проф. др ВЕРА ВАСИЋ, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет
- доц. др ДОЈЧИЛ ВОЈВОДИЋ, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет
- доц. др ДУШАНКА ВУЛОВИЋ, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет
- проф. др ЈАСМИНА ГРКОВИЋ-МЕЉОР, Универзитет у Новом Саду, Филозофски
факултет (дописни члан САНУ)
- проф. др СНЕЖАНА ГУДУРИЋ, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет
- доц. др НАТАША ДРАГИН, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет
- проф. др РАЈНА Драгићевић, Универзитет у Београду, Филолошки факултет
- проф. др МИРОСЛАВ ДУДОК, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет
- доц. др ДУШАНКА ЗВЕКИЋ-ДУШАНОВИЋ, Универзитет у Новом Саду,
Филозофски факултет
- доц. др АНА МАКИШОВА, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет
- проф. др СОФИЈА Милорадовић, Универзитет у Приштини — Косовска
Митровица, Филозофски факултет; научни саветник,
Институт за српски језик САНУ
- доц. др СЛОБОДАН Павловић, Универзитет у Новом Саду,
Филозофски факултет
- др СНЕЖАНА ПЕТРОВИЋ, научни сарадник, Институт за српски језик САНУ,
Етимолошки одсек
- проф. др МАТО ПИЖУРИЦА, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет
- проф. др ТВРТКО ПРЋИЋ, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет
- проф. др ВЕСНА Половина, Универзитет у Београду, Филолошки факултет
- проф. др МИЛОРАД Радовановић, Универзитет у Новом Саду,
Филозофски факултет (дописни члан САНУ)
- проф. др СЛОБОДАН РЕМЕТИЋ, Универзитет у Нишу, Филозофски факултет
(редовни члан АНУРС)
- проф. др ВЛАДИСЛАВА РУЖИЋ, Универзитет у Новом Саду,
Филозофски факултет
- проф. др МИРЈАНА Стефановић, Универзитет у Новом Саду,
Филозофски факултет
- доц. др ГОРДАНА ШТАСНИ, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет